

Zarządzanie

Kapitał regionalny a zarządzanie innowacyjnym rozwojem regionu

Monika Fabińska

Kapitał regionalny a zarządzanie innowacyjnym rozwojem regionu

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Zarządzanie

Kapitał regionalny a zarządzanie innowacyjnym rozwojem regionu

Monika Fabińska

Monika Fabińska – Uniwersytet Łódzki, Wydział Zarządzania
Katedra Przedsiębiorczości i Polityki Przemysłowej
90-237 Łódź, ul. Jana Matejki 22/26

RECENZENT

Janusz Kot

REDAKTOR INICJUJĄCY

Monika Borowczyk

REDAKCJA

Monika Poradecka

SKŁAD I ŁAMANIE

Mateusz Poradecki

KOREKTA TECHNICZNA

Wojciech Grzegorzczak

PROJEKT OKŁADKI

Agencja Reklamowa efectoro.pl

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/Rawpixel

Wydrukowano z gotowych materiałów dostarczonych do Wydawnictwa UŁ

© Copyright by Monika Fabińska, Łódź 2020

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2020

Publikacja jest udostępniona na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 (CC BY-NC-ND)

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.08351.17.0.M

Ark. druk. 15,375

ISBN 978-83-8220-502-2

e-ISBN 978-83-8220-503-9

<https://doi.org/10.18778/8220-502-2>

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. 42 665 58 63

Spis treści

Wstęp	7
1. Rola regionu w globalnej gospodarce determinująca zmiany w podejściu do zarządzania jego rozwojem	13
1.1. Region w ujęciu ekonomicznym	13
1.2. Region w globalnej gospodarce	18
1.3. Koncepcje rozwoju regionalnego: egzogeniczne vs. endogeniczne	23
1.4. Region konkurencyjny	30
1.5. Koncepcja regionu uczącego się	36
1.6. Innowacyjny rozwój regionu	39
2. Ewolucja w podejściu do zarządzania rozwojem regionu a koncepcja kapitału regionalnego	49
2.1. Podstawy teoretyczne zarządzania w sektorze publicznym	50
2.2. Istota i zakres zarządzania innowacyjnym rozwojem regionu	57
2.3. Klasyczne i nowe podejście do planowania rozwoju społeczno-ekonomicznego regionu	61
2.4. Narzędzia SPI – wsparcie procesu decyzyjnego interesariuszy regionalnych	66
2.5. Dobra materialne determinujące innowacyjny rozwój regionu	72
2.6. Dobra mieszane i niematerialne – wzrost znaczenia w ramach macierzy Camagniego	79
3. Innowacyjność regionu – ujęcie empiryczne	87
3.1. Ocena innowacyjności regionu	89
3.2. Metodyka badań wykorzystująca benchmarking wyników – w ujęciu NUTS 2	109
3.2.1. Charakterystyka badania ankietowego przeprowadzonego na potrzeby benchmarkingu regionalnego w zakresie oceny stanu czynników kapitału regionalnego	111
3.2.2. Miernik syntetyczny	116
3.2.3. Konstrukcja miary oceny znaczenia czynników składowych kapitału regionalnego objętych badaniem ankietowym	132
3.2.4. Metodyka obliczeń miernika syntetycznego	134
3.3. Ocena znaczenia czynników kapitału regionalnego determinujących decyzje inwestycyjne przedsiębiorców – rezultaty badań ankietowych	136

6 Spis treści

4. Monitoring czynników kapitału regionalnego na bazie benchmarkingu wyników – ujęcie NUTS 2	163
4.1. Benchmarking wyników dla dóbr materialnych	164
4.2. Benchmarking wyników dla dóbr mieszanych i niematerialnych	182
4.3. Benchmarking wyników – ujęcie syntetyczne	191
4.4. Korelacja czynników kapitału regionalnego z wynikami dotyczącymi lokowania przedsiębiorstw	193
4.4.1. Ocena zależności między czynnikami kapitału regionalnego	194
4.4.2. Ocena zależności między stanem kapitału regionalnego a wynikami dotyczącymi lokowania przedsiębiorstw	198
4.4.3. Ocena trwałości w czasie zróżnicowania przestrzennego kapitału regionalnego	201
4.5. Koncepcja kapitału regionalnego w aspekcie instrumentarium zarządzania innowacyjnym rozwojem regionu – benchmarkingu	204
Zakończenie	211
Bibliografia	217
Załącznik 1 Kwestionariusz ankiety <i>Badanie oceny stanu czynników kapitału regionalnego</i>	229
Załącznik 2 Rekomendowany plan działania dla wdrożenia koncepcji zarządzania innowacyjnym rozwojem regionu poprzez wykorzystanie benchmarkingu wyników	237
Załącznik 3 Format podstrony dla benchmarkingu wyników	239
Spis rysunków	241
Spis tabel	243
Spis wykresów	245

Wstęp

Ze względu na nieustannie rosnące tempo zmian, determinowane wprowadzaniem innowacyjnych rozwiązań we wszystkich obszarach gospodarki, oraz zmieniające się uwarunkowania społeczno-ekonomiczne i polityczne konieczne są ciągle monitorowanie zachodzących transformacji i szybka adaptacja do nowych warunków. W skali kraju reakcja na zachodzące zmiany jest w pewnym stopniu spowolniona ze względu na występujące ograniczenia, związane między innymi z zasięgiem terytorialnym. W skali regionu reakcja ta może dokonywać się zdecydowanie szybciej. Łatwiej jest także zintegrować przedstawicieli różnych środowisk na szczeblu regionalnym i włączyć ich do współpracy, niż skoordynować działania poszczególnych sfer na szczeblu krajowym. Włączanie się regionalnych sieci współpracy w międzynarodowe konsorcja jest efektywniejsze niż tego typu próby podejmowane przez pojedyncze podmioty. Dlatego też wskazać należy na zdecydowany wzrost roli regionu w stosunku do roli państwa w zakresie absorpcji korzyści globalizacyjnych.

Wzrost znaczenia roli regionu w globalnej gospodarce zdeterminował przemiany w koncepcyjnym podejściu do zarządzania zasobami regionu i jego rozwojem. Zmiana, jaka dokonała się na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat w koncepcjach i instrumentarium zarządzania regionem, warunkowana jest przez ewolucję koncepcji rozwoju regionalnego oraz ewolucję w przewagach konkurencyjnych regionu.

Dokonując pewnego uproszczenia, możemy podzielić ukształtowane na przestrzeni ostatniego półwiecza koncepcje rozwoju regionalnego na klasyczne oraz współczesne. Koncepcje, które rozwinęły się w ramach nurtu klasycznego, traktowały postęp technologiczny jako zmienną egzogeniczną. W związku z tym rozwój danego regionu determinowany był przede wszystkim przez jego zdolność do przyciągania, a następnie odpowiedniego zagospodarowania wiedzy naukowo-technologicznej. Nieco odmiennie postęp technologiczny postrzegali autorzy teorii ukształtowanych na gruncie współczesnych koncepcji rozwoju regionalnego. Ich zdaniem wiedza oraz innowacje to zmienne endogeniczne, które stanowią efekt wieloletniej rozbudowy posiadanego potencjału. Jest to rezultat ciągłych inwestycji w kapitał ludzki oraz działalność B+R. Nadal istotna jest funkcja absorpcji czynników zewnętrznych, tylko punkt ciężkości został przeniesiony na funkcję kreacji.

Zmiana podejścia do zarządzania rozwojem regionu wynikała również z ewolucji podejścia do mocnych stron, które decydują o pozycji danego regionu w grze

rynkowej – od przewag kosztowych, przez konkurencyjne, do przewag opartych na relacjach wewnętrznych i z otoczeniem. W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych ubiegłego wieku dominował pogląd, iż o przewadze konkurencyjnej danego regionu nad innymi decydują w głównej mierze czynniki twarde, w tym ich podaż oraz koszty z nimi związane. W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych dostępność oraz niskie koszty wskazanych powyżej czynników stały się niewystarczające w budowaniu przewag konkurencyjnych. Dany region mógł się rozwijać i przyciągać nowych inwestorów, jeśli posiadane przez niego zasoby cechowała wysoka jakość. W latach dziewięćdziesiątych doszedł jeszcze jeden element determinujący proces kształtowania przewag konkurencyjnych, a mianowicie umiejętność tworzenia systemu wewnętrznych i zewnętrznych relacji przez dany region.

Efektami przejścia od struktur hierarchicznych do struktur sieciowych w podmiotowym i przedmiotowym ujęciu definicyjnym zarządzania publicznego były: włączenie wszystkich aktorów sceny regionalnej w tworzenie i rozbudowę wewnętrznego potencjału (przejście od zarządzania hierarchiczną strukturą do zarządzania strukturą sieciową) i wzrost znaczenia zarządzania elementami kapitału regionalnego (kapitałem ludzkim, społecznym, relacyjnym oraz sieciami współpracy), przy jednoczesnej konwergencji celów zarządzania budżetem (redukcja kosztów poszczególnych działań podejmowanych w regionie, jak również redukcja kosztów eksploatacji poszczególnych składników kapitału regionalnego) oraz zarządzania jakością (zapewnienie zlokalizowanym już jednostkom oraz potencjalnym inwestorom wysokiej jakości czynników kapitału regionalnego oraz wysokiej efektywności podejmowanych działań).

Z uwagi na to, iż potencjał regionu w postaci zasobów materialnych i niematerialnych może wyczerpać się w wyniku nieprawidłowej eksploatacji, a kapitał regionalny (definiowany jako kapitał terytorialny), z uwagi na swój dynamiczny charakter czasowy i przestrzenny, nie jest elementem stałym oraz dostępnym i zapewniającym danemu terytorium bezterminową przewagę i rozwój, aby zapewnić długotrwały rozwój danego regionu, należy skutecznie zarządzać jego potencjałem, wykorzystując odpowiednie instrumentarium. Zastosowanie tradycyjnych instrumentów wykorzystywanych w modelu biurokratycznym i nowego zarządzania publicznego (NPM) może okazać się niewystarczające, a narzędzi, które mogą wesprzeć proces ciągłego doskonalenia czynników kapitału regionalnego, należy szukać wśród inteligentnych narzędzi wspierających proces tworzenia i wdrażania strategicznych celów na poziomie regionu (narzędzi SPI), wykorzystywanych w modelu *public governance*.

Stosunkowo niewiele opracowań w polskiej i zagranicznej literaturze dotyczy koncepcji zarządzania innowacyjnym rozwojem regionu oraz narzędzi wykorzystywanych w tym procesie, pozwalających na skuteczne wsparcie procesu

decyzyjnego, między innymi w zakresie oceny stanu kapitału regionalnego. Tak więc można wnioskować o swego rodzaju luce poznawczej w tym obszarze treściowym w zakresie dyscypliny nauk o zarządzaniu, która uwarunkowała decyzję o wyborze tematu badawczego. Co więcej, analiza raportów i statystyk dotyczących weryfikacji poziomu jakości czynników kapitału regionalnego wskazuje na ich fragmentaryczność, a nawet brak danych bezpośrednio definiujących stan poszczególnych czynników kapitału regionalnego. Z uwagi zatem na odczuwalną nadal lukę empiryczną podjęta została próba weryfikacji skuteczności wybranego narzędzia – benchmarkingu wyników – które może wesprzeć przeprowadzenie wskazanej weryfikacji.

W aspekcie tak skonstruowanego problemu badawczego za cel główny pracy przyjęto próbę systematyzacji oraz ustalenie roli czynników kapitału regionalnego determinujących innowacyjny rozwój regionu, a w konsekwencji decyzje przedsiębiorców o podejmowanych działaniach inwestycyjnych.

Cel pracy realizowany będzie poprzez weryfikację czterech hipotez badawczych:

H1: Zarządzanie innowacyjnym rozwojem regionu wymaga stosowania bieżącego monitoringu stanu czynników kapitału regionalnego.

H2: Monitoring stanu czynników kapitału regionalnego pozwala na identyfikację mocnych i słabych stron regionu, a w konsekwencji na zarządzanie zorientowane na udoskonalenie poszczególnych obszarów regionu.

H3: Narzędziem umożliwiającym szybkie uzyskanie informacji na temat faktycznego – wyrażonego w liczbach – stanu społeczno-gospodarczego danego regionu na tle innych, poddanych działaniom tego procesu, jest benchmarking wyników.

H4: Zróżnicowanie przestrzenne jakości czynników kapitału regionalnego jest kształtowane w dużym stopniu przez zjawiska o charakterze długookresowym i cechuje się istotną inercją. Mimo dużej inercji podlega jednak pewnym zmianom w czasie oraz może być kształtowane przez narzędzia zarządzania innowacyjnym rozwojem, co powoduje, że w celu zapewnienia aktualnej wiedzy obraz zróżnicowania kapitału regionalnego powinien być okresowo aktualizowany i poddany bieżącemu monitoringowi.

Przyjęty cel pracy oraz hipotezy zdefiniowały układ pracy, która składa się z czterech rozdziałów. Pierwsze dwa rozdziały bazują na wynikach analizy literatury i stanowią podstawę teoretyczną do analizy wyników badań empirycznych opisanych w rozdziałach trzecim i czwartym.

W rozdziale pierwszym zdefiniowane zostały pojęcia istotne do dalszego omawiania kluczowej tematyki publikacji, takie jak: *globalizacja*, *bliskość*, *dostępność*, *kapitał terytorialny*, *region konkurencyjny*. Rozróznilo terminy *rozwój regionu* i *rozwój regionalny*, a następnie zdefiniowano pojęcia: *innowacyjny rozwój regionu*

i region uczący się. Dokonano próby scharakteryzowania kapitału regionalnego i jego elementów składowych.

Rozdział drugi poświęcono śledzeniu ewolucji spojrzenia na zarządzanie innowacyjnym rozwojem regionu, podmiotów zarządzających i instrumentów wykorzystywanych w tym procesie. W rozdziale tym przytoczone zostały definicje zarządzania publicznego, jego podział na szczeble oraz dziedziny życia społeczno-gospodarczego, które wchodzą w zakres zarządzania publicznego. Kolejno omówiono ewolucję zarządzania publicznego oraz jego podział na trzy główne modele – biurokratyczny, nowego zarządzania publicznego (NPM) i *public governance*. Podjęta została próba definicji pojęcia *zarządzanie innowacyjnym rozwojem regionu*, w tym jego przedmiotu, zakresu oraz poszczególnych etapów jego wdrażania. Dokonano szczegółowej charakterystyki dóbr materialnych, mieszanych i niematerialnych, determinujących innowacyjny rozwój regionu oraz przeanalizowano stopień ich zależności na podstawie macierzy Camagniego.

W rozdziale trzecim opisano uznane metodyki pomiarowe innowacyjności regionu oraz zinterpretowano powstałe dotychczas raporty i analizy dotyczące tej tematyki. Omówiona została metodyka benchmarkingu wyników w zakresie oceny czynników kapitału regionalnego, która bazowała na: ankiecie, będącej narzędziem oceny znaczenia różnych czynników kapitału regionalnego z punktu widzenia przedsiębiorców, oraz mierniku syntetycznym, będącym podstawą oceny regionów. Przedstawione zostały wyniki badań ankietowych w zakresie oceny poziomu znaczenia czynników kapitału regionalnego. Z uwagi na czas, który upłynął od badań prowadzonych na potrzeby projektu LORIS Wizja w 2007 roku, dokonano aktualizacji badań ankietowych w latach 2018–2019 oraz dwóch aktualizacji wartości miernika syntetycznego dla poszczególnych czynników kapitału regionalnego – w roku 2011 i 2019. Przy ostatniej aktualizacji dokonano również weryfikacji obliczeń dla poprzednich okresów w związku z niewielkimi zmianami wprowadzonymi w strukturze miernika, wynikającymi między innymi ze zmian w dostępności danych. Dzięki temu zapewniono porównywalność tak zweryfikowanych wyników dotyczących wcześniejszych okresów z ocenami uzyskanymi w edycji 2011, co pozwoliło wzbogacić analizę o wnioski dotyczące zmian znaczenia kapitału regionalnego w czasie.

Opracowana analiza empiryczna dotycząca związku między czynnikami kapitału regionalnego a efektami w kontekście weryfikacji hipotezy nr 1 ujęta została w rozdziale czwartym. Omówiono w nim wyniki analizy miernika i sformułowano wnioski dotyczące mocnych i słabych stron polskich regionów. Następnie dokonano korelacji opracowanych wyników z wynikami komplementarnych analiz opisanych w rozdziale trzecim. Ostatnim merytorycznym elementem składowym niniejszej publikacji jest podsumowanie. Zawiera ono omówienie głównych wyników

przeprowadzonej analizy w kontekście celów pracy, jak również ich zestawienie w odniesieniu do założonych w pracy hipotez.

Z uwagi na to, iż samo przeprowadzenie benchmarkingu wyników i wdrożenie zaplanowanych działań nie jest wystarczające, jednak może wpłynąć na podniesienie poziomu poszczególnych czynników kapitału regionalnego i regionu jako całości, aby w pełni wykorzystać potencjał regionu, niezbędne jest wdrożenie koncepcji zarządzania jego innowacyjnym rozwojem. W posumowaniu zawarty został rekomendowany plan działania dla wdrożenia koncepcji zarządzania innowacyjnym rozwojem regionu poprzez wykorzystanie benchmarkingu wyników.

1. Rola regionu w globalnej gospodarce determinująca zmiany w podejściu do zarządzania jego rozwojem

1.1. Region w ujęciu ekonomicznym

Region jest terminem, który może być odmiennie definiowany w zależności od dyscypliny naukowej, w ramach której jest stosowany. Dla geografa region to teren charakteryzujący się swoistymi warunkami geograficzno-przyrodniczymi. Polityk będzie charakteryzował poszczególne regiony, kierując się podziałem administracyjno-terytorialnym lub podziałem ze względu na opcje polityczne. Z kolei region w badaniach socjologicznych będzie definiowany jako zbiorowość społeczna.

W niniejszej książce zastosowane zostanie pojęcie regionu w ujęciu ekonomicznym, definiowane w literaturze jako obszar o określonej specjalizacji produkcji i usług wytwarzanych na bazie posiadanych zasobów wewnętrznych oraz przy wykorzystaniu środków napływających z zewnątrz¹.

Jak pisze Kosiedowski, region ekonomiczny jest to jednostka²:

- realizująca wytyczone cele ekonomiczno-społeczne;
- cechująca się hierarchiczną strukturą;
- wyodrębniona z otoczenia, ale z nim współpracująca;
- dysponująca zasobami czynników egzogenicznych i endogenicznych pozwalających na prowadzenie określonych form działalności gospodarczej;

1 D. Stawasz (red.), *Ekonomiczno-organizacyjne uwarunkowania rozwoju regionu – teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004; B. Filipiak, M. Kogut, A. Szewczuk, M. Zioto, *Rozwój lokalny i regionalny. Uwarunkowania, finanse, procedury*, Fundacja na rzecz Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2005.

2 W. Kosiedowski (red.), *Zarządzanie rozwojem regionalnym i lokalnym. Problemy teorii i praktyki*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, Toruń 2001.

- transformująca posiadane zasoby w produkty i usługi;
- dążąca do poprawy funkcjonalności poprzez optymalizację celów i sposobów ich realizacji.

W wyniku globalizacji zmianie uległ sposób określania granic regionów, zwłaszcza regionów ekonomicznych. Jak trafnie zauważa Oleński, region należy postrzegać:

[...] nie tylko i nie tyle jako część terytorium kraju wydzieloną według określonych kryteriów administracyjnych, politycznych, społecznych, ekonomicznych czy ekologicznych, lecz jako jednostkę terytorialną będącą częścią szerszego, międzynarodowego systemu geopolitycznego i globalnego systemu ekonomicznego³.

Na kształtowanie się granic regionów ma także wpływ regionalizacja, w wyniku której następuje rozmycie granic ekonomicznych, politycznych, a także społecznych. **Regionalizacja** definiowana jest jako integracja poszczególnych regionów, której głównym celem – w wyniku jednoczenia posiadanego potencjału i współdziałania – jest zwiększenie poziomu konkurencyjności poszczególnych gospodarek regionalnych na globalnym rynku. Skala regionalizacji może mieć zasięg międzynarodowy lub krajowy, tzn. w pierwszym przypadku dotyczy integracji poszczególnych państw, w drugim integracji regionów w skali kraju⁴.

Ponadto efektem regionalizacji w ramach Unii Europejskiej jest pojawienie się nowej kategorii regionu, tj. **euromregionu**. Jest on zinstytucjonalizowaną formą współpracy sąsiadujących ze sobą regionów przygranicznych, które zostały objęte programami rozwojowymi w ramach unijnego budżetu⁵. Dlatego też delimitacja regionów nie powinna być ograniczana do terytorium danego państwa i identyfikowana z podziałem administracyjnym kraju. Przy określaniu granic regionu ważne jest uwzględnienie wielu wspólnych cech społeczno-ekonomicznych, między innymi: sieci współpracy, dystrybucji, wykształconych na bazie kooperacji form organizacyjnych – cech, które determinują zasięg terytorialny danego regionu. Ponadto zamiany, jakie zachodzą wewnątrz regionu oraz w jego otoczeniu, powodują, że wyznaczone granice regionalne także ulegają modyfikacjom⁶.

3 J. Oleński, *Wpływ globalizacji na rozwój społeczny i ekonomiczny regionów – problemy metodologiczne*, [w:] A.F. Bocian (red.), *Rozwój regionalny a procesy globalizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2004, s. 21.

4 J. Boguski, *Zarządzanie regionem na przykładzie Polski*, Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe im. Adama Chętnika, Ostrołęka 2003; T. Wallas (red.), *Europa Środkowo-Wschodnia w procesie globalizacji i integracji*, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Słubice 2003.

5 J. Oleński, *Wpływ globalizacji...*; J. Boguski, *Zarządzanie regionem...*

6 Ze względu na przedmiot badań w niniejszej książce pojęcie regionu odnosi się do województw istniejących od 1 stycznia 1999 roku.

Z pojęciem regionu związane są cztery podstawowe kwestie dotyczące rozwoju regionalnego, lokalnego, a także rozwoju samego regionu oraz jego wzrostu.

Stawasz wskazuje na różnice w znaczeniu pojęć *rozwój regionu* oraz *rozwój regionalny*. Zdaniem autorki pierwszym terminem definiuje się koncepcje odnoszące się do badań nad zagadnieniami związanymi z wykorzystaniem zasobów endogenicznych i relacji z otoczeniem w celu optymalizacji struktury oraz tempa rozwoju danego regionu. Z kolei rozwój regionalny jest koncepcją stosowaną do określenia szerszego spektrum badań nad wzrostem poziomu inwestycji, produkcji, eksportu oraz jakości życia w skali kraju⁷.

Szewczuk przytacza dwie koncepcje rozwoju – dotyczące poziomu regionalnego oraz lokalnego. Rozwój w skali lokalnej jest interpretowany przez autorkę jako proces odnoszący się do istotnych zmian zachodzących na poziomie gminy lub powiatu na następujących płaszczyznach: gospodarczej, społecznej, politycznej i kulturalnej. Celem tych zmian jest tworzenie nowych wartości w postaci: innowacyjnych firm, miejsc pracy oraz innowacyjnych produktów i usług wytwarzanych na potrzeby lokalnego i ponadlokalnego popytu⁸. Natomiast rozwój w skali regionalnej jest, zdaniem autorki, procesem polegającym na ciągłej poprawie jakości produkowanych dóbr i usług, między innymi poprzez racjonalne korzystanie z dostępnych zasobów endo- i egzogenicznych. Celem powyższych działań jest transformacja sposobu oraz jakości życia mieszkańców, a także wpływ na zmiany zachodzące w otoczeniu i wychodzenie naprzeciw oczekiwaniom rynku wewnętrznego i zewnętrznego⁹.

Jak zauważa cytowana autorka, granica między wyżej wymienionymi pojęciami jest bardzo płynna i trudno ustalić, czy dane działania odnoszą się wyłącznie do poziomu lokalnego, czy też regionalnego. Dlatego można stwierdzić, iż rozwój regionalny jest wypadkową rozwoju poszczególnych jednostek lokalnych¹⁰.

Z kolei pojęcie wzrostu regionu jest definiowane w kategoriach ilościowych i dotyczy na przykład wzrostu liczby bezpośrednich inwestycji zagranicznych na danym obszarze. Rozwój natomiast jest pojęciem szerszym – wiąże się ze zmianami ilościowymi i jakościowymi zachodzącymi w danym regionie. Wynika z tego, iż wzrost jest jednym z czynników determinujących rozwój regionalny.

Reasumując, rozwój regionalny jest macierzą (por. rysunek 1.1). Odpowiednia kompilacja czynników jakościowych i ilościowych podczas realizacji poszczególnych procesów prowadzi do uzyskania jakościowych i ilościowych efektów. Z kolei wyniki powyższych działań mają odpowiadać na potrzeby zgłaszane zarówno przez mieszkańców, przedsiębiorców, jak i odwiedzających, tj. potencjalnych

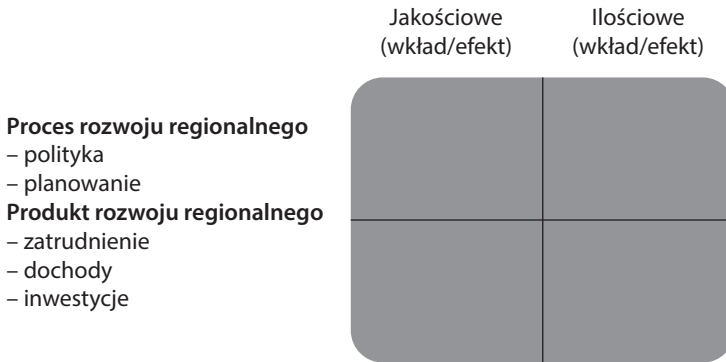
7 Stawasz D. (red.), *Ekonomiczno-organizacyjne uwarunkowania...*

8 B. Filipiak, M. Kogut, A. Szewczuk, M. Zioto, *Rozwój lokalny...*

9 Tamże.

10 Tamże.

mieszkańców i inwestorów, oraz umożliwiać podejmowanie wyzwań płynących z otoczenia¹¹.

Rysunek 1.1. Matryca rozwoju regionalnego

Źródło: opracowanie własne na podstawie: R.J. Stimson, R.R. Strough, B.H. Roberts, *Regional Economic Development Analysis and Planning Strategy*, Springer, Berlin – Heidelberg – New York 2006, s. 7.

Rozwój jest zmianą „wypadkową wielu zmiennych i działań wielu aktorów, rozwój jest losowy, ale właśnie dzięki temu prowadzi do nowości, jest napędzany przez kreatywność i innowacyjność”¹².

Dodanie przymiotnika *innowacyjny* przed określeniem *rozwój regionu* uwypukla zatem jego ewolucyjny charakter. Co więcej, wskazuje na procesy, jakie zachodzą w regionie – interakcje w postaci wymiany i kumulacji wiedzy oraz umiejętności między aktorami publicznymi i prywatnymi – a także na rezultaty tych procesów, między innymi: innowacje produktowe, usługowe, organizacyjne, technologiczne, społeczne. Innowacyjny rozwój regionu można wobec tego zdefiniować jako wypadkową działań innowacyjnych podejmowanych przez aktorów sceny regionalnej równolegle na różnych płaszczyznach oraz efektów tych działań w postaci innowacyjnych rzeczy, systemów i wartości.

Ponadto, jak trafnie zauważa Hauser:

[...] rozwój zaczyna się od idei, debaty i sporu, a kończy na instytucjonalizacji nowych rozwiązań i zmianie tożsamości aktorów społecznych. Po drodze jest polityka i rządzenie, ale to nie one są esencją rozwoju, lecz co najwyżej jednym z jego trybów, ważnym, ale nie najważniejszym¹³.

11 R.J. Stimson, R.R. Strough, B.H. Roberts, *Regional Economic Development Analysis and Planning Strategy*, Springer, Berlin – Heidelberg – New York 2006.

12 J. Hausner, *Zarządzanie publiczne*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008, s. 371.

13 Tamże, s. 393.

Jednak brak odpowiednich rozwiązań organizacyjnych, instytucjonalnych i prawnych hamuje rozwój, a w efekcie prowadzi do chaosu.

Na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat zmianie uległ paradygmat polityki regionalnej. W tradycyjnym ujęciu (lata pięćdziesiąte do lat osiemdziesiątych) kierunki działań politycznych koncentrowały się w głównej mierze na redukcji dysproporcji, jakie istniały pomiędzy ośrodkami centralnymi a peryferiami. W regionach „problemowych” stosowane instrumenty polityki regionalnej miały przede wszystkim charakter subwencji oraz inwestycji w rozbudowę infrastruktury „twardej” (transportowej, mieszkaniowej). Dodatkowo podejmowane inicjatywy miały odgórny, scentralizowany i reaktywny charakter. Obecnie polityka regionalna nie koncentruje się tylko na subsydiowaniu obszarów słabiej rozwiniętych, odchodzi od centralnie planowanych działań, kierując się w stronę inicjatyw, które są wynikiem współpracy partnerów publicznych i prywatnych. Podejmowane działania mają charakter proaktywny i dotyczą wsparcia współpracy inter- i intraregionalnej, promowania innowacyjności oraz idei wzajemnego uczenia się. Punkt ciężkości zostaje przeniesiony ze wsparcia czynników twardych na czynniki miękkie, tj. zasoby ludzkie, sieci współpracy i klimat społeczny¹⁴.

Mając na uwadze fakt, iż występujące dysproporcje w rozwoju dotyczą nie tylko różnic pomiędzy poszczególnymi regionami, ale także odnoszą się do sytuacji w danym regionie (np. obszar województwa mazowieckiego z dobrze funkcjonującą Warszawą i okolicami oraz miastami takimi jak Radom czy Siedlce, które cechuje słabsza dynamika rozwoju), zasadne jest odniesienie postulatów wskazanych przez Hausnera, które dotyczą nowoczesnej polityki rozwoju, także do polityki rozwoju na poziomie danego regionu. Zdaniem cytowanego autora nowoczesna polityka rozwoju powinna koncentrować się na¹⁵:

- rozwoju, a nie równowadze – pobudzaniu i tworzeniu szans dla rozwoju poszczególnych obszarów, a nie dystrybucji środków w celu wyrównania społeczno-gospodarczych dysproporcji między nimi;
- rynku jako instytucji społecznej, a nie jako „niewidzialnej ręki” – rynek nie funkcjonuje bez regulacji, z kolei interwencjonizm ogranicza i hamuje rozwój rynku, dlatego konieczne jest wspólne – przez partnerów publicznych i prywatnych – opracowanie norm pozwalających na jego sprawne funkcjonowanie;
- efektywności adaptacyjnej, a nie tylko alokacyjnej – wsparciu inicjatyw, które cechuje rzeczywista wartość dodana dla danego obszaru, które uwzględniają zmienność otoczenia i nie stanowią tylko odpowiedzi na zmiany, ale je kreują.

14 J. Bachtler, D. Yuill, *Policies and Strategies for Regional Development: A Shift in Paradigm?*, „Regional and Industrial Policy Research Paper” 2001, no. 46, s. 1–42.

15 J. Hausner, *Zarządzanie...*, s. 392.

Poza przedstawionymi powyżej aspektami dochodzi jeszcze jedna kwestia, a mianowicie zarządzanie innowacyjnym rozwojem regionu. Brak odpowiednich mechanizmów koordynacji prowadzi do powstania nieładu, co w konsekwencji hamuje rozwój. Dlatego istotne jest stworzenie instrumentarium, które umożliwi koordynację współdziałania partnerów publicznych i prywatnych, wykorzystujących regionalne zasoby, aby w efekcie z ich aktywności powstała wartość dodana, która odnosi się zarówno do regionu, jak i do ich samych¹⁶.

1.2. Region w globalnej gospodarce

Na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat obserwujemy istotny wzrost roli regionów – traktowanych jako przeciwwaga dla ewentualnych negatywnych skutków globalizacji¹⁷.

Globalizację można zdefiniować jako zbiór podobnych procesów zachodzących jednocześnie w różnych sferach, tj. w ekonomii, polityce, kulturze, życiu społecznym, których skutki odczuwają nie tylko podmioty zlokalizowane w miejscu ich występowania, ale także te znajdujące się w innych częściach globu¹⁸.

Do głównych katalizatorów rozwoju globalizacji – zdaniem większości autorów zajmujących się tym zjawiskiem – zaliczyć można¹⁹:

- liberalizację handlu (znoszenie barier celnych oraz prawnych, które zwiększają swobodę przepływu towarów, usług i kapitału) oraz deregulację rynków, w tym liberalizację oraz deregulację rynków finansowych;

16 Szerzej na temat ewolucji w podejściu do zarządzania regionem oraz jego instrumentarium w rozdziale drugim.

17 J. Chądryński, A. Nowakowska, Z. Przygodzki, *Region i jego rozwój w warunkach globalizacji*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2007; A. Bąkowski, A. Siemaszko, M. Snarska-Świdorska, *Jak zostać regionem wiedzy i innowacji*, Wydawnictwo Twigger, Warszawa 2007; A. Nowakowska, Z. Przygodzki, M.E. Sokołowicz, *Region w gospodarce opartej na wiedzy. Kapitał ludzki, innowacje, korporacje transnarodowe*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2011.

18 P. Cook, C. Kirkpatrick, *Globalization, Regionalization and Third World Development*, „Regional Studies” 1997, vol. 31.1, s. 55–66. Więcej na ten temat można znaleźć w: A. Gwiazda, *Globalizacja i regionalizacja gospodarki światowej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2000; X. Zhang, K.H. Zhang, *How Does Globalisation Affect Regional Inequality Within a Developing Country? Evidence from China*, „The Journal of Development Studies” 2003, vol. 39, no. 4, s. 47–67; R. Piasecki, *Rozwój gospodarczy a globalizacja. Ekonomia rozwoju w zderzeniu z rzeczywistością*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003; J. Oleński, *Wpływ globalizacji...*; J.E. Stiglitz, *Globalizacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004; K. Rybiński, *Globalizacja w trzech odstępach: offshoring – globalne nierównowagi – polityka pieniężna*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2007.

19 A. Rogut, B. Piasecki, *Regionalna Strategia Innowacji Województwa Łódzkiego RSI LORIS PLUS – Prezentacja*, Rada Miejska Łodzi, Łódź 2008; J. Oleński, *Wpływ globalizacji...*, s. 19–41; J. Chądryński, A. Nowakowska, Z. Przygodzki, *Region i jego rozwój...*

- szybki postęp technologiczny oraz rozwój technologii informacyjno-komunikacyjnej sprzyjający homogenizacji preferencji konsumentów i rozszerzeniu grona aktorów globalnego rynku o rozwijające się regiony;
- wzrost bezpośrednich inwestycji zagranicznych oraz rozwój korporacji transnarodowych mających – poprzez oddziaływanie między innymi na strukturę zatrudnienia oraz rozwój nauki i techniki – istotny wpływ na gospodarki poszczególnych regionów, w których są dokonywane.

Postępująca globalizacja i rosnąca rola regionów doprowadziły do powstania koncepcji glocalizacji, oznaczającej bliźniaczy proces wzrostu znaczenia działań regionalnych w skali globalnej i wzrostu znaczenia skali globalnej przy formułowaniu strategii rozwoju regionu²⁰. Dwie charakterystyczne cechy tak definiowanej glocalizacji to bliskość oraz dostępność²¹.

Bliskość „jest pojęciem złożonym i nawiązuje do rosnącego obecnie znaczenia aglomeracji oraz miast, będących uprzywilejowanym miejscem globalizacji”²². W kontekście regionalnym odnosi się do minimalizacji dystansu geograficznego pomiędzy podmiotami, co ułatwia nawiązanie współpracy i realizację wspólnych projektów. Minimalizacja dystansu – w kategorii czasu i odległości – dzielącego poszczególne punkty na globie, spowodowana rozwojem zaawansowanych technologii komunikacyjno-informacyjnych oraz transportowych, ma również pozytywny wpływ na współpracę podmiotów. Jednakże to właśnie bliskość w kontekście regionalnym jest generatorem wiedzy i innowacji²³.

Dostępność w ujęciu regionalnym definiowana jest jako dostępność zasobów. Dotyczy to zasobów charakterystycznych dla danej lokalizacji, których nie można ani nabyć, ani skopiować w celu przeniesienia ich w inne miejsce²⁴. Zasoby te stanowią składniki kapitału terytorialnego.

- 20 P. Mendis, *Glocalization: The Human Side of Globalization as if the Washington Consensus Mattered*, Lulu Press, Morrisville 2007. Szerzej na temat glocalizacji w: R. Robertson, *Glocalization: Time-space and homogeneity-heterogeneity*, [in:] M. Featherstone, S. Lash, R. Robertson (red.), *Global Modernities*, Sage Publications, London 1995, s. 25–44; E. Swyngedouw, *Globalisation or 'Glocalisation'? Networks, Territories and Rescaling*, „Cambridge Review of International Affairs”, April 2004, vol. 17(1), s. 25–48; O. Torres, *Lokalna globalizacja czy globalna lokalizacja. Rozważania na temat glocalizacji*, [w:] A. Jewtuchowicz (red.), *Wiedza, innowacyjność, przedsiębiorczość a rozwój regionów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004; J. Sucháček, *On the Emergence of Glocalisation*, Ostrava 2008, <http://mpr.ub.uni-muenchen.de/10025/> (dostęp: 12.12.2019).
- 21 O. Torres, *Rola administracji terytorialnej w procesie internacjonalizacji małych firm. Przypadek inkubatora biznesu w Montpellier*, [w:] B. Piasecki., K. Kubiak (red.), *Partnerstwo dla innowacji*, Wydawnictwo Społecznej Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania, Łódź 2009.
- 22 O. Torres, *Lokalna globalizacja...*, s. 26.
- 23 A. Nowakowska, *Regionalny kontekst procesów innowacji*, [w:] A. Nowakowska (red.), *Budowanie zdolności innowacyjnych regionów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2009.
- 24 A. Jewtuchowicz, *Terytorium i współczesne dylematy jego rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2005; A. Richert-Kaźmierska, *Zarządzanie rozwojem regionalnym*

Koncepcja kapitału terytorialnego, silnie związana z endogenicznymi teoriami wzrostu gospodarczego²⁵, po raz pierwszy została przedstawiona w raporcie *Territorial Outlook* wydanym przez OECD²⁶ w 2001 roku. W roku 2005 pojęcie to zostało zaadaptowane przez Dyрекcyję Generalną ds. Polityki Regionalnej Komisji Europejskiej i opublikowane w dokumencie pt. *Territorial state and perspectives of the European Union, Scoping document and summary of political messages*. W obu tych dokumentach określono, iż każdy region ma swój charakterystyczny „kapitał terytorialny”, odmienny od kapitału, którym dysponują pozostałe regiony, i którego odpowiednia kombinacja części składowych generuje wyższy zysk z realizowanych na jego bazie inwestycji. Ewentualna pomoc kierowana do regionów powinna zatem wspierać indywidualny rozwój ich kapitału terytorialnego. Wsparciem dla harmonijnego rozwoju regionu powinna być także współpraca aktorów sceny regionalnej. Istotne jest także efektywne wykorzystanie kapitału terytorialnego przez poszczególne podmioty zlokalizowane w regionie, które oznacza

– wpływ zmian demograficznych, „Studia i Materiały. Miscellanea Oeconomicae” 2013, R. 17, nr 1, s. 123–133.

- 25 Więcej na temat koncepcji rozwoju endogenicznego regionu w: P. Krugman, *Increasing Returns and Economic Geography*, „Journal of Political Economy” 1991, vol. 99, no. 3, s. 483–499; P. Martin, *Can Regional Policies Affect Growth and Geography in Europe?*, „The World Economy” 1998, vol. 21(6), s. 757–774; M. Fujita, P. Krugman, T. Mori, *On the evolution of hierarchical urban systems*, „European Economic Review” 1999, no. 43, s. 209–251; A. Schmutzler, *The New Economic Geography*, „Journal of Economic Survey” 1999, vol. 13, no. 4, s. 355–379; G. Tondl, *Convergence After Divergence? Regional Growth in Europe*, Springer Verlag, Wien 2001; T. Plümpner, M. Graff, *Export specialization and economic growth*, „Review of International Political Economy”, Winter 2001, vol. 8: 4, s. 661–688; Z. J. Acs, A. Varga, *Geography, Endogenous Growth, and Innovation*, „International Regional Science Review” 2002, vol. 25, no. 1, s. 132–148; M. Fujita, P. Krugman, *The new economic geography: Past, present and the future*, „Regional Science” 2004, no. 83, s. 139–164; M. Fujita, T. Mori, *Frontiers of the New Economic Geography*, Blackwell Publishing, RSAI, 2005; J. Howells, *Innovation and regional economic development: A matter of perspective?*, „Research Policy” 2005, no. 34, s. 1220–1234; K. Behrens, J.F. Thisse, *Regional economics: A new economic geography perspective*, „Regional Science and Urban Economics” 2007, no. 37, s. 457–465.
- 26 OECD, *Territorial Outlook*, OECD Publications Service, Paris 2001; European Commission, *Territorial state and perspectives of the European Union, Scoping document and summary of political messages*, Luxemburg 2005. Więcej na ten temat można znaleźć w: R. Camagni, *Regional Competitiveness: Towards a Concept of Territorial Capital*, [w:] R. Capello, R. Camagni, B. Chizzolini, U. Fratesi (red.), *Modelling Regional Scenarios for the Enlarged Europe European Competitiveness and Global Strategies*, Springer, Berlin – Heidelberg 2008; R. Camagni, *Territorial capital and regional development*, [w:] R. Capello, P. Nijkamp (red.), *Handbook of Regional Growth and Development Theories*, Edward Elgar Publishing Inc., Cheltenham – Northampton 2009; R. Capello, A. Caragliu, P. Nijkamp, *Territorial Capital and Regional Growth Increasing Returns in Cognitive Knowledge Use*, TI 2009–059/3 Tinbergen Institute Discussion Paper.

realizację indywidualnych celów respektujących cele ogółu (innych podmiotów zlokalizowanych w regionie).

Użycie w rozważaniach na temat kapitału terytorialnego określenia *terytorium*, a nie na przykład *obszar* nie jest przypadkowe, i – zdaniem Camagniego – lepiej określa przestrzeń, w której zlokalizowany jest wskazany potencjał. Eksponuje także elementy definiujące terytorium jako system. Należą do nich²⁷:

- lokalizacja zasobów finansowych (których akumulacja jest zyskiem dla całego terytorium) i zasobów technologicznych (których bliskość umożliwia łatwiejszy dostęp uczestnikom terytorium);
- lokalizacja aktywności gospodarczych, tradycji, umiejętności, wiedzy i doświadczenia;
- lokalizacja zasobów społecznych, obejmujących relacje społeczne, psychologiczne i polityczne (które mają bezpośredni wpływ na aktywność gospodarczą na danym terytorium);
- elementy kulturowe i wartości (które nadają znaczenie lokalnym działaniom i strukturom i które definiują lokalną tożsamość);
- reguły i działania definiujące lokalny model rządzenia.

Elementy te traktowane są także jako zespół cech definiujących region²⁸, co pozwala wykorzystać pojęcie kapitału terytorialnego do identyfikacji potencjału, jakim dysponuje każdy region. Stąd w dalszej części kapitał terytorialny będzie określany mianem kapitału regionalnego i definiowany jako rdzenny potencjał, którym dysponuje region, a który wykorzystywany jest przez czterech głównych aktorów funkcjonujących na jego terytorium: gospodarkę, naukę, administrację i społeczeństwo²⁹.

Jak wynika między innymi z raportu Komisji Europejskiej pt. *The EU Regional Competitiveness Index 2019 UE*³⁰, europejskie regiony cechuje i nadal cechować będzie nierówne wyposażenie w kapitał regionalny. Jednak pozytywnym aspektem jest postępująca konwergencja w skali regionów, która w długofalowej perspektywie

27 R. Camagni, *Regional Competitiveness...*; R. Camagni, *Territorial capital...*

28 W. Kosiedowski (red.), *Zarządzanie rozwojem...*; K. Olejniczak, *Apetyt na grona? Koncepcja gron oraz koncepcje bliskoznaczne w teorii i praktyce rozwoju regionalnego*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2003, nr 2(12), s. 55–77; A. Jewtuchowicz, *Terytorium i współczesne dylematy...*; J. Chądzyński, A. Nowakowska, Z. Przygodzki, *Region i jego rozwój...*

29 OECD, *Reviews of Regional Innovation: Competitive Regional Clusters*, National Policy Approaches, OECD Publications, Paris 2007; A. Nowakowska, *Regionalny kontekst...*; O. Torres, *Rola administracji...*

30 P. Annoni, L. Dijkstra, *The EU Regional Competitiveness Index 2019*, European Union, Luxembourg 2019, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/work/2019_03_rci2019.pdf (dostęp: 24.09.2020); L. Moritz, R. Jacques R., *Scenarios on the territorial future of Europe*, ESPON Project 3.2, https://www.researchgate.net/publication/286611012_Scenarios_on_the_territorial_future_of_Europe (dostęp: 5.03.2019).

będzie niwelowała istniejące różnice między regionami w Europie. Obecnie część regionów dysponuje rozbudowanym kapitałem regionalnym w postaci złóż naturalnych, dobrze rozwiniętej infrastruktury, zaplecza B+R³¹, a inne regiony dopiero go rozbudowują. Taki stan rzeczy może sugerować, że niektóre regiony będą rozwijać się szybciej, a inne – ze względu na zdecydowanie słabszą pozycję – pozostaną „w tyle”³². Taki proces nie stanowi jednak reguły, co potwierdzają tzw. historie spektakularnych sukcesów wśród regionów pozostających w tyle – przykładem są tu regiony Finlandii³³, które z wyspecjalizowanych w produkcji rolniczej i leśnej przekształciły się w terytoria specjalizujące się w biotechnologiach, ICT, motoryzacji. Z drugiej strony zdarzają się przypadki stagnacji terytoriów wysoko rozwiniętych gospodarczo, na przykład recesja w irlandzkich regionach, które do niedawna stawiano za wzór tzw. cudu gospodarczego.

Markowski definiuje kapitał terytorialny w następujący sposób:

[...] kapitał terytorialny to swoiste korzyści zewnętrzne (ang. externalities) wytwarzane i dostępne w wyniku multi-funkcjonalnej interakcji użytkowników względnie wyodrębnionego terytorium; kapitał terytorialny ma charakter dynamicznego w czasie i przestrzeni złożonego dobra klubowego dostępnego dla użytkowników (klubu) działających (działającego) w ramach obszaru funkcjonalnego³⁴.

Powyższe rozważania pozwalają na sformułowanie tezy, iż sukces gospodarki polskiej zależy od sukcesów gospodarek poszczególnych regionów i podmiotów funkcjonujących w ich ramach. O tym, czy dany region będzie się rozwijać, decyduje z kolei sposób zarządzania nim i wykorzystanie nowoczesnych narzędzi

31 W. Burzyński, *Przyszłość europejskich regionów. Globalne porównania regionów i korporacji*, [w:] P. Jakubowska, A. Kukliński, P. Żuber (red.), *Problematyka przyszłości regionów. W poszukiwaniu nowego paradygmatu*, t. I, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Forum Rozwoju Regionalnego i Polityki Regionalnej Regio Forum, Warszawa 2008.

32 G. Fuchs, P. Shapira (red.), *Rethinking Regional Innovation and Change: Path Dependency or Regional Breakthrough*, Springer Verlag, New York 2005; D. Ahner, *Przyszłość polityki spójności – główne wyzwania*, [w:] P. Jakubowska, A. Kukliński, P. Żuber (red.), *Problematyka przyszłości regionów. W poszukiwaniu nowego paradygmatu*, t. I, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Forum Rozwoju Regionalnego i Polityki Regionalnej Regio Forum, Warszawa 2008.

33 G. Schienstock, *Mechanizmy zależności od ścieżki a proces tworzenia nowej ścieżki rozwoju – na przykładzie Finlandii*, [w:] P. Jakubowska, A. Kukliński, P. Żuber (red.), *Problematyka przyszłości regionów. W poszukiwaniu nowego paradygmatu*, t. I, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Forum Rozwoju Regionalnego i Polityki Regionalnej Regio Forum, Warszawa 2008.

34 T. Markowski, *Funkcjonowanie gospodarki przestrzennej – założenia budowy modelu zintegrowanego planowania i zarządzania rozwojem*, „Studia KPZK. Polska Akademia Nauk” 2011, nr 134, s. 27–28.

zarządzania. Ponadto, jak słusznie zauważa Gorzelak: „Żaden kraj czy region nie jest na tyle wyjątkowy, by nie mógł czerpać z doświadczeń innych”³⁵. Przytoczone spostrzeżenie jest trafne zwłaszcza z pozycji polskich regionów (głównie regionów ściany wschodniej), które znajdują się obecnie na etapie budowania kapitału regionalnego, jego udoskonalania³⁶.

1.3. Koncepcje rozwoju regionalnego: egzogeniczne vs. endogeniczne

Każdy region dysponuje rdzennym potencjałem w postaci zasobów materialnych i niematerialnych. Potencjał ten wykorzystywany jest przez czterech głównych aktorów funkcjonujących na jego obszarze: gospodarkę, naukę, administrację i społeczeństwo.

Jednak niektóre regiony mają zdecydowanie lepszą bazę rozwojową – tzw. masę krytyczną (np. złoża naturalne, dobrze rozwiniętą infrastrukturę, zaplecze B+R). Inne regiony dopiero ją rozbudowują. Taki stan rzeczy może sugerować, że niektóre obszary będą rozwijać się szybciej, a inne – ze względu na zdecydowanie słabszą pozycję – pozostaną „zacołane”. Taki proces nie stanowi jednak reguły, co potwierdzają tzw. historie spektakularnych sukcesów wśród tzw. regionów peryferyjnych (np. wspomniane już regiony Finlandii, które z wyspecjalizowanych w produkcji rolniczej i leśnej przekształciły się w obszary specjalizujące się w biotechnologiach, ICT, motoryzacji), a z drugiej strony przypadki stagnacji obszarów wysoko rozwiniętych gospodarczo (np. recesja w regionach irlandzkich).

Co w takim razie decyduje o tym, że dany region korzysta z pozytywnych aspektów funkcjonowania w ramach globalnej gospodarki: zwiększonego dostępu do informacji, wiedzy i kapitału, ułatwionej komunikacji, możliwości uczestnictwa w przedsięwzięciach innowacyjnych na skalę międzynarodową; albo traci na tym i odczuwa negatywne skutki: wzrost bezrobocia, spadek jakości życia, pogłębianie się dywergencji, a w rezultacie następuje marginalizacja w stosunku do liderów? Od czego zależy tzw. wygrana regionu?

Poza przeprowadzoną analizą wpływu przyjętych i planowanych kierunków rozwoju danego kraju czy wspólnoty na sytuację w poszczególnych regionach istotne jest także dokonanie analizy czynników na poziomie mezoekonomicznym, które determinują procesy rozwoju regionów. Należy zatem odwołać się do koncepcji

35 G. Gorzelak, *Fakty i mity rozwoju regionalnego*, „Zarządzanie Publiczne” 2008, nr 4(6), s. 87.

36 Komisja Europejska, *EUROPA 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, KOM (2010) 2020, Bruksela, 3.03.2010, http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf (dostęp: 12.12.2019).

teoretycznych rozwoju regionalnego, które podejmują próbę scharakteryzowania powyższych czynników.

Dokonując pewnego uproszczenia, można wskazać na dwa nurty w koncepcji rozwoju regionalnego: pierwszy – klasyczny, odnoszący się do rozwoju, który bazuje na czynnikach zewnętrznych: **koncepcje rozwoju egzogenicznego**, oraz drugi – współczesny, wskazujący na czynniki wewnętrzne, które są bodźcami rozwoju regionalnego: **koncepcje rozwoju endogenicznego**. Ponadto zarówno w koncepcjach nurtu klasycznego, jak i współczesnego można dokonać podziału ze względu na rozważania z odniesieniem do czynników warunkujących rozwój regionów centralnych, charakteryzujących się wysokim poziomem rozwoju gospodarczego oraz regionów peryferyjnych, które cechuje tzw. zacofanie gospodarcze³⁷.

Punktem wyjścia koncepcji klasycznych jest przekonanie, że rozwój danego regionu determinowany jest przez czynniki zewnętrzne w postaci napływu kapitału, wykwalifikowanej kadry, zaawansowanej myśli technologicznej. Zostały one zaprezentowane w pracach Mydrała (1957), Perrouxa (1955) i Richardsona (1973). Z kolei napływ tych czynników ma miejsce tam, gdzie już występuje ich koncentracja, tzn. tam, gdzie są najkorzystniejsze warunki do prowadzenia działalności gospodarczej oraz do zamieszkania. Dzieje się tak, ponieważ kumulacja kapitału, kadry i innowacji daje możliwość osiągnięcia znacznych korzyści zarówno działającym na danym obszarze jednostkom, jak i potencjalnym inwestorom³⁸.

Regiony dobrze rozwinięte cechuje zatem zdolność do przyciągania, a następnie odpowiedniego zagospodarowania wiedzy i kapitału. Natomiast regiony peryferyjne – po pierwsze – nie dysponują odpowiednim potencjałem, który umożliwiłaby im zainicjowanie procesu przyciągania czynników zewnętrznych, a po drugie – nie mają odpowiednio wykształconej „masy krytycznej”, która pozwoliłaby im na właściwe zagospodarowanie tych czynników. Dlatego też ich rozwój uwarunkowany jest pomocą zewnętrzną, która może mieć dwojaki charakter: uzyskanie

37 G. Tondl, *Convergence After Divergence?...*; J. Howells, *Innovation and regional economic development...*; M. Fujita, P. Krugman, *The new economic geography...*

38 J.B. Parr, *Growth-pole Strategies in Regional Economic Planning: A Retrospective View. Part 1. Origins and Advocacy*, „Urban Studies”, vol. 36, no. 7, s. 1195–1215; T.G. Grosse, *Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2002, nr 1(8), s. 25–48; B. Filipiak, M. Kogut, A. Szewczuk, M. Zioto, *Rozwój lokalny...*; P. Artelaris, P. Arvanitidis, G. Petrakos, *Workpackage No. 1 Comprehensive theoretical and methodological framework: Theoretical and Methodological Study on Dynamic Growth Regions and Factors Explaining their Growth Performance*, „DYNREG Dynamic Regions in a Knowledge-Driven Global Economy Lessons and Policy Implications for the EU” 2006, no. 2, https://www.researchgate.net/publication/5019625_Theoretical_and_Methodological_Study_on_Dynamic_Growth_Regions_and_Factors_Explaining_their_Growth_Performance (dostęp: 6.06.2019).

wsparcia ze strony władz państwowych oraz transfer kapitału, wiedzy i doświadczeń z regionów centralnych³⁹.

Pierwsza z wymienionych form wsparcia nawiązuje do doktryny liberalizmu społecznego i traktuje interwencjonizm władz państwowych jako jeden z głównych mechanizmów regulacyjnych oraz optymalizujących rozwój regionów słabej rozwiniętych. Koncepcja rozwoju egzogenicznego odwołuje się do ekonomii keynesowskiej i odrzuca twierdzenie, że procesy rynkowe są w stanie pobudzić rozwój w regionach peryferyjnych oraz wyrównać dysproporcje w rozwoju gospodarczym i społecznym poszczególnych obszarów. Oznacza to podjęcie wielu działań przez władze publiczne, które będą dotyczyły między innymi: inwestycji w kadry, infrastrukturę, parki maszynowe przedsiębiorstw – w celu uruchomienia procesów rozwojowych i zwiększenia absorpcji czynników zewnętrznych w tych regionach⁴⁰.

Z kolei koncepcja rozwoju egzogenicznego nawiązuje do doktryny liberalnej i zakłada, że rozwój gospodarczy regionów determinowany jest przez rynek. W myśl tej koncepcji w wyniku rozprzestrzeniania się czynników wzrostu w postaci informacji, wiedzy oraz kapitału z regionów centralnych (określanymi biegunami wzrostu) do regionów peryferyjnych następuje rozwój tych drugich. Natomiast rola władz państwowych sprowadza się do liberalizacji regulacji prawnych oraz poprawy dostępności komunikacyjnej między regionami centralnymi a regionami peryferyjnymi, w celu eliminacji barier ograniczających swobodny przepływ powyższych czynników⁴¹.

W omawianych koncepcjach zarysowana jest struktura hierarchiczna z wyraźnym podziałem na regiony rozwinięte gospodarczo, tworzące zaawansowane technologicznie rozwiązania i generujące wiedzę, które znajdują się na szczycie piramidy, oraz regiony im podległe, które aplikują o powyższe czynniki. Rozwój regionów peryferyjnych ma w przypadku tych koncepcji charakter liniowy i przebiega dwuetapowo⁴²:

- inwestycje w infrastrukturę (głównie twardą) i przyciąganie zewnętrznych inwestorów (głównie zagranicznych);
- pozyskiwanie zewnętrznych technologii lub rozwój usług bazujących na tych technologiach.

Z wyżej wymienionymi koncepcjami rozwoju egzogenicznego wiążą się jednak pewne zagrożenia. W przypadku przyciągania rozwiązań z regionów centralnych

39 G. Tondl, *Convergence After Divergence?...*; T. Plümpner, M. Graff, *Export specialization...*

40 T.G. Grosse, *Przegląd koncepcji...*

41 J.B. Parr, *Growth-pole Strategies...*; B. Filipiak, M. Kogut, A. Szewczuk, M. Zioto, *Rozwój lokalny...*

42 T.G. Grosse, *Wybrane koncepcje teoretyczne i doświadczenia praktyczne dotyczące rozwoju regionów peryferyjnych*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2007, nr 1(27), s. 27–49.

obszary peryferyjne niejako się od nich uzależniają. Istnieje bowiem zagrożenie, że obszary te będą jedynie aplikować o zewnętrzne rozwiązania i nie angażować się w opracowywanie własnych koncepcji. Ponadto przyciąganie zewnętrznych inwestycji wiąże się z kosztami (m.in. przygotowanie infrastruktury, lokalnych zasobów pracy oraz systemu ewentualnych ulg inwestycyjnych), które mogą przewyższyć ewentualne zyski, jeśli inwestorzy ulokują się na danym obszarze tylko ze względu na istniejące preferencje lub relatywnie tanią kadre, a w momencie wygaśnięcia ulg i wzrostu wynagrodzeń przeniosą inwestycje w nowe, bardziej opłacalne miejsca. Podobne w skutkach może być także uzależnienie się danego obszaru od pomocy publicznej, który w momencie jej wygaśnięcia nie będzie przygotowany na samodzielne funkcjonowanie na rynku. Poza tym wsparcie o charakterze socjalnym paraliżuje naturalne procesy rynkowe i przeciwdziała naturalnym mechanizmom przedsiębiorczym.

Co więcej, opisane koncepcje wskazują tylko na jeden, liniowy model rozwoju, który nie uwzględnia różnic w zasobach i możliwościach poszczególnych regionów. Ponadto preferują scentralizowany model zarządzania rozwojem regionalnym, w ramach którego pomoc publiczna dystrybuowana jest przez władze państwowe, a nie regionalne⁴³.

Druga grupa koncepcji teoretycznych odwołuje się do rozwoju endogenicznego, bazującego na wewnętrznych (rdzennych) zasobach danego regionu, na które składają się kapitał ludzki i rzeczowy. Zostały one zaprezentowane w pracach Romera (1986), Krugmana (1991), Asheima (1995) i Portera (2000). Koncepcje te podkreślają znaczenie, jakie dla rozwoju regionów mają umiejętności wykorzystania ich mocnych stron i przezwyciężenia ewentualnych mankamentów. Ponadto rozwój gospodarczy oraz społeczny danego regionu powinien stanowić efekt wewnętrznych działań i być implikowany przez inicjatywy oddolne (*bottom-up action*). Istotną rolę odgrywają w tym procesie MŚP, które przez swoją elastyczność potrafią szybko dostosować się do zmieniających się warunków oraz stosunkowo łatwo nawiązywać współpracę z innymi jednostkami, w tym z dużymi przedsiębiorstwami⁴⁴.

W dalszej kolejności koncepcje endogeniczne dowodzą, iż można kreować wewnętrzne zasoby. Rozbudowa wewnętrznego potencjału może polegać na unowocześnieniu posiadanych zasobów poprzez nową aranżację starej zabudowy przemysłowej, transformację tradycyjnych przemysłów z pracochłonnych w naukochłonne lub na zbudowaniu nowego potencjału endogenicznego, na przykład poprzez wprowadzenie nowych kierunków kształcenia, rozwinięcie współpracy z jednostkami

43 Tamże.

44 P. Martin, *Can Regional Policies Affect...*; G. Tondl, *Convergence After Divergence?...*; J. Howells, *Innovation and regional economic development...*

badawczo-rozwojowymi (B+R) oraz przedsiębiorstwami z innych regionów, specjalizującymi się w obszarach istotnych dla przyszłego rozwoju regionu⁴⁵.

W odróżnieniu od koncepcji egzogenicznych rozwój bazujący na wewnętrznym potencjale może postępować po różnych trajektoriach ze względu na specyficzny zbiór cech oraz możliwości, jakimi dysponuje dany region. Nie ma zatem jednej, liniowej ścieżki rozwoju w odniesieniu zarówno do regionów peryferyjnych, jak i centralnych. Ponadto nie ma tak wyraźnej dominacji regionów, które są biegunami wzrostu nad regionami słabiej rozwiniętymi, a co za tym idzie – nie ma podziału na instrumenty rozwoju⁴⁶, które mają zastosowanie w przypadku obszarów centralnych, i na te, które są stosowane na tzw. peryferiach⁴⁷.

Należy również zauważyć, iż koncepcje rozwoju endogenicznego nie stanowią negacji teorii ukształtowanych na gruncie nurtu klasycznego, ale wskazują na odmienne drogi interpretacji opisanych rozwiązań.

Nadal istotna jest funkcja absorpcji czynników zewnętrznych, tylko punkt ciężkości został przeniesiony na funkcję kreacji. Co więcej, rozprzestrzenianie się kapitału wiedzy i doświadczeń odnosi się nie tylko do relacji między poszczególnymi regionami, ale także do relacji wewnątrz danego regionu. Najbardziej dynamiczna dyfuzja powyższych czynników zachodzi w ramach regionów najlepiej rozwiniętych, w tym obszarów metropolitalnych: dystryktów przemysłowych, definiowanych jako obszary działalności ekonomicznej. Wyróżniają się one określoną specjalizacją ekonomiczną, która związana jest zarówno z zasobami wewnętrznymi, jak i ze zdolnością tych obszarów do pozyskiwania i korzystania z zasobów zewnętrznych oraz z ich umiejętnością wewnętrznej kooperacji i wchodzenia w zewnętrzne sieci współpracy. Do regionów najlepiej rozwiniętych, w których zachodzi także dynamiczna dyfuzja, zaliczane są klastry, czyli struktury, w ramach których koncentrują się producenci dóbr finalnych, dostawcy, podwykonawcy i inne jednostki (w tym uczelnie wyższe, ośrodki B+R, jednostki administracji publicznej) bezpośrednio lub pośrednio zaangażowane w proces wytwórczy⁴⁸.

Z kolei w regionach słabiej rozwiniętych konieczne jest osiągnięcie „masy krytycznej”, aby następnie zainicjować proces rozprzestrzeniania się czynników wzrostu. Skoncentrować się należy jednak na mobilizacji wewnętrznego potencjału, tak aby dostatecznie wykorzystać zasoby wewnętrzne w celu pobudzenia rozwoju poprzez inwestycje w kapitał ludzki, działalności B+R czy też wsparcie

45 G. Tondl, *Convergence After Divergence?*...

46 Dotyczy do przede wszystkim podziału zadań, w ramach których regiony peryferyjne świadczą usługi na rzecz regionów centralnych, czyli są wyłącznie podwykonawcami i pracują na ich, a nie na wspólny rachunek.

47 T.G. Grosse, *Przegląd koncepcji*...

48 A. Jewtuchowicz, *Terytorium i współczesne dylematy*...

przedsiębiorstw-liderów – podejmujących innowacyjne przedsięwzięcia, które mogą uruchomić proces akumulacji wiedzy i kapitału na danym obszarze⁴⁹.

Co więcej, autorzy współczesnych koncepcji rozwoju regionalnego nie odrzucają działań związanych ze wsparciem słabszych podmiotów. Jednakże większy nacisk położony jest na wsparcie współpracy, zarówno pomiędzy jednostkami zlokalizowanymi na danym obszarze, jak i z innymi regionami. Ponadto wsparcie rozwoju w postaci zewnętrznych inwestycji publicznych lub prywatnych powinno być dostosowane do specjalizacji, możliwości i potrzeb danego regionu oraz uwzględniać założenia strategii jego rozwoju⁵⁰.

Dodatkowo wsparcie rozwoju regionu nie jest już tylko domeną władz, ale także innych aktorów sceny regionalnej. Poza tym efekt rozprzestrzeniania się informacji, wiedzy i doświadczeń odnosi się nie tylko do sfery przedsiębiorstw, ale także do administracji i polityki. Mamy tutaj do czynienia z dwoma rodzajami transferu powyższych czynników:

- transferem „siłowym” lub „twardym”, który polega na bezpośrednim przeniesieniu rozwiązań prawnych czy instytucjonalnych, stosowanych w jednym regionie, do praktyk stosowanych na innym obszarze, bez uprzedniego ich dopasowania do realiów i potrzeb tego obszaru, oraz
- transferem miękkim, polegającym na zgromadzeniu różnych doświadczeń, a następnie wyborze rozwiązań, które odpowiadają specjalizacji danego regionu oraz generują najwyższą wartość dodaną, i ich odpowiedniemu dopasowaniu do uwarunkowań regionalnych.

Przykładem pierwszego rodzaju transferu może być próba przeniesienia rozwiązań stosowanych w administracji publicznej z krajów Europy Zachodniej do nowych krajów członkowskich. Z kolei przykładem zastosowania miękkiego transferu jest **metoda otwartej koordynacji** (*Open Method of Coordination* – OMC), a także **Regionalne Systemy Innowacji** (RSI).

Metoda otwartej koordynacji stanowi instrumentarium wprowadzone na poziomie Unii Europejskiej, mające na celu stymulację wzrostu ekonomicznego i zatrudnienia przy jednoczesnym zapewnieniu spójności społecznej. Koncepcja ta jest rozwijana na poziomie Wspólnoty od połowy lat dziewięćdziesiątych XX wieku i została wypracowana w odpowiedzi na współczesne wyzwania ekonomiczno-społeczne, takie jak bezrobocie czy wykluczenie społeczne⁵¹.

49 J. Howells, *Innovation and regional economic development*; T.G. Grosse, *Przegląd koncepcji...*

50 T.G. Grosse, *Wybrane koncepcje...*

51 M. Ferrera, M. Matsaganis, S. Sacchi, *Open co-ordination against poverty: the new EU “social inclusion process”*, „Journal of European Social Policy” 2002, vol. 12(3), s. 227–239.

Oficjalnie OMC została zainicjowana na poziomie Wspólnoty podczas prezydencji portugalskiej w 2000 roku, w ramach szczytu lisbońskiego – ustanowiono, iż stanowi ona instrumentarium, które ma służyć realizacji celów strategii lisbońskiej⁵².

Odnosząc się do ustaleń ze szczytu, należy zwrócić uwagę na sposoby, za pomocą których OMC jest realizowana. Zarówno Rada Europejska, jak i Komisja jednoznacznie wskazują na potrzebę zaangażowania wielu partnerów w proces implementacji metody otwartej koordynacji. Należy do nich zaliczyć przede wszystkim takie podmioty jak sama Wspólnota Europejska oraz państwa członkowskie, lecz również społeczności regionalne, w tym partnerów społecznych i gospodarczych. Powyższe założenie ma na celu zwiększenie poziomu partycypacji, świadomości i transparentności w odniesieniu do podejmowanych decyzji zmierzających do osiągnięcia kluczowych celów Unii⁵³.

Koncepcja RSI przedstawia region jako sieć powiązań różnego rodzaju instytucji publicznych i prywatnych, których celem nadrzędnym jest praca na rzecz absorpcji i tworzenia innowacji oraz rozwoju przedsiębiorczości. Regionalny system innowacji stanowi „centrum” wewnętrznej integracji przemysłu, administracji, nauki oraz społeczeństwa, połączone sieciami współpracy z otoczeniem. Dodatkowo system ten zwraca uwagę na specyfikę danego regionu, z uwzględnieniem wyboru własnej ścieżki rozwoju. Narzędziem wspierającym budowę RSI jest **Regionalna Strategia Innowacji**⁵⁴.

Rogut i Piasecki definiują Regionalne Strategie Innowacji (RSI) jako:

[...] zespół działań horyzontalnych i sektorowych, mających na celu zwiększenie efektywności przekształcania wiedzy (naukowej i technologicznej) w produkty, procesy, systemy i usługi, które napędzają rozwój gospodarczy i generują dobrobyt⁵⁵.

Formułowane w ramach RSI cele dotyczą takich obszarów jak:

- ukierunkowanie systemu kształcenia na potrzeby innowacyjnej gospodarki;
- rozwój systemu usług informacyjnych, szkoleniowych, doradczych oraz finansowych, wspierających działania innowacyjne przedsiębiorstw i instytucji z nimi współpracujących;

52 De la Porte C., Pochet P., Room G., *Social Benchmarking, Policy Making and New Governance in the EU*, „Journal of European Social Policy” 2001, vol. 11(4), s. 291–307.

53 Tamże.

54 M. Fabińska, *Usługi świadczone przez instytucje otoczenia biznesu a rzeczywiste potrzeby przedsiębiorstw (na przykładzie regionu łódzkiego)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” 2007, nr 480, s. 325–343.

55 A. Rogut, B. Piasecki, *Regionalna Strategia Innowacji Województwa Łódzkiego...*, s. 5.

- stworzenie w regionie klimatu proinnowacyjnego, między innymi poprzez popieranie i promowanie przedsięwzięć innowacyjnych, wspieranie działań B+R;
- stworzenie w regionie warunków do rozwoju struktur klastrowych oraz do aktywnego włączania się regionalnych aktorów i ich zespołów w innowacyjne przedsięwzięcia realizowane na poziomie krajowym oraz międzynarodowym.

Ze względu na fakt, iż koncepcje RSI i regionalnych strategii innowacji są jedną z inicjatyw Komisji Europejskiej, można by uznać je za przykłady twardego transferu zewnętrznych doświadczeń. Nie jest to słuszne stwierdzenie, ponieważ Komisja Europejska zaproponowała jedynie warunki ramowe i zarysowała ogólną ideę powyższych inicjatyw. Natomiast zadaniem aktorów regionalnych jest opracowanie własnych regionalnych strategii innowacji oraz dążenie do stworzenia Regionalnego Systemu Innowacji. Podejmowane działania dotyczące formułowania założeń strategii, planów akcji, a następnie ich wdrażania mogą i powinny wykorzystać doświadczenia innych regionów, jednakże celem jest wypracowanie unikalnych kierunków rozwoju, które pozwolą na stworzenie Regionalnego Systemu Innowacji.

Reasumując, nie ma jednej trajektorii rozwoju regionalnego, każdy region powinien rozwijać się w kierunkach odpowiadających jego specjalizacjom i według własnego tempa. Oczywiście region nie stanowi wyizolowanej jednostki, dlatego też na jego rozwój mają wpływ czynniki zewnętrzne, a warunkiem koniecznym dla jego rozwoju jest współpraca z otoczeniem. Rola biernego gracza na arenie międzynarodowej nie prowadzi do rozwoju, a go hamuje i uzależnia od otoczenia (dotyczy to zwłaszcza regionów słabiej rozwiniętych). Dlatego też ważne jest zachowanie pewnego poziomu autonomii regionalnej przy absorpcji wiedzy i kapitału, przy wyborze rodzaju wsparcia, a także przy włączaniu się w sieci współpracy. Dla rozwoju regionu istotna jest wspomniana już oddolna mobilizacja wewnętrznego potencjału i kreacja własnych rozwiązań przy ewentualnym wykorzystaniu doświadczeń innych regionów, które odpowiadają aktualnym potrzebom i przyszłym kierunkom jego rozwoju.

1.4. Region konkurencyjny

Zmianom znaczenia poszczególnych czynników decydujących o wyborze miejsca lokalizacji towarzyszyły także zmiany w postrzeganiu mocnych stron, które wpływały i w dalszym ciągu wpływają na pozycję danego regionu w grze rynkowej – od przewag kosztowych, przez konkurencyjne, do przewag opartych na relacjach wewnętrznych i zewnętrznych⁵⁶.

56 R.L. Martin, *A study on the factors of regional competitiveness. A draft final report for the European Commission Directorate-General Regional Policy*, University of Cambridge, Cambridge 2007.

W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych ubiegłego wieku dominował pogląd, iż o przewadze konkurencyjnej danego regionu nad innymi decyduje w głównej mierze podaż oraz koszty walorów, którymi dysponuje. Do czynników tych zaliczano przede wszystkim: infrastrukturę transportową (połączenia komunikacyjne z rynkami zbytu oraz koszty transportu), infrastrukturę instytucjonalną (podaż powierzchni produkcyjnych i biurowych oraz koszt zakupu/najmu, a także bliskość ośrodków B+R) oraz dostęp do surowców. Dodatkowo istotną rolę w budowaniu przewag konkurencyjnych odgrywały: łatwość pozyskania siły roboczej oraz niskie koszty robocizny. W związku z tym firmy zlokalizowane na obszarze danego regionu mogły specjalizować się w wytwarzaniu określonych dóbr na bazie dostępnych zasobów i po kosztach niższych niż konkurencja⁵⁷.

W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych dostępność oraz niskie koszty wyżej wymienionych czynników stały się niewystarczające w budowaniu przewag konkurencyjnych. Dany region mógł rozwijać się i przyciągać nowych inwestorów, jeśli posiadane przez niego zasoby cechowała wysoka jakość. Poza odpowiednim zapleczem infrastrukturalnym i instytucjonalnym ważną rolę w budowaniu pozycji danego regionu zaczęła odgrywać podaż wykwalifikowanej kadry, a to z kolei wiązało się z zapewnieniem odpowiedniego zaplecza socjalnego (atrakcyjna oferta spędzania wolnego czasu, atrakcyjne warunki mieszkaniowe, zapewnienie bezpieczeństwa). Dodatkowo istotnym elementem dla działających i potencjalnych inwestorów stał się przyjazny klimat administracyjny. Reasumując, spektrum czynników wpływających na pozycję danego regionu powiększyło się o dodatkowe elementy, a obok aspektu kosztowego pojawił się aspekt jakości⁵⁸.

W latach dziewięćdziesiątych uwidocznił się jeszcze jeden czynnik determinujący proces kształtowania przewag konkurencyjnych, a mianowicie umiejętność tworzenia przez dany region systemu wewnętrznych i zewnętrznych relacji. Istotną rolę w budowaniu pozycji regionu zaczęły odgrywać komunikacja i współpraca pomiędzy przedstawicielami trzech głównych środowisk funkcjonujących na jego obszarze, tj. biznesu, nauki i administracji. Ważna stała się także umiejętność nawiązywania odpowiednich relacji z otoczeniem ze względu na potrzebę sprawnego

57 P.H. Pellenburg, *Sustainable business sties in the Netherlands: a survey of policies and experiences*, 40th European Congress, European Regional Science Association, Barcelona 2000; W. Budner, *Lokalizacja przedsiębiorstw. Aspekty ekonomiczno-przestrzenne i środowiskowe*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2004; R. Domański, *Gospodarka przestrzenna. Podstawy teoretyczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

58 P.H. Pellenburg, *Sustainable business sties...*; H. Godlewska, *Lokalizacja działalności. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlu i Finansów Międzynarodowych, Warszawa 2001; R.L. Martin, *A study on the factors of regional competitiveness...*

przepływu informacji oraz zasobów (w tym wiedzy), niezbędnych w tworzeniu innowacyjnych rozwiązań⁵⁹.

Pojawia się zatem nowa kategoria – konkurencyjność regionu. Według Klasika konkurencyjność regionu to jego przewaga nad innymi regionami, będąca wypadkową atrakcyjności oferty usługowej, atutów postrzeganych jako silne strony regionu, produktywności oraz siły eksportowej. Przy tym atrakcyjność oferty usługowej determinowana jest przez nowoczesną infrastrukturę materialną, intelektualną i instytucjonalną regionu, a o atutach decydują: system edukacyjny, struktura gospodarcza, infrastruktura i środowisko przyrodnicze. Natomiast determinantami produktywności (definiowanej jako system relacji między potencjałem regionu a sektorami wykorzystującymi ten potencjał) są przede wszystkim potencjał ludzki, społeczny i działalność B+R. Z kolei o sile eksportowej decydują towary i usługi wytwarzane przez przedsiębiorstwa zlokalizowane w danym regionie⁶⁰.

Natomiast **region konkurencyjny** to region, który ma trwałą przewagę komparatywną, konkurencyjną i strategiczną nad innymi obszarami, co pozwala mu na zaoferowanie potencjalnym inwestorom, pracownikom, turystom oraz społeczności lokalnej najkorzystniejszych warunków do prowadzenia działalności gospodarczej, pracy, wypoczynku oraz życia. Dzięki posiadanym atutom przyciąga on jednostki o dobrych perspektywach rozwojowych, a jednocześnie zapobiega ewentualnej migracji mieszkańców. W rezultacie zwiększa się jego zdolność eksportowa i rośnie udział w rynku międzynarodowym, co z kolei przekłada się na wzrost dochodów mieszkańców i standardów życia⁶¹.

Klasik wskazuje na następujące rodzaje konkurencyjności regionu⁶²:

- konkurencyjność biznesową i inwestycyjną – definiowaną w kategoriach atrakcyjności oferty usługowej regionu dla jej aktualnych i potencjalnych użytkowników, która jest różnie przez nich postrzegana i oceniana;
- konkurencyjność bazy ekonomicznej – odnoszącą się do zasobów, jakie ma dany region (infrastruktura, kapitał ludzki) oraz podejmowanych aktywności (działalność bazująca na wiedzy i innowacjach);

59 P.H. Pellenbarg, *Sustainable business sties...*; R. Domański, *Gospodarka przestrzenna...*; R.L. Martin, *A study on the factors of regional competitiveness...*

60 A. Klasik, *Strategie regionalne. Formułowanie i wprowadzanie w życie*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2002.

61 A. Klasik, *Przedsiębiorczość i konkurencyjność a rozwój regionalny. Kluczowe pojęcia i metodologia*, [w:] A. Klasik (red.), *Przedsiębiorczy i konkurencyjny region w teorii i polityce rozwoju regionalnego*, „Biuletyn Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju” 2005, z. 218, s. 7–22.

62 A. Klasik, F. Kuźnik (red.), *Zarządzanie strategiczne rozwojem lokalnym i regionalnym*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2001, s. 43–47.

- konkurencyjność sektorów i produktów – dotyczącą profilu struktury gospodarczej regionu, w tym oferowanych produktów i usług.

Ponadto konkurencyjność regionu można rozpatrywać w skali kraju oraz w ujęciu międzynarodowym. Wewnątrz krajowa konkurencyjność regionu rozpatrywana jest z uwagi na pozycję, jaką zajmuje region w skali kraju, tzn. czy zalicza się on do grupy silnych, czy też słabych regionów. Z kolei międzynarodowa konkurencyjność:

[...] w wąskim ujęciu jest to zdolność do wytwarzania przez region dóbr i usług, które docelowo znajdują odbiorców na rynku międzynarodowym, w tym globalnym, w warunkach silnej konkurencji ze strony innych regionów krajowych i zagranicznych. W szerokim ujęciu jest to posiadanie przez region bazy ekonomicznej złożonej z sektorów międzynarodowych, w tym globalnych, mających dobre perspektywy rozwojowe. Co więcej, sektory te zaliczają się do działalności przyszłościowej⁶³.

Analiza konkurencyjności danego regionu w skali kraju czy też w skali międzynarodowej sprowadza się do określenia jego aktualnej i przyszłej pozycji konkurencyjnej w stosunku do regionów z nim rywalizujących⁶⁴.

Oceny pozycji konkurencyjnej regionu można dokonać na bazie analizy mocnych i słabych stron regionu, bazy ekonomicznej oraz produktów i sektorów wytwarzanych i zlokalizowanych w danym regionie. Określenie, czy region zajmuje wysoką, czy niską pozycję konkurencyjną na arenie odpowiednio krajowej i międzynarodowej, jest jednoznaczne z dokonaniem oceny, czy dany region cechuje wysoki, czy niski poziom innowacyjności i rozwoju technologicznego⁶⁵.

Konkurencyjne będą zatem te regiony, które zapewniają nie tylko niskie koszty pracy, kapitału czy korzyści skali; konkurencyjne będą takie, które pozwalają na produkcję wysokiej jakości, wspierają wprowadzanie innowacji, zapewniają międzynarodowe rynki zbytu, efektywną organizację pracy, kooperację aktorów regionalnych i współpracę z otoczeniem, a więc takie, które w skali międzynarodowej:

[...] dzięki długofalowej, zintegrowanej, kompleksowej polityce ich rozwoju charakteryzują się ekonomicznymi, społecznymi i technicznymi warunkami umożliwiającymi, a zarazem wymuszającymi, wysoką jakość produkcji, wysoką efektywność firm, wdrażanie nowych produktów i nowych zasobooszczędnych technologii, skracanie czasu

63 A. Klasik, *Strategie regionalne...*, s. 25.

64 Narzędziem, które umożliwia między innymi określenie pozycji regionu w stosunku do jego konkurentów jest benchmarking.

65 A. Klasik, *Przedsiębiorczość i konkurencyjność...*

wytwarzania produktu finalnego, wzrost wydajności pracy oraz szybką rynkową realizację produktów⁶⁶.

Należy jednak zaznaczyć, iż punkt ciężkości przesunął się z przewagi komparatywnych i konkurencyjnych na przewagi zamierzone, które decydują obecnie o sukcesie w globalnym otoczeniu⁶⁷.

Asheim⁶⁸ tak definiuje poszczególne regionalne przewagi:

- przewagi komparatywne są to przewagi budowane na podstawie mierników kosztowych, w których kształtowaniu mniejszą rolę odgrywa zmiana technologiczna i innowacyjna;
- przewagi konkurencyjne są to przewagi budowane na podstawie sformalizowanego podejścia do kreowania wewnętrznego potencjału poprzez wzajemne uczenie się i realizowanie innowacyjnych projektów w ramach interakcji wewnętrznych rynków i sieci współpracy;
- przewagi zamierzone są to przewagi budowane na podstawie wzajemnego oddziaływania między dynamicznymi przemysłami i dynamicznymi jednostkami sektora publicznego, a także publiczno-prywatnego komplementarnego podejścia do kształtowania regionalnych polityk.

Rogut wskazuje, iż przewagi zamierzone powstają na bazie wzajemnego rozwoju następujących obszarów:

(I) gospodarki (i oznaczają dążenie do m.in.: ukształtowania otwartych systemów współdziałania firm, integracji wiedzy i jej komercjalizacji, inteligentnej infrastruktury, silnych lokalnie i globalnie sieci); (II) zarządzania (i oznaczają dążenie do m.in.: ukształtowania wielopoziomowego zarządzania relacjami różnorodnych interesariuszy, silnej polityki wsparcia dla innowatorów, politycznego przywództwa mającego na celu realizację określonej wizji, systemu pozycjonowania lokalnych zasobów w globalnej przestrzeni), (III) infrastruktury wiedzy (i oznaczają dążenie do m.in.: ukształtowania profesjonalnych jednostek – uczelnie, JBR, instytucje otoczenia biznesu – aktywnie włączonych w produkcję i komercjalizację wiedzy oraz w podnoszenie zdolności absorpcyjnych gospodarki), (IV) warunków społeczno-kulturowych (i oznaczają dążenie

66 K. Kuciński, *Konkurencyjność jako zagadnienie regionalne*, [w:] I. Fierla, K. Kuciński (red.), *Lokalizacja przedsiębiorstw a konkurencyjność*, Oficyna Wydawnicza SGH – Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2001, s. 175.

67 A. Rogut, *Governance – współczesne trendy zarządzania regionem*, Wydawnictwo Społecznej Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania, Łódź 2008, s. 11.

68 B. Asheim, *The changing role of learning regions in the globalizing knowledge economy: a theoretical reexamination*, „Regional Studies” 2012, vol. 46, no. 8, s. 993–1004.

do ukształtowania kapitału ludzkiego, kultury i norm społecznych modyfikujących zachowania jednostek i instytucji i relacji między nimi)⁶⁹.

Reasumując, konkurencyjny region – poza przytoczonymi powyżej atrybutami – cechują przewagi zamierzone, tj. proaktywnie budowane w ramach czterech komplementarnych kierunków i poprzez współdziałanie aktorów sceny regionalnej z otoczeniem.

Ponadto, jak zauważa Kosiedowski, konkurencyjny region łączy w sobie dwa wymiary – statyczny i dynamiczny. „Pierwszy polega na zdolności do konkurowania w danym momencie, drugi natomiast obejmuje proces kształtowania tej zdolności w dłuższym okresie”⁷⁰. W związku z tym za konkurencyjny można uznać region, którego bieżące funkcjonowanie przekłada się na „efektywny rozwój gospodarczy i skorelowany z nim rozwój społeczny”⁷¹ w długookresowej perspektywie.

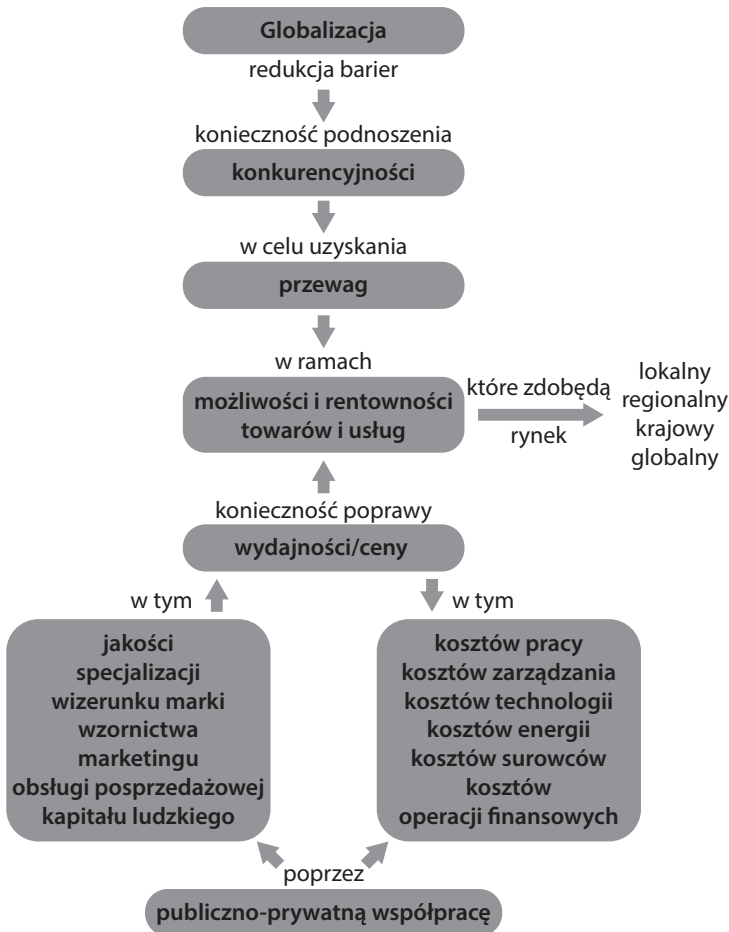
W związku z powyższym w gospodarce opartej na sieciach współpracy kooperacja i konkurencja są w pewnym stopniu od siebie zależne. Konkurencja wpływa na działalność regionów, mobilizując je do udoskonalania własnego potencjału poprzez poszukiwanie najefektywniejszych rozwiązań i stymulowanie innowacji. Z kolei bez współpracy wewnętrznej i zewnętrznej, tj. bez przepływu wiedzy, informacji oraz kapitału, praca nad ulepszaniem własnych zasobów i kreowaniem nowych – czyli nad poprawą i utrzymaniem pozycji konkurencyjnej – nie byłaby możliwa⁷². Zależność występująca między konkurencją oraz współpracą regionów została przedstawiona na rysunku 1.2.

69 Tamże, s. 11–12.

70 W. Kosiedowski, *Zarządzanie rozwojem...*, s. 238.

71 Tamże.

72 R. Rutten, F. Boekema, E. Kuijpers, *Economic Geography of Higher Education*, Routledge, London 2003; F. Boekema, K. Morgan, S. Bakkers, R. Rutten, *Knowledge, Innovation and Economic Growth The Theory and Practice of Learning Region*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham 2000.

Rysunek 1.2. Relacje konkurencja – współpraca

Źródło: C.R. del Rio, *Learning to Innovate*, [w:] C.R. del Rio (red.), *Learning to Innovate: Learning Regions*, OECD, Spain 2001, s. 32.

1.5. Koncepcja regionu uczącego się

Jewtuchowicz wskazuje na cztery modele rozwoju regionalnego, w ramach których budowanie pozycji danego regionu bazuje na różnych zbiorach czynników. Wyróżnia⁷³:

- regiony, które cechuje niski stopień wewnętrznych powiązań, a przewagi kształtowane są na podstawie niskich cen poszczególnych czynników;

73 A. Jewtuchowicz, *Terytorium i współczesne dylematy...*

- regiony z wysokim poziomem innowacyjności, jednak ze słabo wykształconymi sieciami współpracy;
- regiony, które cechuje wyższy współczynnik współpracy (wzajemne znajomości wynikające z przeszłości historycznej) niż poziom innowacyjności;
- regiony zbliżone do idei regionu uczącego się, tzn. regiony, w ramach których dobrze funkcjonuje współpraca wewnętrzna i zewnętrzna oraz rozwija się środowisko wspierające innowacyjne przedsięwzięcia.

Jak trafnie zauważa cytowana autorka, nie można określić, który z podanych modeli jest optymalny – każdy ma swoje mocne i słabe strony. Jednakże dążenie do budowania gospodarki opartej na wiedzy (GOW), tj. gospodarki, w ramach której efektywnie jest kreowana, absorbowana, przekazywana i wykorzystywana wiedza w celu umacniania pozycji konkurencyjnej danego regionu na globalnym rynku, wpływa na zmianę priorytetów uwzględnianych przy opracowaniu planów rozwojowych danego obszaru. Wynika z tego, iż najbardziej odpowiednim kierunkiem staje się dążenie do budowania regionu uczącego się i innowacyjnego⁷⁴.

Zdaniem Floridy regiony uczące się to regiony wyposażone w odpowiednią infrastrukturę, która ułatwia przepływ nowych rozwiązań, wiedzy oraz wspomaga wzajemny proces uczenia się. Regiony te dostarczają firmom zlokalizowanym na ich obszarze oraz potencjalnym inwestorom elementów kluczowych, potrzebnych do budowy i rozwoju organizacji uczących się (*learning organizations*), a wiedza traktowana jest w nich jako podstawowe źródło przewagi konkurencyjnej⁷⁵.

Do czynników wspierających budowę regionów uczących się zaliczamy⁷⁶:

- infrastrukturę przemysłową, w skład której wchodzi sieci firm i dostawców (w tym struktury klastrowe) działających w sektorach i dla sektorów wiodących;
- zaplecze kadrowe, składające się ze specjalistów z różnych dziedzin, zorientowanych na pracę w zespole oraz uczenie się przez całe życie;
- infrastrukturę instytucjonalną, transportową i informacyjno-komunikacyjną, usprawniającą przepływ informacji, dostawy produktów i usług w systemie *Just in Time* i włączenie się w globalną gospodarkę;
- systemy finansowy i polityczny, odpowiadające na potrzeby i wspierające rozwój organizacji uczących się.

Natomiast Morgan uważa, że regiony uczące się stanowią nową generację polityki regionalnej, która w porównaniu z poprzednią (odnoszącą się do regionów będących centrami produkcji) koncentruje się na rozwoju systemów

74 Tamże.

75 R. Florida, *Toward the Learning Region*, „Futures” 1995, vol. 27, no. 5, s. 527–536.

76 R. Florida, *Toward...*; R. Rutten, F. Boekema, *The Learning Region Foundations, State of the Art, Future*, Edward Elgar Publishing Ltd., Cheltenham 2007.

informacyjno-komunikacyjnych, a nie infrastruktury, na tzw. przepustowości (możliwościach) umysłów, a nie dróg, opracowywaniu założeń polityki rozwoju z przedsiębiorstwami, a nie dla przedsiębiorstw. Koncepcja regionu uczącego się jest koncepcją oddolnej inicjatywy aktorów regionalnych, którą cechują: przejrzystość podejmowanych działań, wzajemne relacje, wspólne rozwiązywanie problemów, ciągle wzajemne uczenie się oraz wspólna weryfikacja efektów tego procesu⁷⁷.

Z kolei w raporcie *Cities and Regions in the New Learning Economy* wydanym przez OECD region uczący się definiowany jest jako region, w ramach którego regionalni aktorzy (w tym sfera biznesu, nauki i administracji) są ze sobą silnie, ale elastycznie powiązani i realizują wspólne założenia polityki rozwoju. Ponadto nie ma jednego modelu opisującego region uczący się. Istnieje wiele trajektorii prowadzących do osiągnięcia celu, jakim jest zbudowanie regionu uczącego się. Ważne, aby sposób osiągnięcia powyższego celu był dostosowany do specyfiki danego regionu. W powyższym raporcie zawarto kilka wskazówek, które powinny zostać uwzględnione przy opracowywaniu strategii rozwoju regionu uczącego się⁷⁸:

- staranna koordynacja podaży i popytu wykwalifikowanej kadry;
- tworzenie warunków ramowych dla rozwoju organizacji uczących się, nie tylko w ramach sektorów zaawansowanych technologii, ale i w ramach tych wszystkich rodzajów działalności gospodarczej, które mają potencjał pozwalający na zwiększenie poziomu ich innowacyjności;
- staranna identyfikacja czynników występujących w danym regionie, które mogą utrudnić jego rozwoju gospodarczy, tzw. wewnętrznych blokad (*lock-ins*);
- reagowanie na zamiany zachodzące w otoczeniu i ich wyprzedzanie;
- rozwój mechanizmów zapewniających koordynację pomiędzy działaniami podejmowanymi na szczeblu regionalnym, krajowym i międzynarodowym (na szczeblu UE);
- tworzenie mechanizmów wspierających rozwój kadr i wiedzy niejawnej (*tacit knowledge*), które są bazą do rozwoju uczenia się i, w konsekwencji do tworzenia innowacyjnych rozwiązań;
- monitoring i ewaluacja procesów uczenia, które zachodzą w danym regionie;
- rozwój infrastruktury edukacyjnej i badawczej;
- otwarcie się na współpracę z otoczeniem;
- dążenie do zintegrowania wszystkich aktorów sceny regionalnej w celu współpracy przy opracowywaniu i wdrażaniu dokumentów strategicznych w danym regionie.

77 K. Morgan, *The Learning Region: Institutions, Innovation and Regional Renewal*, „Regional Studies” 1997, vol. 31, no. 5, s. 491–500.

78 OECD, *Cities and Regions in the New Learning Economy*, Paris 2001.

Należy również zauważyć, iż koncepcja regionu uczącego się, którego podstawę stanowi rozprzestrzenianie się i dyfuzja wiedzy – przede wszystkim niejawną – i informacji, stanowi dodatkowy argument potwierdzający tezę wzrostu znaczenia skali lokalnej w globalnej gospodarce⁷⁹.

Innowacja nie jest dziś rozumiana jako pojedyncze zdarzenie – jest rozumiana jako proces, tj. kompleks zjawisk, którego wysoka wartość dodana zależy od odpowiedniej współpracy, dialogu, wymiany wiedzy i informacji. Postęp w zakresie komunikacji i transportu umożliwia skoordynowanie tych elementów w ramach jednostek znajdujących się w różnych częściach świata, ale mniej kosztowna, niezawodna i łatwiejsza jest koordynacja w ramach danego obszaru. Ponadto rozprzestrzenianie się i dyfuzja wiedzy niejawną wymagają bezpośredniego kontaktu (*face-to-face contact*) jednostek zaangażowanych w ten proces, który jest znacznie ułatwiony w warunkach przestrzennej bliskości. Oczywiście bez dostępu do ogólnoświatowej wiedzy i informacji oraz współpracy z otoczeniem, czyli tzw. dostępności regionu, nie byłoby możliwe tworzenie rozwiązań innowacyjnych na skalę światową. Dlatego też te dwa aspekty – bliskości i dostępności – wzajemnie się uzupełniają i są niezbędne w tworzeniu regionu uczącego się⁸⁰.

Region uczący się to jednocześnie region kreatywny, który przyciąga kreatywnych „aktorów”, otwartych na współpracę i eksperymenty oraz przełamujących stereotypowe modele działania. Kreatywni „aktorzy” potrafią tworzyć i realizować innowacyjne projekty, a także angażować się w ryzykowne przedsięwzięcia, generujące wysoką wartość dodaną. Tak funkcjonujące regiony są atrakcyjnym miejscem na lokalizację inwestycji, a w konsekwencji stanowią źródło wzrostu gospodarczego⁸¹.

1.6. Innowacyjny rozwój regionu

Niedzielski definiuje innowacyjność regionu jako:

[...] zdolność i chęć podmiotów regionu do ciągłego poszukiwania i wykorzystywania w praktyce gospodarczej wyników badań naukowych i prac badawczo-rozwojowych,

79 P. Cooke, M. Heidenreich, H.-J. Braczyk, *Regional Innovation Systems. The role of governance in a globalized world Second Edition*, Routledge, London 2004.

80 R. Huggins, *Competitiveness and the Global Region The Role of Networking*, [w:] J. Simmie (red.), *Innovation, Networks and Learning Regions?*, Regional Policy and Development Series 18, Jessica Kingsley Publishers, London 1997; H. Etzkowitz, M. Klofsten, *The innovating region: toward a theory of knowledge-based regional development*, „R&D Management” 2005, vol. 35, no. 3, s. 243–255.

81 A. Jewtuchowicz, *Terytorium i współczesne dylematy...*; P. Cooke, D. Schartz, *Creative Regions Technology, Culture and Knowledge Entrepreneurship*, Routledge, London 2007.

nowych koncepcji, pomysłów, wynalazków, doskonalenia i rozwoju wykorzystywanych technologii produkcji materialnej i niematerialnej (usługi), wprowadzania nowych metod i technik w organizacji i zarządzaniu, doskonalenia i rozwijania infrastruktury oraz zasobów wiedzy⁸².

Zdolność ta mierzona jest przy wykorzystaniu zestawu wskaźników, które odnoszą się zarówno do zasobów proinnowacyjnych (kapitałowych, rzeczowych, informacyjnych, ludzkich), jak i do tworzonych na ich bazie i wdrażanych innowacji.

Innowacyjny rozwój regionu jest pochodną innowacyjności kapitału regionalnego i jego poszczególnych komponentów. W ujęciu podmiotowym definiowany jest jako „suma zdolności innowacyjnych poszczególnych podmiotów wchodzących w skład regionalnego systemu innowacji wraz z mechanizmami synergii zachodzącymi w tym układzie”⁸³, a więc niebędący tylko sumą rezultatów indywidualnych działań innowacyjnych poszczególnych podmiotów sceny regionalnej, ale odnoszący się do rezultatów współpracy tych podmiotów. W ujęciu procesowym interpretowany jest natomiast jako suma interakcji w postaci między innymi generowania, wymiany, adaptacji i dyfuzji wiedzy, uczenia się i współdziałania.

Kwintesencją innowacyjnego rozwoju regionu jest zdolność do tworzenia i absorpcji innowacji, umożliwiająca zdobycie i utrzymanie trwałych przewag konkurencyjnych.

Rozważając pojęcie innowacyjnego rozwoju regionu, trzeba wskazać na różnice w znaczeniu pojęć *rozwój regionu* oraz *rozwój regionalny*⁸⁴. Zdaniem Stawasz pierwszym terminem definiuje się koncepcje odnoszące się do badań nad zagadnieniami związanymi z wykorzystaniem zasobów i relacji z otoczeniem, w celu optymalizacji struktury oraz tempa rozwoju danego regionu⁸⁵. Z kolei rozwój regionalny jest koncepcją stosowaną do określenia szerszego spektrum badań nad wzrostem poziomu inwestycji, produkcji, eksportu oraz jakości życia w skali

82 P. Niedzielski, *Innowacyjność*, [w:] K.B. Matusiak (red.), *Innowacje i transfer technologii. Słownik pojęć*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2005, s. 120.

83 A. Nowakowska, *Regionalny kontekst...*, s. 21.

84 D. Stawasz (red.), *Ekonomiczno-organizacyjne uwarunkowania...*

85 Tak zdefiniowany rozwój – wiążący się ze zmianami ilościowymi i jakościowymi zachodzącymi w regionie – należy odróżnić od wzrostu, który odnosi się do kategorii ilościowych i dotyczy na przykład wzrostu liczby bezpośrednich inwestycji zagranicznych na danym terytorium. Więcej na ten temat w: W.H. Miernyk, *A Note On Recent Regional Growth Theories*, „Journal of Regional Science” 1979, vol. 19, no. 3, s. 303–308; P. M. Romer, *Increasing Returns and Long-Run Growth*, „Journal of Political Economy” 1986, vol. 94, no. 5, s. 1002–1037; P. Artelaris, P. Arvanitidis, G. Petrakos, *Workpackage No. 1...*

regionu⁸⁶. Z uwagi na to, iż badaniom w ramach książki poddane zostały czynniki kapitału regionalnego determinujące jego innowacyjność, pierwsza z przytoczonych koncepcji stanowi przedmiot rozważań pracy.

Florida określa region uczący się jako wyposażony w odpowiednią infrastrukturę, która ułatwia przepływ nowych rozwiązań, wiedzy oraz wspomaga wzajemny proces uczenia się⁸⁷.

Koncepcja regionu uczącego się wskazuje na wiele inicjatyw oddolnych, podejmowanych przez aktorów sceny regionalnej, silnie, ale elastycznie z sobą powiązanych, którzy realizują wspólny cel przekształcenia regionu w region wiedzy. Trajektorii prowadzących do osiągnięcia wskazanego celu, jakim jest zbudowanie regionu uczącego się, jest zatem nieskończenie wiele. W związku z powyższym jego osiągnięcie wymaga dostosowania planowanej ścieżki rozwoju do posiadanego kapitału regionalnego.

Bazą budowy regionu uczącego się, i szerzej – bazą innowacyjnego rozwoju regionu – jest, jak wcześniej wspomniano, kapitał regionalny, jakim dysponuje dany region.

Listę czynników wchodzących w skład kapitału regionalnego i uwzględniających powiększone ich spektrum zawiera wspomniany już raport OECD⁸⁸. Listę tę otwierają tradycyjne zasoby materialne, a zamykają zasoby definiowane jako nowoczesne – niematerialne. OECD odwołało się do szczegółowej klasyfikacji czynników determinujących zachowania przestrzenne przedsiębiorstw (tzn. czynników lokalizacyjnych), opracowanej przez Grabow, Henkela i Hollach-Grömiga, którzy zaproponowali listę osiemdziesięciu czynników z podziałem na czynniki twarde i miękkie.

Czynniki twarde interpretowane są jako czynniki mierzalne, które bezpośrednio wpływają na działalność przedsiębiorstwa. Do czynników tych zaliczamy między innymi podaż powierzchni produkcyjnych i biurowych, bliskość dostawców, kooperantów oraz instytucji B+R, zachęty podatkowe, połączenia komunikacyjne, rynek zbytu i podaż wykwalifikowanej siły roboczej. Z kolei czynniki miękkie

86 Więcej na temat rozwoju regionu w: T.G. Grosse, *Przegląd koncepcji...*; B. Filipiak, M. Kogut, A. Szewczuk, M. Zioto, *Rozwój lokalny...*; R.J. Stimson, R.R. Strough, B.H. Roberts, *Regional Economic Development Analysis...*; W. Kosiedowski, *Zarządzanie rozwojem regionalnym i lokalnym*, [w:] Z. Strzelecki (red.), *Gospodarka regionalna i lokalna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

87 R. Florida, *Toward... Szerzej na temat koncepcji regionu uczącego się* w: J. Simmie (red.), *Innovation, Networks and Learning Regions?*, „Regional Policy and Development”, series 18, Jessica Kingsley Publishers, London 1997; K. Morgan, *The Learning Region...*; P. Cooke, M. Heidenreich, H.-J. Braczyk, *Regional Innovation Systems...*; H. Etzkowitz, M. Klofsten, *The innovating region...*; R. Rutten, F. Boekema, *The Learning Region Foundations...*

88 OECD, *Territorial...*

definiowane są jako czynniki niemierzalne, które nie oddziałują bezpośrednio na funkcjonowanie przedsiębiorstwa. Tworzą one tzw. klimat inwestycyjny. Należą do nich na przykład: jakość środowiska naturalnego, stabilność polityczna regionu, oferta kulturalna oraz korzyści mieszkaniowe⁸⁹.

Za Marshalllem OECD wskazało dodatkowo czynnik, który znajduje się niejako ponad wskazanymi kategoriami czynników i który je łączy. Czynnik ten to środowisko, będące „czymś w powietrzu” (*something in the air*), integrujące między innymi reguły, działania, instytucje, procedury itp., tworzące warunki do bycia kreatywnym i innowacyjnym⁹⁰.

Ponadto dla przedsiębiorstw decyzja o wyborze lokalizacji, czy to w zakresie rozpoczęcia, czy kontynuowania inwestycji, jest jednym z kluczowych czynników determinujących w długim okresie efektywność jej funkcjonowania⁹¹.

Szczególnym miejscem koncentracji kapitału terytorialnego są aglomeracje, których rdzeń stanowią obszary miejskie definiowane jako „jądra” regionu, łączące go z gospodarką krajową i międzynarodową⁹². Dlatego miasta traktowane są jako motory innowacyjnego rozwoju regionu.

O koncentracji działalności innowacyjnej na obszarach miejskich decydują trzy czynniki, które znajdują się w ich ofercie: bliskość, zagęszczenie i różnorodność. Bliskość zmniejsza koszty realizowanych transakcji, zagęszczenie intensyfikuje uczenie się, a różnorodność zwiększa możliwości realizacji interdyscyplinarnych projektów. Ta „podstawowa miejska oferta” sprawia, że przedsiębiorstwa stają się kreatywne, a rynki chłonne na innowacyjne rozwiązania.

Szczegółowa interpretacja znaczenia obszarów miejskich w procesie wsparcia przedsiębiorstw w realizacji innowacyjnych projektów zawarta jest w dwóch komplementarnych podejściach⁹³: „miejskiej oazy” (*urban hubs*) oraz „lokalnych powiązań/linków” (*local links*).

Podejście „miejskiej oazy” podkreśla znaczenie oferty miast w postaci sieci, zasobów i rynków. Wywodzi się z koncepcji ekonomiki miast, w ramach której skala i możliwości wynikające z bliskości, zagęszczenia i różnorodności cechujących gospodarkę miast bezpośrednio pomagają przedsiębiorstwom w byciu

89 A. Wieloński, *Lokalizacja działalności gospodarczej. Teoretyczne podstawy*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa 2004, s. 38. Więcej na temat czynników materialnych w: P.H. Pellenburg, *Sustainable business sites...*; W. Budner, *Lokalizacja przedsiębiorstw...*; R. Domański, *Gospodarka przestrzenna...*

90 OECD, *Territorial...*

91 D. Stawasz, *Współczesne dylematy zarządzania rozwojem miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.

92 G. Athey, M. Nathan, Ch. Webber, *What role do cities play in innovation, and to what extent do we need city-based innovation policies and approaches?*, Nesta Working Paper, 01/June 07.

93 Tamże.

innowacyjnymi. Przedsiębiorstwa mają przez to dostęp do optymalnego zestawu dostawców i pracowników, zdywersyfikowanych źródeł kapitału oraz pomysłów. Mają również możliwość sprzedaży produktów i/lub usług na dużym rynku danego regionu oraz na połączonych z nim rynkach międzynarodowych. Jest to tak zwana gospodarka „wybierz i mieszaj”. Model „miejskiej oazy” podkreśla również znaczenie elementów bazowych, tj. umiejętności pracowników, infrastruktury oraz usług publicznych w zwiększaniu rozmiaru lokalnych rynków. Wskazuje on także na rolę dobrego zarządzania w zapewnieniu wskazanych elementów oraz podnoszeniu jakości życia w ramach „miejskiej oazy”⁹⁴.

Koncepcja „lokalnych powiązań/linków” odnosi się do wzajemnych relacji podmiotów, podkreśla rolę współpracy publiczno-prywatnej, a przede wszystkim akcentuje znaczenie bliskości. Model ten bazuje na teoriach lokalizacji, wskazując na bliskość, która umożliwia podmiotom prowadzenie interesów i wymianę wiedzy w ramach sieci sektorowych lub publiczno-prywatnych. Miasta cechuje przekrojowy udział rynków i kwalifikacji, co wpływa na powstawanie podmiotów wąskospecjalistycznych oraz zasobów kadr-ekspertów. Bliskość sprzyja transferowi wiedzy i pomaga we współpracy jednostek zaangażowanych w innowacyjne projekty, a miejsca, w których innowacje „wiszą w powietrzu” (*where innovation is „in the air”*), z biegiem czasu stają się wyspecjalizowanymi w danej dziedzinie dzielnicami⁹⁵.

Komplementarność przytoczonych modeli wyraża się w wytrzymałości instytucjonalnej, tj. zdolności publicznych i prywatnych podmiotów do planowania i wprowadzania zmian, czyli zdolności do bycia innowacyjnym. Wytrzymałość instytucjonalna w modelu „miejskiej oazy” to przede wszystkim zdolność instytucji publicznych, w tym organów administracji publicznej i władz samorządowych. Wspiera ona budowę miejskich zasobów i świadczy usługi dla przedsiębiorstw

94 Tamże.

95 Koncepcja ta wykorzystana została również przez Portera i innych autorów do opracowania koncepcji klastrów. Koncentracja małych, powiązanych z sobą przedsiębiorstw wykorzystujących kapitał regionalny i dzielących się wiedzą okazuje się podstawą sukcesów gospodarczych większości regionów. Szerzej na temat koncepcji klastrów w: M.E. Porter, *The Competitive Advantage of Nations*, „Harvard Business Review” 1990, http://www.econ.ens.fr/IMG/pdf/porter_1990_-_the_competitive_advantage_of_nations.pdf (dostęp: 19.02.2020); M.E. Porter, *Location, Competition, and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy*, „Economic Development Quarterly” 2000, no. 14(1), s. 15–34; O. Solvell, G. Lindqvist, Ch. Ketels, *The Cluster Initiative Greenbook*, Ivory Tower AB, Stockholm 2003; H. Bathelt, A. Malmberg, P. Maskell, *Clusters and knowledge: local buzz, global pipelines and the process of knowledge creation*, „Progress in Human Geography” 2004, vol. 28, no. 1, s. 1–30; J. Schoales, *Alpha Clusters: Creative Innovation in Local Economies*, „Economic Development Quarterly” 2006, vol. 20, no. 2, s. 162–177.

i innych podmiotów. Z kolei w modelu lokalnych powiązań odnosi się ona do związków, relacji i norm wiążących kluczowe publiczne i prywatne podmioty⁹⁶.

Rolę ośrodków miejskich w innowacyjnym rozwoju regionu wraz ze wskazaniem komplementarności dwóch przytoczonych wyżej koncepcji trafnie obrazuje model miejskich ram rozwoju innowacji (por. rysunek 1.3)⁹⁷, w którym ośrodki miejskie stanowią centrum regionalnych systemów innowacji, dysponując zasobami oraz ich regionalnymi powiązaniem (m.in. w postaci infrastruktury, w tym instytucjonalnej, sieci powiązań publiczno-prywatnych oraz rynków pracy i zbytu), które wpływają na innowacyjność zlokalizowanych w nich przedsiębiorstw. Dodatkowo koncentracja w regionie dobrze funkcjonujących i uzupełniających się ośrodków miejskich determinuje innowacyjny rozwój całego regionu i przyciąga nowych inwestorów.

Z kolei determinantami inteligentnego zarządzania rozwojem miast, wspierającymi rozwój koncepcji *smart city* (czyli miejsc pobudzających do kreacji innowacyjnych pomysłów), są metody, które włączają społeczeństwo w ten proces i nastawione są na efektywną komunikację pomiędzy aktorami miejskiej sceny wzrostu gospodarczego⁹⁸.

Kapitał regionalny (definiowany jako kapitał terytorialny), z uwagi na swój dynamiczny charakter czasowy i przestrzenny, nie jest elementem stałym oraz dostępnym i zapewniającym danemu terytorium bezterminową przewagę i rozwój. Tak zdefiniowany kapitał regionalny wymaga odpowiedniej kombinacji poszczególnych zmiennych i połączenia ich wewnętrznymi relacjami. Camagni⁹⁹ zobrazował te relacje w formie matrycy zbudowanej na dwóch podstawowych wymiarach:

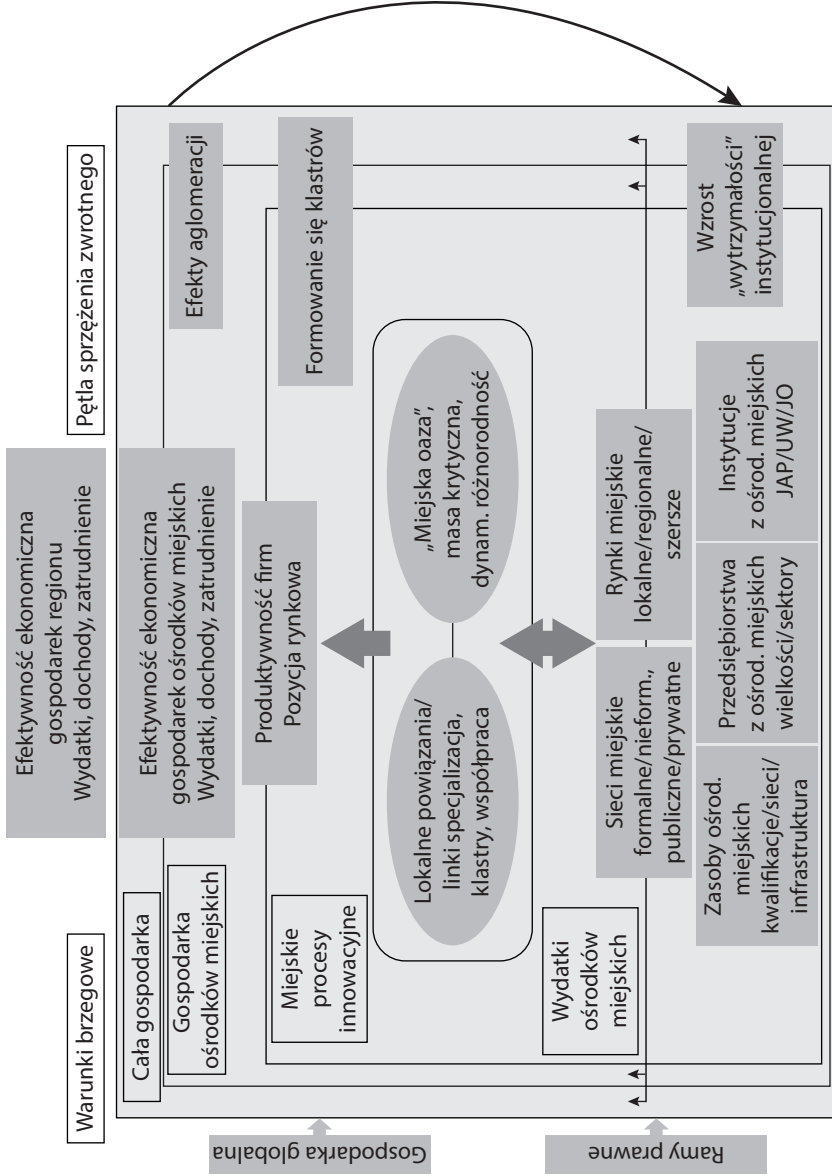
- rywalizacji: dzieląc dobra na trzy kategorie, tj. dobra prywatne – cechujące się najwyższym poziomem rywalizacji, dobra mieszane (publiczno-prywatne) – o średnim stopniu rywalizacji i dobra publiczne – o niskim stopniu rywalizacji;
- materialności: dzieląc dobra na trzy kategorie, tj. dobra twarde (inaczej materialne), dobra mieszane, do których zalicza się zarówno dobra przekładające się na wymierne korzyści materialne, jak i dobra niekwantyfikowane, oraz dobre miękkie (inaczej dobra niematerialne).

96 G. Athey, M. Nathan, Ch. Webber, *What role do cities play in innovation...*

97 Funkcjonowanie poszczególnych podmiotów w ramach miast można przyrównać do sprzężenia zwrotnego, tzn. pracownicy mający specjalistyczne kwalifikacje są skoncentrowani w miastach, a z kolei ich obecność tam jest bezpośrednio powiązana z większą skalą i liczbą realizowanych innowacyjnych projektów. Innowacyjne przedsiębiorstwa łatwiej znajdują zatem wykwalifikowanych pracowników, a ci ostatni możliwości do realizacji swoich aspiracji.

98 D. Stawasz, D. Sikora-Fernandez, *Koncepcja smart city na tle procesów i uwarunkowań rozwoju współczesnych miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.

99 R. Camagni, *Territorial capital...*

Rysunek 1.3. Ramy innowacyjności regionu wyznaczone przez ośrodki miejskie

Źródło: G. Athey, M. Nathan, Ch. Webber, *What role do cities play in innovation, and to what extent do we need city-based innovation policies and approaches?*, Nesta Working Paper, 01/June 07.

Cztery skrajne pola matrycy – dobra o dużej i niskiej rywalizacji oraz dobra materialne i niematerialne – reprezentują tradycyjne źródła kapitału regionalnego, nazywane „tradycyjnym kwadratem”. Natomiast cztery środkowe pola – dobra mieszane o dużym, średnim i niskim poziomie rywalizacji oraz dobra publiczno-prywatne o charakterze materialnym, mieszanym i niematerialnym – reprezentują innowacyjne źródła kapitału regionalnego, nazywane „innowacyjnym krzyżem” (por. rysunek 1.4).

Rywalizacja	Duży poziom rywalizacji (dobra prywatne)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Środki trwałe. 2. Środki pieniężne (gotówka). 3. Wytwarzane dobra. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Powiązane usługi prywatne, obejmujące: <ul style="list-style-type: none"> • zewnątrz powiązania pomiędzy przedsiębiorstwami, • transfer wyników działań B+R. 2. Przedsiębiorstwa spin-off. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kapitał ludzki: <ul style="list-style-type: none"> • przedsiębiorczość, • kreatywność, • umiejętności. 2. Środki pieniężne (w formie kredytów, poręczeń itp.).
	Średni poziom rywalizacji (dobra mieszane – publiczno-prywatne)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Prywatne sieci, m.in. internetowe, transportowe, energetyczne. 2. Dobra tworzone wspólnie: <ul style="list-style-type: none"> • krajobraz, • dziedzictwo kulturowe. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sieci współpracy: <ul style="list-style-type: none"> • strategiczne aliansy w zakresie B+R i wiedzy, • partnerstwo publiczno-prywatne na rzecz realizacji projektów. 2. Zarządzanie zasobami powierzchniowymi i kulturowymi. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kapitał relacyjny: <ul style="list-style-type: none"> • możliwość współpracy (zaufanie), • możliwość wspólnego działania (uczestnictwo), • wspólne kompetencje.
	Niski poziom rywalizacji (dobra publiczne)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zasoby: <ul style="list-style-type: none"> • naturalne, • kulturowe. 2. Infrastruktura. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Centra transferu technologii. 2. Usługi wspierające rozwój innowacyjnych projektów. 3. Aglomeracje i struktury klastrowe. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kapitał społeczny: <ul style="list-style-type: none"> • konwencje, • modele zachowań, • roszczenia, • wartości.
	Dobra materialne (twarde)	Dobra mieszane (twarde + miękkie) Materialność	Dobra niematerialne (miękkie)	

Rysunek 1.4. Taksonomia składników kapitału regionalnego

Źródło: opracowanie własne na podstawie: R. Capello, A. Caragliu, P. Nijkamp, *Territorial Capital and Regional Growth Increasing Returns in Cognitive Knowledge Use*, TI 2009–059/3 Tinbergen Institute Discussion Paper.

Składniki kapitału regionalnego znajdujące się na czterech skrajnych polach macrycy stanowią czynniki bazowe, podstawę potencjału regionu warunkującą funkcjonowanie pozostałych elementów macrycy, tj. elementów innowacyjnego krzyża.

Taksonomia składników kapitału regionalnego stała się podstawą metodyki części empirycznej książki. Posłużyła ona do opracowania szczegółowego wykazu czynników, kluczowego dla innowacyjnego rozwoju regionu.

I tak w ramach dóbr materialnych kluczowe znaczenie dla innowacyjnego rozwoju regionu mają następujące czynniki:

- infrastruktura, w tym informacyjno-telekomunikacyjna, transportowa i nieruchomości – odpowiednio rozwinięta pozwala na właściwy przepływ i funkcjonowanie podmiotów zlokalizowanych w danym regionie oraz optymalizację kosztów związanych z jej użytkowaniem;
- rynki kapitałowe – kompatybilne z potrzebami aktorów regionalnych usługi finansowe pozwalają na realizację krótko- i długofalowych inwestycji;
- koszty prowadzenia działalności – optymalizacja stopy opodatkowania zysków pozwala na dalsze inwestowanie wygenerowanego dochodu;
- rynki zbytu – ich bliskość, definiowana jako łatwy dostęp do odbiorców, dostawców i kooperantów, pozwala przede wszystkim na szybką identyfikację zmian zachodzących na rynku;
- rynki zaopatrzenia – dostęp do wysokiej jakości bazy surowcowej i różnego typu innowacji umożliwia podmiotom zlokalizowanym w danym regionie na konkurowanie na rynkach międzynarodowych;
- jakość życia – atrakcyjne warunki życia w regionie oraz optymalne koszty z nimi związane warunkują dostęp do kreatywnej kadry.

Czynniki o kluczowym znaczeniu dla innowacyjnego rozwoju regionu w ramach dóbr mieszanych to:

- baza instytucjonalna – baza instytucji B+R, wsparcia biznesu oraz baza akademicka i szkolnictwo zawodowe – dopasowanie oferty tych instytucji do potrzeb podmiotów zlokalizowanych w danym regionie wspiera transfer wiedzy i technologii;
- sieci współpracy – odpowiednio funkcjonujące zapewniają wewnętrzne i zewnętrzne powiązania podmiotów zlokalizowanych w danym regionie, skutkujące przestrzenno-gospodarczymi następstwami korzystnymi dla wszystkich zaangażowanych stron.

W ramach dóbr niematerialnych kluczowe znaczenie dla innowacyjnego rozwoju regionu mają:

- rynek pracy – odpowiednio wysoki poziom kwalifikacji kadry umożliwia dyfuzję wiedzy w regionie;

- klimat gospodarczy oraz tradycje historyczno-kulturowe (składowe kapitału społecznego) – wspólne normy i zachowania zapewniają wywiązywanie się z realizacji zapisów umów oraz wpływają na redukcję kosztów transakcyjnych.

Biorąc powyższe pod uwagę, zarządzanie poszczególnymi elementami kapitału regionalnego ma na celu stworzenie odpowiednich warunków, tj. wysokiej jakości tych elementów, podmiotom zlokalizowanym w danym regionie i potencjalnym inwestorom. Dodatkowo ciągle podnoszenie jakości składników kapitału regionalnego przyciąga wysoko wykwalifikowane kadry i daje możliwość rozwoju kompetencji mieszkańców, co wpływa na zwiększenie interakcji w postaci generowania i dyfuzji wiedzy.

W erze globalizacji warunkiem rozwoju regionu jest zatem jego otwartość na świat, wymianę wiedzy i absorpcję innowacji. A efektywne zarządzanie jego rozwojem wymaga stworzenie podejścia systemowego, które nie tyle będzie służyło do identyfikacji barier rozwojowych, ile będzie wyprzedzało ich powstawanie¹⁰⁰.

Zarządzanie innowacyjnym rozwojem regionu oznacza zatem kompleksowe zarządzanie składnikami kapitału regionalnego w celu zapewnienia optymalnych warunków dla rozwoju innowacji w regionie. Definiując szerzej, jest to zarządzanie zorientowane na udoskonalanie, inicjowanie i koordynowanie szeroko pojętego kapitału regionalnego, zwłaszcza międzysektorowych działań, będących efektem osiągniętego przez aktorów regionalnych konsensusu na rzecz rozwoju społeczno-gospodarczego danego układu przestrzennego, które są realizowane przez odpowiednio wykwalifikowane zespoły i które jednocześnie uwzględniają zewnętrzne warunki ramowe (w tym akty prawne i programy obowiązujące na szczeblu krajowym i unijnym) oraz zmiany zachodzące w otoczeniu.

Zarządzanie tak zdefiniowanym kapitałem regionalnym jest przedmiotem kolejnego rozdziału.

100 D. Stawasz, *The Principles of the "Smart City" Concept as a Determinant of Urban Policy*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2019, nr 2(63), s. 101-107.

2. Ewolucja w podejściu do zarządzania rozwojem regionu a koncepcja kapitału regionalnego

W świetle rozważań dotyczących wyzwań, przed jakimi stoją obecnie regiony Unii Europejskiej, kluczowe staje się efektywne zarządzanie ich kapitałem regionalnym. Dlatego istotne jest odpowiednie instrumentarium, które umożliwia zarządzanie wspólnymi działaniami partnerów publicznych i prywatnych, wykorzystujących kapitał regionalny, aby w efekcie ich aktywności powstała wartość dodana, odnosząca się zarówno do regionu, jak i do nich samych.

Podjęta próba zdefiniowania ewolucji spojrzenia na zarządzanie innowacyjnym rozwojem regionu wymaga analizy z uwagi na zmianę przedmiotu i podmiotu zarządzania oraz wykorzystywanego w tym procesie instrumentarium. W rozdziale omówione zostaną współczesne instrumenty, którym w ostatnim okresie nadano wspólną nazwę inteligentne narzędzia wspierające proces tworzenia i wdrażania strategicznych celów na poziomie regionu¹ (*strategy policy intelligence tolls – SPI*).

1 R. Smits, A. Zweck, M. Rader, R. Barre, A. Salo, *Strategic Policy Intelligence: Current Trends, the State of Play and Perspectives*, European Commission, Seville 2001; G. Clar, H. Acheson, M. Buczek, *Przewodnik Regstrat. Strategiczne narzędzia polityki (narzędzia SPI). Kreowanie lepszej polityki regionalnej w Europie*, Wrocław University of Technology, Wrocław 2008; G. Clar, S. Hafner-Zimmermann, B. Sautter, M. Buczek, J. Allan, *Enabling better RTDI policy-making in Europe's Regions. Strategic policy intelligence tools – a guide*, Steinbeis-Edition, Stuttgart – Dublin 2008.

2.1. Podstawy teoretyczne zarządzania w sektorze publicznym

Analizę należy rozpocząć od przeprowadzenia weryfikacji zmian, jakie dokonały się na przestrzeni ostatnich dekadach XX wieku w podejściu do zarządzania w sektorze publicznym.

I tak, powołując się na Hausnera, można wyróżnić trzy podstawowe formy koordynacji działań zbiorowych, a mianowicie²:

- hierarchię, w ramach której mechanizmy koordynacji opierają się na odgórnie narzuconych regułach postępowania; relacje zachodzące między uczestnikami tej formy organizacji mają charakter dominacji tzw. centrali nad podporządkowanymi jej jednostkami, a zdolność dostosowania się do zmian pojawiających się w otoczeniu jest relatywnie słaba;
- rynek, w ramach którego mechanizmy koordynacji bazują na transakcjach zawieranych na własną odpowiedzialność przez niezależne jednostki; relacje zachodzące między uczestnikami tej formy organizacji opierają się na współpracy i konkurencji, a zdolność dostosowania się do zmian pojawiających się w otoczeniu jest wysoka;
- sieci koordynacji, w ramach których mechanizmy koordynacji bazują na konwencjach stanowiących rezultat uzgodnień uczestników sieci; relacje zachodzące między nimi mają charakter partnerski, a zdolność dostosowania się do zmian pojawiających się w otoczeniu jest umiarkowana ze względu na konieczność konsultacji, które dotyczą dokonywanych modyfikacji z poszczególnymi uczestnikami sieci.

Trzy wyżej wymienione typy koordynacji działań zbiorowych stanowiły i stanowią punkt odniesienia do sposobów koordynacji, które pojawiły się w przeszłości i powstają obecnie. Jak słusznie zauważa Hausner, nowo powstałe sposoby koordynacji są reakcją na zmieniające się warunki i konieczność dostosowania się do nowych sytuacji, a ich implementacja oraz ewentualna kontynuacja są uzależnione od podmiotów funkcjonujących na danym obszarze³.

Ewolucję koncepcji zarządzania regionem – jaka dokonała się w ostatnich dekadach XX wieku – należy rozpatrywać w kontekście transformacji, która zaistniała w podejściu do administracji publicznej.

Do końca lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku administrację publiczną postrzegano przede wszystkim w kategoriach „instrumentu wykonywania przepisów

2 J. Hausner, *Zarządzanie publiczne*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008, s. 397–402; B. Jessop, *Promowanie „dobrego rządzenia” i ukrywanie jego słabości: refleksja nad politycznymi paradygmatami i politycznymi narracjami w sferze rządzenia*, „Zarządzanie Publiczne” 2007, nr 2, s. 5–25.

3 J. Hausner, *Zarządzanie...*, s. 401–402.

ustaw i innych formalnych źródeł prawa”⁴. Dodatkowo administrację publiczną utożsamiano z biurokracją i nie dostrzegano w pełni jej roli jako „aktywnego dostawcy różnego rodzaju usług publicznych”⁵.

Pojawienie się w latach osiemdziesiątych XX wieku określenia *zarządzanie publiczne* (*public management*) zwróciło uwagę „na konieczność wprowadzenia do administracji menedżerskiego punktu widzenia”⁶.

Koźuch definiuje zarządzanie publiczne jako dyscyplinę nauki o zarządzaniu:

[...] której głównym obiektem badań jest zarządzanie poszczególnymi organizacjami sfery publicznej, przede wszystkim instytucjami publicznymi oraz makrosystemami, inaczej makroorganizacjami, jak gospodarka narodowa i państwo, a także mezosystemami, np. regionami i poszczególnymi sferami życia publicznego. Zajmuje się ona badaniem sposobów i zakresu harmonizowania działań zapewniających prawidłowe wyznaczenie celów organizacji tworzących sferę publiczną oraz optymalnego wykorzystania możliwości zorganizowanego działania ludzi, nakierowanego na kreowanie publicznych wartości i na realizację interesu publicznego⁷.

Kuźnik wskazuje, iż termin *zarządzanie publiczne* może być interpretowany w kontekście zarządzania w sektorze publicznym oraz zarządzania sprawami publicznymi. Pierwsze podejście odnosi się do zarządzania konkretnymi jednostkami sektora publicznego. Natomiast druga koncepcja wykracza poza sektor publiczny i dotyczy zarządzania tzw. interesem publicznym, w skład którego wchodzi interesy zarówno organizacji publicznych, społecznych, jak i prywatnych⁸.

Opisane definicje wskazują na różne szczeble zarządzania publicznego, a mianowicie⁹:

- mikrozarządzanie – zarządzanie podmiotami sektora publicznego;
- mezozarządzanie – zarządzanie podmiotami gospodarki regionu¹⁰;

4 H. Izdebski, *Od administracji publicznej do public governance*, „Zarządzanie Publiczne” 2007, nr 1, s. 10.

5 Tamże.

6 J. Filek, *W poszukiwaniu dobrej administracji*, „Zarządzanie Publiczne” 2007, nr 2(2), s. 32.

7 B. Koźuch, *Zarządzanie publiczne. W teorii i praktyce polskich organizacji*, Wydawnictwo Placet, Warszawa 2004, s. 59.

8 F. Kuźnik, *Stare i nowe koncepcje zarządzania publicznego w strukturach samorządu terytorialnego*, [w:] B. Koźuch, T. Markowski (red.), *Z teorii i praktyki zarządzania publicznego*, Fundacja Współczesne Zarządzanie, Białystok 2005, s. 68–73.

9 B. Koźuch, *Zarządzanie publiczne w zarysie*, Fundacja Współczesne Zarządzanie, Białystok 2003, s. 29–30.

10 Koncepcja zarządzania rozwojem regionalnym zostanie omówiona w podrozdziale 3.1.

- markozarządzanie – zarządzanie podmiotami gospodarki narodowej;
- zarządzanie międzynarodowymi organizacjami publicznymi.

W kontekście przedmiotu książki należy wskazać również na poszczególne dziedziny życia społeczno-gospodarczego, które wchodzą w zakres zarządzania publicznego, tj.¹¹:

- zarządzanie sferą gospodarki, w tym tworzenie efektywnie funkcjonującej infrastruktury wspierającej rozwój działalności gospodarczej¹²;
- zarządzanie finansami publicznymi;
- zarządzanie bezpieczeństwem publicznym;
- zarządzanie zdrowiem publicznym;
- zarządzanie edukacją;
- zarządzanie kulturą;
- zarządzanie środowiskiem.

Należy również zauważyć, iż na przestrzeni ostatnich dwóch dekad model zarządzania publicznego, który ukształtował się w latach osiemdziesiątych XX wieku, podlegał pewnym modyfikacjom. Zmiany te były przede wszystkim reakcją na dokonujące się¹³:

- ewolucje społeczno-ekonomiczne – dotyczące między innymi struktury zawodowej ludności (pojawienie się nowych zawodów), struktury wieku (wzrost liczby osób w wieku emerytalnym), konkurencyjności przedsiębiorstw (wzrost znaczenia kategorii jakościowej nad ilościową w budowaniu przewag konkurencyjnych);
- zmiany polityczne – dotyczące między innymi wzrostu oczekiwań społeczeństwa i zaangażowania w sprawy obywatelskie;
- rozwój nauk o zarządzaniu – pojawienie się nowych koncepcji, między innymi organizacji uczących się, sieciowych, kompleksowego zarządzania jakością (*Total Quality Management* – TQM).

W odpowiedzi na wyżej wymienione wyzwania wykształciły się dwa zasadnicze modele: model nowego zarządzania publicznego (*New Public Management* – NPM) oraz *public governance* (w wolnym tłumaczeniu pojęcie to oznacza współzarządzanie społeczną zbiorowością w ramach danego układu przestrzennego).

Termin *New Public Management* pojawił się na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku i stanowił próbę dalszego reformowania administracji publicznej w kierunku zwiększania efektywności funkcjonowania sektora publicznego, w tym zapewnienia racjonalnego wykorzystania środków publicznych. Aspekt finansowej

11 B. Koźuch, *Zarządzanie publiczne. W teorii...*, s. 60.

12 Zarządzanie sferą gospodarki danego regionu, w tym kwestie dotyczące współpracy na linii gospodarka, nauka, administracja, zostaną omówione w podrozdziale 3.1.

13 B. Koźuch, *Zarządzanie publiczne w zarysie...*

odpowiedzialność za wykonywane zadania był podstawą do ukształtowania się koncepcji NPM¹⁴.

Poza wskazanym naciskiem na zachowanie dyscypliny finansowej koncepcja NPM promuje decentralizację usług publicznych poprzez otwarcie dostępu do świadczenia tych usług przez dostawców prywatnych i wprowadzenie tym samym mechanizmów konkurencji w sektorze usług publicznych¹⁵.

Rolą usługodawców jest zatem dostarczanie obywatelom (konsumentom) usług na najwyższym poziomie. Natomiast decydenci koncertują się na kontroli wyników podejmowanych działań i od nich uzależniają kontynuację współpracy z dostawcami. Metodą umożliwiającą wybór „najlepszych” dostawców jest *contract-like-arrangements*. Terminem tym określa się:

[...] nie tylko szczególnie outsourcing administracyjny, tj. kontraktowanie, po zastosowaniu odpowiednich jawnych procedur konkursowych, z przedsiębiorcami lub organizacjami pozarządowymi, świadczeń z zakresu zadań publicznych, lecz również quasi-kontraktowanie ze stworzonymi w tym celu w obrębie administracji publicznej względnie samodzielnymi agencjami, działającymi w rezultacie na innej zasadzie niż klasyczne budżetowanie¹⁶.

Można zatem wyróżnić kilka cech charakterystycznych dla NPM, a mianowicie¹⁷:

- decentralizację świadczenia usług publicznych;
- wzmożenie konkurencji w sektorze usług publicznych;
- wyznaczenie standardów świadczenia usług publicznych poprzez określenie wskaźników dla poszczególnych usług publicznych i wskazanie sposobów ich pomiaru;
- stałą kontrolę wskaźników;
- indywidualną odpowiedzialność za realizowane usługi publiczne;
- wzorowanie się na modelach zarządzania wykorzystywanych w przedsiębiorstwach;
- położenie nacisku na profesjonalizm oraz dyscyplinę w gospodarowaniu środkami publicznymi.

Public governance jest pojęciem, które pojawiło się stosunkowo niedawno i podkreśla rolę administracji publicznej jako koordynatora działań zbiorowych, tj. podejmowanych przez podmioty należące do różnych sektorów¹⁸.

14 H. Izdebski, *Od administracji publicznej...*

15 F. Kuźnik, *Stare i nowe koncepcje...*

16 H. Izdebski, *Od administracji publicznej...*, s. 13.

17 F. Kuźnik, *Stare i nowe koncepcje...*, s. 74.

18 J. Filek, *W poszukiwaniu...*, s. 32.

Samo pojęcie *governance* Hausner tłumaczy jako „współzarządzanie”¹⁹, a zatem obywatel nie jest już tylko konsumentem usług publicznych – staje się współdecydem, który aktywnie uczestniczy w rozwiązywaniu problemów i wypracowywaniu wartości dodanej.

Ponadto należy zauważyć, że społeczeństwo obywatelskie definiowane jest jako sieć organizacji społecznych. Zadaniem administracji publicznej jest wobec tego:

[...] stwarzanie warunków i ułatwianie procesów interakcyjnych w sieciach w sposób umożliwiający rozwiązywanie problemów niewystarczającej reprezentacji albo braku reprezentacji oraz artykulację interesów i rozważanie ich w trybie jawnym, transparentnym i zrównoważonym²⁰.

Można zatem wyróżnić trzy etapy zmian w podejściu do administracji publicznej, które wystąpiły w ciągu ostatniego półwiecza i które najlepiej obrazują trzy modele zarządzania w administracji publicznej.

- model biurokratyczny, który dominował do początku lat osiemdziesiątych XX wieku;
- model zarządzania publicznego (NPM), który pojawił się w odpowiedzi na konieczność wprowadzenia zmian w funkcjonowaniu organizacji niekomercyjnych oraz w całości układów przestrzennych, tj. państw, w dalszej kolejności regionów, w celu poprawy efektywności realizowanych przez nie zadań;
- model *public governance*, który jest wyrazem partnerskiego podejścia do koordynowania działań danej zbiorowości.

Ewolucja od modelu biurokratycznego, poprzez NPM, do *public governance* została przedstawiona w tabeli 2.1, która obrazuje zestawienie głównych cech tych trzech modeli.

Tabela 2.1. Zmiany założeń w poszczególnych koncepcjach zarządzania publicznego

Cechy	Model biurokratyczny	NPV	<i>Public governance</i>
Podstawy teoretyczne	Prawo administracyjne, politologia	Teorie organizacji i zarządzania (zarządzanie jakością)	Teorie organizacji i zarządzania (zarządzanie sieciami, organizacjami uczącymi się)
Styl kierowania	Biurokratyczny – zorientowany na przestrzeganie zasad i przepisów prawa	Realizacyjny – zorientowany na zadania i efektywność	Partnerski – zorientowany na komunikację i wzajemne uczenie

19 J. Hausner, *Zarządzanie...*, s. 405.

20 H. Izdebski, *Od administracji publicznej...*, s. 15.

Cechy	Model biurokratyczny	NPV	<i>Public governance</i>
Struktura organizacyjna	Scentralizowana	Zdecentralizowana	Sieciowa
Interesariusze	Petenci	Konsumenci	Współdecydenci
Koncepcja interesu publicznego	Interes publiczny zdefiniowany przez rządzących i zawarty w przepisach prawa	Interes publiczny stanowi sumę interesów poszczególnych członków społeczeństwa	Interes publiczny jest rezultatem dialogu społecznego na temat wspólnych potrzeb
Rola władzy	Rządzenie – formułowanie zasad i przepisów prawa	Zarządzanie – planowanie, organizowanie, przewodzenie i kontrolowanie prac poszczególnych zespołów	Współrzędzenie – koordynowanie, kooperowanie, komunikowanie się, bez dominującego ośrodka władzy
Cel działań	Utrzymanie ładu społecznego	Poprawa jakości świadczonych usług publicznych	Moderowanie rozwoju współpracy aktorów publicznych i prywatnych
Podmioty realizujące wytyczone cele	Agencje rządowe	Agencje rządowe, przedsiębiorstwa, organizacje pozarządowe	Sieci współpracy publiczno-prywatnej
Narzędzia	Plany kilkuletnie zorientowane na realizację celów narodowych	TQM	SPI (<i>Strategic Policy Intelligence tools</i> , co w wolnym tłumaczeniu oznacza inteligentne narzędzia wspierające proces tworzenia założeń strategicznych ^a)
Rezultaty	Wzrost przestrzegania procedur	Wzrost poziomu jakości świadczonych usług publicznych	Wzrost poziomu współpracy aktorów publicznych i prywatnych
Odpowiedzialność za rezultaty	Po stronie administracji publicznej	Po stronie zleceniobiorcy	Kolektywna

^a Narzędzia SPI zostaną omówione w podrozdziale 2.4.

Źródło: J. Czaputowicz, *Implikacje integracji z Unią Europejską dla polskiej służby cywilnej*, [w:] B. Kudrycka (red.), *Rozwój kadr administracji publicznej*, Wyższa Szkoła Administracji Publicznej w Białymstoku, Białystok 2001, s. 53.

Reasumując, kolejne podejścia do zarządzania publicznego nie odcinają się od poprzednich koncepcji. Co więcej, wykorzystują zgromadzony dorobek w celu wskazania nowych możliwości rozwiązywania dotychczasowych kwestii. Nadal

istotne jest utrzymanie ładu społecznego i przestrzeganie przepisów prawa. Jednak dopuszcza się przypadki, w których obowiązujące zasady rozpatrywane są indywidualnie, z uwagi na sytuację, w jakiej znalazł się dany pomiot. Z kolei odpowiedzialność za poprawę jakości świadczenia usług publicznych spoczywa w równym stopniu na każdym podmiocie wchodzącym w skład sieci współpracy. Ponadto istotna staje się kooperacja podejmowana nie tylko między jednostkami sektora publicznego, ale także między nimi samymi oraz jednostkami z innych sektorów. Co więcej, dążenie do wprowadzania zmian zaprojektowanych przez ośrodek kierowniczy zostaje zastąpione podejściem „wywoływania zmian przez generowanie społecznej innowacji, dokonującego się w następstwie społecznych interakcji”²¹.

Rządzenie imperatywne zostaje zatem zastąpione przez rządzenie interaktywne, tzn. ustanawianie reguł i nadzór nad ich przebiegiem zostaje wyparte przez stymulację „procesu definiowania i formowania takich reguł, które pozwolą uczestnikom zaspokajać potrzeby i realizować interesy”²². W związku z tym ważne jest, aby uczestnicy pracujący nad nowymi rozwiązaniami mogli się swobodnie komunikować i potrafili w drodze negocjacji osiągnąć porozumienie.

Głównymi mankamentami różnych sposobów rządzenia, jak trafnie zauważa między innymi Hausner, są problemy związane z przepływem informacji i wiedzy oraz problemy, jakie napotykanne są we wzajemnej komunikacji, tj. między rządzącymi a pozostałymi jednostkami układów przestrzennych. Dlatego ważne jest stwarzanie odpowiednich warunków, które umożliwią przełamanie wyżej opisanych barier. Warunki te są jednocześnie fundamentami interaktywnego rządzenia. Zaliczamy do nich²³:

- zróżnicowane, ale jednocześnie komplementarne funkcje pełnione przez uczestników systemu społecznego;
- sieci koordynacji;
- umiejętność kontrolowania i ewentualnego korygowania podejmowanych działań ze względu na ustalone wskaźniki i wyniki innych podmiotów.

Zapewnienie powyższych warunków umożliwi jednostkom z różnych sektorów bezproblemową wymianę informacji i wiedzy oraz uruchomienie procesów wzajemnego uczenia się, co przyczyni się nie tylko do reakcji na przemiany zachodzące w otoczeniu, ale i wyprzedzanie ich, a w dalszej kolejności kreowanie zmian.

21 J. Hausner, *Zarządzanie...*, s. 406.

22 Tamże.

23 Tamże, s. 414.

2.2. Istota i zakres zarządzania innowacyjnym rozwojem regionu

Zarządzanie innowacyjnym rozwojem regionu jest elementem zarządzania publicznego²⁴, definiowanego jako dyscyplina nauki o zarządzaniu:

[...] której głównym obiektem badań jest zarządzanie poszczególnymi organizacjami sfery publicznej, przede wszystkim instytucjami publicznymi oraz makrosystemami, inaczej makroorganizacjami, jak gospodarka narodowa i państwo, a także mezosystemami, np. regionami i poszczególnymi sferami życia publicznego. Zajmuje się ona badaniem sposobów i zakresu harmonizowania działań zapewniających prawidłowe wyznaczanie celów organizacji tworzących sferę publiczną oraz optymalnego wykorzystania możliwości zorganizowanego działania ludzi, nakierowanego na kreowanie publicznych wartości i na realizację interesu publicznego²⁵.

Tak zdefiniowane zarządzanie publiczne ewoluowało od lat sześćdziesiątych XX wieku do końca pierwszej dekady XXI wieku, a istotą tej ewolucji było rozszerzenie zakresu osób partycypujących w procesie zarządzania i przejście od zarządzania hierarchiczną strukturą do zarządzania strukturą sieciową²⁶.

W pierwszym przypadku chodziło o włączenie przedstawicieli kluczowych środowisk w regionie: przedsiębiorców, przedstawicieli nauki oraz instytucji okołobiznesowych. Obecnie są oni współodpowiedzialni za rozwój danego regionu zarówno na etapie planowania, jak i wdrażania poszczególnych działań. Z kolei na przedstawicielach władz oraz administracji regionalnej spoczywa dodatkowy obowiązek w zakresie zintegrowania i zachęcenia tych środowisk do współuczestniczenia w zarządzaniu rozwojem danego regionu, czyli do współzarządzania.

Włączenie wszystkich aktorów sceny regionalnej w tworzenie i rozbudowę wewnętrznego potencjału związane jest z przejściem od zarządzania hierarchiczną strukturą do zarządzania strukturą sieciową.

W strukturach hierarchicznych mechanizmy koordynacji opierają się na odgórnie narzuconych regułach postępowania. Relacje zachodzące między uczestnikami tej formy organizacji mają charakter dominacji tzw. centrali nad

24 J. Boguski, *Zarządzanie regionem na przykładzie Polski*, Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe im. Adama Chętnika, Ostrołęka 2003; Z. Olesiński, *Zarządzanie w regionie. Polska – Europa – świat*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2005; H. Izdebski, *Od administracji publicznej...*; B. Jessop, *Promowanie „dobrego rządu”...*; J. Filek, *W poszukiwaniu...*; J. Hausner, *Zarządzanie...*

25 B. Koźuch, *Zarządzanie publiczne. W teorii...*, s. 59.

26 Tamże, s. 28–42.

podporządkowanymi jej jednostkami, a zdolność dostosowania się do zmian pojawiających się w otoczeniu jest relatywnie słaba. W strukturach sieciowych mechanizmy koordynacji bazują na konwencjach stanowiących rezultat uzgodnień uczestników sieci. Relacje zachodzące między nimi mają charakter partnerski, a zdolność dostosowania się do zmian pojawiających się w otoczeniu jest umiarkowana ze względu na konieczność konsultacji z poszczególnymi uczestnikami sieci, które dotyczą dokonywanych modyfikacji²⁷. W przypadku regionu taka transformacja oznacza odejście od praktyk, w ramach których odpowiedzialność za rozwój regionu spoczywa głównie na władzy centralnej, delegującej wykonanie niektórych zadań do jednostek samorządu terytorialnego, i upowszechnienie praktyk, w ramach których dokumenty strategiczne są efektem pracy przedstawicieli poszczególnych środowisk regionalnych, zaplanowane działania realizowane są wspólnie, a kluczem do sukcesu staje się kwestia umiejętności zarządzania relacjami i przepływem informacji. W powyższej sytuacji decyzje podejmowane są przy współudziale przedstawicieli poszczególnych środowisk regionalnych, a zadania opracowywane i realizowane przez zespoły z odpowiednim profilem specjalizacji.

Zmiany zachodzące między strukturami hierarchicznymi a sieciowymi w przedmiocie zarządzania publicznego dotyczyły wzrostu znaczenia zarządzania elementami kapitału regionalnego (kapitałem ludzkim, społecznym, relacyjnym oraz sieciami współpracy), które pośrednio i bezpośrednio determinowały innowacyjny rozwój regionu. Nadal istotne było zarządzanie budżetem, które miało na celu redukcję kosztów poszczególnych działań podejmowanych w regionie, jak również redukcję kosztów eksploatacji poszczególnych składników kapitału regionalnego. Jednakże ważne stało się zarządzanie jakością, polegające na zapewnieniu zlokalizowanym już jednostkom oraz potencjalnym inwestorom wysokiej jakości czynników kapitału regionalnego oraz wysokiej efektywności podejmowanych działań. Ponadto jedną z głównych ról zaczęło odgrywać zarządzanie sieciami współpracy, którego celem było udroźnienie kanałów przepływu informacji i wiedzy między uczestnikami danej sieci, sieci regionalnych oraz ponadregionalnych. Dla efektywnego funkcjonowania sieci współpracy konieczne okazało się wzajemne zaufanie budowane na bazie odpowiednio zarządzanego kapitału relacyjnego. Natomiast kluczowe i stale rosnące znaczenie wiedzy, uczenia się i innowacji dla rozwoju gospodarki danego regionu podkreśliło konieczność właściwej koordynacji i stymulacji działań podejmowanych przez poszczególnych aktorów sceny regionalnej na rzecz kreacji wskazanych czynników, a zarządzanie kapitałem ludzkim bez „scalenia” społeczeństwa – determinowanego właściwie zarządzanym kapitałem społecznym – było mało efektywne.

27 J. Hausner, *Zarządzanie...*; B. Jessop, *Promowanie „dobrego rządzenia”...*

Ponadto zarządzanie innowacyjnym rozwojem regionu, poza klasycznymi zadaniami związanymi z analizą sytuacji, procesem decyzyjnym, planowaniem, organizowaniem i monitorowaniem oraz kontrolowaniem, obejmuje szerszy zakres tych zadań oraz łączy zdywersyfikowane grupy interesariuszy²⁸.

Cały proces ugruntowywania się nowego podejścia do zarządzania innowacyjnym rozwojem regionu obejmuje pięć podstawowych etapów (rysunek 2.1):

- wprowadzenie do koncepcji zarządzania innowacyjnym rozwojem regionu;
- budowa struktury organizacyjnej;
- opracowanie wstępnej regionalnej strategii innowacji;
- dyskusja nad opracowaną koncepcją strategii i przyjęcie jej ostatecznej wersji;
- wdrożenie koncepcji zarządzania innowacyjnym rozwojem regionu.

W zależności od specyfiki poszczególnych regionów każdy z wyżej wymienionych etapów cechuje różny horyzont czasowy realizacji. Istotne jest jednak to, że urzeczywistnienie koncepcji przynoszącej wymierne efekty wymaga odpowiedniej koncentracji na jego wewnętrznej strukturze, definiowanej przez poszczególne czynniki kapitału regionalnego. Co więcej, może stanowić odpowiedź na podstawowe pytanie teorii rozwoju regionalnego dotyczące determinantów występowania w danych miejscach dynamicznych ognisk produkcji i innowacji, przy jednoczesnym zjawisku dysproporcji i stagnacji innych miejsc – regionów. Związana jest z tym potrzeba wsparcia decydentów w udzieleniu odpowiedzi na pytania, co należy zrobić, aby utrzymać ogniska wzrostu w regionach – liderach – i jak zainicjować zmiany w regionach słabiej rozwiniętych, dotkniętych stagnacją²⁹.

Konsekwencją przyjęcia spójności terytorialnej jest podejście funkcjonalno-terytorialne, które oznacza, że „należy szukać nowych form zarządzania tak, aby rzeczywiście zdyskontować teoretyczne szanse na realizację celów rozwoju w wymiarze terytorialnym”³⁰.

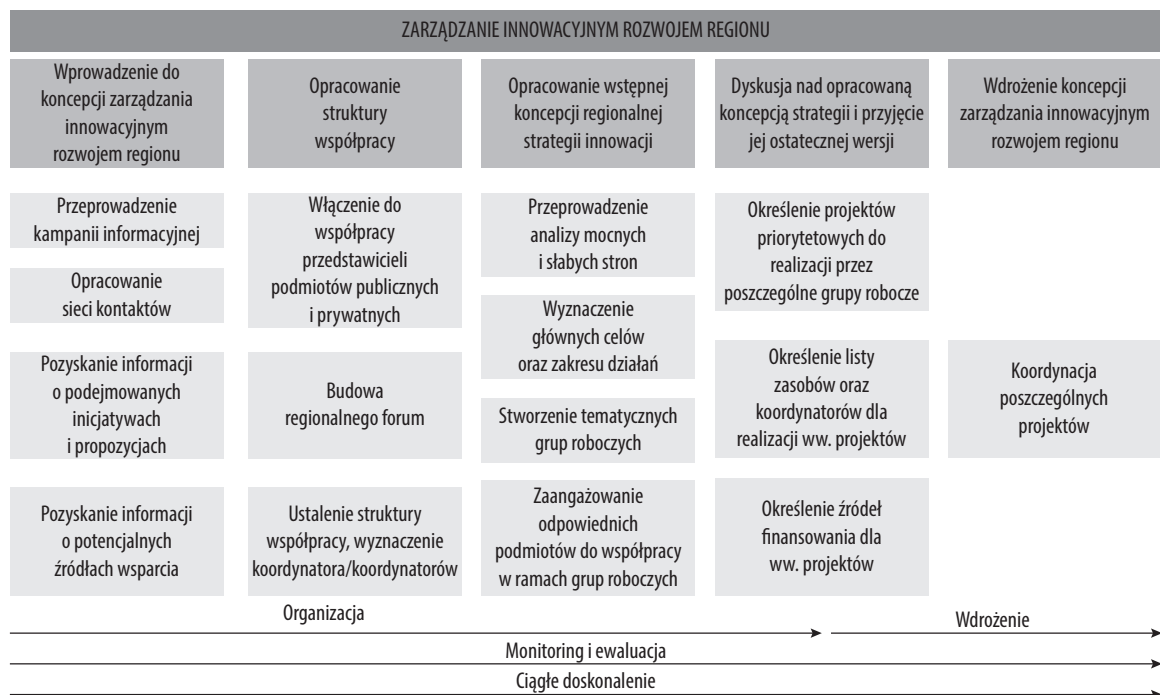
Ponadto, jak słusznie zauważa Markowski³¹, zintegrowane planowanie rozwoju (ZPR) jest ważnym instrumentem polityki zorientowanej na kapitał regionalny. ZPR jest to planowanie, które łączy w procesie analityczno-decyzyjnym powiązania i współzależności ekonomiczne, społeczne i środowiskowe, a brak skutecznego zintegrowanego planu rozwoju sprawia, że planowanie i optymalizowanie zasobów kapitału regionalnego jest niemożliwe.

28 T. Markowski, M. Turata, *Planowanie jako instrument zintegrowanego zarządzania w jednostkach samorządu terytorialnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015.

29 M. Storper, T. Kemeny, N.P. Makarem, T. Osman, *The Rise and Fall of Urban Economies: Lessons from San Francisco and Los Angeles*, Stanford University Press, Stanford 2015.

30 Z. Przygodzki, *Kapitał terytorialny w rozwoju regionów*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica” 2016, t. 2, nr 319, s. 94–95.

31 T. Markowski, *Kapitał terytorialny jako cel zintegrowanego planowania rozwoju*, „Mazowsze, Studia Regionalne” 2016, nr 18, s. 111–119.

Rysunek 2.1. Etapy wdrożenia koncepcji zarządzania innowacyjnym rozwojem regionu

Źródło: opracowanie własne na podstawie M. Geißendörfer, T. Rahn, M. Stoiber, *Handbuch Erfolgreiches Regionalmanagement*, Bayerisches Staatsministerium für Landesentwicklung und Umweltfragen, München 2003.

Planując rozwój, należy mieć na uwadze nie tylko obecne rezerwy zasobów kapitału terytorialnego, ale przewidywać przyszłą ich transformację. Ich eksploatacja powinna zatem być zrównoważona³².

2.3. Klasyczne i nowe podejście do planowania rozwoju społeczno-ekonomicznego regionu

Analizę dotyczącą wzrostu znaczenia narzędzi SPI, w tym benchmarkingu, na poziomie regionu należy rozpocząć od przeglądu zmian, jakie miały miejsce na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat w podejściu do planowania rozwoju społeczno-ekonomicznego regionu – tj. kluczowego elementu zarządzania jego rozwojem.

Od połowy lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku sporządzane plany rozwoju społeczno-ekonomicznego dla danego regionu uwzględniały przede wszystkim cele narodowe, a ich wdrażanie odbywało się pod kontrolą danego kraju. W związku z tym autonomia określonego regionu pod względem wpływu na rozwój społeczno-ekonomiczny była zdeterminowana przez ustalenia na szczeblu narodowym.

Zdaniem Ziótkowskiego plany rozwoju regionalnego stosowane do połowy lat siedemdziesiątych miały „charakter »koncertu życzeń«, a nie były wynikiem realnej oceny możliwości i uwarunkowań rozwojowych danej jednostki samorządu terytorialnego. Nikły był także poziom uspołecznienia procesu planistycznego, tzn. udział w jego tworzeniu miejscowych przedsiębiorców i reprezentantów społeczeństwa”³³.

Krytyka pod adresem formułowanych planów rozwoju społeczno-ekonomicznego regionu dotyczyła także braku elastyczności wytyczanych celów, wprowadzania żmudnych procedur oraz niezbędnych regulacji. Konieczne było zatem wdrożenie zmian w podejściu do planowania, które uwzględniałyby „aktywną” wizję stanu docelowego danego regionu. W związku z tym wprowadzone modyfikacje dotyczyły przede wszystkim odejścia od planowania zorientowanego na zachowanie porządku podczas realizacji określonych działań, w kierunku planowania uwzględniającego szybkie tempo zmian zachodzących w danym regionie i jego otoczeniu. Z kolei w celu uwzględnienia w planowaniu przebiegu realnych procesów rozwojowych w prace nad nimi zostały włączone podmioty, których dotyczyły dane działania wskazane w planie rozwoju. Dokonano zatem odejścia

32 T. Marszał, *Funkcja przemysłowa małych miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2009.

33 M. Ziótkowski, *Zarządzanie strategiczne w polskim samorządzie terytorialnym*, [w:] A. Zalewski (red.), *Nowe zarządzanie publiczne w polskim samorządzie terytorialnym*, Oficyna Wydawnicza SGH – Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2007, s. 110.

od praktyki „narzucania” działań poszczególnym podmiotom, bez uprzedniego dokonania analizy ich aktualnej sytuacji (por. tabela 2.2)³⁴.

Tabela 2.2. Klasyczne i nowe podejście do planowania rozwoju społeczno-ekonomicznego regionu

	Klasyczne podejście do planowania rozwoju	Nowe podejście do planowania rozwoju
Funkcja	Utrzymanie wewnętrznego porządku Rozwój infrastruktury	Reakcja na zmiany Zapewnienie firmom i mieszkańcom odpowiednich warunków do funkcjonowania
Konstrukcja	Plan Aspekty techniczne Aspekty regulacyjne Pasywna reakcja Relatywnie statyczna koncepcja (plan jest decydujący) Cele zorientowane na rozwój infrastruktury bez precyzyjnie określonej perspektywy czasowej i źródeł finansowania	Proces Moderacja partycypacji decyzyjnej Kooperacja Aktywne działanie Relatywnie dynamiczna koncepcja (proces jest decydujący) Cele zorientowane na antycypowanie przyszłości z jasno określoną perspektywą czasową i źródłami finansowania
Wdrożenie	Przestrzeganie wytyczonych celów i realizowanie wskazanych działań Odgórny nadzór nad wdrożeniem (kontrola rządu danego kraju)	Negocjowanie wytyczonych celów i modyfikowanie działań w wyniku prowadzonych konsultacji społecznych Współpraca regionalna nad wdrożeniem planu (ograniczona kontrola zewnętrzna)
Podmioty (adresaci oraz twórcy planu)	Jednostki publiczne	Jednostki publiczne i prywatne

Źródło: opracowanie własne na podstawie: V. Schäffer, *Regionalmanagement in Sachsen-Anhalt Theoretische Grundlagen und praktischen Ausgestaltung im Vergleich dreier Regionen*, Freie Universität Berlin, Institut für Geographische Wissenschaften, Berlin 2003, s. 8–21.

Markowski wskazuje na cztery typy ujęć planistycznych³⁵:

- przyciągające, które polega na proaktywnym podejściu do formułowania działań, tzn. projektowaniu działań uwzględniających zmiany zachodzące w otoczeniu i skoncentrowanych przede wszystkim na rozwoju bazy ekonomicznej,

34 V. Schäffer, *Regionalmanagement in Sachsen-Anhalt Theoretische Grundlagen und praktischen Ausgestaltung im Vergleich dreier Regionen*, Freie Universität Berlin, Institut für Geographische Wissenschaften, Berlin 2003.

35 T. Markowski, *Zarządzanie rozwojem miast*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999, s. 178–182.

- poprzez ekspansję istniejącej działalności gospodarczej i przyciąganie nowych przedsięwzięć; w tym podejściu przyjmuje się, iż każda inwestycja jest korzystna dla danego regionu i tym samym dla jego mieszkańców, wynika z tego, iż działania skoncentrowane są na rozwoju odpowiednich warunków do uruchamiania firm i funkcjonowania już istniejących jednostek;
- impaktywne, które polega na reaktywnym podejściu do formułowania planów, tzn. są one opracowywane w momencie wystąpienia negatywnych trendów na danym obszarze (np. wzrostu liczby bezrobotnych czy spadku liczby nowych inwestycji), w celu ich złagodzenia lub wyeliminowania; z kolei realizacja działań uwzględnianych w „antykryzysowych” planach uzależniona jest od wsparcia finansowego udzielanego przez rząd danego kraju; w związku z tym projektowane działania podporządkowane są założeniom na szczeblu krajowym; istnieje zatem niebezpieczeństwo w postaci braku dopasowania podejmowanych akcji do specyfiki danego regionu; ponadto dofinansowanie może zostać cofnięte, co w sytuacji uzależnienia od rządowych budżetów grozi również zaprzestaniem działań antykryzysowych;
 - w warunkach nieprzewidywalności zdarzeń, które polega na planowaniu wyprzedzającym zmiany zachodzące w otoczeniu, tzn. z uwagi na brak możliwości kontrolowania otoczenia i przewidywania jego zachowań formułuje się plany uwzględniające działania antykryzysowe, tak aby odpowiednio wcześniej reagować na ewentualne załamanie koniunktury gospodarczej i tym samym złagodzić jej skutki; z uwagi na konieczność dokonania szczegółowej analizy silnych stron, zlokalizowanych na terenie danego regionu sektorów ekonomicznych i przygotowania ich na bazie zdiagnozowanego potencjału działań antycypujących negatywne skutki kryzysu, wymagane jest zaangażowanie odpowiednich ekspertów oraz aktywna postawa społeczności lokalnej;
 - strategiczne, które polega na formułowaniu długookresowej strategii uwzględniającej każdy aspekt wpływający na rozwój danego regionu; podobnie jak w przypadku planowania w warunkach nieprzewidywalności uwaga ekspertów skoncentrowana jest na bardziej efektywnym i pełniejszym wykorzystaniu potencjału danego obszaru; istotne jest również przyciąganie przedsiębiorstw oraz tworzenie odpowiednich warunków dla już funkcjonujących, których profil działalności wpisuje się w założenia wdrażanej strategii.

Planowanie przyciągające oraz impaktywne reprezentują klasyczne podejście do sposobu planowania rozwoju społeczno-ekonomicznego danego obszaru. Z kolei dwa ostatnie typy procedur planistycznych stanowią próbę modyfikacji klasycznych założeń w celu antycypacji zmian zachodzących w otoczeniu.

Analizując historię planowania strategicznego, możemy wskazać lata siedemdziesiąte jako okres, w którym znaczenie tego typu procedury planistycznej zaczęło rosnać na płaszczyźnie regionalnej. Początkowo były to strategie sektorowe, następnie pojawiły się zintegrowane plany rozwoju regionalnego, uwzględniające – poza celami związanymi ze wsparciem przedsiębiorstw z poszczególnych sektorów – także aspekty środowiskowe i społeczne³⁶.

W świetle obecnej perspektywy, tj. budowania gospodarki opartej na wiedzy (GOW), kluczowe znaczenie odgrywają Regionalne Strategie Innowacji³⁷. Powstają one i są wdrażane na bazie aktywnej współpracy partnerów społeczno-gospodarczych, a zawarta w nich wizja, cele i działania są efektem wypracowanego przez nich konsensusu i koncentrują się na tworzeniu i umacnianiu potencjału innowacyjnego na każdym polu funkcjonowania regionu. Regionalne Strategie Innowacji wspierają zatem podaż wiedzy i inicjują na bazie współpracy proces uczenia się – kluczowe elementy w tworzeniu GOW.

Ponadto Regionalne Strategie Innowacji nie skupiają się na wybranych płaszczyznach działalności danego obszaru – traktują go kompleksowo. Co więcej, zarówno na etapie formułowania, jak i wdrażania Regionalnych Strategii Innowacji priorytetowe znaczenie odgrywają następujące czynniki:

- zgodność z profilem regionu i wizją jego rozwoju;
- trafność pod kątem zmian zachodzących w otoczeniu;
- wykonalność z uwagi na potencjał danego regionu oraz
- akceptowalność strategii przez jej twórców i beneficjentów.

W związku z tym model Regionalnych Strategii Innowacji identyfikuje zmiany i odpowiada na nie, wykorzystując w tym celu regionalny potencjał³⁸.

36 Więcej na temat formułowania i wdrażania strategii regionalnych patrz w: A. Klasik, *Strategie regionalne. Formułowanie i wprowadzanie w życie*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2002; A. Klasik, F. Kuźnik (red.), *Zarządzanie strategiczne rozwojem lokalnym i regionalnym*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2001.

37 W Europie opracowano i wdrożono 150 projektów Regionalnych Strategii Innowacji. Projekty te finansowane były przez Komisję Europejską w ramach programów realizowanych od połowy lat dziewięćdziesiątych, takich jak Regional Technology Plan (RTP), Regional Innovation and Technology Transfer Strategy (RITTS) oraz Regional Innovation Strategy (RIS). Ponadto w Europie przeprowadzono kilkadziesiąt projektów wykorzystujących metodykę wyżej wymienionych programów.

38 Więcej na temat RSI patrz w: S. Ock Park, *Regional innovation strategies in the knowledge-based economy*, „GeoJournal” 2001, no. 53, s. 29–38; J. Pellegrin, *Regional Innovation Strategies in the EU or A Regionalized EU Innovation Strategy? Conceptual and empirical underpinnings of the EU approach*, „Innovation” 2007, vol. 20, no. 3, s. 203–221; A. Nowakowska, *Regionalne Strategie Innowacji w Polsce – pierwsze doświadczenia i oceny*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” 2007, nr 453, seria „Ekonomiczne Problemy Usług”, nr 8, s. 203–210.

W aspekcie rozważań dotyczących sytuacji w polskich regionach adekwatne wydaje się stwierdzenie Markowskiego:

W miejsce próżni po starych sposobach budowania planów społeczno-gospodarczych, które zostały powszechnie zanegowane jako nieskuteczne sposoby sterowania rozwojem, dość łatwo udało się ponownie wprowadzić planowanie w działalność organów władzy publicznej, używając modnego hasła posiadania strategii rozwoju gminy i województwa na wzór programów i strategii formułowanych przez władze terytorialne krajów rozwiniętych³⁹.

Prace nad Regionalnymi Strategiami Innowacji rozpoczęły się w Polsce w 2002 roku. Począwszy od niego, pięć województw opracowało RSI przy wykorzystaniu środków z konkursu w ramach 5. Programu Ramowego, a kolejne dziesięć województw otrzymało na ten cel środki z Ministerstwa Nauki i Informatyzacji (m.in. województwo łódzkie). Natomiast szesnaste województwo – mazowieckie – opracowało Regionalną Strategię Innowacji na bazie środków z konkursu w ramach 6. Programu Ramowego. Ponadto w ramach tego samego konkursu sześć województw przeprowadziło weryfikację Regionalnych Strategii Innowacji pod względem aktualności celów, planów akcji oraz sposobu ich implementacji. Następnie prowadzone były prace dotyczące oceny procesu implementacji Regionalnych Strategii Innowacji. Celem badań była analiza założeń i mechanizmów wdrażania zaplanowanych działań w ramach Regionalnych Strategii Innowacji oraz identyfikacja dobrych praktyk w wyżej wymienionym zakresie⁴⁰. Obecnie wdrażane są kolejne wersje zweryfikowanych i udoskonalonych wersji Regionalnych Strategii Innowacji.

Zarówno na etapie tworzenia, jak i implementacji Regionalnej Strategii Innowacji kluczową rolę odgrywa odpowiedni dobór narzędzi wspierających. Narzędzia te powinny umożliwić i ułatwić dokonanie dokładnej diagnozy aktualnego stanu rozwoju danego regionu, a ponadto wskazać na najistotniejsze zmiany dla regionu, jakie mogą zaistnieć w otoczeniu w długofalowej perspektywie. Natomiast

39 T. Markowski, *Zarządzanie...*, s. 197.

40 Więcej na temat efektów wdrażania RSI i dobrych praktyk w tym zakresie w: M. Klepka, *Raport. Efekty regionalnych strategii innowacji w Polsce. Rekomendacje do analizy szczegółowej*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2005; M. Klepka, *Raport z inwentaryzacji Regionalnych Strategii Innowacji (RIS) w Polsce*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2005; A. Rogut, B. Piasecki, M. Klepka, P. Czyż, *Dobre praktyki wdrażania Regionalnych Strategii Innowacji w Polsce*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2009; M. Klepka, M. Opieczyński, *Przywództwo, współpraca i doskonalenie, czyli co świadczy o sukcesie wdrażania Regionalnych Strategii Innowacji*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2009.

na etapie wdrożenia Regionalne Strategie Innowacji powinny służyć szybkiej i skutecznej weryfikacji realizowanych przedsięwzięć i umożliwić dokonanie ewentualnych modyfikacji w podejmowanych działaniach, zwiększając tym samym ich efektywność. Powyższe przesłanki spełniają narzędzia SPI i to one są obecnie najczęściej wykorzystywanym instrumentarium zarówno na etapie tworzenia, jak i implementacji Regionalnych Strategii Innowacji.

2.4. Narzędzia SPI – wsparcie procesu decyzyjnego interesariuszy regionalnych

Narzędzia SPI (inteligentne narzędzia wspierające proces tworzenia założeń strategicznych) stanowią instrument wykorzystywany w celu udostępnienia decydom politycznym i ekonomicznym zbioru obiektywnych i wyczerpujących informacji w procesie podejmowania decyzji. Mają one charakter neutralny i dotyczą decyzji o charakterze średnio- i długookresowym.

Narzędzia te określa się w literaturze anglojęzycznej mianem *Strategic Policy Intelligence Tools* (SPI). Dokonując tłumaczenia na język polski, narzędzia te można określić również jako informacyjne bądź wywiadowcze instrumenty polityki strategicznej⁴¹.

Jak wskazują autorzy raportu poświęconego inteligentnemu wspieraniu polityki strategicznej, narzędzia SPI stanowią:

[...] zbiór działań, których celem jest wyszukiwanie informacji, a następnie ich przetwarzanie, popularyzacja i ochrona w taki sposób, aby zostały udostępnione właściwej osobie, w odpowiednim czasie tak, aby była możliwość podjęcia przez nią właściwej decyzji⁴².

Ponadto autorzy zajmujący się tematyką SPI – między innymi Scapolo, Georgiou czy Skonieczny – zaznaczają, iż narzędzia są także określane terminem *Future Oriented Technology Analysis* (FTA), który w wolnym tłumaczeniu oznacza przyszłościowo zorientowane analizy technologiczne⁴³.

41 G. Clar, H. Acheson, M. Buczek, *Przewodnik Regstrat. Strategiczne Narzędzia Polityki (narzędzia SPI). Kreowanie lepszej polityki regionalnej w Europie*, Wrocław University of Technology, Wrocław 2008, s. 11.

42 R. Smits, A. Zweck, M. Rader, R. Barre, A. Salo, *Strategic Policy Intelligence...*, s. 5.

43 F. Scapolo, *New horizons and challenges for future-oriented technology analysis*, „Technological Forecasting & Social Change” 2005, no. 72, s. 1059–1063.

Podsumowując, narzędzia SPI stanowią zbiór metod i technik, a także koncepcji odnoszących się do obszaru zarządzania strategicznego.

Intensywny rozwój tych instrumentów nastąpił w połowie XX wieku i odnosił się do sektora biznesu w Stanach Zjednoczonych i Japonii. W Europie natomiast rozwój przypadł na późniejszy okres, tj. lata dziewięćdziesiąte XX wieku, i dotyczył w szczególności zarządzania regionami europejskimi.

Rozpowszechnienie narzędzi SPI na arenie europejskiej wiąże się przede wszystkim z celami ustalonymi przez władze państw członkowskich oraz instytucje Wspólnoty Europejskiej. Cele te określone zostały przez Wspólnotę Europejską w strategii lizbońskiej, która zakładała, iż gospodarka europejska stanie się najbardziej dynamiczną, konkurencyjną oraz opartą na wiedzy gospodarką na arenie międzynarodowej.

Mimo że narzędzia SPI są popularyzowane przez środowiska badawcze oraz instytucje wspólnotowe na gruncie europejskim, wciąż nie są powszechnie stosowane przez interesariuszy sceny regionalnej. Wynika to przede wszystkim z braku specjalistycznej wiedzy na temat narzędzi, a także ze sceptycyzmu polityków w zakresie ich przydatności. Ponadto niestosowanie lub nieświadome wykorzystywanie narzędzi SPI jest spowodowane w większości przypadków brakiem dogłębnego zrozumienia teoretycznych i praktycznych podstaw metodyki SPI⁴⁴.

Z kolei w założeniach decydentów politycznych zwiększenie konkurencyjności rynku europejskiego poprzez wzrost innowacyjności europejskiej gospodarki jest jednym z głównych celów prowadzonej polityki na poziomie Wspólnoty, państw członkowskich oraz regionów.

Co więcej, współczesne systemy społeczno-ekonomiczne i polityczne, zarówno na poziomie kraju, jak i regionu, muszą cechować się elastycznością oraz dynamiką podejmowanych działań⁴⁵ w celu ciągłej akomodacji do zmieniających się warunków⁴⁶.

Biorąc pod uwagę powyższe czynniki, należy stwierdzić, iż decydenci polityczni oraz przedstawiciele interesariuszy zarówno na poziomie lokalnym, regionalnym, krajowym, jak i międzynarodowym powinni podejmować decyzje w sposób bardziej efektywny i skuteczny.

44 R. Popper, *How are foresight methods selected?*, „Foresight” 2998, vol. 10, no. 6, s. 62.

45 G. Clar, H. Acheson, M. Buczek i in., *Przewodnik Regstrat...*, s. 13.

46 Wśród nich należy wymienić przede wszystkim: postępujące procesy globalizacyjne i związane z nimi gwałtowne i ciągłe zmiany technologiczne; wyzwania dotyczące środowiska, związane z eksploatacją zasobów naturalnych i zmianami klimatycznymi; procesy demograficzne, takie jak intensyfikacja ruchów migracyjnych oraz starzenie się społeczeństw. Ponadto należy również zwrócić uwagę na takie czynniki jak liberalizacja rynku, skracający się czas cyklu życia innowacji oraz procesy innowacyjne oparte na kooperacji publiczno-prywatnej i sieciach współpracy.

Narzędzia SPI mogą dostarczyć wiedzy niezbędnej do właściwego podejmowania decyzji na wszystkich etapach procesu decyzyjnego oraz szczeblach władzy. Mogą także służyć budowie proinnowacyjnego systemu rządzenia, opartego na odpowiednich strukturach instytucjonalnych i praktykach angażujących poszczególne grupy i sieci interesariuszy.

Ponadto, na podstawie inteligentnych narzędzi wspierających proces tworzenia założeń strategicznych, istnieje możliwość wypracowania określonych rozwiązań dla kwestii problemowych, wyznaczenia priorytetów rozwojowych oraz zwiększenia odpowiedzialności i przejrzystości w procesach decyzyjnych⁴⁷.

Na przestrzeni ostatnich dwóch dekad obserwujemy istotną zmianę w postrzeganiu przez nauki ekonomiczne wpływu regionu na wzrost konkurencyjności gospodarki europejskiej. Wymiar regionalny jest szczególnie istotny w osiągnięciu większej innowacyjności ze względu na bliskość przestrzenną podmiotów biorących udział w działaniach proinnowacyjnych⁴⁸.

Powyższą tezę potwierdzają wprowadzona przez Cooke'a koncepcja RSI oraz przez Portera koncepcja klastra, wskazująca na istotną zależność między rozwojem innowacyjnym poszczególnych jednostek a poziomem zaawansowania ich współpracy z otoczeniem, która zostaje zainicjowana i przebiega znacznie sprawniej w przypadku jednostek blisko usytuowanych przestrzennie⁴⁹.

Jednakże w dobie szybkiego transferu informacji i niemalże nieograniczonych możliwości komunikacyjnych nie można przedkładać współpracy jednostek zlokalizowanych w relatywnej bliskości przestrzennej nad współpracę w ramach międzynarodowych konsorcjów.

Niemniej jednak zarówno pierwszy, jak i drugi rodzaj współpracy charakteryzują inne parametry wyjściowe jej uruchomienia, między innymi: kwestie logistyczne (związane np. z koniecznością przeprowadzania wspólnych testów na poszczególnych elementach), zasoby, którymi dysponują jednostki wchodzące w skład konsorcjum, których mobilność jest w pewnym zakresie ograniczona, otoczenie, w którym pracują i możliwość bezpośrednich kontaktów, w tym nieformalnych, oraz klimat gospodarczy.

Poza tym odmienny jest cel podejmowanej współpracy. W aspekcie uzasadnienia przytoczonego w rozdziale pierwszym, dotyczącego zjawiska globalizacji, wspólnym celem aktorów sceny regionalnej jest współpraca. Prowadzi ona do waloryzacji potencjału współpracujących jednostek oraz obszaru, na którym są zlokalizowane (regionu), i umacniania przewag konkurencyjnych w odpowiedzi

47 G. Clar, H. Acheson, M. Buczek i in., *Przewodnik Regstrat...*, s. 14.

48 B.T. Asheim, L. Coenen, *Knowledge bases and regional innovation systems: Comparing Nordic clusters*, „Research Policy” 2005, no. 34, s. 1173–1190.

49 A. Kutvonen, *Ranking Regional Innovation Policies: Dea-based Benchmarking in a European Setting*, Lappeenranta University of Technology, Lappeenranta 2007.

na nasilającą się konkurencję w skali globalnej. Należy bowiem zauważyć, iż relatywnie łatwiej jest rozwijać daną jednostkę na istniejących fundamentach, niż budować jej strukturę od początku.

Natomiast analizując procesy B+R, można zaobserwować dwa równoległe zjawiska. Z jednej strony poprzez decyzje polityczne na szczeblu ponadnarodowym i krajowym wzmacnia się nacisk na realizację badań oraz procesów innowacyjnych w regionach. Z drugiej natomiast zachodzi proces oddolny, w którym regiony przekazują informacje dotyczące potrzeb w obszarze badań, rozwoju technologicznego i działań innowacyjnych (*Research, Technological Development and Innovation* – RTDI) na szczebel państwowy oraz Wspólnoty. Co więcej, zgodnie z opinią Asheima i Isaksena, badania nad poziomem innowacyjności przedsiębiorstw oraz pozostałych jednostek organizacyjnych są obecnie prowadzone w większości w wymiarze regionalnym, a nie krajowym⁵⁰.

W związku z tym narzędzia SPI mogą odgrywać znaczącą rolę zarówno w prowadzeniu polityki regionalnej, jak i zarządzaniu RSI, między innymi na etapie tworzenia priorytetów Regionalnej Strategii Innowacji oraz we wskazywaniu szans i zagrożeń w trakcie jej implementacji. Narzędzia SPI mogą zostać dostosowane do konkretnych warunków ekonomiczno-społecznych, przyczyniając się do stworzenia koherentnej polityki regionalnej oraz wypracowania odpowiedniego RSI – uwzględniającego potencjał i możliwości danego regionu. Ich systematyczne stosowanie przez interesariuszy regionalnych może przynosić trwałe efekty w postaci zwiększenia efektywności funkcjonowania RSI.

Autorzy *Przewodnika REGSTRAT. Wywiadowcze Narzędzia Polityki Regionalnej (narzędzia SPI). Tworzenie lepszej polityki regionalnej w Europie* zwracają szczególną uwagę na konieczność stosowania narzędzi SPI na wszystkich etapach procesu decyzyjnego odnoszącego się do poziomu regionalnego. Dzięki narzędziom SPI decydenci – przedstawiciele poszczególnych środowisk sceny regionalnej – mają możliwość dokonania selekcji źródeł wiedzy oraz ich strukturalizacji. Oznacza to, iż poprzez zastosowanie instrumentów SPI jednostki decyzyjne otrzymują zobiektywizowaną wiedzę i informację w odpowiedniej formie.

Zastosowanie narzędzi SPI w procesie podejmowania decyzji na poziomie regionalnym przebiega w ramach pięciu etapów (por. rysunek 2.2).

Jako początek procesu decyzyjnego należy traktować zdefiniowanie określonej wizji rozwoju regionu. W kreowaniu wizji decydenci wskazują priorytety oraz sposoby i okres ich realizacji. W tym miejscu szczególnie istotny jest instrument foresightu, stanowiący podstawę w wytyczaniu kierunków rozwoju, w tym

50 B.T. Asheim, A. Isaksen, C. Nauwelaers, F. Tödtling, *Regional Innovation Policy for Small-Medium Enterprises*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2003.

w ustalaniu celów podejmowanych działań wspólnych dla wszystkich bądź większości interesariuszy sceny regionalnej⁵¹.

Kolejnym etapem po uzgodnieniu wspólnej wizji rozwoju regionu jest wypracowanie programu, w którym zawarte są cele polityki. Następnie zostają opracowane strategie, w tym strategia innowacji, ze zdefiniowanymi planami akcji (działaniami strategicznymi), uwzględniającymi rezultaty ich realizacji, tak aby określona wizja stała się możliwa do osiągnięcia. Zestaw podejmowanych działań powinien być opracowany na podstawie wyników wcześniejszej fazy, tj. foresightu, ze względu na zróżnicowane potrzeby i możliwości oraz wpływy różnych grup interesu. Ponadto ten etap procesu decyzyjnego powinien być wsparty poprzez pomiar poziomu innowacyjności oraz zaawansowania technologicznego poszczególnych sektorów funkcjonujących w regionie i ewaluację *ex ante* w taki sposób, aby prawdopodobne było otrzymanie założonych wyników realizowanych działań. Pomiary te mogą okazać się niezbędne do określenia tego, które z proponowanych rozwiązań są możliwe do zrealizowania oraz jakie niosą ze sobą szanse i zagrożenia. Z kolei ewaluacja może być wykorzystana w ocenie skuteczności i przydatności rozważanych do wdrożenia rozwiązań⁵².

Zastosowanie powyższych instrumentów na tym etapie procesu decyzyjnego może zostać wsparte poprzez wykorzystanie dodatkowego narzędzia, jakim jest benchmarking regionalny. Użycie go jest uzasadnione z kilku powodów. Ważne jest:

- ustalenie, jaka jest aktualna pozycja regionu w obszarach, w ramach których realizowane będą działania;
- określenie, jakie działania podejmują w tych obszarach liderzy, a także konkurenci;
- dokonanie wstępnej oceny dotyczącej zasadności podejmowanych działań w kontekście umocnienia pozycji regionu na arenie kraju, Wspólnoty lub na arenie międzynarodowej.

Następnym etapem procesu decyzyjnego jest uszczegółowienie określonych działań, tj. opracowanie konkretnych projektów. W tym miejscu warto zwrócić uwagę na rolę tzw. mapy drogowej (*roadmapping*) – służy ona do zdefiniowania szczegółowych kroków, które powinny zostać podjęte w celu realizacji wybranych projektów. Należy zaznaczyć, iż wyniki uzyskane w ramach podjętych działań benchmarkingowych mogą być na tym etapie pomocne. Zebrane doświadczenia w postaci dobrych praktyk mogą wesprzeć proces uszczegóławiania i optymalizowania działań w ramach wybranych projektów⁵³.

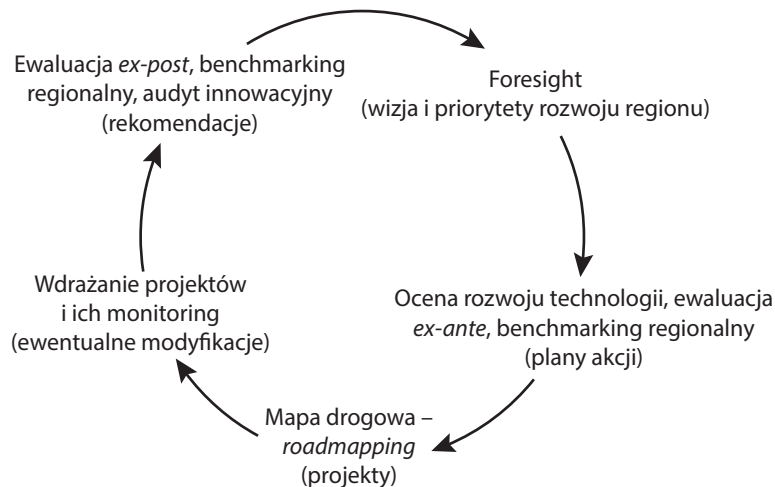
51 Mutual Learning Platform, *Regional Foresight Report Regional Foresight – Boosting Regional Potential*, http://www.institut-destree.eu/Archives/Gunter-Clar_Philippe-Destatte_boosting-regional-potential_MLP-Foresight-2006.pdf (dostęp: 7.03.2010).

52 G. Clar, H. Acheson, M. Buczek, *Przewodnik Regstrat...*, s. 22–23.

53 G. Clar, B. Sauter, J. Allan i in., *Enabling better RTDI policy-making...*, s. 6.

Wdrażanie i monitoring opracowanych działań strategicznych to kolejne elementy cyklu decyzyjnego. Etap ten charakteryzuje się licznymi zmianami i kompromisami ze strony decydentów w stosunku do wypracowanych założeń. W związku z tym realizowane działania są na bieżąco monitorowane, dzięki czemu jednostki podejmujące decyzje otrzymują informacje, czy dany projekt rozwija się w pożądanym kierunku oraz czy osiągnane są zakładane rezultaty. Monitoring dostarcza decydentom informacji zwrotnej dotyczącej wdrażanych projektów i umożliwia wprowadzanie niezbędnych modyfikacji w taki sposób, aby osiągnąć zakładane wyniki⁵⁴.

W ramach ostatniego etapu procesu decyzyjnego wykorzystywane są następujące narzędzia: ewaluacja *ex post* (strategiczna), benchmarking regionalny oraz audyt innowacyjny. Służą one do dokonania oceny całego procesu, tj. weryfikacji na poziomie strategicznym, dotyczącej wdrażanych strategii, i weryfikacji na poziomie operacyjnym, dotyczącej poszczególnych projektów. Na tym etapie procesu decyzyjnego decydenci uzyskują wiedzę i informacje zwrotne na temat zdefiniowanych strategii i wybranych projektów oraz ich skutków. W założeniu optymalnym rezultaty wynikające z dokonania ewaluacji strategicznej, audytu innowacyjnego i benchmarkingu powinny przełożyć się na stworzenie nowych wizji oraz wytyczenie nowych celów rozwojowych⁵⁵.

Rysunek 2.2. Narzędzia SPI w procesie decyzyjnym

Źródło: G. Clar, H. Acheson, M. Buczek, *Przewodnik Regstrat. Strategiczne narzędzia polityki (narzędzia SPI). Kreowanie lepszej polityki regionalnej w Europie*, Wrocław University of Technology, Wrocław 2008, s. 23.

54 Tamże, s. 7.

55 G. Clar, H. Acheson, M. Buczek, *Przewodnik Regstrat...*, s. 23.

2.5. Dobra materialne determinujące innowacyjny rozwój regionu

W ramach dóbr materialnych wyróżniamy: infrastrukturę, rynki kapitałowe, koszty prowadzenia działalności, rynki zbytu, rynki zaopatrzenia i jakość życia.

Infrastruktura jest to rodzaj technicznych uwarunkowań zewnętrznych, które są zmienną bazową rozwoju danego podmiotu w określonym regionie⁵⁶.

Na infrastrukturę w tym ujęciu składają się:

- infrastruktura transportowa, tj. systemy dróg krajowych, międzynarodowych, systemy transportu kolejowego, lotniska, porty śródlądowe i morskie;
- infrastruktura informacyjno-telekomunikacyjna, tj. sieci telefonii stacjonarnej, mobilnej, internet;
- nieruchomości, tj. grunty, budynki biurowe, produkcyjne, magazynowe.

Infrastruktura transportowa powinna cechować się następującymi parametrami⁵⁷:

- fizycznym występowaniem (obecnie element ten traci na znaczeniu ze względu na jego coraz bardziej oczywisty charakter);
- strukturą wewnętrznych połączeń regionalnych, a także połączeń krajowych i międzynarodowych, cechujących się odpowiednimi standardami technicznymi, decydującymi o czasie i kosztach transportu;
- optymalizacją kosztów związanych z korzystaniem ze środków transportu i systemu transportowego (aspekt ten jest w niewielkim stopniu zróżnicowany przestrzennie);
- niezawodnością, tj. właściwym funkcjonowaniem poszczególnych składowych systemu infrastruktury transportowej, umożliwiających stałe i na jednakowym poziomie korzystanie z niej;
- kompleksowością, tj. dostępnością wszystkich elementów infrastruktury transportowej jednocześnie oraz reprezentujących identyczny potencjał.

56 I. Fierla, K. Kuciński, *Współczesna ewolucja czynników lokalizacji przemysłu w Polsce*, [w:] I. Fierla, K. Kuciński (red.), *Lokalizacja przedsiębiorstw a konkurencyjność*, Oficyna Wydawnicza SGH – Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2001.

57 Więcej na temat czynnika infrastruktura transportowa w: I. Fierla, K. Kuciński, *Współczesna ewolucja...*; I. Fierla, K. Kuciński, *Strategy for Economic, Empirical Analysis of the Relative Importance of Location Factors*, Portland 2002; G. Sloagett, M.D. Woods, *Critical Factors in Attracting New Business and Industry in Oklahoma*, Oklahoma Cooperative Extension Service, Oklahoma 2003; Wisconsin Economic Development Institute, *A Guide to Preparing the Economic Development Element of a Comprehensive Plan*, WEDI, Madison 2003; P. McCann, D. Shefer, *Location, agglomeration and infrastructure*, „Papers Regional Science” 2004, no. 83, s. 177–196; A. Masood, *Dimensions of Industrial Location Factors: Review and Exploration*, „Journal of Business and Public Affairs” 2007, vol. 1, issue 2, s. 1–26.

W przypadku infrastruktury informacyjno-telekomunikacyjnej ważne jest także jej fizyczne występowanie oraz niezawodna funkcjonalność, tj. nieprzerwane świadczenie wysokiej jakości usług o określonych parametrach ilościowych⁵⁸.

Do najważniejszych parametrów nieruchomości zalicza się⁵⁹:

- koszt dzierżawy lub zakupu gruntów/budynków (w skład których, poza rzeczywistą ceną nabycia lub dzierżawy, wchodzi koszty związane z procesem pozyskania danej nieruchomości, ewentualnego jej przystosowania do profilu podmiotu oraz późniejszej eksploatacji);
- atrakcyjną lokalizację gruntu lub budynku (atrakcyjność postrzegana jest różnie i zależy od profilu podmiotu);
- aspekty ekologiczne (bariery środowiska przyrodniczego danego regionu rozpatrywane w kontekście krótko- oraz długofalowym);
- procedury administracyjne (czas oraz koszty uzyskania decyzji o zmianie przeznaczenia terenu w planach zagospodarowania przestrzennego, decyzji o warunkach zabudowy, czas i koszty przyłączenia mediów, czas i koszty uzyskania decyzji pozwolenia na budowę oraz decyzji dotyczących przystosowania budynku na potrzeby danego podmiotu)⁶⁰.

W dobie wirtualnych rynków kapitałowych zmniejszyła się rola fizycznego występowania instytucji finansowych. W pewnym stopniu na znaczeniu zyskała natomiast oferta regionu pod względem zachęt finansowych (programy regionalne, tj. granty, dotacje itp. oraz ulgi podatkowe, przyspieszona amortyzacja wydatków inwestycyjnych i inne) zarówno dla zlokalizowanych podmiotów, jak i potencjalnych inwestorów⁶¹. Funkcjonujące w regionie instytucje finansowe powinny charakteryzować szeroki asortyment usług odpowiadających potrzebom aktorów regionalnych, w ofercie nie powinno również zabraknąć możliwości skorzystania z kapitału obcego, funduszy zalążkowych (*seed capital*), kapitału podwyższonego ryzyka (*venture capital*)⁶².

58 Więcej na temat czynnika infrastruktura informacyjno-telekomunikacyjna w: I. Fierla, K. Kuciński, *Strategy for Economic, Empirical Analysis...*; Wisconsin Economic Development Institute, *A Guide...*

59 I. Fierla, K. Kuciński, *Strategy for Economic, Empirical Analysis...*; A.I. Szymańska, M. Płaziak, *Klasyczne czynniki w procesie lokalizacji przedsiębiorstwa na wybranych przykładach*, „Przedsiębiorczość – Edukacja” 2014, nr 10, s. 71–84.

60 Więcej na temat czynnika nieruchomości w: I. Fierla, K. Kuciński, *Strategy for Economic, Empirical Analysis...*; Wisconsin Economic Development Institute, *A Guide...*; G. Sloaggett, M.D. Woods, *Critical Factors...*; A. Masood, *Dimensions of Industrial Location Factors...*

61 I. Fierla, K. Kuciński, *Strategy for Economic, Empirical Analysis...*

62 Więcej na temat czynnika rynki kapitałowe w: Wisconsin Economic Development Institute, *A Guide...*; G. Sloaggett, M.D. Woods, *Critical Factors...*

Aspekt kosztowy wpływający na funkcjonowanie podmiotów w danym regionie, w tym przede wszystkim na prowadzenie działalności gospodarczej, jest częścią składową większości omawianych czynników kapitału regionalnego. Odrębne przedstawienie tej kwestii pozwala na szczegółową analizę tego czynnika w kontekście wpływu na innowacyjny rozwój regionu, a także na dodatkową ocenę stopnia ważności zagadnień podatkowych dla funkcjonujących w jego ramach przedsiębiorstw.

Do elementów składowych kosztów prowadzenia działalności gospodarczej zalicza się⁶³:

- wysokość podatków i opłat lokalnych;
- ceny usług transportowych;
- ceny usług komunalnych;
- ceny usług outsourcingowych;
- ceny usług doradczo-konsultingowych.

Rozpatrując pierwszy z czynników – kwestie podatkowe – należy podkreślić, iż dotychczasowe badania⁶⁴ wskazują, że przedsiębiorstwa najchętniej funkcjonują w miejscach, w których stopa opodatkowania zysków pozwala na ich optymalizację. Jednak znaczenie wysokości podatków dla prowadzenia działalności gospodarczej istotnie się zmniejszyło, choć sam wzrost podatków nie przestał wywierać ujemnego wpływu na rozwój gospodarki regionu. Niemniej jednak stopa opodatkowania ma obecnie mniejsze znaczenie dla przedsiębiorców, jeśli zestawimy ją z takimi czynnikami, jak rynek pracy, infrastruktura czy rynek zbytu i zaopatrzenia. Jednak w sytuacji, kiedy regiony cechuje zbliżony poziom przytoczonych czynników, rola zagadnień podatkowych zwiększa się zdecydowanie.

Kolejne części składowe kosztów prowadzenia działalności gospodarczej to ceny usług transportowych, komunalnych, outsourcingowych oraz doradczo-konsultingowych. Elementy te mają duże znaczenie dla prowadzenia działalności gospodarczej tylko w przypadku rozpatrywania oferty regionów znajdujących się w różnych częściach świata (dotyczy to zwłaszcza dwóch pierwszych kategorii kosztów). Natomiast w przypadku regionów zlokalizowanych w obrębie jednego kraju, ze względu na relatywnie małe ich zróżnicowanie przestrzenne, elementy te nie stanowią ważnego aspektu dla funkcjonowania przedsiębiorstwa⁶⁵. Zauważalne różnice na terenie danego kraju mogą odnosić się tylko do regionów pozostających „w tyle”, gdzie ceny wymienionych usług mogą być relatywnie niższe. Jednak z drugiej strony poziom innych składników kapitału regionalnego jest zwykle w tych regionach mało satysfakcjonujący, niższa cena wskazanych usług nie ma zatem znaczenia dla potencjalnych inwestorów.

63 A. Masood, *Dimensions of Industrial Location Factors...*

64 I. Fierla, K. Kuciński, *Strategy for Economic, Empirical Analysis...*

65 S. Globerman, *The Location of Higher Value-Added Activities*, Industry Canada Research Publications Program, Canada 2001.

Racjonalizacja kosztów prowadzenia działalności oraz optymalizacja wysokości podatków i opłat lokalnych (do poziomu umożliwiającego wygenerowanie przez przedsiębiorstwa zysku) mają znaczący wpływ na prowadzenie przedsiębiorstwa, a w konsekwencji na rozwój regionu. Jednak w porównaniu do lat ubiegłych zmniejszyło się ich znaczenie na rzecz innych czynników, na przykład kapitału ludzkiego.

Rynki zbytu stanowią obecnie jeden z najbardziej znaczących czynników wpływających na funkcjonowanie podmiotów regionalnych, zwłaszcza przedsiębiorstw. Analizując ten czynnik, należy zdefiniować rynek zbytu dóbr konsumpcyjnych oraz rynek zbytu dóbr przemysłowych. W przypadku tego pierwszego elementy składowe wpływające na jego atrakcyjność to między innymi koncentracja ludności i poziom dochodów, natomiast w przypadku dóbr przemysłowych ważną rolę odgrywa koncentracja określonych odbiorców danych produktów, czyli przedsiębiorstw z danego sektora⁶⁶. Jednak bez względu na rodzaj dóbr i sektor – oprócz ewentualnej konkurencji – bliskość dobrze rozwiniętych rynków zbytu ma głównie pozytywne aspekty, do których zaliczyć można między innymi⁶⁷:

- minimalizację kosztów transportu;
- minimalizację kosztów magazynowania;
- minimalizację zapasów;
- minimalizację ewentualnych uszkodzeń produktów podczas transportu (dotyczy to dóbr nietrwałych);
- ograniczenie uciążliwości w transporcie (dotyczy to produktów chemicznych – wymagających specjalistycznego przewozu oraz produktów o znacznych rozmiarach – wymagających demontażu);
- możliwość szybkiej identyfikacji, a następnie natychmiastowej reakcji na zmiany zachodzące na rynku;
- możliwość lepszego dopasowania cen, jakości towarów oraz terminowości i wielkości dostaw do oczekiwań odbiorców;
- dobry dostęp do poszczególnych kanałów marketingowych (sklepy detaliczne, hurtownie, rynki hurtowe, giełdy towarowe itp.);
- utrwalenie więzi z odbiorcami poprzez regularne kontakty;
- łatwy dostęp do dostawców i kooperantów;
- łatwy dostęp do liderów danego sektora oraz przedsiębiorstw zaawansowanych technologii.

66 W. Budner, *Lokalizacja przedsiębiorstw. Aspekty ekonomiczno-przestrzenne i środowiskowe*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2004.

67 I. Fierla, K. Kuciński, *Współczesna ewolucja...*; H. Godlewska, *Lokalizacja działalności. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlu i Finansów Międzynarodowych, Warszawa 2001.

Należy zauważyć, iż bliskość rynków zbytu ma duże znaczenie zwłaszcza dla małych przedsiębiorstw. Jest to po części związane z aspektem kosztowym (przede wszystkim kosztami transportu oraz promocji), a także z aspektem informacyjnym (bliskość rynku zbytu ułatwia zbieranie informacji na temat ewentualnych zmian w strukturze popytu, a następnie szybką reakcję na nie, co zmniejsza nakłady na ewentualne badania). Natomiast duże przedsiębiorstwa i korporacje transnarodowe preferują regiony, w których zlokalizowane są główne, centralnie usytuowane rynki zbytu, co pozwala na dostęp do rynku ogólnokrajowego, a następnie światowego⁶⁸.

Kolejny element składowy dóbr materialnych stanowią rynki zaopatrzenia, definiowane jako dostępność bazy surowcowej i energetycznej (w tym np. alternatywnych źródeł energii) oraz innowacji (w tym zarówno innowacji procesowych, produktowych, jak i organizacyjnych).

W ostatnich latach znaczenie bazy surowcowej w decyzjach inwestycyjnych zmniejszyło się w istotny sposób. Jest to wynikiem przemian strukturalnych w przemyśle. Sektory tradycyjne ustępują miejsca sektorom wysokich technologii, które są znacznie mniej surowcochłonne. Ponadto do produkcji wykorzystywane są coraz częściej surowce wtórne, nowoczesny system transportowy umożliwia zaś efektywny przewóz surowców na długich dystansach⁶⁹.

Dla przedsiębiorstwa szczególnie ważna jest dostępność w miejscu lokalizacji do odpowiedniej bazy surowcowej pod względem jakości, ilości oraz ceny. Nie chodzi tu jednakże o fizyczną dostępność surowców, tzn. nie muszą one znajdować się bezpośrednio w danym miejscu⁷⁰. Akcent przesunięty został na możliwość dostarczenia ich do miejsca lokalizacji przedsiębiorstwa na korzystnych warunkach, tj. we właściwym czasie i w odpowiedniej cenie. Znacząca jest zatem:

[...] nie fizyczna dostępność surowców (produktów wyjściowych), lecz ich dostępność ekonomiczna i logistyczna, przy czym kryterium nie jest cena bezwzględna, lecz odniesiona do jakości ocenianej przez pryzmat efektywności procesu wytwarzania i cech użytkowych produktu finalnego⁷¹.

68 I. Fierla, K. Kuciński, *Strategy for Economic, Empirical Analysis...*; A. Masood, *Dimensions of Industrial Location Factors...*

69 G. Sloagett, M.D. Woods, *Critical Factors...*

70 Wyjątek – gdzie dostępność bazy surowcowej jest niezbędna – stanowią: przemysł hutniczy (hutnictwo żelaza, miedzi, cynku i ołowiu), energetyczny (elektrownie bazujące na węglu brunatnym oraz na gorszych gatunkach węgla), mineralny, niektóre sektory przemysłu spożywczego (cukrowniczy, ziemniaczany, mleczarski, mięsny, tłuszczowy) oraz przemysł drzewno-papierniczy (tartaczny, produkcji płyt wiórowych, celulozowo-papierniczy) – H. Godlewska, *Lokalizacja działalności...*

71 K. Kuciński, *Przestrzenne aspekty konkurencyjności firm*, [w:] I. Fierla, K. Kuciński (red.), *Lokalizacja przedsiębiorstw a konkurencyjność*, Oficyna Wydawnicza SGH – Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2001, s. 41.

Rola bazy energetycznej, podobnie jak surowcowej, również traci na znaczeniu. Sytuacja ta spowodowana jest pojawieniem się technologii produkcji energii elektrycznej bazującej na surowcach promieniotwórczych, powstaniem możliwości przesyłania energii na znaczne odległości, a także pojawieniem się energooszczędnych maszyn i urządzeń⁷².

Omawiając rynki zaopatrzenia, warto także wspomnieć o rosnącym znaczeniu wody jako ważnego czynnika prowadzenia działalności gospodarczej. Do wodochłonnych gałęzi przemysłu zaliczamy przemysły energetyczny, chemiczny, celulozowo-papierniczy, hutnictwo żelaza oraz niektóre branże przemysłu spożywczego. Woda ma nie tylko znaczenie ilościowe, ale także jakościowe. I tak w przypadku niektórych sektorów przemysłu chemicznego (farmaceutycznego, kosmetyczno-perfumeryjnego oraz fotochemicznego) woda musi spełniać określone wymagania fizykochemiczne, a niektóre sektory przemysłu spożywczego bazują na wodzie o odpowiedniej klasie czystości i odpowiednich walorach smakowych⁷³.

Ostatni element składowy rynków zaopatrzenia to innowacja. Innowacja jako czynnik ważny dla prowadzenia działalności gospodarczej pojawiła się stosunkowo niedawno, jednak odgrywa coraz większą rolę w procesie podejmowania decyzji inwestycyjnych. Badania⁷⁴ dowodzą, że inwestorzy, głównie z sektorów zaawansowanych technologii, wykazują duże zainteresowanie dostępem do innowacji, a zwłaszcza twórcami danej technologii. Jednakże, podobnie jak w przypadku bazy surowcowej, nie zawsze ważna jest fizyczna dostępność innowacji – istotne jest, aby istniała odpowiednia możliwość ich pozyskania. Chodzi tu zarówno o dostępność ekonomiczną, jak i logistyczną, a także o sieci kooperacji funkcjonujące w miejscu prowadzenia działalności gospodarczej, które zapewnią odpowiedni transfer wiedzy i technologii.

Jakość życia – ostatni z wymienionych elementów składowych dóbr materialnych – to czynnik, który określa atrakcyjność warunków życia w regionie oraz wysokość kosztów z tym związanych. Jest to też czynnik, który jeszcze do niedawna

72 W przypadku niektórych sektorów, cechujących się wysokim udziałem kosztów energii w ogólnych kosztach produkcji, baza energetyczna nadal ma duże znaczenie – dotyczy to głównie hutnictwa metali nieżelaznych, a zwłaszcza aluminium – H. Godlewska, *Lokalizacja działalności...*

73 H. Godlewska, *Lokalizacja działalności...*

74 A. Baranowska, Ł. Srok, *Klasy zaawansowanych technologii jako instrument wsparcia rozwoju i konkurencyjności regionów – analiza i wnioski dla polityki regionalnej oraz polityki spójności*, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2009, <https://www.ewaluacja.gov.pl/media/23744/Klasy%20zaawansowanych%20technologii%20jako%20instrument%20wsparcia%20rozwoju%20i%20konkurencyjno%C5%9Bci%20region%C3%B3w%20analiza%20i%20wnioski%20dla%20polityki%20regionalnej%20oraz%20polityki%20sp%C3%B3jno%C5%9Bci.pdf> (dostęp: 7.09.2019).

był marginalizowany lub w ogóle nie był rozpatrywany przez inwestorów. Obecnie stanowi on jednak znaczący element analizy inwestycyjnej⁷⁵.

Analiza jakości życia na danym obszarze odnosi się do zweryfikowania takich elementów, jak⁷⁶:

- atrakcyjność wizerunku regionu;
- poziom bezpieczeństwa w regionie;
- oferta kulturalna;
- oferta i możliwości rekreacji;
- koszty utrzymania;
- koszty wynajmu lub zakupu mieszkań;
- klimat;
- środowisko przyrodnicze.

Właściwa kompilacja powyższych czynników decyduje o atrakcyjności danego miejsca dla inwestorów, a badania⁷⁷ dowodzą, że wykwalifikowani pracownicy preferują miejsca o wysokim standardzie warunków życia. Dodatkowo w niektórych przypadkach elementem rozstrzygającym o pozyskaniu wysokiej klasy ekspertów nie jest wcale wysokość zarobków, a jakość warunków życia w miejscu, w którym dane przedsiębiorstwo jest zlokalizowane. Czynnik ten – z uwagi na oczekiwania kadry specjalistów – ma zatem bardzo ważne znaczenie dla funkcjonowania przedsiębiorstwa.

Tak więc decyzje dotyczące inwestycji w infrastrukturę powodują długoterminowe skutki w rozwoju społeczno-gospodarczym w ujęciu przestrzennym. Wpływają także na tempo oraz kierunki rozwoju regionów i mogą stymulować inwestycje przedsiębiorstw albo wpływać na zmiany decyzji inwestycyjnych w ujęciu sektorowym⁷⁸.

75 Więcej w: D. Salvesen, H. Renski, *The Importance of Quality of Life in the Location Decisions of New Economy Firms*, Center for Urban and Regional Studies, Chapel Hill 2002.

76 Wisconsin Economic Development Institute, *A Guide...*; A. Masood, *Dimensions of Industrial Location Factors...*

77 I. Fierla, K. Kuciński, *Strategy for Economic, Empirical Analysis...*

78 T. Marszał (red.), *Struktura funkcjonalna małych miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011.

2.6. Dobra mieszane i niematerialne – wzrost znaczenia w ramach macierzy Camagniego

W ramach dóbr mieszanych wyróżniamy bazę instytucjonalną, na którą składają się instytucje wsparcia biznesu, instytucje badawczo-rozwojowe (B+R) oraz ośrodki akademickie i szkolnictwa zawodowego.

Baza instytucjonalna odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu kapitału ludzkiego oraz sieci współpracy. Powinna ona cechować się następującymi parametrami⁷⁹:

- fizycznym występowaniem instytucji wchodzących w jej skład;
- dopasowaniem rodzajowym i jakościowym świadczonych usług do potrzeb poszczególnych sektorów;
- optymalizacją cen świadczonych usług.

Ostatnie cztery pola macierzy opracowanej przez Camagniego⁸⁰ to: kapitał ludzki (w badaniu definiowany jako rynek pracy), społeczny (badaniu poddane zostały takie czynniki jak tradycje historyczno-kulturowe oraz klimat gospodarczy), relacyjny oraz sieci współpracy (w badaniu sieci współpracy uwzględniony został element składowy kapitału relacyjnego, a mianowicie możliwość współpracy).

Rynek pracy – bez względu na sektor – jest jednym z najbardziej znaczących determinantów decyzji inwestycyjnych przedsiębiorców. Do elementów składowych rynku pracy, mających wpływ na decyzje inwestycyjne, zaliczamy między innymi⁸¹:

- możliwość pozyskania odpowiedniej liczby pracowników, wynikającej z rozmiaru działalności, wykorzystywanej technologii oraz organizacji pracy;
- jakość siły roboczej, rozumianą jako możliwość wykonywania określonych prac w sposób zapewniający efektywność procesu produkcyjnego oraz wymagającą jakość produktów;
- postawę pracowników względem pracy, tj. stosowanie się do obowiązujących norm technologicznych, zasad organizacji pracy, a także relatywnie trwałe przywiązanie do przedsiębiorstwa;
- innowacyjność kadry pracowniczej, postrzeganej jako umiejętność szybkiego uczenia się, elastyczność względem wprowadzanych w przedsiębiorstwie zmian procesów produkcyjnych i organizacyjnych, kreatywność i samodzielność decyzyjna;
- koszt pracy, rozumiany jako całkowite koszty pozyskania pracownika, tj. koszty wynagrodzeń wraz z pochodnymi, premie, koszty szkoleń.

79 A. Masood, *Dimensions of Industrial Location Factors...*

80 R. Camagni, *Territorial capital...*

81 K. Kuciński, *Przestrzenne aspekty...*

Zdaniem Colemana⁸² wzrost jakości kapitału ludzkiego jest determinowany również poprzez istnienie odpowiednich form kapitału społecznego. Zdaniem tego autora normy obowiązujące w danym społeczeństwie wpływają między innymi na odpowiednie zachowania edukacyjne, a wysoki poziom zaufania potęguje oczekiwania dotyczące jakości edukacji w danym środowisku.

Kapitał społeczny może być zdefiniowany jako zespół norm i wartości, które rządzą interakcjami pomiędzy ludźmi, instytucjami, do których są inkorporowane, sieciami współpracy utworzonymi pomiędzy różnymi podmiotami społecznymi i ogólną spójnością społeczeństwa. Dokonując znacznego uproszczenia, można stwierdzić, iż kapitał społeczny „scala” społeczeństwo⁸³.

Dla ekonomistów zawiera on kapitał reprezentowany przez reguły, nawyki i związki, które ułatwiają wymianę towarów i usług, czego rezultatem jest wpływ na rozwój gospodarczy. Jest niemal jednogłośnie akceptowane, że jeśli rynek ma funkcjonować poprawnie, to potrzebuje wspólnych norm, a także instytucji i rodzajów zachowań, które redukują koszty transakcyjne i zapewniają wywiązywanie się z realizacji zapisów umów⁸⁴.

Należy jednak zauważyć, iż kapitał społeczny jest tworzony i akumulowany przez procesy historyczne, a jego pierwotną funkcją jest budowanie relacji społecznych. Jego wkład we wzrost ekonomiczny jest zatem produktem ubocznym realizacji celu głównego⁸⁵.

W celu usystematyzowania definicji kapitału społecznego można posłużyć się klasyfikacją jego czynników w wymiarze makro i mikro, przy jednoczesnej jego dychotomii pomiędzy formalnym a nieformalnym wymiarem rozróżniającym takie elementy jak role, sieci, normy, struktury społeczne, aż do bardziej abstrakcyjnych elementów, takich jak wartości, doświadczenia, postawy, kodeks postępowania⁸⁶.

Kapitał społeczny w wymiarze makro odnosi się do instytucji oraz reguł kształtujących i koordynujących ład społecznych interakcji, które mogą mieć charakter

82 Cyt. za OECD, *Cities and Regions in the New Learning Economy*, Paris 2001.

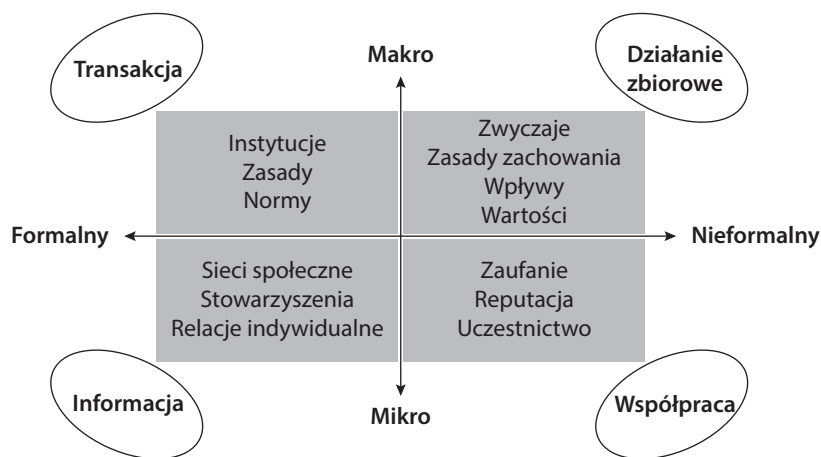
83 R. Camagni, *Regional Competitiveness...*; R. Camagni, *Territorial capital...*; K.M. Bartnik, *Znaczenie kapitału ludzkiego i społecznego w rozwoju regionalnym na przykładzie Finlandii*, „Studia Oeconomica Posnaniensia” 2016, vol. 4, nr 6, s. 7–26.

84 R. Camagni, *Regional Competitiveness...*; R. Camagni, *Territorial capital...*

85 R. Camagni, *Spatial Diffusion of Pervasive Process Innovation*, [w:] R. Capello (red.), *Seminal Studies in Regional and Urban Economics Contributions from an Impressive Mind*, Springer, Berlin 2017, s. 49–65.

86 R. Camagni, *Regional Competitiveness...*; A. Grabowska, *Konkurencyjność regionu a kapitał społeczny*, [w:] D. Bochańczyk-Kupka, S. Swadźba (red.), *Systemy gospodarcze i ich ewolucja: aspekty mikro- i mezoekonomiczne*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2013, nr 156, s. 189–198.

formalny, w postaci obowiązujących przepisów⁸⁷, lub nieformalny i dotyczyć zwyczajów, zasad postępowania, wartości⁸⁸. Wymiar mikro formalnych elementów kapitału społecznego odnosi się do sieci i związków społecznych, interakcji wewnątrz poszczególnych organizacji oraz indywidualnych związków stanowiących zespół relacji charakterystycznych dla każdego podmiotu, które mogą zostać za-inwestowane w gospodarczą i społeczną aktywność⁸⁹. Natomiast do nieformalnych elementów kapitału społecznego w wymiarze mikro zaliczamy zaufanie i reputację, które ułatwiają nawiązanie współpracy i jej kontynuację (rysunek 2.3)⁹⁰.

Rysunek 2.3. Wymiar formalny i nieformalny kapitału społecznego

Źródło: opracowanie własne na podstawie R. Camagni, *Regional Competitiveness: Towards a Concept of Territorial Capital*, [w:] R. Capello, R. Camagni, B. Chizzolini, U. Fratesi (red.), *Modelling Regional Scenarios for the Enlarged Europe European Competitiveness and Global Strategies*, Springer, Berlin – Heidelberg 2008.

87 Podstawowym celem funkcjonowania tych elementów jest redukcja kosztów transakcyjnych, między innymi poprzez zapewnienie gwarancji realizacji postanowień warunków umów, monitoring praktyk monopolistycznych oraz rozwiązywanie konfliktów, tzn. stworzenie przyjaznego biznesowi klimatu, który sprzyja przedsiębiorstwom danego regionu, a także zachęca swoją atrakcyjnością przedsiębiorstwa zewnętrzne.

88 Funkcjonowanie tych elementów kapitału społecznego ułatwia między innymi podejmowanie wspólnych decyzji przez podmioty prywatne i publiczne.

89 Podstawowym celem funkcjonowania tych elementów jest redukcja kosztów transakcyjnych, między innymi poprzez ułatwienie dostępu do informacji, przyspieszenie dyfuzji dobrych praktyk oraz łatwiejszą identyfikację i wyciąganie konsekwencji z zachowań oportunistycznych.

90 R. Camagni, *Regional Competitiveness...*

Kapitał społeczny może być analizowany także w odniesieniu do struktury społecznej danego kraju. Jednak to właśnie w wymiarze regionalnym najbardziej widoczne są elementy różnicujące poszczególne społeczności w zakresie zgromadzonych zasobów kapitału społecznego, a to odzwierciedla różnice w trajektoriach rozwoju społecznego, kulturowego i gospodarczego poszczególnych regionów.

Z kolei zestaw multilateralnych powiązań rozwiniętych przez podmioty danego regionu zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz, interpretowany jest jako kapitał relacyjny. W wyniku integracji tych podmiotów oraz ich zbliżenia z otoczeniem powstają wspólne modele zachowań i wartości, wytwarza się wzajemne zaufanie oraz wspólny język. Kapitał relacyjny zmniejsza zatem niepewność związaną z podejmowaniem innowacyjnych przedsięwzięć, ułatwia odszyfrowywanie informacji oraz wpływa na aktywizację wspólnej nauki, zwiększając potencjał wspólnych kompetencji, wiedzy i umiejętności⁹¹.

Ponadto posiadanie wspólnych kompetencji oraz kierowanie się podobnymi wartościami i działanie według wypracowanych modeli umożliwia korzystanie przez konkretnych partnerów, zlokalizowanych w ramach danego regionu, z zysków, jakie generuje kapitał relacyjny. Aspekt bliskości geograficznej niezbędny w nawiązaniu wzajemnych relacji (bliskość w ramach sieci internetowej nie jest wystarczająca) jest zatem podstawą do powstania bliskości socjokulturowej, warunkującej ukształtowanie się wyżej wymienionych modeli, między innymi zachowań.

Jak już wspomniano, czynniki w ramach kapitału społecznego to klimat gospodarczy oraz tradycje historyczno-kulturowe.

Pierwszy ze wskazanych czynników definiowany jest jako ogół regulacji i działań podejmowanych na szczeblu lokalnym, których zadaniem jest stworzenie odpowiednich ram funkcjonowania w regionie, w tym w szczególności stworzenie warunków sprzyjających prowadzeniu działalności gospodarczej. Należy w tym miejscu zwrócić uwagę na to, że w tak zdefiniowanym pojęciu klimatu gospodarczego z jednej strony zadaniem obowiązujących regulacji jest ochrona przedsiębiorstw, z drugiej zaś dla przedsiębiorstw nie powinno być uciążliwe podporządkowanie się owym regulacjom⁹². Spójne i zrozumiałe procedury administracyjne, a także pozytywne nastawienie władz lokalnych do przedsiębiorców są zatem bardzo ważnymi elementami determinującymi decyzje inwestycyjne przedsiębiorstw.

91 OECD, *Territorial Outlook*, OECD Publications Service, Paris 2001; R. Capello, A. Caragliu, P. Nijkamp, *Territorial Capital and Regional Growth Increasing Returns in Cognitive Knowledge Use*, TI 2009-059/3 Tinbergen Institute Discussion Paper; F. Moulaert, F. Sekia, *Territorial Innovation Models: A Critical Survey*, „Regional Studies” 2003, vol. 37, no. 3, s. 289-302.

92 I. Fierla, K. Kuciński, *Strategy for Economic, Empirical Analysis...*; G. Sloagett, M.D. Woods, *Critical Factors...*; A. Masood, *Dimensions of Industrial Location Factors...*

Natomiast w ramach tradycji historyczno-kulturowych wyróżniamy następujące elementy⁹³:

- tradycje zawodowe;
- obecności różnych kultur lub tradycji wyznaniowych;
- tradycje i zwyczaje lokalne;
- otwartość społeczności lokalnej wobec inwestorów z innych regionów;
- lokalna etyka biznesowa (wartości i normy funkcjonujące w lokalnej gospodarce).

Ostatni element, wskazany przez zespół pod kierownictwem Capella⁹⁴, a determinujący innowacyjny rozwój regionu, odnosi się do współpracy przestrzennej, w ramach której powiązania pomiędzy różnymi podmiotami tworzą przestrzenno-gospodarcze następstwa, korzystne dla każdej z zaangażowanych w nie stron. Jednocześnie bez wzajemnego zaufania – kapitału relacyjnego – sieci współpracy nie funkcjonują efektywnie, nie umożliwiają swobodnej wymiany doświadczeń, wiedzy, informacji, nie zachęcają do nauki oraz nie zmniejszają ryzyka wynikającego z realizacji innowacyjnych projektów przypadających na jednego uczestnika. Region, w ramach którego funkcjonują trwałe związki kooperacyjne oparte na zaufaniu, stanowi zatem „zachętę” dla aktorów regionalnych do podejmowania innowacyjnych „wyzwań” i przyciąga nowe podmioty poszukujące możliwości współpracy⁹⁵.

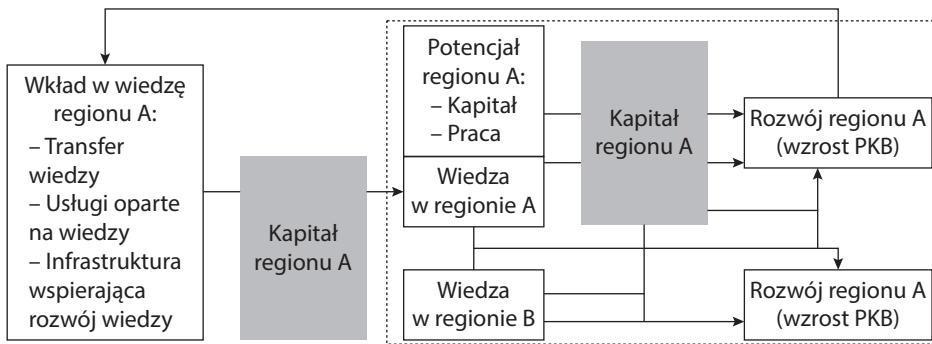
93 I. Fierla, K. Kuciński, *Strategy for Economic, Empirical Analysis...*

94 M.M. Fischer, P. Nijkamp, *Entrepreneurship and regional development*, [w:] R. Capello, P. Nijkamp (red.), *Handbook of Regional Growth and Development Theories*, Edward Elgar Publishing Inc., Cheltenham – Northampton 2009.

95 K. Jung-Hoon, *The Role of Two Agglomeration Economies in the Production of Innovation: A Comparison between Localization Economies and Urbanization Economies*, „Enterprise and Innovation Management Studies” 2001, vol. 2, no. 2, s. 103–117.

Z kolei w ramach sieci współpracy⁹⁶ uwzględniony został czynnik składowy kapitału relacyjnego, a mianowicie możliwość współpracy⁹⁷.

Należy również wskazać, iż czynniki kapitału regionalnego określone w bezpośrednim tłumaczeniu jako elementy kognitywne, tj. kapitał społeczny, relacyjny oraz sieci współpracy, zachowują się jak katalizatory interakcji ekonomicznych, tzn. im wyższa efektywność interakcji personalnych, tym wyższa wydajność pozostałych czynników kapitału regionalnego. Jednocześnie elementy kognitywne kapitału regionalnego obecne w sieciach interregionalnych pełnią funkcję katalizatorów wiedzy dla regionów współpracujących i wpływają na ich rozwój (rysunek 2.4).

Rysunek 2.4. Wpływ elementów kognitywnych na rozwój regionów

Źródło: opracowanie własne na podstawie R. Capello, A. Caragliu, P. Nijkamp, *Territorial Capital and regional development*, [w:] R. Capello, P. Nijkamp (red.), *Handbook of Regional Growth and Development Theories*, Edward Elgar Publishing Inc., Cheltenham – Northampton 2009.

Wpływ wiedzy na poziom PKB z udziałem elementów kognitywnych kapitału regionalnego został opisany za pomocą równania przez zespół pod kierownictwem

96 Więcej na temat czynnika sieci współpracy w: H. Etzkowitz, *The Triple Helix of University – Industry – Government Implications for Policy and Evaluation*, The Swedish Institute for Studies in Education and Research – SISTER, Stockholm 2002; J. Gancarczyk, M. Gancarczyk, *Konkurencyjność skupisk przemysłu (clusters). Od korzyści zewnętrznych do korzyści sieci*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2002, nr 2–3, s. 75–89; P. McCann, D. Shefer, *Location, agglomeration...*; J. Christensen, I. Drejer, *The Strategic Importance of Location: Location Decisions and the Effects of Firm Location on Innovation and Knowledge Acquisition*, „European Planning Studies”, September 2005, vol. 13, no. 6, s. 807–814; R. Dandi, A. Sammarra, C. Muzzi, L. Biggiero, *The role of innovation catalysts in the Triple Helix: empirical evidence from three high-tech sectors in central Italy*, Paper presented at the „5th Triple Helix Conference. The Capitalization of Knowledge: cognitive, economic, social & cultural aspects”, 18–21 May, Turin 2005.

97 R. Capello, R. Camagni, B. Chizzolini, U. Fratesi, *Modelling Regional Scenarios for the Enlarged Europe European Competiveness and Global Strategies*, Springer, Berlin 2008.

Capella⁹⁸. Podstawę równania stanowi funkcja produkcji Cobba-Douglasa (1), obrazująca zależność pomiędzy wielkością poniesionych nakładów w postaci kapitału fizycznego, pracy i ludzkiego na produkcję dóbr, a osiągniętymi wynikami, tj. ilością i jakością tych dóbr, gdzie indeksy dolne wskazują na region (r) i czas (t) analizy, a α , β i γ są parametrami określającymi wielkość poszczególnych nakładów. Po przekształceniu równania (1) na logarytmiczno-liniowe uzyskuje się równanie (2), w którym indeksy dolne są logarytmami zmiennych funkcji produkcji. Przy założeniu, że kapitał ludzki jest nakładem w produkcji dóbr nie tylko poprzez dostęp do zasobów siły roboczej, ale także poprzez występowanie elementów kognitywnych kapitału regionalnego (tzn. wzrost poziomu zwrotu z poniesionych nakładów jest wynikiem występowania wysokiego poziomu m.in. wzajemnego zaufania, partycypacji w życiu politycznym, co z kolei przekłada się np. na wzrost zainteresowania ochroną środowiska, formowania się struktur klastrowych), otrzymuje się równanie (3) dla współczynnika γ , w którym cc jest zmienną dla elementów kognitywnych kapitału regionalnego. Podstawiając równanie (3) do równania logarytmiczno-liniowego (2), otrzymuje się równanie (4) wskazujące, iż poziom PKB jest wynikiem nakładów w postaci kapitału fizycznego, pracy i ludzkiego, ale wpływ ostatniej z wymienionych zmiennych na poziom PKB jest zależny od obecności elementów kognitywnych kapitału regionalnego (tzn. występowania określonych interakcji, np. zaufania)⁹⁹.

$$Y_{r,t} = K_{r,t}^{\alpha} L_{r,t}^{\beta} H_{r,t}^{\gamma} \quad (1)$$

$$\gamma_{r,t} = \alpha k_{r,t} + \beta l_{r,t} + \gamma h_{r,t} \quad (2)$$

$$\gamma = \gamma_0 + \gamma_1 cc_{r,t} \quad (3)$$

$$\gamma_{r,t} = \alpha k_{r,t} + \beta l_{r,t} + \gamma_0 h_{r,t} + \gamma_1 h_{r,t} \cdot cc_{r,t} \quad (4)$$

Elementy kognitywne kapitału regionalnego pełnią zatem rolę katalizatorów wiedzy, umożliwiając wzrost wydajności jej akumulacji dla innowacyjnego rozwoju regionu, co przekłada się w konsekwencji na wzrost poziomu PKB w regionie.

98 R. Capello, A. Caragliu, P. Nijkamp, *Territorial Capital...*

99 Tamże.

3. Innowacyjność regionu – ujęcie empiryczne

Jak już zostało wskazane, z uwagi na rosnącą rolę regionów w globalnej gospodarce, w tym nieustającą konkurencję o zasoby materialne i niematerialne, znalazły się one „pod presją” zaoferowania czynnikom produkcji jak najlepszych warunków mobilnych w skali światowej. W związku z tym już nie tylko przedsiębiorstwa, ale i kraje oraz regiony zaczęły funkcjonować w konkurencyjnym otoczeniu. Naturalnym krokiem była próba przeniesienia praktyk benchmarkingowych z poziomu mikro na poziom makro, a następnie mezo.

Proste zasady stosowania benchmarkingu oraz korzyści z nim związane (wsparcie przy utrzymaniu strategicznej pozycji, włączaniu się w sieci współpracy) spowodowały, iż benchmarking – instrument wykorzystywany dotychczas tylko w firmach – znalazł swoje zastosowanie także na poziomie regionu.

Co więcej, rdzenny potencjał regionu nie jest wartością stałą i z uwagi na nieustające zmiany zachodzące w otoczeniu musi być ciągle udoskonalany. To, w jakim zakresie aktorzy regionalni inwestują w poprawę jakości poszczególnych komponentów kapitału regionalnego – dóbr materialnych, niematerialnych oraz mieszanych – ma swoje odzwierciedlenie w poziomie innowacyjności regionu.

Pomiar innowacyjności regionu dokonywany jest zarówno na poziomie narodowym, jak i ponadnarodowym. Jego celem jest określenie, na podstawie zdefiniowanych wskaźników, mocnych i słabych stron działań innowacyjnych podejmowanych przez podmioty zlokalizowane w danym regionie¹.

W związku z tym, że innowacyjny rozwój regionu jest pochodną innowacyjności kapitału regionalnego i jego poszczególnych komponentów, konieczne jest kompleksowe podejście, które udoskonala mocne, a niweluje słabe komponenty tego kapitału.

Zastosowanie tradycyjnych instrumentów wspierających proces zarządzania kapitałem regionalnym, wykorzystywanych w ramach modelu biurokratycznego

1 J. Kot, E. Kraska, *Środowisko innowacyjne polskich regionów i jego wpływ na procesy rozwoju gospodarczego*, „Studia Ekonomiczne – Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2018, nr 362, s. 127–140.

i nowego zarządzania publicznego (NPM), jest niewystarczające, w przeciwieństwie do instrumentów zorientowanych na ciągłe doskonalenie z uwagi na rosnącą presję innowacyjności oraz objęcie nim wszystkich podmiotów funkcjonujących w danym regionie, wykorzystywanych w ramach modelu *public governance*.

Narzędziem uniwersalnym w ramach instrumentarium SPI jest benchmarking regionalny. Pozwala on osiągnąć dodatkową wartość, na którą składają się procesy identyfikacji, zrozumienia i kreatywnej adaptacji informacji – dobrych praktyk – zarówno w odniesieniu do wnętrza regionu, jak i jego otoczenia – regionów wiodących i/lub konkurujących, oraz możliwość jego zastosowania do zdiagnozowania poziomu efektywności wykorzystania pozostałych narzędzi SPI w odniesieniu do innych regionów.

Co więcej, zastosowanie benchmarkingu regionalnego przynosi efekty zarówno w regionach mniej, jak i bardziej rozwiniętych pod względem posiadanego kapitału. Niemniej jednak tylko nieliczne regiony, jak do tej pory, wykorzystują benchmarking w praktyce zarządzania rozwojem regionalnym. W związku z tym konieczne jest upowszechnianie wiedzy wśród interesariuszy sceny regionalnej na temat możliwości zastosowania tego instrumentu do zarządzania innowacyjnym rozwojem regionu.

Koncepcje innowacyjnego rozwoju regionu oraz zarządzania nim, w tym zastosowanie inteligentnych narzędzi wspierających proces tworzenia i wdrażania strategicznych celów na poziomie regionu, są w Polsce, gdzie przez wiele lat wszelkie decyzje zapadały na szczeblach centralnych, relatywnie młode – dopiero zaczynają być wdrażane.

Jednym z regionów, który cechują dysproporcje w rozwoju kapitału regionalnego, a co za tym idzie – niższy poziom innowacyjności, jest region łódzki. Niegdyś był to najpotężniejszy ośrodek przemysłowy – obecnie pod względem poszczególnych komponentów kapitału regionalnego plasuje się w środku klasyfikacji polskich regionów (z pewnymi wyjątkami, np. pod względem zasobów kadrowych). W związku z powyższym jest to dobry przykład wskazania możliwości wykorzystania benchmarkingu do zarządzania jego innowacyjnym rozwojem i udoskonalenia mocnych, a usprawnienia słabych komponentów jego kapitału regionalnego.

Celem rozdziału jest omówienie nowatorskiej metodyki benchmarkingu regionalnego, opracowanej na przykładzie województwa łódzkiego.

3.1. Ocena innowacyjności regionu

Najbardziej znanym międzynarodowym rankingiem innowacyjności regionów jest European Regional Innovation Scoreboard (ERIS), inicjatywa Komisji Europejskiej. Pierwsze dwa raporty ERIS opublikowane zostały w latach 2002² i 2003³. Koncentrowały się one na porównaniu wyników w zakresie innowacji, osiągniętych przez regiony piętnastu państw członkowskich (UE-15) w czterech obszarach: zasoby ludzkie; kreowanie wiedzy; przekazywanie i rozpowszechnianie wiedzy; finansowanie innowacji, produkty i rynki. W roku 2002 analiza przeprowadzona została na podstawie siedmiu wskaźników dla dwóch pierwszych grup, a w roku 2003 trzynastu wskaźników dla wszystkich grup.

Kolejny raport, opublikowany w 2006⁴ roku, rozszerzył zakres analizy o regiony zlokalizowane w krajach nowych członków Unii Europejskiej, w tym w Polsce. Natomiast w raporcie z 2009 roku⁵ wskaźniki sklasyfikowane zostały w ramach czterech sekcji:

1. Czynniki sprzyjające – charakteryzujące główne źródła innowacji, które znajdują się w otoczeniu przedsiębiorstw. Na poziomie regionalnym dane dostępne były dla następujących wskaźników EIS z 2009 roku:
 - 1.1.3. Liczba ludności z wykształceniem wyższym na 100 mieszkańców w wieku 25–64 lata.
 - 1.1.4. Udział ludności w kształceniu się przez całe życie na 100 mieszkańców w wieku 25–64 lata.
 - 1.2.1. Nakłady publiczne na B+R (proc. udziału nakładów w stosunku do PKB).
 - 1.2.4. Dostęp do szerokopasmowego internetu.
2. Działania przedsiębiorstw – charakteryzujące działania innowacyjne podejmowane przez przedsiębiorstwa. Na poziomie regionalnym dane dostępne były dla następujących wskaźników EIS z 2009 roku:
 - 2.1.1. Nakłady przedsiębiorstw na B+R (proc. udziału nakładów w stosunku do PKB).
 - 2.1.2. Nakłady na innowacje niezwiązane z B+R (proc. udziału nakładów w całkowitym obrocie).

2 European Commission Enterprise Directorate-General, *2002 European Innovation Scoreboard: Technical Paper No 3 Regional innovation performances*, Brussels 2002.

3 European Commission Enterprise Directorate-General, *2003 European Innovation Scoreboard: Technical Paper No 3 Regional innovation performances*, Brussels 2003.

4 H. Hollanders, *2006 European Regional Innovation Scoreboard (2006 RIS)*, European Trend Chart on Innovation, Brussels 2006.

5 H. Hollanders, S. Tarantola, A. Loschky, *Regional Innovation Scoreboard (RIS) 2009*, Pro Inno Europe Inno Metrics, Brussels 2009.

- 2.1.3. MŚP wprowadzające innowacje w ramach przedsiębiorstwa (proc. udziału MŚP).
 - 2.1.4. Innowacyjne MŚP współpracujące z innymi podmiotami (proc. udziału MŚP).
 - 2.1.5. Patenty EPO (Europejskie Biuro Patentowe) na milion mieszkańców.
3. Wyniki – charakteryzujące rezultaty działań innowacyjnych przedsiębiorstw. Na poziomie regionalnym dane dostępne były dla następujących wskaźników EIS z 2009 roku:
- 3.1.1. Technologiczni (produktowi lub procesowi) innowatorzy (proc. udziału we wszystkich MŚP).
 - 3.1.2. Nietechnologiczni (marketingowi lub organizacyjni) innowatorzy (proc. udziału we wszystkich MŚP).
 - 3.1.3. Innowatorzy pod względem wydajności zasobów (średnia z dwóch poniższych wskaźników):
 - 3.1.4. Zatrudnienie w usługach opartych na wiedzy (proc. udziału w całkowitej sile roboczej).
 - 3.1.5. Zatrudnienie w produkcji średnio zaawansowanych i zaawansowanych technologii (proc. udziału w całkowitej sile roboczej).
 - 3.1.6. Sprzedaż produktów nowych na rynku (proc. udziału w całkowitym obrocie).
 - 3.1.7. Sprzedaż produktów nowych z punktu widzenia przedsiębiorstwa (proc. udziału w całkowitym obrocie).

W celu porównania poziomu innowacyjności poszczególnych regionów opracowano sumaryczny wskaźnik innowacyjności regionu (*Revealed Regional Summary Innovation Index – RRSII*), będący średnią ważoną znormalizowanych wskaźników cząstkowych: sumarycznego wskaźnika innowacyjności regionu w skali kraju (*Regional National Summary Innovation Index – RNSII*) oraz sumarycznego wskaźnika innowacyjności regionu w skali unijnej (*Regional European Summary Innovation Index – REUSII*).

Wartość RRSII była podstawą uszeregowania regionów pod względem poziomu innowacyjności, a w tak przygotowanym rankingu polskie regiony zajęły miejsce w drugiej setce⁶ – wyjątkiem było województwo mazowieckie, sklasyfikowane na sześćdziesiątej piątej pozycji⁷.

6 Województwo małopolskie na 134. miejscu, opolskie i dolnośląskie (tworzące wspólnie region południowo-zachodni) na 151. i łódzkie na 155. Najniższy poziom innowacyjności odnotowano w regionie północno-zachodnim, tworzonym przez województwo wielkopolskie, zachodniopomorskie i lubuskie (172. pozycja) oraz w województwie podkarpackim (187. pozycja). Analiza – z uwagi na brak danych – nie objęła województw świętokrzyskiego i podlaskiego.

7 H. Hollanders, 2006 *European Regional Innovation Scoreboard...*

Nie lepiej było w kolejnym rankingu, pochodzącym z 2009 roku⁸, plasującym polskie regiony w grupie średnio niskich innowacyjnie (mazowieckie, pomorskie, małopolskie, śląskie i dolnośląskie) oraz niskich innowacyjnie (pozostałe regiony).

Kolejnych pięć edycji Tablicy wyników innowacyjności regionów: *Regional Innovation Scoreboard 2012*⁹, *Regional Innovation Scoreboard 2014*¹⁰, *Regional Innovation Scoreboard 2016*¹¹, *Regional Innovation Scoreboard 2017*¹², *Regional Innovation Scoreboard 2019*¹³, wskazuje, iż stopniowo dokonuje się konwergencja wyników poszczególnych regionów. Różnice w wynikach regionów stają się coraz mniejsze, w szczególności ze względu na zmniejszający się dystans między liderami innowacji, silnymi innowatorami i umiarkowanymi innowatorami. Jednakże wyniki słabych innowatorów coraz bardziej odstają od umiarkowanych innowatorów (por. tabela 3.1).

Tabela 3.1. Tablice wyników innowacyjności regionów – podsumowanie ostatnich pięciu edycji (*Regional Innovation Scoreboard 2012; 2014; 2016; 2017; 2019*)

Rok edycji Tablicy wyników innowacyjność regionów	Metodyka	Wyniki dla polskich regionów
2012	Tablica wyników innowacyjności regionów (<i>Regional Innovation Scoreboard 2012</i>) przedstawia ocenę porównawczą wyników w zakresie systemów innowacji w 190 regionach dla 21 państw członkowskich UE, Chorwacji, Norwegii i Szwajcarii, w tym dla 55 regionów ocena dokonywana jest dla poziomu NUTS 1 i dla 135 dla poziomu NUTS 2. Ponadto Cypr, Estonia, Łotwa, Litwa, Luksemburg i Malta nie zostały uwzględnione, ponieważ w przypadku tych państw szczebel NUTS 1 i NUTS 2 odpowiada powierzchni całego państwa.	Polska jest umiarkowanym innowatorem z 15 regionami będącymi słabymi innowatorami i regionem mazowieckim sklasyfikowanym wśród umiarkowanych innowatorów.

8 H. Hollanders, S. Tarantola, A. Loschky, *Regional Innovation Scoreboard (RIS) 2009*.

9 H. Hollanders, L. Rivera León, L. Roman, *Regional Innovation Scoreboard 2012*, European Union 2012.

10 H. Hollanders, N. Es-Sadki, B. Buligescu, L. Rivera Leon, E. Griniece, L. Roman, *Regional Innovation Scoreboard 2014*, European Union 2014.

11 H. Hollanders, N. Es-Sadki, M. Kaner, *Regional Innovation Scoreboard 2016*, European Union 2016.

12 H. Hollanders, N. Es-Sadki, *Regional Innovation Scoreboard 2017*, European Union 2017.

13 H. Hollanders, N. Es-Sadki, I. Merkelba, *Regional Innovation Scoreboard 2019*, European Union 2019, <https://ec.europa.eu/growth/sites/growth/files/ris2019.pdf> (dostęp: 12.12.2019).

Tabela 3.1 (cd.)

Rok edycji Tablicy wyników innowacyjności regionów	Metodyka	Wyniki dla polskich regionów
2014	<p>Tablica wyników innowacyjności regionów (<i>Regional Innovation Scoreboard 2014</i>) przedstawia ocenę porównawczą wyników w zakresie systemów innowacji w 190 regionach dla 22 państw członkowskich UE, Norwegii i Szwajcarii, w tym dla 55 regionów ocena dokonywana jest dla poziomu NUTS 1 i dla 135 dla poziomu NUTS 2. Ponadto Cypr, Estonia, Łotwa, Litwa, Luksemburg i Malta nie zostały uwzględnione, ponieważ w przypadku tych państw szczebel NUTS 1 i NUTS 2 odpowiada powierzchni całego państwa.</p>	<p>Polska jest umiarkowanym innowatorem z 5 regionami – mazowieckim, małopolskim, śląskim, podkarpackim i dolnośląskim – sklasyfikowanymi wśród umiarkowanych innowatorów i 11 regionami będącymi słabymi innowatorami.</p>
2016	<p>Tablica wyników innowacyjności regionów (<i>Regional Innovation Scoreboard 2016</i>) przedstawia ocenę porównawczą wyników w zakresie systemów innowacji w 214 regionach dla 22 państw członkowskich UE i Norwegii, w tym dla 29 regionów ocena dokonywana jest dla poziomu NUTS 1 i dla 185 dla poziomu NUTS 2. Ponadto Cypr, Estonia, Łotwa, Litwa, Luksemburg i Malta nie zostały uwzględnione, ponieważ w przypadku tych państw szczebel NUTS 1 i NUTS 2 odpowiada powierzchni całego państwa.</p>	<p>Polska nadal jest umiarkowanym innowatorem, ale już z 9 regionami – łódzkim, mazowieckim, małopolskim, śląskim, podkarpackim, podlaskim, zachodniopomorskim i dolnośląskim, wielkopolskim – sklasyfikowanymi wśród umiarkowanych innowatorów i 7 regionami będącymi słabymi innowatorami.</p>

Rok edycji Tablicy wyników innowacyjność regionów	Metodyka	Wyniki dla polskich regionów
2017	<p>Tablica wyników innowacyjności regionów (<i>Regional Innovation Scoreboard 2017</i>) przedstawia ocenę porównawczą wyników w zakresie systemów innowacji w 220 regionach dla 22 państw członkowskich UE, Norwegii, Serbii i Szwajcarii, w tym dla 28 regionów ocena dokonywana jest dla poziomu NUTS 1 i dla 192 dla poziomu NUTS 2. Ponadto Cypr, Estonia, Łotwa, Litwa, Luksemburg i Malta nie zostały uwzględnione, ponieważ w przypadku tych państw szczybel NUTS 1 i NUTS 2 odpowiada powierzchni całego państwa.</p>	<p>Polska jako kraj jest umiarkowanym innowatorem. Mazowieckie jest najbardziej innowacyjnym regionem, zaliczanym do umiarkowanych innowatorów. Sześć regionów jest również zaliczanych do umiarkowanych innowatorów, ale są o klasę niżej (-): woj. łódzkie, małopolskie, śląskie, podkarpackie, dolnośląskie i pomorskie. Trzy regiony są słabymi innowatorami, ale w klasie (+): woj. lubelskie, wielkopolskie i zachodniopomorskie. Pięć regionów to słabi innowatorzy. Tylko woj. świętokrzyskie sklasyfikowane zostało jako słaby innowator w klasie (-). Ponadto sumaryczny poziom innowacyjności wzrósł w 12 regionach, najbardziej w województwie zachodniopomorskim. Z kolei najsilniejszy spadek sumarycznego poziomu innowacyjności odnotowany został w dwóch regionach: warmińsko-mazurskim i opolskim.</p>

Tabela 3.1 (cd.)

Rok edycji Tablicy wyników innowacyjności regionów	Metodyka	Wyniki dla polskich regionów
2019	Tablica wyników innowacyjności regionów (<i>Regional Innovation Scoreboard 2019</i>) przedstawia ocenę porównawczą wyników w zakresie systemów innowacji w 238 regionach dla 23 państw członkowskich UE, Norwegii, Serbii i Szwajcarii, w tym dla 32 regionów ocena dokonywana jest dla poziomu NUTS 1 i dla 206 dla poziomu NUTS 2. Ponadto Cypr, Estonia, Łotwa, Litwa, Luksemburg i Malta nie zostały uwzględnione, ponieważ w przypadku tych państw szczebel NUTS 1 i NUTS 2 odpowiada powierzchni całego państwa. Ponadto w 2019 r. tablica wyników innowacji obejmuje 17 regionów NUTS 2 dla Polski (wcześniej 16, obecnie 17 regionów – warszawski stołeczny PL91).	Region warszawski stołeczny jest regionem najbardziej innowacyjnym i jedynym w klasyfikacji zaliczanym do grupy umiarkowanych innowatorów (+). Siedem kolejnych regionów to umiarkowani innowatorzy, a dziewięć regionów to słabi innowatorzy. Ponadto sumaryczny poziom innowacyjności wzrósł we wszystkich regionach, z wyjątkiem warmińsko-mazurskiego, w którym odnotowany został spadek. Sumaryczny poziom innowacyjności najbardziej wzrósł w województwach małopolskim i podkarpackim.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: H. Hollanders, L. Rivera León, L. Roman, *Regional Innovation Scoreboard 2012*, European Union 2012; H. Hollanders, N. Es-Sadki, B. Buligescu, L. Rivera Leon, E. Griniece, L. Roman, *Regional Innovation Scoreboard 2014*, European Union 2014; H. Hollanders, N. Es-Sadki, M. Kaner, *Regional Innovation Scoreboard 2016*, European Union 2016; H. Hollanders, N. Es-Sadki, *Regional Innovation Scoreboard 2017*, European Union 2017; H. Hollanders, N. Es-Sadki, I. Merkelba, *Regional Innovation Scoreboard 2019*, European Union 2019, <https://ec.europa.eu/growth/sites/growth/files/ris2019.pdf> (dostęp: 12.12.2019).

Zmniejsza się dystans dzielący polskie regiony od najlepiej rozwiniętych regionów Europy – wskazały na to *Siódmy raport spójności*¹⁴ i cytowany *Regionalny Indeks Konkurencyjności UE*¹⁵.

Według *Siódmego raportu spójności* od 2008 roku systematycznie rośnie zatrudnienie we wszystkich regionach Unii Europejskiej, deficyt budżetowy ulega redukcji, a dysproporcje w rozwoju poszczególnych regionów zmniejszają się (zwłaszcza po falach kryzysu w latach 2008 i 2011). Co więcej, poprawia się konkurencyjność unijnej gospodarki i otoczenia biznesowego oraz rośnie jakości kształcenia.

14 Komisja Europejska, *Mój region, moja Europa, nasza przyszłość. Siódmy raport na temat spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej*, UE 2017, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion7/7cr_pl.pdf (dostęp: 5.03.2019).

15 P. Annoni, L. Dijkstra, N. Gargano, *The EU Regional Competitiveness Index 2016*, Working Papers 02/2017, European Commission, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/work/201701_regional_competitiveness2016.pdf (dostęp: 5.03.2019).

Ponadto stabilizuje się sytuacja rynków pracy i systemów zabezpieczeń społecznych. Można zatem oczekiwać, iż w regionach mniej rozwiniętych wzrośnie wydajność i zatrudnienie w perspektywie krótkoterminowej. Nadal jednak północ Europy cechuje większa dynamika rozwoju i wydajności niż część południową. Polska należy do grupy państw rozwijających się szybko. Znacznemu polepszeniu uległy wskaźniki zatrudnienia (w tym znaczący spadek stopy bezrobocia). Analiza wskaźników gospodarczych również pokazuje wysokie miejsce Polski na tle państw UE. Nadal jednak występują słabe strony, które trzeba niwelować – nieefektywny system transportowy (zwłaszcza porty lotnicze i transport kolejowy, połączenia cechuje niska jakość), dysproporcja w poziomie zatrudnienia kobiet i mężczyzn oraz relatywnie niski odsetek osób uczących się w wieku średnim. W Polsce podobny ranking opracował Instytut Technologii Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy. Była to *Analiza porównawcza innowacyjności regionów w Polsce w oparciu o metodykę European Innovation Scoreboard*¹⁶. Celem ekspertyzy było wyjaśnienie różnic w poziomie innowacyjności poszczególnych regionów, przy wykorzystaniu i adaptacji wskaźników i metodyki zastosowanej w ramach ERIS 2006¹⁷, EIS 2007¹⁸ oraz ośmiu grup wskaźników (rankingów) opracowanych przez zespół instytutu. Regiony sklasyfikowane zostały w następujących kategoriach:

- zasoby ludzkie (w ramach której zastosowano osiem wskaźników);
- działalność B+R (cztery wskaźniki);
- działalność innowacyjna przemysłu i usług (dziewięć wskaźników);
- finansowanie innowacji (cztery wskaźniki);
- patentowanie i ICT (siedem wskaźników);
- wyposażenie techniczne/nowoczesność (pięć wskaźników);
- infrastruktura wspierająca działalność innowacyjną (pięć wskaźników);
- infrastruktura gospodarcza (trzy wskaźniki).

Dodatkowo sporządzono rankingi innowacyjności województw, oparte na wspomnianych wcześniej wskaźnikach RNSII i RRSII¹⁹. W efekcie stworzono szesnastostopniowy ranking i założono, że zajmowanie przez region pozycji od pierwszej do ósmej stanowi o mocnych stronach jego innowacyjności w danej

16 Instytut Technologii Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy, *Ekspertyza Analiza porównawcza innowacyjności regionów w Polsce w oparciu o metodologię European Innovation Scoreboard*, Radom 2008, <http://www.mg.gov.pl/NR/rdonlyres/3B2E3AC5-CBDE-47D4-AF6A-3ED270D74965/52556/Ekspertyza.pdf> (dostęp: 10.05.2019).

17 H. Hollanders, *2006 European Regional Innovation Scoreboard...*

18 European Commission, *European Innovation Scoreboard 2007. Comparative Analysis of Innovation Performance*, PRO INNO Europe paper No. 6, 2008.

19 H. Hollanders, *2006 European Regional Innovation Scoreboard...*; European Commission, *European Innovation Scoreboard 2007...*

dzielzinie, a od dziewiątej do szesnastej o słabych stronach, wymagających szczególnego wsparcia ze strony władz regionu.

Z analizy przeprowadzonej w ramach ekspertyzy wynikało, iż województwo śląskie (druga pozycja według rankingu RNSII i trzecia według rankingu indeksu) jest jedynym województwem, w którym wszystkie poddane badaniu obszary uznane zostały za mocne strony. W każdej z ośmiu grup wskaźników województwo to uplasowało się na pozycjach od pierwszej (infrastruktura gospodarcza) do ósmej (zasoby ludzkie). Województwo śląskie wyprzedziło województwo mazowieckie, polskiego lidera innowacyjności w rankingach europejskich.

Inne badania to ranking atrakcyjności inwestycyjnej województw – przygotowywany rokrocznie przez Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową. Pierwsze badania w tym zakresie datowane są na 1993 rok. Badania te były częścią projektu „Mapa ryzyka inwestycyjnego”, finansowanego przez Polski Bank Rozwoju²⁰. Od ich rozpoczęcia publikowano rankingi, w których województwa klasyfikowane były według ich walorów w tzw. mikroklimatach²¹, „czyli cząstkowych klimatach inwestycyjnych”²². W badaniach z lat późniejszych pojęcie mikroklimatu zastąpione zostało terminem *czynnik lokalizacyjny*. Od 2005 roku ocena atrakcyjności inwestycyjnej dokonywana jest na podstawie siedmiu wskaźników²³:

-
- 20 K. Gawlikowska-Hueckel (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw Polski*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2000, s. 7.
- 21 K. Gawlikowska-Hueckel, S. Umiński, *Ocena konkurencyjności województw*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2000, s. 58.
- 22 K. Gawlikowska-Hueckel (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna...*, s. 9.
- 23 T. Kalinowski (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2005*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2005; T. Kalinowski (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2006*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2006; T. Kalinowski (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2007*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2007; T. Kalinowski (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2008*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2008; M. Nowicki (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2009*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2009; M. Nowicki (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2010*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2010; M. Nowicki (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2011*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2011; M. Nowicki (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2012*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2012; M. Nowicki (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2013*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2013; M. Nowicki (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2014*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2014; M. Tarkowski (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2015*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2015; S. Szultka (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2016*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2016.

dostępność transportowa, zasoby i koszt pracy, rynek zbytu, infrastruktura gospodarcza, infrastruktura społeczna, bezpieczeństwo powszechne oraz aktywność województw wobec inwestorów. Na bazie wskaźników częściowych opracowano syntetyczny wskaźnik atrakcyjności inwestycyjnej, będący podstawą listy rankingowej województw i podregionów²⁴.

W listach rankingowych sporządzonych w latach 2007–2016 niekwestionowana pozycja lidera należała do województw: śląskiego, dolnośląskiego i mazowieckiego. Z kolei regiony plasujące się na pozycjach od 14. do 16. ulegały we wskazanym okresie częściowym rotacjom. Szczegółowy wykaz pozycji w latach 2010–2016 przedstawia tabela 3.2.

Tabela 3.2. Zmiana atrakcyjności inwestycyjnej województw w latach 2010–2016 – zestawienie najwyższej i najniższej uplasowanych w rankingu województw

2010 r.		
Najwyżej uplasowane województwa	Wartość wskaźnika syntetycznego	Pozycja w rankingu
śląskie	0,810	1
dolnośląskie	0,615	2
mazowieckie	0,504	3
Najniżej uplasowane województwa	Wartość wskaźnika syntetycznego	Pozycja w rankingu
świętokrzyskie	-0,509	14
lubelskie	-0,566	15
podlaskie	-0,577	16
2011 r.		
Najwyżej uplasowane województwa	Wartość wskaźnika syntetycznego	Pozycja w rankingu
śląskie	0,899	1
mazowieckie	0,613	2
dolnośląskie	0,563	3
Najniżej uplasowane województwa	Wartość wskaźnika syntetycznego	Pozycja w rankingu
warmińsko-mazurskie	-0,444	14
lubelskie	-0,601	15
podlaskie	-0,676	16
2012 r.		
Najwyżej uplasowane województwa	Wartość wskaźnika syntetycznego	Pozycja w rankingu
śląskie	0,86	1
mazowieckie	0,66	2
dolnośląskie	0,46	3
Najniżej uplasowane województwa	Wartość wskaźnika syntetycznego	Pozycja w rankingu
warmińsko-mazurskie	-0,48	14
świętokrzyskie	-0,52	15
podlaskie	-0,58	16

24 Podregion definiowany jest jako zgrupowanie kilku powiatów (NUTS 3). Badaniu poddano 54 podregiony (formalnie jest ich 66), gdyż duże miasta, jak na przykład Łódź, połączone zostały z jednostkami otaczającymi – funkcjonalnie powiązanymi.

Tabela 3.2 (cd.)

2013 r.		
Najwyżej uplasowane województwa	Wartość wskaźnika syntetycznego	Pozycja w rankingu
śląskie	0,85	1
dolnośląskie	0,50	2
mazowieckie	0,46	3
Najniżej uplasowane województwa	Wartość wskaźnika syntetycznego	Pozycja w rankingu
świętokrzyskie	-0,45	14
lubelskie	-0,52	15
podlaskie	-0,63	16
2014 r.		
Najwyżej uplasowane województwa	Wartość wskaźnika syntetycznego	Pozycja w rankingu
śląskie	0,85	1
dolnośląskie	0,55	2
mazowieckie	0,46	3
Najniżej uplasowane województwa		Pozycja w rankingu
warmińsko-mazurskie	-0,52	14
lubelskie	-0,55	15
podlaskie	-0,61	16
2015 r.		
Najwyżej uplasowane województwa	Wartość wskaźnika syntetycznego	Pozycja w rankingu
śląskie	0,85	1
mazowieckie	0,51	2
dolnośląskie	0,46	3
Najniżej uplasowane województwa	Wartość wskaźnika syntetycznego	Pozycja w rankingu
świętokrzyskie	-0,48	14
lubelskie	-0,52	15
podlaskie	-0,63	16
2016 r.		
Najwyżej uplasowane województwa	Wartość wskaźnika syntetycznego	Pozycja w rankingu
śląskie	0,9	1
dolnośląskie	0,57	2
mazowieckie	0,54	3
Najniżej uplasowane województwa	Wartość wskaźnika syntetycznego	Pozycja w rankingu
lubelskie	-0,5	14
warmińsko-mazurskie	-0,5	15
podlaskie	-0,64	16

Źródło: opracowanie własne na podstawie M. Nowicki (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2010*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2010; M. Nowicki (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2011*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2011; M. Nowicki (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2012*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2012; M. Nowicki (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2013*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2013; M. Nowicki (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2014*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2014; M. Tarkowski (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2015*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2015; S. Szultka (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2016*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2016.

Porównując ostatnią edycję *Regional Innovation Scorbard* z 2019 roku oraz badanie Atrakcyjności inwestycyjnej województw i podregionów Polski 2016, można zauważyć pewne zbieżne dane dotyczące szeroko rozumianego kapitału regionalnego poszczególnych województw. Zbieżności te dotyczą głównie województw, które cechuje wysoki poziom rozwoju innowacyjnego oraz atrakcyjności inwestycyjnej dla inwestorów. Są to województwa: mazowieckie (w tym region warszawski stołeczny), małopolskie, śląskie, dolnośląskie, wielkopolskie. Z kolei regiony zajmujące niższe pozycje we wskazanych rankingach to województwa: warmińsko-mazurskie, podlaskie, zachodniopomorskie, lubuskie i opolskie. Niestety, jak wskazuje pogłębiona analiza, między innymi w ramach badania atrakcyjności inwestycyjnej województw, niektóre czynniki kapitału regionalnego pozostają na niskim poziomie w okresie ostatnich dziewięciu lat. Wskazuje to na konieczność podejmowania działań w zakresie identyfikacji słabych stron kapitału regionalnego i czynników je determinujących oraz monitoringu mocnych stron kapitału regionalnego w celu utrzymania ich wysokiego poziomu. Zestawienie mocnych i słabych stron czynników lokalizacyjnych zawiera tabela 3.3.

Tabela 3.3. Mocne i słabe strony polskich województw w latach 2007–2016
– na podstawie rankingu atrakcyjności inwestycyjnej województw

	Mocne strony	Słabe strony	Komentarz
Województwo śląskie	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zasoby i koszty pracy 2. Dostępność transportowa 3. Rynek zbytu 4. Infrastruktura gospodarcza 5. Infrastruktura społeczna 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Poziom bezpieczeństwa powszechnego 	Przez sześć lat wartości wskazanych wskaźników pozostawały na niezmiennym poziomie, nieznaczny ich spadek dotyczył aktywności wobec inwestorów i infrastruktury gospodarczej.
Województwo dolnośląskie	<ol style="list-style-type: none"> 1. Infrastruktura gospodarcza 2. Infrastruktura społeczna 3. Dostępność transportowa 4. Aktywność wobec inwestorów 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Poziom bezpieczeństwa powszechnego 	Dostępność transportowa dołączyła do mocnych stron regionu w 2007 r. Wartości wskaźnika infrastruktura gospodarcza i społeczna utrzymywały się w latach 2007–2010 na niezmiennym poziomie. Mały spadek wartości w latach 2007–2010 dotyczył wskaźnika aktywność wobec inwestorów.

Tabela 3.3 (cd.)

	Mocne strony	Słabe strony	Komentarz
Województwo mazowieckie	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rynek zbytu 2. Infrastruktura gospodarcza 3. Aktywność wobec inwestorów 4. Infrastruktura społeczna 5. Dostępność transportowa 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Koszty pracy 2. Poziom bezpieczeństwa powszechnego 	W ostatnich latach wartości trzech pierwszych wskaźników, uznanych za mocne strony, pozostawały na niezmiennym poziomie. W latach 2007–2009 do grupy wskaźników określających mocne strony dołączyła infrastruktura społeczna, która w 2010 r. zastąpiona została przez dostępność transportową.
Województwo wielkopolskie	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zasoby i koszty pracy 2. Dostępność transportowa 3. Infrastruktura gospodarcza 4. Aktywność wobec inwestorów 	–	Zasoby i koszty pracy oraz dostępność transportowa stanowiły grupę wskaźników zaliczanych do stałych mocnych stron województwa. W latach 2007–2008 mocną stroną była także infrastruktura gospodarcza, a w latach 2009–2010 do mocnych stron dołączyła aktywność wobec inwestorów. Brak wyraźnych słabych stron tego województwa. Nieznaczny spadek jego ogólnej atrakcyjności inwestycyjnej nastąpił w 2010 r., co wiązało się ze spadkiem wartości następujących wskaźników: aktywności wobec inwestorów, infrastruktury gospodarczej i poziomu bezpieczeństwa powszechnego.
Województwo małopolskie	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zasoby i koszty pracy 2. Infrastruktura społeczna 	–	Województwo małopolskie dołączyło do grupy liderów dopiero w 2009 r. W stosunku do 2008 r. w 2010 nastąpił wzrost wartości wskaźnika aktywność wobec inwestorów. Począwszy od 2007 r., trwa wzrost sumarycznego wskaźnika atrakcyjności inwestycyjnej tego regionu.
Województwo zachodniopomorskie	<ol style="list-style-type: none"> 1. Aktywność wobec inwestorów 	–	W okresie sześciu lat sukcesywnie rosta wartość następujących wskaźników: aktywność wobec inwestorów, rynek zbytu oraz infrastruktura gospodarcza.

	Mocne strony	Słabe strony	Komentarz
Województwo łódzkie	1. Zasoby i koszty pracy	1. Dostępność transportowa 2. Poziom bezpieczeństwa powszechnego 3. Rynek zbytu	Zasoby i koszty pracy od 2005 r. zaliczane były do mocnych stron województwa łódzkiego (trzecia pozycja w rankingu). W 2010 r. odnotowano nieznaczny spadek wartości tego wskaźnika (czwarta pozycja w rankingu). Od 2009 r. pogorszyła się także wartość wskaźnika rynek zbytu (jedenasta pozycja w 2010 r.).
Województwo pomorskie	1. Aktywność wobec inwestorów 2. Rynek zbytu 3. Infrastruktura społeczna	1. Bezpieczeństwo powszechne 2. Dostępność transportowa 3. Infrastruktura gospodarcza	W woj. pomorskim od 2010 r. do najmocniejszych stron zaliczyć można infrastrukturę społeczną oraz rynek zbytu. Aktywność wobec inwestorów była najmocniejszą stroną województwa w 2013 r. (2. pozycja w rankingu) i do 2016 r. pozostaje na podobnym poziomie (4. pozycja w rankingu). Bezpieczeństwo powszechne, pomimo małej poprawy w ocenie, nadal jest naj słabszą stroną województwa (13. pozycja w rankingu). Dostępność transportowa od 2010 r. utrzymuje stałą niską wartość (11. pozycja w rankingu), natomiast infrastruktura gospodarcza jako kolejna słaba strona województwa w latach 2010–2016 wahała się pomiędzy 9. i 11. pozycją w rankingu.
Województwo opolskie	1. Infrastruktura gospodarcza	1. Zasoby i koszty pracy 2. Infrastruktura społeczna 3. Rynek zbytu	W woj. opolskim stałą mocną stroną jest infrastruktura gospodarcza, mimo iż od 2010 r. obniża swoją pozycję w rankingu (4. pozycja w 2010 r., 6. pozycja w 2016 r.). Polepsza się aktywność wobec inwestorów, która w 2014 r. była na 14. pozycji, a w 2016 r. na 9. Naj słabiej woj. opolskie prezentuje się w kwestii zasobów i kosztów pracy oraz infrastruktury gospodarczej (13. pozycja w 2016 r.).

Tabela 3.3 (cd.)

	Mocne strony	Słabe strony	Komentarz
Województwo kujawsko-pomorskie	<ol style="list-style-type: none"> 1. Aktywność wobec inwestorów 2. Infrastruktura społeczna 3. Rynek zbytu 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bezpieczeństwo powszechne 2. Dostępność transportowa 3. Infrastruktura gospodarcza 	Woj. kujawsko-pomorskie od 2010 r. zdecydowanie polepszyło swoją pozycję w zakresie aktywności wobec inwestorów, rynku zbytu i infrastruktury społecznej. Natomiast znacznie pogorszyło się bezpieczeństwo powszechne (8. pozycja w 2010 r., 13. w 2016 r.).
Województwo lubuskie	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dostępność transportowa 2. Rynek zbytu 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Infrastruktura społeczna 2. Aktywność wobec inwestorów 3. Bezpieczeństwo powszechne 	Najmocniejszymi stronami woj. lubuskiego są dostępność transportowa (4. pozycja w 2016 r.) i rynek zbytu (6. pozycja w 2016 r.). Natomiast od 2010 r. zdecydowanie pogarsza się sytuacja w zakresie infrastruktury społecznej (8. pozycja w 2010 r., 14. w 2016 r.) i aktywności wobec inwestorów (10. pozycja w 2010 r., 14. w 2016 r.). Bezpieczeństwo powszechne w 2010 r. umiejscowione było na 11. pozycji, a w 2016 r. na 12.
Województwo podkarpackie	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bezpieczeństwo powszechne 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dostępność transportowa 2. Aktywność wobec inwestorów 3. Rynek zbytu 	Woj. podkarpackie od 2010 r. niezmiennie utrzymuje 1. pozycję w bezpieczeństwie powszechnym. Niestety, nie poprawia się sytuacja w zakresie dostępności transportowej (14. pozycja) i aktywności wobec inwestorów (13. pozycja). Rynek zbytu nadal jest słabą stroną województwa, pomimo poprawy pozycji w tym zakresie z 14. w 2010 r. na 12. w 2016 r.
Województwo świętokrzyskie	<ol style="list-style-type: none"> 1. Bezpieczeństwo powszechne 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rynek zbytu 2. Aktywność wobec inwestorów 3. Infrastruktura gospodarcza 	Najmocniejszą stroną woj. świętokrzyskiego jest bezpieczeństwo powszechne, pomimo spadku o jedną pozycję – z 2. w 2010 r. na 3. w 2016 r. Od 2010 r. najstarszymi stronami niezmiennie pozostają: rynek zbytu (15. pozycja w 2010 r. i 16. w 2016 r.) i aktywność wobec inwestorów (16. pozycja zarówno w 2010 r., jak i w 2016 r.).

	Mocne strony	Słabe strony	Komentarz
Województwo lubelskie	1. Bezpieczeństwo powszechne	1. Infrastruktura społeczna 2. Zasoby i koszty pracy 3. Dostępność transportowa 4. Rynek zbytu	W woj. lubelskim bezpieczeństwo powszechne miało w okresie 2010–2016 stałą wysoką pozycję i plasowało się na 3. lub 2. miejscu. Natomiast najsłabszą stroną niezmiennie jest infrastruktura społeczna, która w latach 2010–2016 miała stałą 16. pozycję oraz zasoby i koszty pracy – stała 15. pozycja. Pomimo nieznacznej poprawy w rankingu dostępność transportowa oraz rynek zbytu plasują się na 13. pozycji.
Województwo warmińsko-mazurskie	1. Bezpieczeństwo powszechne	1. Dostępność transportowa 2. Rynek zbytu 3. Zasoby i koszty pracy 4. Infrastruktura gospodarcza	Woj. warmińsko-mazurskie, pomimo spadku w rankingu, nadal stawia na bezpieczeństwo powszechne. Pogorszyła się dostępność transportowa w województwie z 13. pozycji w 2010 r. na 15. w 2016 r. Podobnie było w przypadku rynku zbytu (adekwatnie 12. i 15. pozycja).
Województwo podlaskie	1. Bezpieczeństwo powszechne	1. Dostępność transportowa 2. Zasoby i koszty pracy 3. Infrastruktura gospodarcza 4. Infrastruktura społeczna 5. Aktywność wobec inwestorów	Woj. podlaskie utrzymuje na stałym poziomie bezpieczeństwo powszechne (4. pozycja w 2016 r.). Jednakże ma bardzo dużo słabych stron i w większości aspektów plasuje się na końcowych pozycjach w rankingu, nie polepszając pozycji w żadnej ze słabych stron.

Źródło: opracowanie własne na podstawie T. Kalinowski (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2005*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2005; T. Kalinowski (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2006*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2006; T. Kalinowski (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2007*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2007; T. Kalinowski (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2008*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2008; M. Nowicki (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2009*; M. Nowicki (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2010*; M. Nowicki (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2011*; M. Nowicki (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2012*; M. Nowicki (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2013*; M. Nowicki (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2014*; M. Tarkowski (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna...*; S. Szultka (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna...*

Kolejnym istotnym wskaźnikiem pozwalającym na wyodrębnienie mocnych i słanych stron regionów jest zbiorczy wskaźnik potencjału regionu, który wraz ze zbiorczym wskaźnikiem klimatu dla przedsiębiorczości wszedł w skład zbiorczego wskaźnika poziomu rozwoju i potencjału regionalnej przedsiębiorczości akademickiej opracowanego przez Drozdowskiego przy współudziale Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości na potrzeby ekspertyzy *Potencjał regionów w zakresie rozwoju przedsiębiorczości akademickiej*²⁵. Wskaźniki te posłużyły do określenia pozycji poszczególnych województw pod względem możliwości rozwoju przedsiębiorczości akademickiej. Co więcej, wyniki ekspertyzy potwierdziły, iż Polska dzieli się na dwa obszary: liderów – w przedmiocie poddanym badaniu były to bieguny wzrostu przedsiębiorczości akademickiej (siedem województw głównych: mazowieckie, pomorskie, małopolskie, śląskie, wielkopolskie, dolnośląskie i łódzkie), oraz obszary, które cechował niski potencjał w zakresie rozwoju przedsiębiorczości akademickiej (pozostałe województwa).

Do analizy poziomu innowacyjności polskich regionów można także wykorzystać raport Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) *Nauka i technika w Polsce*, publikowany od 2004 roku²⁶. I tak z danych za 2016 rok wynika, że intensywność prac B+R w Polsce w stosunku do krajów UE jest nadal niższa o 1,06 punktu procentowego (19. pozycja w rankingu krajów UE). Z kolei analiza sytuacji w województwach wskazała, iż najwięcej osób tworzących zasoby ludzkie dla nauki i techniki zamieszkiwało województwo mazowieckie (18,5%) i kolejno województwa: śląskie (11,9%), małopolskie (8,9%), wielkopolskie (8,3%) i dolnośląskie (7,8%). Najmniejszy odsetek osób tworzących zasoby pochodził z województw lubuskiego i opolskiego (po 2,2%) oraz podlaskiego (2,8%). Największym udziałem kobiet w zasobach cechowały się województwa: świętokrzyskie (59,8%), lubuskie (59,7%) i podkarpackie (59%), najmniejszym zaś województwa: pomorskie (54,9%)

25 R. Drozdowski, *Ekspertyza Potencjał regionów w zakresie rozwoju przedsiębiorczości akademickiej*, Instytut Technologii Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy, Radom 2007.

26 Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Szczecinie, *Nauka i technika w 2016 roku*, Warszawa – Szczecin 2018. Należy jednak wskazać, iż niektórzy, na przykład autorzy ekspertyzy Instytutu Technologii Eksploatacji Państwowego Instytutu Badawczego oraz Feltyński i Nowakowska w pracy pt. *Zdolności innowacyjne polskich regionów*, wskazują na pewne mankamenty danych agregowanych przez Główny Urząd Statystyczny, wymieniając między innymi niekompatybilność danych zbieranych w ramach statystyk regionalnych w stosunku do zaleceń unijnych związanych ze statystyką w obszarze B+R oraz innowacyjności; różnice w stosowanych przekrojach czasowych; ograniczoną dostępność oraz nieadekwatność zbieranych danych do zachodzących procesów społeczno-gospodarczych. Więcej na ten temat w: Instytut Technologii Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy, *Ekspertyza...*; M. Feltyński, A. Nowakowska, *Metoda oceny potencjału innowacyjnego regionów*, [w:] A. Nowakowska (red.), *Zdolności innowacyjne polskich regionów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2009.

oraz małopolskie i śląskie (po 56,5%). Analiza wysokość nakładów poniesionych na działalność innowacyjną, przypadających na jedno przedsiębiorstwo prowadzące taką działalność, wykazała, że w przedsiębiorstwach przemysłowych największe nakłady poniosły podmioty z województwa łódzkiego, a najmniejsze z warmińsko-mazurskiego, natomiast w sektorze usług były to odpowiednio jednostki z województw mazowieckiego i opolskiego. Wskaźnik liczby zgłoszeń wynalazków złożonych przez podmioty krajowe w Urzędzie Patentowym RP na milion mieszkańców w 2016 roku był najwyższy w województwie mazowieckim i wyniósł 158,3, a najniższy w województwie świętokrzyskim – 51,8. W przypadku wzorów użytkowych zgłoszonych przez podmioty krajowe do Urzędu Patentowego RP na milion mieszkańców w województwach: warmińsko-mazurskim, kujawsko-pomorskim, mazowieckim, śląskim, małopolskim oraz łódzkim intensywność ta była większa od przeciętnej dla kraju. W województwach podlaskim i podkarpackim była najniższa²⁷.

Z przytoczonych danych cytowanego raportu wynika i jednocześnie potwierdza sformułowany wniosek, iż Polska dzieli się na dwa bieguny. Regiony będące liderami to: województwo mazowieckie – o najmocniejszej pozycji, i kolejno: śląskie, małopolskie, wielkopolskie i dolnośląskie. Drugą grupę stanowią „regiony w tyle” (pozostałe regiony) i w tym przypadku w zależności od obszaru analizy konfiguracja rankingu jest zmienna. Jednak najgorsze wyniki odnotowują zwykle trzy województwa: lubuskie, opolskie i podlaskie.

Różnice w poziomie innowacyjności regionów przekładają się na różnice w poziomie PKB, co z kolei wpływa na sposób i jakość życia mieszkańców oraz funkcjonowania przedsiębiorstw. Oznacza to, że wzrost poziomu innowacyjności regionu powinien być centralnym elementem jego rozwoju²⁸.

27 Główny Urząd Statystyczny, Urząd Statystyczny w Szczecinie, *Nauka i technika w 2016 roku*.

28 Szerzej na temat innowacji, w tym innowacji technologicznych jako istotnego czynnika determinującego poziom innowacyjności regionu, między innymi w: P. Cooke, *From Technopoles to Regional Innovation Systems: The Evolution of Localised Technology Development Policy*, „Canadian Journal of Regional Science” 2001, vol. XXIV, no. 1, s. 21–40, <http://www.cjrs-rcsr.org/archives/24-1/COOKE.pdf> (dostęp: 6.06.2019); C. Perez, *Technological change and opportunities for development as a moving target*, „Cepal Review” 2001, no. 75, s. 109–130, http://www.eclac.org/publicaciones/xml/5/20135/lcg2150i_Perez.pdf (dostęp: 6.06.2019); L. Schätz, J. Revilla Diez, *Technological change and regional development in Europe*, Physica Verlag, Heidelberg 2002; J. Heijs, *Innovation, Technology Policy and Regional Development*, https://www.researchgate.net/profile/Joost_Heijs/publication/265357030_9_Innovation_Technology_Policy_and_Regional_Development/links/54d66cb60cf25013d03331e0.pdf (dostęp: 6.06.2019); R.K. Almeida, *Openness and Technological Innovation in East Asia: Have They Increased the Demand for Skills?*, „Asia-Pacific Development Journal”, June 2010, vol. 17, no. 1, s. 63–95, <https://www.unescap.org/sites/default/files/apdj-17-1-fulltext.pdf> (dostęp: 6.06.2019).

Warto również zwrócić uwagę na raport przeprowadzony przez Ecorys²⁹, dotyczący zasad dobrego rządzenia oraz weryfikacji działań podejmowanych przez polskie regiony w zakresie opracowywania i wdrażania strategii oraz wyznaczonych w ich ramach głównych kierunków i priorytetów rozwoju społeczno-gospodarczego w perspektywie długookresowej. W badaniu analizie poddanych zostało kilka zasad dobrego rządzenia. I tak w przypadku zasady demokratycznego państwa i budowania społeczeństwa obywatelskiego szczególnie wyróżniało się województwo mazowieckie, gdzie ta zasada jest realizowana na poziomie celu strategicznego. Drugą poddaną analizie zasadą był poziom skuteczności i efektywności usług świadczonych przez administrację publiczną. W tym obszarze szczególnie widoczne są działania zmierzające do usprawnienia pracy administracji oraz jej informatyzacja. Owe działania są celami strategicznymi w województwach: lubuskim, lubelskim, świętokrzyskim i małopolskim. Trzecią weryfikowaną zasadą była zasada społecznej inkluzji, czyli działania zmierzające do minimalizacji wykluczenia społecznego. Na tle ogólnopolskim szczególnie wyróżnia się województwo łódzkie, które tę zasadę ma wpisaną w cele strategiczne. Z kolei obszar transparentności był jednym ze słabiej wypadających na tle innych obszarów poddanych badaniu w szesnastu województwach. Jedynie w województwach zachodniopomorskim, lubuskim, warmińsko-mazurskim, podlaskim, świętokrzyskim i małopolskim przewidziano wdrożenie systemów monitorowania rozwoju regionalnego czy jakości świadczonych usług. W wielu regionach uwypukla się zasada partycypacji społecznej, która szczególnie widoczna jest w procesach zarządzania publicznego. Zasada współrządzenia jest celem strategicznym w województwie warmińsko-mazurskim. Natomiast żadna ze strategii nie uwzględnia zasady odpowiedzialności i monitorowania działań podejmowanych przez władze samorządowe.

Należy również zwrócić uwagę na hipotezy dotyczące konkurencyjności poszczególnych regionów, sformułowane przez Kota, według którego poziom ten determinowany jest przede wszystkim przez historyczną zdolność do akumulacji kapitału oraz do tworzenia i absorpcji innowacji. Jak dalej wskazuje Kot:

[...] poziom rozwoju gospodarczego w przeszłości rzutuje zatem na konkurencyjność regionów w teraźniejszości. Inercja procesów rozwoju gospodarczego stanowi więc istotny problem zmniejszania dystansu rozwojowego i konkurencyjności regionów

29 Ecorys, *Badanie dotyczące stworzenia systemu wskaźników dla oceny realizacji zasady good governance w Polsce*, Warszawa 2008, https://www.academia.edu/4400926/Badanie_dotycz%C4%85ce_stworzenia_systemu_wska%C5%BAnik%C3%B3w_dla_oceny_realizacji_zasady_good_governance_w_Polsce (dostęp: 23.02.2020).

tradycyjnie uznawanych za lokomotywy rozwoju i tych, które wykazują opóźnienia i mniejszą dynamikę rozwojową³⁰.

Analiza sytuacji regionów polski nadal wskazuje na występujące dysproporcje. Dodatkowo nie ulegają one zahamowaniu w przypadku niektórych regionów, ale – co niepokojące – charakteryzuje je tendencja wzrostowa³¹. W związku z powyższym rolą głównych aktorów sceny regionalnej jest właściwe zarządzanie wszystkimi elementami kapitału regionalnego – zarówno mocnymi, jak i tymi mniej atrakcyjnymi stronami regionu, aby utrzymać i umacniać posiadany potencjał, przy jednoczesnym udoskonalaniu obszarów znajdujących się w tyle w regionach.

Koschatzky³² w przeprowadzonej teoretycznej analizie popartej empirycznymi doświadczeniami wskazuje na trzy główne typy regionów:

- regiony będące globalnymi centrami narodowej i ponadnarodowej technologicznej i naukowej „elity” (do regionów tych zalicza się m.in.: Silicon Valley, Wielki Boston, Île de France, Tokio, Singapur); nazywane są także „globalnymi miastami”, „globalnymi ośrodkami”, „regionami wejścia” czy „technologicznymi klastrami”; charakteryzują się lokalizacją międzynarodowych przedsiębiorstw działających na skalę globalną, wyspecjalizowaną infrastrukturą naukowo-badawczą, międzynarodowymi sieciami współpracy, dużą liczbą renomowanych centrów B+R, przedsiębiorczym klimatem, wysokimi nakładami, przede wszystkim prywatnymi, na B+R i projekty innowacyjne, kadra o zaawansowanych kompetencjach twardych (technologicznych) oraz miękkich (z zakresu m.in. zarządzania projektami), a także innowacyjną infrastrukturą transportową i komunikacyjną (w skrócie R1);
- regiony, które są intensywnie zintegrowane przede wszystkim w ramach narodowych, ale także międzynarodowych sieci współpracy (do regionów tych zalicza się m.in.: Badenia-Wirtembergia, Lombardia, Katalonia, region Rodano-Alpejski); regiony te są siedzibami wielu krajowych i międzynarodowych przedsiębiorstw i charakteryzują się kompleksową produkcją i kompleksowym podejściem do innowacji, sieciami współpracy, procesami uczenia się zorganizowanymi w środowisku produkcyjnym, dobrze rozwiniętą

30 J. Kot, E. Kraska, *Ocena konkurencyjności polskich regionów oparta na metodzie M.E. Portera*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu: Polityka Ekonomiczna” 2018, vol. 14, issue 527, s. 158.

31 J. Kot, E. Kraska, *The role of the voivodeship capital cities of Eastern Poland in the aspect of stimulating regional development*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2019, vol. 63, nr 5, s. 136–151.

32 K. Koschatzky, *The regionalization of innovation policy: New options for regional change?*, [w:] G. Fuchs, P. Shapira (red.), *Rethinking Regional Innovation and Change: Path Dependency or Regional Breakthrough*, Springer Verlag, New York 2005.

innowacyjną infrastrukturą komunikacyjną i transportową, bliskimi powiązaniem między przemysłem, nauką a administracją, częściową polityczną i finansową autonomią (w skrócie R2);

- regiony z niedorozwiniętym potencjałem innowacyjnym; przykładem są dawne dystrykty przemysłowe i regiony w trakcie transformacji gospodarczej (w skrócie R3).

W związku z tym, że większość polskich regionów – zgodnie z typologią regionów Koschatzky'ego – to regiony typu trzeciego (R3), czyli cechuje je niedostateczny poziom atrakcyjności czynników kapitału regionalnego dla inwestorów, niezbędne jest zdiagnozowanie obszarów, które mogą spowalniać lub stymulować ich innowacyjny rozwój. Narzędziem umożliwiającym dokonanie wskazanej weryfikacji i określenie regionów benchmarków, które mogą stanowić źródło dobrych praktyk dla opracowania w dalszej kolejności planów naprawczych w obszarach problemowych, jest benchmarking wyników.

Benchmarking wyników umożliwia szybkie uzyskanie informacji na temat faktycznego – wyrażonego w liczbach – stanu społeczno-gospodarczego danego regionu na tle innych, poddanych działaniom tego procesu (tj. wskazanie dystansu dzielącego inicjatora od podmiotu/podmiotów benchmarkingu na podstawie analizy dostępnych danych określających np. liczbę nowo powstałych przedsiębiorstw w badanych regionach). W przypadku regionów, które znajdują się w gorszym położeniu i wymagają podjęcia natychmiastowych działań, ten rodzaj benchmarkingu jest zatem odpowiedni, nie wymaga bowiem prac- i kosztochłonnnych przygotowań w celu identyfikacji „problemowych” składników kapitału regionalnego i regionów, z których można czerpać ewentualne rozwiązania³³.

Co więcej, benchmarking wyników prowadzi do ujawnienia niekompletności lub braku danych w obszarach poddanych analizie. Oprócz rezultatów w postaci określenia pozycji regionu na tle badanych terytoriów umożliwia zatem także identyfikację tych składników kapitału regionalnego, dla których wymagane jest opracowanie systemu pozyskiwania i generowania danych.

Pierwsze działania w zakresie benchmarkingu wyników przeprowadzone zostały w ramach pakietu benchmarkingowego projektu LORIS Wizja (Regionalny foresight technologiczny. LORIS Wizja, umowa nr WKP_1/1.4.5/2/2006/7/10/588) i dotyczyły: „wskazania silnych stron województwa łódzkiego w polu: zrównoważony rozwój w kontekście aktualnego profilu specjalizacyjnego oraz określenia możliwych trajektorii rozwoju”³⁴. W ramach tego pakietu opracowana została metodyka benchmarkingu w postaci kwestionariusza ankiety (weryfikującej opinię przedsiębiorców

33 Tamże, s. 291–312.

34 A. Roguż, B. Piasecki, *LORIS Wizja. Regionalny foresight technologiczny. Gdzie jesteśmy i dokąd zmierzamy, czyli jak określić kierunki rozwoju technologicznego województwa łódzkiego*.

z województwa łódzkiego na temat znaczenia dla inwestycji poszczególnych czynników kapitału regionalnego i ich elementów składowych) oraz miernika syntetycznego (weryfikującego poziom atrakcyjności poszczególnych czynników kapitału regionalnego w skali kraju)³⁵. Kolejne badania w celu weryfikacji opinii przedsiębiorców na temat znaczenia dla inwestycji poszczególnych czynników kapitału regionalnego i ich elementów składowych przeprowadzone zostały w latach 2018–2019 w ramach dwóch projektów: „Sprawne zarządzanie w ochronie zdrowia, projekt współfinansowany przez UE w ramach 2.2 PO WER, POWR.02.02.00–00–0005/16” oraz „Strategiczna analiza przedsiębiorstw, projekt współfinansowany przez UE w ramach 2.2 PO WER, POWR.02.02.00–00–0006/16”.

3.2. Metodyka badań wykorzystująca benchmarking wyników – w ujęciu NUTS 2

Według zespołu pod kierownictwem Capella³⁶ bezpośredni i pośredni wpływ na rozwój potencjału regionu i „przekuwania wiedzy w zysk”, a co za tym idzie – innowacyjnego rozwoju regionu, mają cztery pola matrycy opracowanej przez Camagniego³⁷, a mianowicie: kapitał ludzki, społeczny, relacyjny (dobra niematerialne) oraz sieci współpracy, w tym przede wszystkim aglomeracje i struktury klastrowe.

Warunkiem koniecznym, ale niewystarczającym do rozwoju wskazanych elementów matrycy są dobra materialne i mieszane, a odpowiednie ich wykorzystywanie – tj. minimalizacja oportunistycznych zachowań aktorów regionalnych, dotycząca między innymi degradacji środowiska naturalnego, praktyk monopolistycznych czy podwyższania opłat, na przykład dzierżaw gruntów i nieruchomości, cen świadczonych usług, podatków – przedłuża ich wydajność i pozwala na długoterminowe gospodarowanie nimi, a co za tym idzie – umożliwia efektywny rozwój pozostałych elementów matrycy³⁸.

Przewodnik metodologiczny, Kolegium Wydawnicze Społecznej Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania w Łodzi, Łódź 2007, s. 20.

35 Rezultaty benchmarkingu przedstawione zostały także w książce: M. Fabińska, T. Piasecki, *Raport z benchmarkingu regionalnego*, Wydawnictwo Społecznej Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania, Łódź 2008.

36 R. Capello, A. Caragliu, P. Nijkamp, *Territorial Capital and Regional Growth Increasing Returns in Cognitive Knowledge Use*, TI 2009–059/3 Tinbergen Institute Discussion Paper.

37 R. Camagni, *Territorial capital and regional development*, [w:] R. Capello, P. Nijkamp (red.), *Handbook of Regional Growth and Development Theories*, Edward Elgar Publishing Inc., Cheltenham – Northampton 2009.

38 Por. R. Capello, A. Caragliu, P. Nijkamp, *Territorial Capital...*; R. Camagni, *Territorial capital...*; R. Camagni, *Regional Competitiveness: Towards a Concept of Territorial Capital*, [w:]

Poszczególne regiony cechuje różny poziom jakości części składowych matrycy opracowanej przez zespół Capella – tym samym zostają one zaklasyfikowane do różnych typów regionów.

Większość polskich regionów, jak już zostało wcześniej wspomniane, jest – zgodnie z typologią regionów Koschatzky’ego – regionami typu trzeciego (R3), czyli z niedorozwiniętym potencjałem innowacyjnym. W związku z powyższym konieczne jest podjęcie działań w kierunku poprawy poziomu jakości poszczególnych składników kapitału regionalnego i umożliwienia jego innowacyjnego rozwoju. Celem tych działań jest dorównanie regionom typu drugiego (R2), czyli regionom cechującym się między innymi silnie rozwiniętą infrastrukturą komunikacyjną i transportową oraz funkcjonującymi na różnych poziomach sieciami współpracy (zarówno wewnętrznymi, jak i zewnętrznymi).

Aby ten cel osiągnąć, niezbędne jest przeprowadzenie diagnozy stanu poszczególnych czynników kapitału regionalnego w polskich regionach. Następnie konieczne jest określenie regionów benchmarków dla tych poszczególnych czynników, aby podjąć dalsze działania w celu poprawy słabych stron i udoskonalenia mocnych, umożliwiając tym samym „przejście” do regionów drugiego typu.

Z uwagi na brak danych statystycznych bezpośrednio definiujących stan poszczególnych czynników kapitału regionalnego, narzędziem, które może wesprzeć przeprowadzenie wskazanej weryfikacji, tj. określenie regionów benchmarków oraz wytyczenie dalszych działań, jest benchmarking wyników.

Benchmarking wyników polega na dokonaniu ogólnej oceny funkcjonowania regionu na tle benchmarków na podstawie analizy ilościowej danych liczbowych oraz wskaźników.

W celu realizacji benchmarkingu wyników zaprojektowany został kwestionariusz ankiety pozwalający na opracowanie miernika syntetycznego i w konsekwencji przeprowadzenie analizy wskaźników dla wybranych składników kapitału regionalnego według taksonomii opracowanej przez zespół Capella.

Metodyka benchmarkingu wyników w zakresie oceny poziomu atrakcyjności czynników kapitału regionalnego opierała się na:

- ankiecie, będącej narzędziem oceny znaczenia różnych czynników kapitału regionalnego z punktu widzenia przedsiębiorców;
- mierniku syntetycznym, będącym podstawą oceny atrakcyjności regionów.

Konstrukcja zaprojektowanego specjalnie na potrzeby tych badań miernika syntetycznego zakłada ocenę stanu poszczególnych elementów kapitału regionalnego na podstawie ogólnie dostępnych danych statystycznych. Transformacja ocen

R. Capello, R. Camagni, B. Chizzolini, U. Fratesi (red.), *Modelling Regional Scenarios for the Enlarged Europe European Competiveness and Global Strategies*, Springer, Berlin – Heidelberg 2008.

wyrażających stan elementarnych czynników kapitału w bardziej syntetyczne, zregulowane oceny dotyczące głównych czynników (reprezentujących wyższy poziom agregacji w hierarchicznej strukturze czynników atrakcyjności) lub ogólnej atrakcyjności regionu wymaga zastosowania wag wyrażających znaczenie poszczególnych czynników elementarnych dla ogólnej atrakcyjności. Z uwagi na brak dostępności takich danych, aby je pozyskać, zaprojektowana została ankieta, w której poddano pod ocenę przedsiębiorców piętnaście czynników i ich elementów składowych. Przyznane przez respondentów oceny dotyczące stopnia ważności poszczególnych czynników kapitału regionalnego i ich elementów składowych dla decyzji inwestycyjnych pozwoliły na opracowanie dla nich wag, które zostały wykorzystane do obliczenia miernika syntetycznego. Uzyskane wartości miernika syntetycznego dla poszczególnych czynników kapitału regionalnego pozwoliły następnie na określenie regionów benchmarków (regionów, które osiągnęły najwyższe wartości dla sumarycznego miernika syntetycznego odzwierciedlającego kompleksową ocenę ich atrakcyjności inwestycyjnej) oraz na umiejscowienie regionu łódzkiego na określonej pozycji w skali kraju (określenie dystansu dzielącego województwo łódzkie do benchmarków). Z uwagi na czas, który upłynął od badań prowadzonych na potrzeby projektu LORIS Wizja w 2007 roku, dokonano aktualizacji badań ankietowych w okresie 2018–2019 oraz dwóch aktualizacji wartości miernika syntetycznego dla poszczególnych czynników kapitału regionalnego – w roku 2011 i 2019. Przy ostatniej aktualizacji dokonano również weryfikacji obliczeń dla poprzednich okresów w związku z niewielkimi zmianami wprowadzonymi w strukturze miernika, wynikającymi między innymi ze zmian w dostępności danych. Dzięki temu zapewniono porównywalność tak zweryfikowanych wyników dotyczących wcześniejszych okresów z ocenami uzyskanymi w edycji 2019, co pozwala wzbogacić analizę o wnioski na temat zmian atrakcyjności kapitału regionalnego w czasie.

3.2.1. Charakterystyka badania ankietowego przeprowadzonego na potrzeby benchmarkingu regionalnego w zakresie oceny stanu czynników kapitału regionalnego

Przeprowadzone badanie ankietowe miało na celu określenie znaczenia poszczególnych czynników kapitału regionalnego i ich elementów składowych poprzez poznanie subiektywnej oceny owych czynników i ich elementów, dokonanej przez przedsiębiorców.

Kwestionariusz ankiety skonstruowano na podstawie klasyfikacji składników kapitału regionalnego. Badaniu poddane zostały wybrane czynniki dóbr materialnych, mieszanych i niematerialnych.

W ramach dóbr materialnych w ankiecie uwzględnione zostały takie czynniki jak infrastruktura (w tym infrastruktura transportowa, informacyjno-telekomunikacyjna i nieruchomości), rynki kapitałowe, koszty prowadzenia działalności gospodarczej, rynki zaopatrzenia, rynki zbytu i jakość życia.

Z kolei w ramach dóbr mieszanych badaniu poddano bazę instytucjonalną, czyli takie czynniki, jak baza instytucji wsparcia biznesu, baza instytucji B+R oraz baza akademicka i szkolnictwo zawodowe.

W ramach dóbr niematerialnych uwzględnione zostały takie czynniki jak kapitał ludzki (zdefiniowany jako rynek pracy), kapitał społeczny (zdefiniowany jako klimat gospodarczy i tradycje historyczno-kulturowe) oraz sieci współpracy (zdefiniowane jako czynnik składowy kapitału relacyjnego).

Poddana badaniu infrastruktura transportowa określona została w ankiecie jako dogodne położenie regionu w systemach dróg krajowych, międzynarodowych, regionalnych i lokalnych oraz w systemie kolejowym i portów lotniczych. Ponadto respondenci zapytani zostali o wpływ na decyzje inwestycyjne stanu technicznego i odpowiedniej przepustowości dróg, a także dogodnego systemu regionalnej i lokalnej komunikacji publicznej oraz dostępności miejsc parkingowych.

W ramach infrastruktury informacyjno-telekomunikacyjnej ocenie respondentów poddano znaczenie dla decyzji inwestycyjnych dostępności i niezawodności sieci telefonii stacjonarnej, mobilnej i internetowej oraz e-usług.

Do uwzględnionych w badaniu nieruchomości – czynnika kapitału regionalnego – zaliczone zostały budynki biurowe, produkcyjne i magazynowe oraz grunty o tym przeznaczeniu. Diagnozowane znacznie parametrów je określających dotyczyło kosztów ich kupna/dzierżawy, lokalizacji oraz procedur administracyjnych.

Jeśli chodzi o rynki kapitałowe, badaniu poddane zostało znaczenie dla realizowanych inwestycji dostępności instytucji finansowych charakteryzujących się rozbudowanym asortymentem usług odpowiadających szerokiej gamie aktorów na rynku regionalnym. Ankietowani przedsiębiorcy oceniali także regionalną ofertę dotyczącą grantów, dotacji, ulg podatkowych oraz dostępu do kapitału obcego, podwyższonego ryzyka i funduszy załączkowych.

Koszty prowadzenia działalności to element obecny w większości analizowanych czynników kapitału regionalnego. Został on poddany odrębnej ocenie respondentów z uwagi na kluczowe przy prowadzeniu przedsiębiorstwa kwestie związane z racjonalizacją kosztów przy prognozowaniu potencjalnych zysków. Ankietowani, w ramach kosztów prowadzenia działalności, wskazywali na znaczenie dla decyzji inwestycyjnych: kwestii podatkowych, opłat lokalnych, cen usług komunalnych, transportowych, outsourcingowych i doradczo-konsultingowych.

Rynek zbytu, jako jeden z najbardziej znaczących czynników wpływających na funkcjonowanie przedsiębiorstw, podzielony został w ramach kwestionariusza

ankiety na dwie główne gałęzie – rynek zbytu dóbr konsumpcyjnych i dóbr przemysłowych. Pierwszy z nich odnosił się do oceny znaczenia dla decyzji inwestycyjnych koncentracji ludności i ich dochodów, a drugi do koncentracji odbiorców danych produktów. Uwzględniona w badaniu bliskość rynków zbytu dotyczyła zdiagnozowania ważności pozytywnych jej aspektów przede wszystkim w zakresie: minimalizacji kosztów transportu, magazynowania, łatwości dostaw i dostępu do dostawców i kooperantów oraz szybkiej identyfikacji zmian zachodzących na rynku.

W ramach rynków zaopatrzenia ocenie respondentów poddano znaczenie dla realizowanych inwestycji: dostępności bazy surowcowej i energetycznej (w tym także alternatywnych źródeł energii) oraz różnego typu innowacji.

Z kolei jakość życia zdefiniowana została jako atrakcyjność warunków życia w regionie oraz wysokość kosztów z tym związanych. W skład elementów poddanych badaniu dla tego czynnika weszły: wizerunek regionu, poziom bezpieczeństwa, oferta kulturalno-rekreacyjna, koszty utrzymania, wynajmu i zakupu mieszkań, klimat i środowisko. Należy nadmienić, iż analiza tego czynnika staje się coraz bardziej istotna z uwagi na różny poziom wymagań pracowników poszczególnych szczebli organizacyjnych dotyczących standardów życia w danym regionie.

W ramach bazy instytucjonalnej respondenci zapytani zostali o znaczenie dla decyzji inwestycyjnych jej fizycznej dostępności w regionie oraz dopasowanie oferty i cen do potrzeb i możliwości odbiorców z następujących instytucji: wsparcia biznesu, B+R oraz wchodzących w skład bazy akademickiej i szkolnictwa zawodowego.

Jeśli chodzi o rynek pracy (zdefiniowany w ten sposób na potrzeby badania kapitału ludzki), respondenci zapytani zostali o znaczenie dla realizowanych przedsięwzięć jego podaży, postaw potencjalnych pracowników, kosztów pracy oraz jakości i innowacyjności siły roboczej.

W ramach kapitału społecznego badaniu poddano klimat gospodarczy oraz tradycje historyczno-kulturowe. Klimat gospodarczy zdefiniowany został w ankiecie jako ogół regulacji i działań na szczeblu lokalnym, tworzących odpowiednie ramy funkcjonowania w regionie, w tym ramy sprzyjające funkcjonowaniu przedsiębiorstw (np. spójne i zrozumiałe procedury administracyjne, przychylne nastawienie władz). Tradycje historyczno-kulturowe zostały natomiast zdefiniowane jako tradycje zawodowe, obecność różnych kultur lub tradycji wyznaniowych i lokalnych, otwartość społeczności lokalnej wobec inwestorów z innych regionów oraz lokalna etyka biznesowa.

Sieci współpracy – uwzględniony w ankiecie czynnik składowy kapitału relacyjnego – zdefiniowane zostały jako współpraca przestrzenna różnych podmiotów sceny regionalnej, korzystna dla wszystkich uczestniczących w niej stron. Należy zaznaczyć, iż region, w którym funkcjonują trwałe związki kooperacyjne oparte na zaufaniu, jest niezmiernie atrakcyjny i przyciąga nowe podmioty gospodarcze.

Respondenci oceniali najpierw znacznie każdego z wymienionych wyżej czynników kapitału regionalnego, a następnie poproszeni zostali o wybranie najważniejszych elementów składowych dopasowanych do każdego z tych czynników. Znaczenie poszczególnych czynników kapitału regionalnego oraz ich elementów składowych respondenci oceniali, wybierając pięć elementów najważniejszych w każdej z grup, poprzez przyporządkowanie im odpowiedniej oceny według stopnia ważności. Wybór ten oraz wyniki uszeregowania przełożone zostały na ocenę znaczenia poszczególnych wariantów w skali od 0 do 5³⁹.

W przypadku pierwszego badania w ramach projektu operatu badania stanowił zbiór wszystkich jednostek należących do sektorów zarejestrowanych w bazie pod nazwą *Przedsiębiorstwa polskie*. Wszystkie przedsiębiorstwa znajdujące się w bazie i należące do operatu potraktowano jako potencjalne jednostki sprawozdawcze i w związku z tym dokonano próby nawiązania kontaktu z nimi w celu uzyskania wypełnionych ankiet. Działania zmierzające do dotarcia do jednostek sprawozdawczych prowadzone były w kilku etapach i na kilka sposobów, poczynając od korespondencji elektronicznej i pocztowej, a kończąc na osobistych wizytach ankierów w przedsiębiorstwach. Wobec trudności z uzyskaniem danych, włącznie z odmową udzielenia informacji, przeprowadzona próba przedstawia jedynie pewien wycinek zbiorowości generalnej. Łącznie uzyskano 227 kompletnych ankiet, które przeszły pozytywnie próbę weryfikacji zgodności. Wyniki uzyskane w ramach tych ankiet włączone zostały do konstrukcji miernika syntetycznego.

W przypadku drugiego badania, które przeprowadzone zostało w latach 2018–2019, dobór przedsiębiorstw do próby miał charakter celowy z uwagi na projekty, w ramach których badanie zostało zrealizowane. Kryteria doboru przedsiębiorstw do dwóch projektów („Sprawne zarządzanie w ochronie zdrowia, projekt współfinansowany przez UE w ramach 2.2 PO WER, POWR.02.02.00–00–0005/16” oraz „Strategiczna analiza przedsiębiorstw, projekt współfinansowany przez UE w ramach 2.2 PO WER, POWR.02.02.00–00–0006/16”) były tożsame, tj.:

1. Projekty skierowane były do przedsiębiorców, którzy należeli do MMSP lub grupy przedsiębiorstw, które nie miały planu rozwoju ani strategii. Wsparciem objętych zostało 100% przedsiębiorstw z województwa łódzkiego.
2. Grupę docelową stanowiło łącznie 108 przedsiębiorstw z województwa łódzkiego: mikroprzedsiębiorstwa (49 jednostek), małe przedsiębiorstwa do 25 pracowników (45 jednostek), małe przedsiębiorstwa powyżej 25 pracowników (8 jednostek) i średnie przedsiębiorstwa (6 jednostek). Dwa średnie przedsiębiorstwa odmówiły udziału w badaniu.

39 Ocenę znaczenia czynnika wyrażono w skali punktowej. Ocena 5 oznacza czynnik najważniejszy według respondenta, 1 – ważny w najmniejszym stopniu, 0 – nieważny.

Wsparciem objęte zostały przedsiębiorstwa z sektorów, które wpisują się w inteligentne specjalizacje dla województwa łódzkiego (medyczny, farmaceutyczny, kosmetyczny, energetyczny, włókienniczy i mody, zaawansowanych materiałów budowlanych, innowacyjnego rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego, informatyczny i telekomunikacji oraz innowacyjnych usług).

Badania ankietowe były częścią wywiadów prowadzonych we wskazanych 106 przedsiębiorstwach na potrzeby opracowania dla nich analizy potrzeb, planów i strategii rozwojowych. Wywiady zrealizowane zostały przez doradców w ramach świadczonych usług doradczych. Jednym z doradców była autorka niniejszej publikacji. W rezultacie zgromadzono 106 kompletnych ankiet, które przeszły pozytywnie próbę weryfikacji zgodności. Wyniki uzyskane w ramach tych ankiet włączone zostały do aktualizacji miernika syntetycznego.

Dodatkowo przeprowadzony przegląd literatury z zakresu badania aspektów związanych z oceną atrakcyjności poszczególnych czynników kapitału regionalnego Polski, determinujących decyzje inwestycyjne, pozwala sądzić, iż uzyskana liczba zwrotnych ankiet była zadowalająca⁴⁰. Ponadto celem badania nie było generalizowanie uzyskanych wyników, a przygotowanie rekomendacji, które mogą okazać się pomocne zarówno dla decydentów regionalnych, jak i potencjalnych inwestorów.

Należy przy tym podkreślić, iż nielosowy dobór próby, tj. dobór poprzez wyrażenie zgody na udzielenie odpowiedzi, stanowi zawsze potencjalne źródło pewnego obciążenia wyników. Jednakże występowanie braków odpowiedzi jest zjawiskiem nieuniknionym w przypadku badań tego rodzaju. Minimalizacja skali owego zjawiska polega na podejmowaniu wszelkich możliwych starań w kierunku uzyskania jak największej liczby udzielonych odpowiedzi – co też zostało w przeprowadzonym badaniu uczynione.

40 Przykłady przeprowadzonych badań ankietowych: 1) w raporcie Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową z roku 1997 analizie poddano łącznie 91 podmiotów gospodarczych (w tym 50 przedsiębiorstw zlokalizowanych w województwie śląskim, a 41 w województwie gdańskim); więcej na ten temat w: T. Kalinowski, D. Sobczak, *Czynniki lokalizacyjne przedsiębiorstw w województwie śląskim i gdańskim. Wyniki badań ankietowych*, Wydawnictwo Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 1997; 2) w raportach Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową z roku 2005 i 2006 ocena atrakcyjności inwestycyjnej została przeprowadzona na podstawie danych ilościowych pochodzących głównie z systemu statystyki publicznej; więcej na ten temat w: T. Kalinowski (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2005*; T. Kalinowski (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i pod-regionów Polski 2006*; 3) w raporcie przedsiębiorstwa PRM Ltd. sporządzona analiza oparta została na dostępnych źródłach publicznych oraz badaniach przeprowadzonych przez przedsiębiorstwo PRM Ltd.; więcej na ten temat w: M. Sadowski, Sz. Knop, S. Karaplios, P. Sionko, J. Nowak, *Analiza atrakcyjności wybranych sektorów gospodarki w Polsce*, PMR Ltd., Kraków 2006.

3.2.2. Miernik syntetyczny

Wyniki uzyskane w ramach przeprowadzonych badań ankietowych były źródłem danych dla oszacowania wartości miernika syntetycznego atrakcyjności lokalizacyjnej. Konstruowany miernik miał strukturę hierarchiczną, analogiczną do struktury czynników atrakcyjności lokalizacyjnej uwzględnionych w ankiecie (hierarchie tę tworzyły główne czynniki oraz oceniane elementy składowe każdego z czynników). Z punktu widzenia badania walor informacyjny mają wartości miernika dotyczące poszczególnych czynników głównych oraz zagregowanego miernika atrakcyjności lokalizacyjnej regionu, uwzględniającego w sposób syntetyczny stan wszystkich analizowanych czynników. Ten ostatni miernik, odzwierciedlający w sposób kompleksowy atrakcyjność lokalizacyjną regionu, nazywany jest miernikiem syntetycznym.

W celu jego opracowania do zebranych w piętnaście grup czynników kapitału regionalnego i ich elementów składowych w ramach kwestionariusza ankiety dopasowano odpowiednie zmienne źródłowe, poddane odpowiednim przekształceniom. Zmienne źródłowe stanowiły dane statystyki publicznej wyrażające poziom atrakcyjności ze względu na poszczególne czynniki.

Przyznane przez respondentów oceny dotyczące stopnia ważności dla decyzji inwestycyjnych poszczególnych czynników kapitału regionalnego i ich elementów składowych pozwoliły na opracowanie dla nich wag, które stanowiły podstawę do obliczenia miernika syntetycznego.

Przyjętym na wstępie tworzenia miernika założeniem było, by w jak największym stopniu odzwierciedlał on strukturę kwestionariusza ankiety, tak aby możliwe było wykorzystanie jej wyników jako wag. Optymalna byłaby sytuacja, gdyby każdy z czynników kapitału regionalnego oraz jego elementów składowych występujący w ankiecie można było opisać zmienną statystyczną. Jednakże w związku z brakiem niektórych danych statystycznych jednoznacznie opisujących dany element składowy niektóre z nich opisane zostały zestawem zmiennych statystycznych.

W ankiecie uwzględniono piętnaście czynników kapitału regionalnego, natomiast z uwagi na brak możliwości dopasowania odpowiednich zmiennych źródłowych (danych statystyki publicznej) oraz subiektywność pewnych czynników i trudność z przełożeniem ich na zmienne mierzalne, dokonano weryfikacji początkowych założeń i w efekcie w skład miernika weszło dwanaście spośród piętnastu czynników zawartych w ankiecie. Nie uwzględniono następujących czynników kapitału regionalnego: sieci współpracy, tradycji historyczno-kulturowych i klimatu gospodarczego.

Drugim etapem, już po ograniczeniu miernika do dwunastu głównych czynników kapitału regionalnego, było obliczenie subindeksów (mierników cząstkowych) dla ich elementów składowych. Subindeksy na tym poziomie obliczone zostały poprzez przyporządkowanie danych statystycznych do poszczególnych elementów składowych czynników kapitału regionalnego oraz znormalizowanie uzyskanych ocen.

Należy zaznaczyć, iż zmienne statystyczne tylko w nielicznych przypadkach bezpośrednio odpowiadały definicjom elementów składowych czynników kapitału regionalnego uwzględnionych w ankiecie. Wobec tego stosowane były także zmienne o charakterze aproksymacyjnym. Powiązanie zmiennych aproksymacyjnych z czynnikami i ich elementami składowymi, których natężenie miały one opisywać, miało niekiedy miejsce poprzez pewne zależności ekonomiczne. Stąd pojawiły się na przykład zmienne opisujące sytuację z punktu widzenia gospodarstw domowych jako przybliżenie opisu środowiska funkcjonowania przedsiębiorców. Przybliżenie takie można uzasadnić faktem, że dostępność zasobów infrastrukturalnych dla podmiotów i jednostek działających w tej samej przestrzeni powinna być podobna. Z kolei w obszarach, gdzie stanowiły one dla siebie konkurencję, powinno występować powiązanie kształtowania się cen. W ramach przyjętej metodyki dobór zmiennych wydawał się optymalny przy założeniu, by ocena stanu (atrakcyjności) czynników kapitału regionalnego i ich elementów składowych dokonywana była na podstawie obiektywnych, liczbowych i powszechnie dostępnych danych statystycznych.

Normalizacja wartości subindeksów realizowana była w ten sposób, że województwo o najlepszym stanie danego elementu składowego czynnika otrzymywało wartość indeksu 1, a region o najgorszym stanie wartość 0. Uzyskiwana wartość indeksu, a co za tym idzie – powstających w wyniku ich agregacji mierników, ma więc całkowicie interpretację relatywną (względną) – wyraża ocenę stanu danego czynnika jako obraz przewagi nad regionem najsłabszym oraz dystansu do regionu najlepszego (benchmarku), a nie odzwierciedlenie bezwzględnego stanu zjawisk.

W trzecim etapie obliczone zostały mierniki będące przedmiotem właściwej analizy, powstające przez agregację subindeksów dotyczących elementów czynników głównych kapitału regionalnego do poziomu tych czynników oraz mierników (subindeksów drugiego poziomu) dotyczących czynników do poziomu miernika syntetycznego, odzwierciedlającego kompleksową ocenę atrakcyjności inwestycyjnej regionu. Agregacja na obydwu poziomach prowadzona była przy użyciu uzyskanych z ankiety wag, wynikających z odpowiednio przekształconych ocen znaczenia poszczególnych czynników i ich elementów dla przedsiębiorców. Na obydwu poziomach prowadzona była normalizacja, tzn. normalizowane były zarówno subindeksy dotyczące elementów składowych czynników (przed agregacją

do mierników dotyczących stanu czynników), jak i mierniki dotyczące czynników przed agregacją do miernika syntetycznego.

Ze względu na zróżnicowanie znaczenia poszczególnych czynników kapitału i ich elementów ze względu na rodzaj działalności, widoczne w wynikach ankiet, oraz fakt, że statystyczny opis, na przykład rynków zbytu i rynków zaopatrzenia, może wymagać użycia innych danych w przypadku różnych działalności, obliczenia zmierzające do uzyskania wartości miernika prowadzone były odrębnie dla ośmiu branż wyodrębnionych według rodzaju działalności. Zabieg ten miał jednak charakter techniczny, a wnioskowanie prowadzone było w sposób niezależny od specyfiki branży, na podstawie mierników o interpretacji uniwersalnej, uzyskanych przez agregację (uśrednienie) ocen wyliczonych dla poszczególnych branż. W przypadku ocen dotyczących poszczególnych czynników przy agregacji według branż zastosowano wagi uwzględniające znaczenie konkretnego czynnika dla poszczególnych branż, natomiast w przypadku finalnego miernika syntetycznego dla wszystkich branż przyjęto równe wagi.

Tabela 3.4 zawiera opis zmiennych statystycznych, które przyporządkowane zostały do poszczególnych elementów składowych czynników kapitału regionalnego, uwzględnionych w ankiecie. Pokazuje również hierarchiczną strukturę miernika syntetycznego, tj. przyporządkowanie zmiennych do elementów, a elementów do czynników głównych (których łączny stan opisuje kapitał regionalny, odzwierciedlany przez miernik syntetyczny).

Wracając do nieuwzględnionych czynników kapitału regionalnego, pominięto sieci współpracy, gdyż w aspekcie możliwym do pomiaru informacje dotyczące tego czynnika powiełałyby się z informacjami dotyczącymi bazy akademickiej i szkolnictwa. Wprawdzie wzbogaciłyby one badanie w aspekcie jakościowym (dotyczącym współpracy ze wspomnianymi instytucjami), ale na gruncie cech możliwych do pomiaru ilościowego, dostępnych w systemie statystycznym, dokonanie rozróżnienia pomiędzy elementami składowymi tych czynników byłoby trudne.

Elementy składowe związane z tradycjami historyczno-kulturowymi miały charakter zdecydowanie subiektywny, niepodlegający obiektywnemu pomiarowi. Trudno byłoby więc opisać je za pomocą zmiennych mierzalnych, co było warunkiem do obliczenia miernika syntetycznego.

Podobne zastrzeżenie dotyczyło przynajmniej części elementów składowych związanych z klimatem gospodarczym. Co prawda w tym przypadku można było podjąć się uwzględnienia niektórych parametrów opisujących działalność administracji i władz lokalnych, jednakże wśród danych dostarczanych przez statystykę publiczną nie udało się znaleźć takich, które w istotny sposób przekładałyby się na ocenę jakości działania administracji w oczach przedsiębiorców.

Tabela 3.4 (cd.)

Czynniki kapitału regionalnego i ich elementy składowe ^a		Dane statystyczne	Typ zm. ^b	Branże ^c								
				BUD	ELE	TRA	FAR	AGD	MASZ	ODP	INF	
		Liczba zarejestrowanych podmiotów w sekcji H na mieszkańca (2006/2010/2018)	S			X						
		Liczba zarejestrowanych podmiotów w sekcji C na mieszkańca (2006/2010/2018)	S	X		X	X	X	X			
		Liczba zarejestrowanych podmiotów w sekcji E na mieszkańca (2006/2010/2018)	S								X	
		Liczba zarejestrowanych podmiotów w sekcji J na mieszkańca (2006/2010/2018)	S									X
		Elementy składowe nieuwzględnione: 1.3. Obecność przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego, 1.4. Obecność przedsiębiorstw liderów danego sektora, 1.5. Obecność przedsiębiorstw z sektora zaawansowanych technologii										
2. Rynki zaopatrzenia	2.1. Surowce	Wartość dodana sekcji C na mieszkańca (2004/2008/2016)	S	X	X	X	X	X	X			X
		Wartość dodana sekcji C i F na mieszkańca (2004/2008/2016): • sekcja D • sekcja F	S	X								
		Wartość dodana sekcji H na mieszkańca (2004/2008/2016)	S								X	
		Liczba zarejestrowanych podmiotów w sekcji C na mieszkańca (2006/2010/2018)	S	X	X	X	X	X	X			X
		Liczba zarejestrowanych podmiotów w sekcjach C i F na mieszkańca (2006/2010/2018): • sekcja D/C • sekcja F	S	X								
		Liczba zarejestrowanych podmiotów w sekcji H na mieszkańca (2006/2010/2018)	S								X	
		Ceny wybranych materiałów budowlanych (2006/2010/2017): • cegła budowlana pełna palona • cement portlandzki	D	X								
		Cena benzyny silnikowej bezołowiowej, 95 oktanów (2006/2010/2017)	D		X						X	

Tabela 3.4 (cd.)

Czynniki kapitału regionalnego i ich elementy składowe ^a	Dane statystyczne	Typ zm. ^b	Branże ^c								
			BUD	ELE	TRA	FAR	AGD	MASZ	ODP	INF	
	Elementy składowe nieuwzględnione: 9.2. Dobrze rozwinięta sieć usług informacyjnych o charakterze rynkowym, 9.3. Dobrze rozwinięta sieć usług informacyjnych o charakterze technologicznym, 9.4. Dobrze rozwinięta sieć usług informacyjnych o charakterze finansowym, 9.5. Dobrze rozwinięta sieć usług szkoleniowych, 9.6. Dobrze rozwinięta sieć usług doradczo-konsultingowych o charakterze rynkowym (wsparcie przy szukaniu nowych rynków zbytu itp.), 9.7. Dobrze rozwinięta sieć usług doradczo-konsultingowych o charakterze technologicznym (wsparcie przy uzyskiwaniu certyfikatów itp.), 9.8. Dobrze rozwinięta sieć usług doradczo-konsultingowych o charakterze finansowym (wsparcie przy wnioskowaniu o środki finansowe itp.), 9.9. Dobrze rozwinięta sieć usług z zakresu transferu technologii										
10. Baza akademicka i szkolnictwo zawodowe	10.1. Bliskość szkół wyższych	Liczba szkół wyższych na mieszkańca (2006/2010/2017) ^p	S	X	X	X	X	X	X	X	X
		Absolwenci szkół wyższych na mieszkańca (2006/2010/2017) ^r	S	X	X	X	X	X	X	X	X
	10.2. Bliskość szkół zawodowych ^s	Liczba szkół zasadniczych i średnich zawodowych dla dorosłych na mieszkańca (2006/2010/2017)	S	X	X	X	X	X	X	X	X
		Absolwenci szkół zasadniczych i średnich zawodowych dla dorosłych na mieszkańca (2006/2010/2017)	S	X	X	X	X	X	X	X	X
	Elementy składowe nieuwzględnione: 10.3. Oferta edukacyjna adekwatna do potrzeb rynku pracy, 10.4. Możliwość dalszego kształcenia pracowników, 10.5. Wysoki poziom kształcenia										
11. Baza instytucji badawczo-rozwojowych	11. 1. Bliskość jednostek badawczo-rozwojowych	Liczba jednostek badawczo-rozwojowych na mieszkańca (2005/2009/2017)	S	X	X	X	X		X	X	X
		Zatrudnienie w działalności badawczo-rozwojowej na mieszkańca (2005/2009/2015)	S	X	X	X	X		X	X	X
		Nakłady na działalność badawczo-rozwojową na mieszkańca (2005/2009/2017)	S	X	X	X	X		X	X	X
	Elementy składowe nieuwzględnione: 11.2. Oferta usługowa wspierająca daną działalność gospodarczą, 11.3. Możliwość realizacji wspólnych projektów badawczo-rozwojowych, 11.4. Wysoki poziom świadczonych usług badawczo-rozwojowych, 11.5. Ceny świadczonych usług badawczo-rozwojowych										
12. Sieci współpracy ^t	Elementy składowe nieuwzględnione: 12.1. Odpowiednio wysoki poziom współpracy pomiędzy jednostkami naukowo-badawczymi a przedsiębiorstwami, 12.2. Odpowiednio wysoki poziom współpracy pomiędzy administracją a przedsiębiorstwami, 12.3. Odpowiednio wysoki poziom współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami tego samego lub pokrewnego sektora, 12.4. Odpowiednio wysoki poziom współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami z różnych sektorów, 12.5. Odpowiednio wysoki poziom współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami sektorów zaawansowanych technologii a pozostałymi przedsiębiorstwami										

Czynniki kapitału regionalnego i ich elementy składowe ^a	Dane statystyczne	Typ zm. ^b	Branże ^c								
			BUD	ELE	TRA	FAR	AGD	MASZ	ODP	INF	
13. Klimat gospodarczy ^u	Elementy składowe nieuwzględnione: 13.1. Zrozumiałe i spójne procedury administracyjne, 13.2. Wysoki poziom kwalifikacji urzędników, 13.3. Szybkie wydawanie decyzji administracyjnych, 13.4. Łatwy dostęp do informacji o obowiązujących przepisach prawnych (podatkowych itp.), 13.5. Spójność interpretacji prawnych i decyzji administracyjnych, 13.6. Pozytywne nastawienie władz lokalnych do przedsiębiorców, 13.7. Działania władz lokalnych mające na celu promocje regionalnych przedsiębiorstw, 13.8. Otwartość władz lokalnych na indywidualne potrzeby przedsiębiorców, 13.9. Jasna wizja kierunków rozwoju regionu										
14. Tradycje historyczno-kulturowe ^w	Elementy składowe nieuwzględnione: 14.1. Tradycje zawodowe, 14.2. Obecność różnych kultur/tradycji wyznaniowych, 14.3. Tradycje i zwyczaje lokalne, 14.4. Otwartość społeczności lokalnej wobec inwestorów z innych regionów, 14.5. Lokalna etyka biznesowa (wartości i normy funkcjonujące w lokalnej gospodarce).										
15. Jakość życia ^x	15.1. Poziom bezpieczeństwa w regionie	Liczba przestępstw stwierdzonych na mieszkańca (2006/2009/2017)	D	X	X	X	X	X		X	X
		Wykrywalność przestępstw (2006/2009/2017)	S	X	X	X	X	X		X	X
	15.2. Oferta kulturalna (kina, teatry, galerie itp.)	Miejsca w kinach stałych na mieszkańca (2006/2010/2017)	S	X	X	X	X	X		X	X
		Miejsca w teatrach na mieszkańca (2006/2010/2017)	S	X	X	X	X	X		X	X
	15.3. Możliwość rekreacji (kluby sportowe, ścieżki rowerowe itp.)	Liczba klubów sportowych na mieszkańca (2006/2010/2016)	S	X	X	X	X	X		X	X
		Ćwiczący w klubach sportowych na mieszkańca (2006/2010/2016)	S	X	X	X	X	X		X	X
	15.4. Koszty utrzymania ^y	Cena chleba pszenno-żytniego (2006/2010/2017)	D	X	X	X	X	X		X	X
		Cena energii elektrycznej dla gospodarstw domowych, taryfa całodobowa (2006/2010/2017)	D	X	X	X	X	X		X	X
		Cena biletu normalnego na przejazd autobusem miejskim (2006/2010/2017)	D	X	X	X	X	X		X	X
	15.5. Koszty wynajmu lub zakupu mieszkań	Cena m ² lokalu mieszkalnego (2005/2010/2017)*	D	X	X	X	X	X		X	X
Elementy składowe nieuwzględnione: 15.6. Atrakcyjny wizerunek regionu, 15.7. Klimat, 15.8. Środowisko przyrodnicze (lasy, jeziora itp.).											

* Transakcje kupna/sprzedaży nieruchomości w 2005 r., GUS, Warszawa 2006; Obrót nieruchomościami w 2009 r. Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa 2010; Obrót nieruchomościami w 2017 r. Analizy statystyczne, GUS, Warszawa 2018.

** Rocznik Statystyczny Województw 2006, GUS, Warszawa 2006; Rocznik Statystyczny Województw 2010, GUS, Warszawa 2010.

Dane, dla których nie oznaczono odrębnie źródła, pochodzą z Banku Danych Lokalnych GUS (<http://bdl.stat.gov.pl>).

^a Z uwagi na brak możliwości dopasowania wiarygodnych danych statystycznych części czynników kapitału regionalnego i ich elementów składowych poddanych badaniu ankietowemu nie została uwzględniona przy konstrukcji miernika syntetycznego. Symbol czynnika jest zgodny z numeracją czynników występujących w ankiecie (przy czym pytanie drugiekwestionariusza ankiety dotyczy czynnika pierwszego).

^b Typ zmiennej: S – stymulanta, D – destymulanta.

^c Znak X w odpowiednim polu tabeli oznacza, że dana zmienna stanowi składową miernika syntetycznego w przypadku danego sektora.

^d Do opisu elementu składowego wykorzystano miary popytu finalnego (gęstość zaludnienia) i pośredniego (popyt zaopatrzeniowy) oraz poziom cen produktów w poszczególnych sektorach.

^e Prezentowane w tabeli przyporządkowanie danych w układzie według sekcji PKD dotyczy ostatniej edycji miernika (2019) i opiera się na klasyfikacji PKD 2007. Wszystkie dane w edycji 2007 oraz część danych w edycji 2011 miały układ według PKD 2004, co wiązało się z innym przyporządkowaniem symboli sekcji (szczegóły dotyczące edycji historycznych nie zostały przedstawione w tabeli).

^f Do opisu elementu składowego użyto miar skali działalności podmiotów sekcji, do której należał dany sektor. Liczba podmiotów i wartość dodana miały układ sektorowy.

^g Elementy składowe, surowce i półprodukty opisane zostały poprzez miary obecności i skali działalności podmiotów sekcji, które miały największy udział w użyciu pośrednim danego sektora. Sekcje te zostały wyznaczone na podstawie ogólnej orientacji w sposobie funkcjonowania sektorów, ale także z wykorzystaniem informacji zawartych w tabeli przepływów międzygałęziowych.

^h Elementy składowe, konwencjonalne i alternatywne źródła energii miały wartości identyczne dla wszystkich sektorów (choć różna była waga tego elementu składowego dla różnych sektorów), gdyż stanowiły one parametr otoczenia gospodarczego, w jakim prowadzona była działalność.

ⁱ Jako miarę dostępności nieruchomości danego typu przyjęto liczbę transakcji kupna/sprzedaży na mieszkańca oraz cenę metra kwadratowego. Z uwagi na reprezentatywność danych cena lokali niemieszkalnych aproksymowała powierzchnie biurowe i magazynowe. Natomiast ceny dzierżawy i najmu aproksymowały ceny sprzedaży.

^j Za miarę dostępności połączeń drogowych na szczeblu krajowym i międzynarodowym przyjęto miarę (gęstość) występowania dróg odpowiedniej kategorii na danym terenie (w przypadku połączeń międzynarodowych dodatkową wagę przyłożono do dróg ekspresowych i autostrad).

^k Jakość dróg odzwierciedlała procent dróg o wyższej klasie i ich długości.

^l Jako miarę dostępności internetu szerokopasmowego w 2005 roku przyjęto procent gospodarstw domowych z dostępem do internetu, gdyż w dużej mierze był on wynikiem jego dostępności w rozsądnej cenie, warunkowanej stanem rozwoju sieci operatorów/dostawców internetu, a brak było innych reprezentatywnych danych.

^m Dostęp do telefonii komórkowej potraktowano jako powszechny, nieuwarunkowany terytorialnie, z tego względu element ten został pominięty.

ⁿ W grupie tej wzięto pod uwagę dostępność siły roboczej określonego typu (wykwalifikowanej/niewykwalifikowanej) oraz wysokość płac rzutującą na koszty prowadzenia działalności gospodarczej i w ten sposób stanowiącą znaczący element oddziaływania rynku pracy na atrakcyjność lokalizacyjną inwestycji.

^o Z uwagi na brak innych reprezentatywnych danych za miarę stopnia obciążenia podatkami i opłatami lokalnymi przyjęty został iloraz wpływów z podatków lokalnych (w tym podatku od nieruchomości) do wpływów z opłaty skarbowej i podatku od czynności cywilno-prawnych.

^p Liczba szkół, zarówno wyższych, jak i zawodowych, niiosa w sobie informację o konkurencji i różnorodności oferty oraz „rozproszeniu” sieci kształcenia.

^r Liczba absolwentów, zarówno szkół wyższych, jak i zawodowych, odzwierciedlała skalę możliwości kształcenia, „pojemność” systemu edukacji.

^s Wzięto pod uwagę jedynie szkolnictwo zasadnicze i średnie zawodowe dla dorosłych, gdyż stopień rozwoju szkolnictwa zawodowego dla dorosłych świadczył o rzeczywistych możliwościach doksztacania i przekwalifikowania pracowników, natomiast jeśli chodzi o szkolnictwo dla młodzieży, odpowiednie zmienne wyrażałyby jedynie proporcje między szkolnictwem zawodowym a ogólnokształcącym.

^t Pominięto ten czynnik, gdyż w aspekcie możliwym do pomiaru informacje dotyczące jego elementów składowych powielają się z informacjami dotyczącymi bazy akademickiej i szkolnictwa.

^u Czynnik ten nie został uwzględniony, gdyż wśród danych dostarczanych przez statystykę publiczną nie udało się znaleźć takich, które w istotny sposób przekładałyby się na ocenę jakości działania administracji w oczach przedsiębiorców.

^w Czynnik ten nie został uwzględniony, gdyż wśród danych dostarczanych przez statystykę publiczną nie udało się znaleźć takich, które pozwoliłyby na jego obiektywny pomiar.

^x Część elementów składowych w ramach tego czynnika, takich jak klimat i atrakcyjny wizerunek regionu, pominięto, gdyż są to elementy odczuwalne bardzo subiektywnie i w związku z tym trudne do opisania. Dla pozostałych dobrane zostały zmienne statystyczne opisujące ich stan (w sposób mniej lub bardziej bezpośredni).

^y Koszty utrzymania i zaspokojenia potrzeb mieszkaniowych zostały aproksymowane poprzez dane dotyczące średnich cen dla wybranych reprezentantów.

Źródło: opracowanie własne.

Należy przy tym zauważyć, że spośród pominiętych czynników kapitału regionalnego jedynie klimat gospodarczy okazał się w ocenie respondentów dość ważny, w związku z tym brak jego uwzględnienia można traktować jako pewną stratę. Pozostałe pominięte czynniki i ich elementy składowe miały mniejsze znaczenie dla decyzji inwestycyjnych przedsiębiorców z sektorów poddanych badaniu.

Czynniki kapitału regionalnego, dla których miernik syntetyczny nie został obliczony, a obecne w ankiecie, poddane zostały analizie pod kątem ocen wystawionych przez przedsiębiorców.

3.2.3. Konstrukcja miary oceny znaczenia czynników składowych kapitału regionalnego objętych badaniem ankietowym

Konstrukcja kwestionariusza ankiety do badania czynników kapitału regionalnego oraz ich elementów składowych zakładała przeprowadzenie oceny przedstawionych respondentowi wariantów drogą wyboru przez niego pięciu – jego zdaniem – najważniejszych, a następnie uszeregowanie ich według stopnia ważności za pomocą oznaczenia cyframi od 1 do 5, przy czym cyfra 1 oznaczała wariant uznany przez respondenta za najważniejszy, a cyfra 5 wariant najmniej ważny. Brak oceny oznaczał, iż dany wariant został uznany przez respondenta za całkowicie nieważny.

Opracowując wyniki tak zaprojektowanego badania, otrzymano ocenę każdego wariantu wyrażoną przez pięć parametrów, tj. liczbę (odsetek) ocen od 1 do 5 zgromadzonych przez dany wariant.

Taka forma prezentacji wyników badania była jedyną, która dała pełną informację o preferencjach respondentów, choć z drugiej strony była ona źródłem pewnych utrudnień interpretacyjnych. Otóż umożliwiła ona co prawda przeprowadzenie złożonych analiz preferencji, a także poszukiwanie relacji pomiędzy poszczególnymi wariantami czy też znalezienie wariantów dominujących i zdominowanych, ale nie dała odpowiedzi na proste z pozoru pytanie o to, który wariant był ważniejszy, a który mniej ważny. Nie można było bowiem jednoznacznie ustalić, w jakim stopniu ocena 1 była „lepszą” od oceny 2, ocena 2 od oceny 3 itd. Na podstawie udzielonych odpowiedzi można było jedynie sporządzić kilka „rankingów” znaczenia wariantów według różnych kryteriów, w tym na przykład ranking według kryterium uzyskanej liczby ocen najwyższych (cyfra 1), według kryterium uzyskanej liczby ocen nie gorszych niż 2 itd. Tylko w przypadku, gdyby wszystkie te rankingi były identyczne, można byłoby mówić o jednoznacznej hierarchii wariantów. Taka sytuacja była jednak mało prawdopodobna.

Dlatego też w celu uzyskania możliwości liniowego uszeregowania wariantów konieczne było stworzenie uproszczonej miary oceny znaczenia wariantów. Zbudowanie owej miary było w danym przypadku niezbędne z dwóch powodów.

Pierwszym z nich był wspomniany wyżej czynnik interpretacyjny, czyli potrzeba przejrzystej interpretacji wyników badań mimo świadomości pewnej arbitralności założeń przyjętych na potrzeby takiej prezentacji. Drugim był fakt, że na podstawie wyników ankiety oceniającej znaczenie poszczególnych czynników kapitału regionalnego oraz ich elementów składowych konstruowane były wagi, z jakimi czynniki te wprowadzone zostały do miernika syntetycznego. Na potrzeby stworzenia owych wag konieczne było przyjęcie pojedynczej miary, wyrażającej w sposób syntetyczny znaczenie wariantu z punktu widzenia respondentów.

Syntetyczna miara oceny znaczenia wariantu obliczana była jako średnia ocen punktowych przydzielonych danemu wariantowi przez wszystkich respondentów. Ocena punktowa na poziomie respondenta była funkcją miejsca przypisanego wariantowi przy wyborze wariantów najważniejszych.

Kwestią zasadniczą był wybór skali ocen punktowych przypisanych miejscom w rankingu, tj. postaci owej funkcji. W niniejszym badaniu posłużono się skalą liniową, w której pierwszym miejscu w rankingu według wskazań respondenta od 1 do 5 przypisywane były kolejne liczby naturalne w odwrotnej kolejności, a więc od 5 do 1. Brak przypisania wariantowi rangi przez respondenta (tj. uznanie go za nieważny) odpowiadał ocenie 0.

Miarę oceny znaczenia wariantu przedstawia następujący wzór:

$$M_i = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^{n_i} (6 - r_{ij}), \quad (5)$$

gdzie r_{ij} – miejsce wariantu i w rankingu według respondenta j ; n – liczba wszystkich respondentów; n_i – liczba respondentów, którzy uwzględnili wariant i w swoim rankingu.

Przyjęta skala spowodowała, że uproszczona miara oceny w sposób względnie wyważony brała pod uwagę wszystkie wskazania wariantu przez respondenta, nie tylko na pierwszym miejscu, ale również na miejscach dalszych. Własność ta w dużej mierze zadecydowała o jej wyborze.

Brane pod uwagę były również inne skale oceny, silniej dyskryminujące rozważane warianty, dla których uzasadnieniem mogłyby być dość jednoznaczne preferencje widoczne w odpowiedziach respondentów. Jednakże zastosowanie skal silniej dyskryminujących prowadziło do marginalizacji znaczenia większości czynników poza kilkoma najważniejszymi. A jak wskazują przytoczone w rozdziale pierwszym i czwartym rozważania, każdy z czynników kapitału regionalnego i jego elementów składowych odgrywa rolę w decyzjach inwestycyjnych przedsiębiorców. Przyjęcie liniowej skali ocen umożliwia zatem uwzględnienie powyższej tezy.

Uzyskana w ten sposób uproszczona miara oceny wariantu unormowana została w przedziale od 0 do 5. Ocena 5 oznaczała wariant wskazany przez wszystkich respondentów jako najważniejszy, a 0 taki, który przez nikogo nie został uznany za jeden z pięciu najważniejszych, tzn. przez nikogo nie został wskazany w ankiecie.

3.2.4. Metodyka obliczeń miernika syntetycznego

W literaturze dotyczącej metod porządkowania obiektów wielowymiarowych spotkać można wiele metod konstrukcji mierników syntetycznych służących porządkowaniu tych obiektów w przestrzeni jednowymiarowej. Na potrzeby niniejszego badania wybrana została metoda bezwzorcowa (tj. niewymagająca porównywania każdego z obiektów ze „wzorcem”, uosabiającym „najlepsze” wartości poszczególnych cech) z zastosowaniem normalizacji składowych miernika.

Przyjęto, że X_{ij} oznacza wartość składowej (zmiennej źródłowej) i dla obiektu (województwa) j , przy czym wszystkie składowe mają postać stymulanty.

Zmienne źródłowe wchodzące w skład obliczanego miernika podzielono na stymulanty i destymulanty. Stymulanta jest to zmienna pozytywnie wpływająca na badane zjawisko, a więc w tym wypadku taka, której wyższy poziom oznacza większą atrakcyjność lokalizacyjną regionu. Destymulanta jest to zmienna wpływająca ujemnie na badane zjawisko, a więc taka, której wyższy poziom oznacza mniejszą atrakcyjność. Destymulanty zostały sprowadzone do postaci stymulant poprzez pomnożenie przez minus jeden (zmianę znaku).

Wszystkie składowe zostały znormalizowane zgodnie z formułą:

$$Z_{ij} = \frac{X_{ij} - \min_j \{x_{ij}\}}{\max_j \{x_{ij}\} - \min_j \{x_{ij}\}}. \quad (6)$$

Miernik syntetyczny dla województwa j obliczany był na podstawie znormalizowanych składowych poprzez agregację z uwzględnieniem wag, zgodnie z formułą:

$$S_j = \frac{\sum_i w_i Z_{ij}}{\sum_i w_i}, \quad (7)$$

gdzie w_i – waga przypisywana i -tej składowej.

Otrzymany w ten sposób miernik syntetyczny jest zmienną znormalizowaną z przedziału od 0 do 1. Wartość 0 oznacza, że województwo jest najsłabsze ze względu na każdą ze składowych, 1 – że jest w każdym przypadku najlepsze.

W pierwszym etapie obliczenia wykonywane były zgodnie z podanymi wzorami dla wszystkich grup czynników, sumowanie we wzorze (7) odbywało się zaś po wszystkich elementach składowych należących do grupy. Otrzymano w ten sposób trzynaście mierników cząstkowych. Ponieważ były one znormalizowane, w zasadzie nie wymagały zastosowania formuły (6) w drugim etapie. Jednak ponieważ większa liczba elementów składowych zwykle zmniejszała zakres zmienności miernika (rzadko zdarzało się, by ten sam obiekt był najlepszy bądź najgorszy ze względu na wszystkie kryteria), a poszczególne czynniki różniły się dość znacznie pod względem liczby uwzględnianych elementów składowych, by zachować rzeczywistą proporcjonalność wpływu miernika cząstkowego na miernik ostateczny do przyjętych wag, zastosowano ponowną normalizację mierników cząstkowych.

Wagi czynników naliczane były odrębnie dla poszczególnych sektorów. Podstawę do naliczenia wag dla poszczególnych czynników kapitału regionalnego i ich elementów składowych stanowiły wyniki ankiety przeprowadzonej wśród przedsiębiorców.

Wagi przypisywane poszczególnym elementom składowym były proporcjonalne do wartości miary ich ważności w ocenie respondentów (M_i), obliczonej zgodnie z metodyką opisaną w punkcie 3.2.3. Waga czynnika przy naliczaniu miernika cząstkowego dla jego grupy była równa ilorazowi miary M_i dla danego czynnika w stosunku do sumy miar dla wszystkich elementów składowych należących do grupy, uwzględnionych w mierniku. Waga dla grupy czynników w mierniku syntetycznym była obliczana analogicznie, na podstawie wyników pytania pierwszego ankiety.

Z powyższego wynika, że na pierwszym poziomie naliczania waga przypisywana była pojedynczemu czynnikowi odpowiadającemu punktowi ankiety. Tymczasem do opisu jednego elementu składowego czynnika zwykle używało się kilku zmiennych źródłowych. Przyjęto, że w obrębie elementu składowego czynnika wszystkim zmiennym źródłowym przypisywane były jednakowe wagi. Ostateczna waga przypisywana zmiennej źródłowej była zatem równa wadze obliczonej dla elementu składowego czynnika, podzielonej przez liczbę zmiennych źródłowych opisujących dany element składowy czynnika.

3.3. Ocena znaczenia czynników kapitału regionalnego determinujących decyzje inwestycyjne przedsiębiorców – rezultaty badań ankietowych

Liczba ankiet zebranych w dwóch badaniach w poszczególnych sektorach oraz wskaźnik odpowiedzi, tj. informacja o tym, od jakiej części jednostek uzyskano ankietę, zawarte zostały w tabeli 3.5.

Tabela 3.5. Liczba przedsiębiorstw poddanych badaniu w ramach projektów „LORIS Wizja” w 2007 roku, „Sprawne zarządzanie w ochronie zdrowia” oraz „Strategiczna analiza przedsiębiorstw” w latach 2018–2019

Sektor	Liczba ankiet	Wskaźnik odpowiedzi (w proc.)
Badanie w ramach projektu „LORIS Wizja” w 2007 roku		
Produkcja wyrobów z surowców niemetalicznych oraz budownictwo	34	3,66
Produkcja maszyn i aparatury elektrycznej	25	28,09
Transport oraz gospodarka magazynowa	28	10,14
Produkcja wyrobów farmaceutycznych	25	24,04
Produkcja sprzętu gospodarstwa domowego	24	53,33
Produkcja pozostałych maszyn specjalnego przeznaczenia	29	34,52
Zagospodarowanie odpadów	23	39,66
Informatyka	29	7,14
Pozostałe sektory	10	–
Razem ankiet	227	11,39 ^a
Badanie w latach 2018–2019 w ramach projektów „Sprawne zarządzanie w ochronie zdrowia” oraz „Strategiczna analiza przedsiębiorstw”		
Sektor usług medycznych	34	32,08
Sektor kosmetyczny	5	4,72
Sektor włókienniczy i mody	6	5,66
Sektor zaawansowanych materiałów budowlanych	8	7,55
Sektor informatyczny i telekomunikacji	25	23,58
Sektor innowacyjnych usług	28	26,42
Razem ankiet	106	98,15 ^b

^a Procent realizacji próby badawczej.

^b Procent realizacji próby badawczej z uwagi na dobór celowy próby.

Źródło: opracowanie własne.

Oceny ankietowanych dotyczące znaczenia poszczególnych czynników kapitału regionalnego wskazały, iż na znaczeniu zyskały przede wszystkim takie czynniki jak: klimat gospodarczy (wzrost o 0,55 pkt), rynek pracy (wzrost o 0,40 pkt), rynki zbytu (wzrost o 0,30 pkt), jakość życia (wzrost o 0,25 pkt) oraz koszty prowadzenia

przedsiębiorstwa (wzrost o 0,25 pkt). Na znaczeniu w opinii ankietowanych straciły natomiast takie czynniki jak: tradycje historyczno-kulturowe (spadek o 0,40 pkt), nieruchomości (spadek o 0,25 pkt) oraz sieci współpracy (spadek o 0,05 pkt) (wykres 3.1).

Z kolei układ czynników determinujących decyzje o lokalizacji/realizacji inwestycji nie uległ znaczącym zmianom i nadal na zachowania inwestorów wpływ mają takie czynniki jak: dostęp do rynku zbytu, rynku pracy, koszty prowadzenia przedsiębiorstwa oraz rozwinięta infrastruktura transportowa. Na znaczeniu zyskały natomiast klimat gospodarczy oraz jakość życia. Należy również podkreślić, iż spadek odnotowany został dla czynnika nieruchomości, co może być podyktowane nasyceniem rynku odpowiednimi powierzchniami i terenami inwestycyjnymi. Niepokojący może być natomiast nadal relatywnie niski poziom znaczenia bazy instytucji okołobiznesowych, badawczo-rozwojowych oraz akademickiej. Można wnioskować, iż pomimo prób podejmowanych w zakresie promowania idei współpracy ze wskazanymi podmiotami, nadal poziom zainteresowania nią, na przykładzie badanej próby, jest niski.

Na rynki zbytu jako cząstkowy czynnik kapitału regionalnego wpływ miały:

- obecność przedsiębiorstw zaawansowanych technologicznie;
- obecność przedsiębiorstw – liderów;
- obecność przedsiębiorstw z kapitałem zagranicznym;
- bliskość dostawców i kooperantów;
- bliskość rynków zbytu.

Wszystkie te czynniki podlegały wahaniom w badanych latach 2007 i 2018, zmieniło się również ich znaczenie w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego. Spośród czynników cząstkowych największy wzrost znaczenia osiągnęła bliskość dostawców i kooperantów, którego ranga w roku 2007 oceniona została na poziomie 3,65 pkt, a w roku 2018 na poziomie 3,85 pkt (wzrost o 0,20 pkt). Kolejnym czynnikiem o zbliżonej dynamice wzrostu w tej grupie była bliskość rynków zbytu – w 2007 roku odnotował on poziom 4,05 pkt, a w 2018 roku 4,20 pkt, co daje przyrost o 0,15 pkt. Niewielką dynamiką wzrostu odznaczał się natomiast czynnik obecność przedsiębiorstw – liderów z wartością przyrostu o 0,05 pkt (2007 r. 2,65 pkt, 2018 r. 2,70 pkt). Pozostałe czynniki, czyli obecność przedsiębiorstw zaawansowanych technologicznie i obecność przedsiębiorstw z kapitałem zagranicznym, odnotowały spadek na podobnym poziomie. Ranga znaczenia czynnika obecność przedsiębiorstw zaawansowanych technologicznie zmalała w 2018 roku w porównaniu do 2007 roku o 0,15 pkt (z poziomu 2,35 pkt w 2007 roku do poziomu 2,20 pkt w 2018 roku), a czynnika obecność przedsiębiorstw z kapitałem zagranicznym też o 0,15 pkt (z poziomu 2,20 pkt w 2007 roku do poziomu 2,05 pkt w 2018 roku) (wykres 3.2).

Wykres 3.1. Znaczenie czynników kapitału regionalnego w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych dla roku 2007 ($n = 227$) i 2018 ($n = 106$).

Zauważyć można, że wśród analizowanych czynników pozycję umocniła bliskość dostawców i kooperantów, a osłabiła obecność przedsiębiorstw zaawansowanych technologicznie. Na podstawie powyższych danych wnioskować można, że dla przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego bardziej liczy się minimalizacja czasu współpracy z dostawcami i kooperantami. Można także domniemywać, iż pewne zmniejszenie znaczenia bliskości przedsiębiorstw zaawansowanych technologicznie może wynikać z rozwoju, jaki dokonał się i dokonuje w gospodarce regionu łódzkiego. Duży odsetek łódzkich przedsiębiorstw inwestuje zatem w rozwój technologii i staje się to powszechnym trendem.

Wykres 3.2. Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – rynki zbytu – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych dla roku 2007 ($n = 227$) i 2018 ($n = 106$).

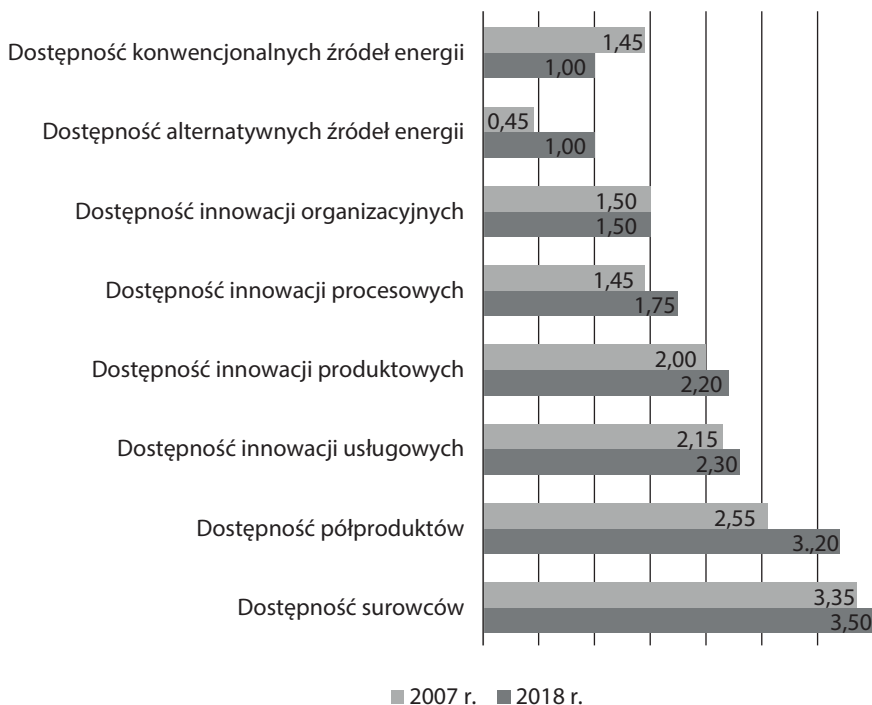
Na rynki zaopatrzenia jako cząstkowy czynnik kapitału regionalnego wpływ miały:

- dostępność innowacji organizacyjnych;
- dostępność innowacji procesowych;
- dostępność innowacji usługowych;
- dostępność innowacji produktowych;
- dostępność alternatywnych źródeł energii;
- dostępność konwencjonalnych źródeł energii;
- dostępność półproduktów;
- dostępność surowców.

Z powyższych danych wynika, że największy wzrost znaczenia odnotowały czynniki: dostępność półproduktów (o 0,65 pkt w 2018 r.), dostępność alternatywnych źródeł energii (o 0,55 pkt w 2018 r.) oraz dostępność innowacji procesowych (o 0,30 pkt w 2018 r.). Spadek znaczenia odnotowany został przede wszystkim w przypadku dostępu do konwencjonalnych źródeł energii (o 0,45 pkt w 2018 r.) (wykres 3.3).

Podobnie jak w przypadku rynków zbytu układ czynników cząstkowych wpływających na decyzje inwestycyjne przedsiębiorców z regionu łódzkiego pozostawał stabilny w badanych okresach. Należy jednak zwrócić uwagę, iż przedsiębiorcy z regionu łódzkiego zaczęli bardziej doceniać w swojej działalności kwestie związane z dostępem do alternatywnych źródeł energii i do innowacji. Podejście takie

może być oczywiście podyktowane kwestią kosztów – alternatywne źródła energii generują koszt w momencie instalacji, ale jednocześnie redukują koszty produkcji/swiadczenia usług w przyszłych procesach produkcyjnych/usługowych. Wzrost znaczenia dostępu do innowacji podyktowany jest wzrostem świadomości przedsiębiorstw, iż o pozycji na rynku decyduje wyprzedzenia potrzeb klientów (a zatem opracowywanie i wdrażanie innowacyjnych projektów zarówno w zakresie produktów/usług, procesów, jak i organizacji).

Wykres 3.3. Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – rynki zaopatrzenia – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych dla roku 2007 ($n = 227$) i 2018 ($n = 106$).

Na nieruchomości jako cząstkowy czynnik kapitału regionalnego wpływ miały:

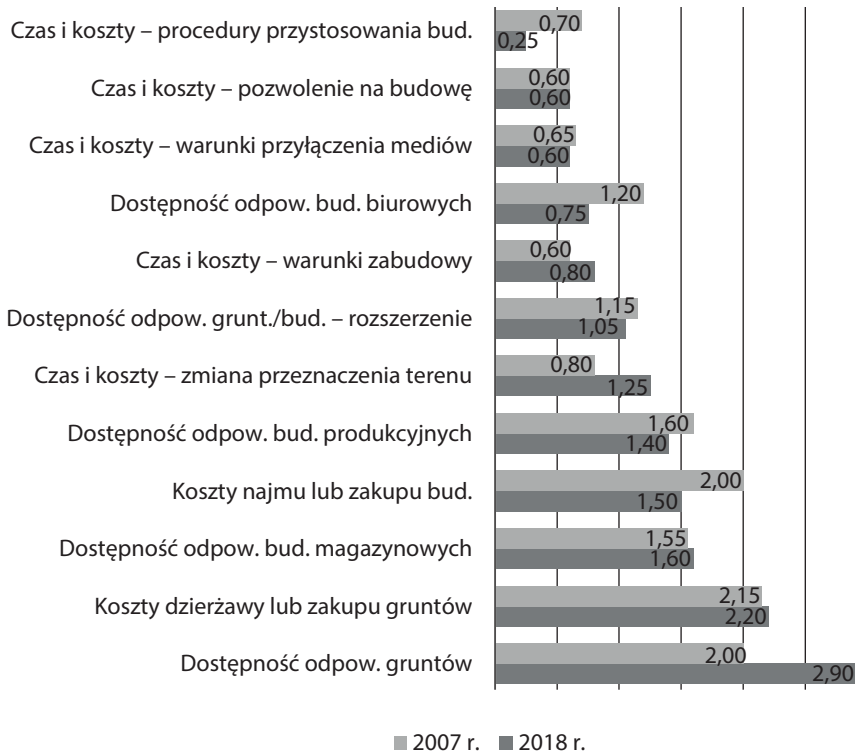
- czas i koszty – procedury przystosowania budynków;
- czas i koszty – pozwolenie na budowę;
- czas i koszty – warunki przyłączenia mediów;
- czas i koszty – warunki zabudowy;
- czas i koszty – zmiana przeznaczenia terenu;

- koszty najmu lub zakupu budynków;
- koszty dzierżawy lub zakupu gruntów;
- dostępność odpowiednich gruntów/budynków;
- dostępność odpowiednich budynków magazynowych;
- dostępność odpowiednich budynków produkcyjnych;
- dostępność odpowiednich budynków biurowych;
- dostępność odpowiednich gruntów.

Pięć z wyżej wymienionych czynników odnotowało wzrost w 2018 roku w porównaniu do 2007 roku: dostępność odpowiednich gruntów – 2,00 pkt w 2007 r., 2,90 pkt w 2018 r. (o 0,90 pkt), czas i koszty – zmiana przeznaczenia terenu – 0,80 pkt w 2007 r., 1,25 pkt w 2018 r. (o 0,45 pkt), czas i koszty – warunki zabudowy – 0,60 pkt w 2007 r., 0,80 pkt w 2018 r. (o 0,20 pkt), dostępność odpowiednich budynków magazynowych – 1,55 pkt w 2007 r., 1,60 pkt w 2018 r. (o 0,05 pkt), koszty dzierżawy lub zakupu gruntów – 2,15 pkt w 2007 r., 2,20 pkt w 2018 r. (o 0,05 pkt). Pozostałe czynniki zmniejszyły swoją rangę i osiągnęły następujący poziom: koszty najmu lub zakupu budynków – 2,00 pkt w 2007 r., 1,50 pkt w 2018 r. (najwyższy spadek wśród czynników – o 0,50 pkt), dostępność odpowiednich budynków biurowych – 1,20 pkt w 2007 r., 0,75 pkt w 2018 r. (spadek o 0,45 pkt), czas i koszty – procedury przystosowania budynków – 0,70 pkt w 2007 r., 0,25 pkt w 2018 r. (spadek o 0,45 pkt), dostępność odpowiednich budynków produkcyjnych – 1,60 pkt w 2007 r., 1,40 pkt w 2018 r. (spadek o 0,20 pkt), dostępność odpowiednich gruntów/budynków – 1,15 pkt w 2007 r., 1,05 pkt w 2018 r. (spadek o 0,10 pkt), czas i koszty – warunki przyłączenia mediów – 0,65 pkt w 2007 r., 0,60 pkt w 2018 r. (spadek o 0,05 pkt). Natomiast czynnik czas i koszty – pozwolenie na budowę pozostał na niezmiennym poziomie – 0,60 pkt w 2007 r. i 2018 r (wykres 3.4).

Z powyższych danych wynika, że dla przedsiębiorców z terenu województwa łódzkiego najistotniejsze są czynniki związane z dostępnością odpowiednich gruntów, kosztami związanymi ze zmianami przeznaczenia terenu i warunkami zabudowy, z dzierżawą lub zakupem gruntów, przyłączeniem mediów, jak również z dostępnością odpowiednich budynków magazynowych. Mniejsze znaczenie mają dla nich natomiast czynniki związane z kosztami, między innymi pozwolenia na budowę czy przyłączenia mediów. Taka sytuacja może wynikać ze stabilizacji na rynku powierzchni o różnym przeznaczeniu – zarówno pod względem kosztów, jak i nasycenia rynku odpowiednimi kategoriami budynków. Jest to szczególnie widoczne na rynku łódzkim, zwłaszcza w samej Łodzi. Dodatkowo koncentracja na gruntach oraz procedurach i kosztach związanych z warunkami zabudowy może świadczyć o zainteresowaniu przedsiębiorców nowymi inwestycjami (a zatem o rozwoju przedsiębiorstw), w tym inwestycjami na większą skalę. Ponadto

potwierdza to, iż województwo łódzkie przejmuje stopniowo pozycję lidera w sektorze logistycznym – nie tylko w skali kraju, ale i w Europie.

Wykres 3.4. Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – nieruchomości – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)

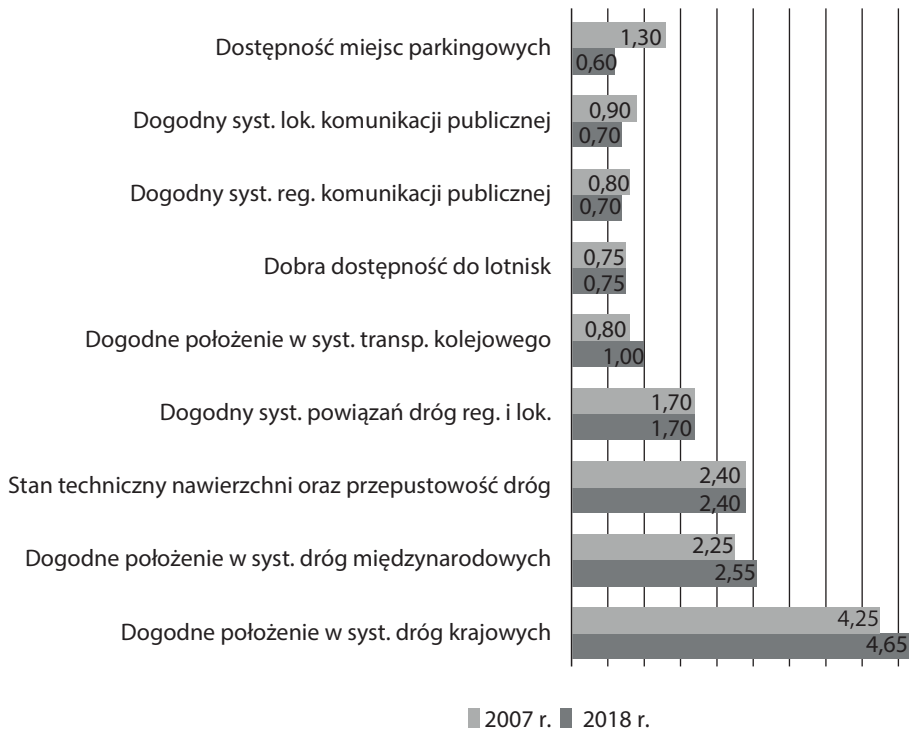
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych dla roku 2007 ($n = 227$) i 2018 ($n = 106$).

Na cząstkowy czynnik kapitału regionalnego, jakim jest infrastruktura transportowa, wpływały następujące czynniki:

- dostępność miejsc parkingowych;
- dogodny system lokalnej komunikacji publicznej;
- dogodny system regionalnej komunikacji publicznej;
- dogodny system powiązań dróg regionalnych i lokalnych;
- dobra dostępność do lotnisk;
- dogodne położenie w systemie transportu kolejowego;
- stan techniczny nawierzchni oraz przepustowość dróg;
- dogodne położenie w systemie dróg międzynarodowych;
- dogodne położenie w systemie dróg krajowych.

Wśród tych czynników tylko trzy odnotowały wzrost w 2018 roku w porównaniu do roku 2007. Były to: dogodny położenie w systemie dróg krajowych – o 0,40 pkt (4,25 pkt w 2007 r., 4,65 pkt w 2018 r.), dogodny położenie w systemie dróg międzynarodowych – o 0,30 pkt (2,25 pkt w 2007 r., 2,55 pkt w 2018 r.), dogodny położenie w systemie transportu kolejowego – o 0,20 pkt (0,80 pkt w 2007 r., 1,00 pkt w 2018 r.). Kolejne czynniki zanotowały nieznaczne spadki znaczenia: dostępność miejsc parkingowych – o 0,70 pkt (1,30 pkt w 2007 r., 0,60 pkt w 2018 r.), dogodny system lokalnej komunikacji publicznej – o 0,20 pkt (0,90 pkt w 2007 r., 0,70 pkt w 2018 r.), dogodny system regionalnej komunikacji publicznej – o 0,10 pkt (0,80 pkt w 2007 r., 0,70 pkt w 2018 r.). Na niezmiennym poziomie pozostały następujące czynniki: dogodny system powiązań dróg regionalnych i lokalnych – 1,70 pkt w 2007 r. i w 2018 r., stan techniczny nawierzchni oraz przepustowość dróg – 2,40 pkt w 2007 r. i w 2018 r., a także dobra dostępność do lotnisk – 0,75 pkt w obu badanych okresach (wykres 3.5).

Zauważyć można, że przedsiębiorcy z regionu łódzkiego zaczęli wychodzić poza rynek regionalny i lokalny, o czym może świadczyć między innymi wzrost znaczenia dogodnego położenia zarówno w systemie dróg krajowych, jak i międzynarodowych, umożliwiając szybki transport swoich produktów lub dogodność w przemieszczaniu się. Natomiast analizie poddać należy stały poziom znaczenia dobrej dostępności do lotnisk w badanych latach, tj. 2007 i 2018 roku. Taka ocena badanych przedsiębiorców może wynikać albo z akceptacji sytuacji, iż rozwój łódzkiego lotniska nie nastąpi i trzeba korzystać z alternatyw w innych województwach, albo z mniejszego znaczenia transportu lotniczego w działalności gospodarczej badanych przedsiębiorstw (działania strategiczne nieuwzględniające w badanym okresie innych kierunków niż Europa). Z kolei malejące znaczenie dostępu do miejsc parkingowych może świadczyć o odpowiednim wyposażeniu w powierzchnie biurowe, produkcyjne itp. z miejscami parkingowymi oraz o wzroście liczby osób wykorzystujących transport publiczny i inne środki transportu, jak na przykład jednoślady.

Wykres 3.5. Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – infrastruktura transportowa – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych dla roku 2007 ($n = 227$) i 2018 ($n = 106$).

Na cząstkowy czynnik kapitału regionalnego, jakim jest infrastruktura informacyjno-telekomunikacyjna, miały wpływ następujące czynniki:

- dostęp do e-learningu;
- dostęp do *e-government*;
- dostęp do *e-health*;
- dostęp do call center;
- dostęp do hot spotów;
- dostępność internetu szerokopasmowego;
- dostępność sieci mobilnej;
- dostępność sieci stacjonarnej.

Połowa z tych czynników odnotowała wzrost. Kształtował się on następująco: dostępność internetu szerokopasmowego – wzrost o 0,70 pkt (3,30 pkt w 2007 r., 4,00 pkt w 2018 r.), dostęp do *e-government* – wzrost o 0,30 pkt (1,35 pkt w 2007 r., 1,65 pkt w 2018 r.), dostęp do e-learningu – wzrost o 0,20 pkt (0,60 pkt w 2007 r.,

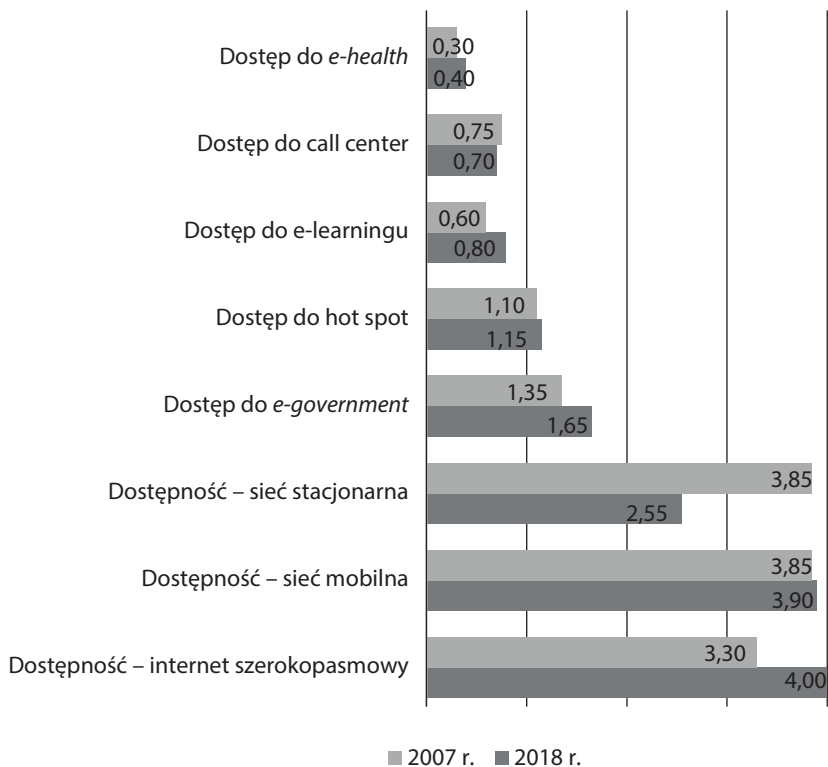
0,80 pkt w 2018 r.), dostęp do *e-health* – wzrost o 0,10 pkt (0,30 pkt w 2007 r., 0,40 pkt w 2018 r.), dostęp do hot spotów – wzrost o 0,05 pkt (1,10 pkt w 2007 r., 1,15 pkt w 2018 r.) oraz dostępność do sieci mobilnej – wzrost o 0,05 pkt (3,85 pkt w 2007 r., 3,90 pkt w 2018 r.). Pozostałe czynniki odnotowały nieznaczne spadki: dostępność do sieci stacjonarnej – o 1,30 pkt (3,85 pkt w 2007 r., 2,55 pkt w 2018 r.), dostęp do call center – spadek o 0,05 pkt (0,75 pkt w 2007 r., 0,70 pkt w 2018 r.) (wykres 3.6).

Z powyższych danych wynika, że przedsiębiorcy z regionu łódzkiego dostrzegli w latach 2007–2018 potencjał oraz łatwość korzystania z e-usług oferowanych w ramach infrastruktury informacyjno-telekomunikacyjnej. Dla przedsiębiorców mniejsze znaczenie ma dostępność do internetu w innej formie niż hot spot (otwarty punkt dostępu umożliwiający połączenie z internetem, najczęściej za pomocą sieci bezprzewodowej opartej na standardzie Wi-Fi), który daje możliwość niezależności od internetu stacjonarnego lub mobilnego (oferowanego poprzez urządzenia takie jak modem czy router). Kluczowe znaczenie ma dla nich przepustowość i szybkość łączy internetowych oraz oferowane głównie przez instytucje publiczne e-usługi, które redukują czas, będący dla przedsiębiorców zmienną deficytową.

Na cząstkowy czynnik kapitału regionalnego, jakim jest rynek pracy, miały wpływ następujące czynniki:

- wysokość płac specjalistów;
- dostęp do taniej siły roboczej;
- dyspozycyjność siły roboczej;
- kultura organizacyjna;
- jakość pracy;
- dostępność kadry menedżerskiej;
- dostępność wykwalifikowanych pracowników;
- dostępność niewykwalifikowanych pracowników.

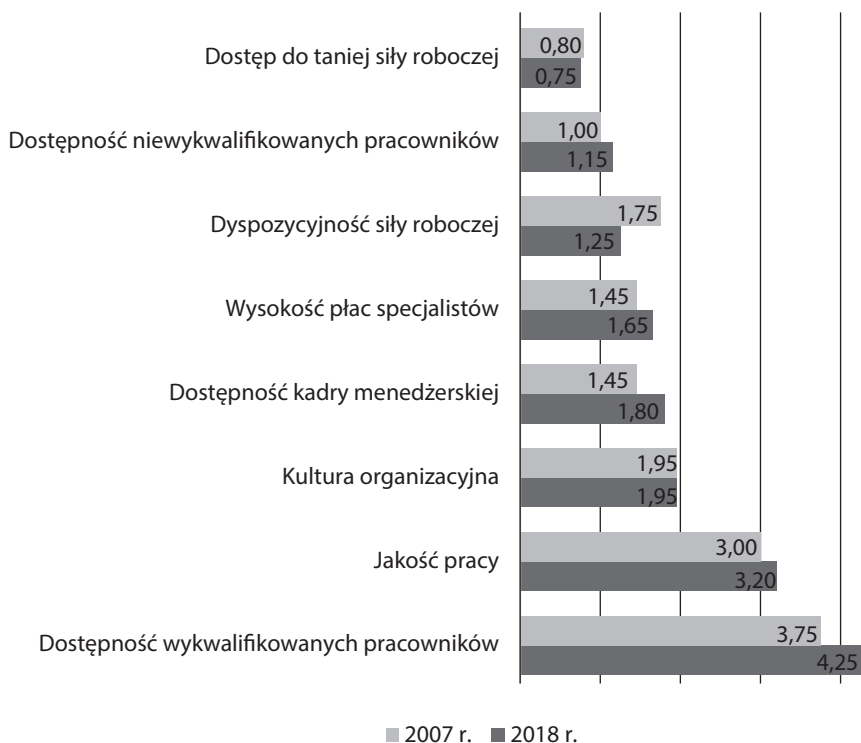
Połowa z tych czynników odnotowała wzrost. Kształtował się on następująco: dostępność wykwalifikowanych pracowników – wzrost o 0,50 pkt (3,75 pkt w 2007 r., 4,25 pkt w 2018 r.), dostępność kadry menedżerskiej – wzrost o 0,35 pkt (1,45 pkt w 2007 r., 1,80 pkt w 2018 r.), jakość pracy – wzrost o 0,20 pkt (3,00 pkt w 2007 r., 3,20 pkt w 2018 r.), wysokość płac specjalistów – wzrost o 0,20 pkt (1,45 pkt w 2007 r., 1,65 pkt w 2018 r.), dostępność niewykwalifikowanych pracowników – wzrost o 0,15 pkt (1,00 pkt w 2007 r., 1,15 pkt w 2018 r.). Pozostałe czynniki odnotowały nieznaczny spadek znaczenia: dyspozycyjność siły roboczej – o 0,50 pkt (1,75 pkt w 2007 r., 1,25 pkt w 2018 r.), dostęp do taniej siły roboczej – o 0,05 pkt (0,80 pkt w 2007 r., 0,75 pkt w 2018 r.). Na niezmiennym poziomie w badanych latach pozostał czynnik kultura organizacyjna, którego poziom wyniósł 1,95 pkt w 2007 r. i w 2018 r. (wykres 3.7).

Wykres 3.6. Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – infrastruktura informacyjno-telekomunikacyjna – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych dla roku 2007 ($n = 227$) i 2018 ($n = 106$).

Dla przedsiębiorców z regionu łódzkiego coraz większe znaczenie ma dostępność zarówno kadry menadżerskiej, jak i niewykwalifikowanych pracowników, którzy powinni być właściwie wynagradzani za swoją pracę o odpowiedniej jakości. Nie jest już dla nich istotna dostępność do taniej siły roboczej, która może obniżyć jakość pracy w organizacji oraz wpływać na poziom kultury organizacyjnej. Ponadto z powyższych danych wynika, że łódzcy przedsiębiorcy stawiają na odpowiednie wynagradzanie i motywowanie zatrudnianych kadr.

Wykres 3.7. Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – rynek pracy – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych dla roku 2007 ($n = 227$) i 2018 ($n = 106$).

Na cząstkowy czynnik kapitału regionalnego, jakim jest rynek kapitałowy, miały wpływ następujące czynniki:

- ulgi podatkowe;
- dostęp do finansowego wsparcia w ramach programów regionalnych;
- dostęp do *venture capital*;
- dostęp do *seed capital*;
- dostęp do kapitału obcego;
- dostępność instytucji finansowych.

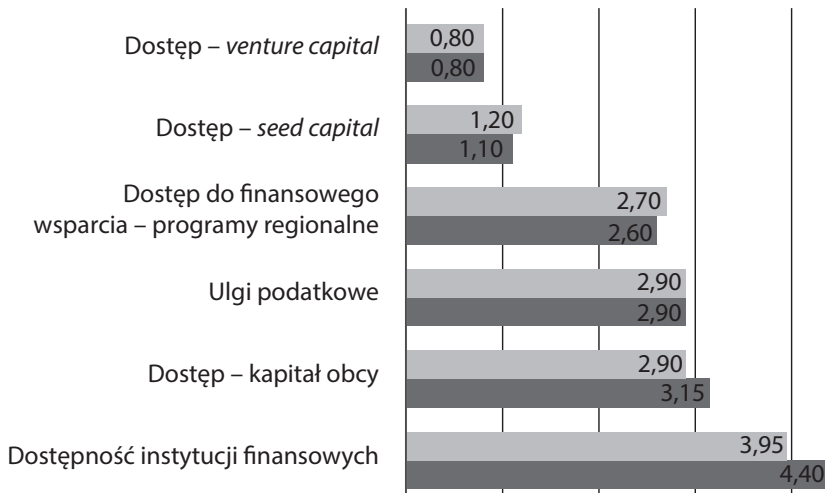
Dwa z tych czynników odnotowały wzrost znaczenia, który kształtował się następująco: dostępność instytucji finansowych – o 0,45 pkt (3,95 pkt w 2007 r., 4,40 pkt w 2018 r.), dostęp do kapitału zagranicznego – o 0,25 pkt (2,90 pkt w 2007 r., 3,15 pkt w 2018 r.). Następujące dwa czynniki odnotowały minimalny spadek: dostęp do *seed capital* – o 0,10 pkt (1,20 pkt w 2007 r., 1,10 pkt w 2018 r.), dostęp do finansowego wsparcia w ramach programów regionalnych – o 0,10 pkt

(2,70 pkt w 2007 r., 2,60 pkt w 2018 r.). Z kolei czynniki ulgi podatkowe oraz dostęp do *venture capital* utrzymały swoje znaczenie na poziomie odpowiednio 2,90 pkt oraz 0,80 pkt zarówno w 2007, jak i 2018 roku (wykres 3.8).

Analiza wyników wskazuje, że przedsiębiorcy z regionu łódzkiego coraz bardziej doceniają w zakresie finansowania swojej działalności dostępność do szeroko rozumianych instytucji finansowych oraz funduszy *venture capital* (kapitał obcy lub średnio- i długoterminowe inwestycje w przedsiębiorstwa znajdujące się we wczesnych fazach rozwoju, realizowane przez wyspecjalizowane podmioty).

Mniejsze znaczenie przywiązują do dostępu do *seed capital* (inwestycje w podmioty znajdujące się w bardzo wczesnym stadium rozwoju lub w start-upy niemające udokumentowanych możliwości rozwoju) lub wsparcia w ramach programów regionalnych. Może to wynikać z faktu, że fundusze *seed capital* związane są z bardzo wysokim ryzykiem dla inwestora, który może oczekiwać wysokiej stopy zwrotu od podmiotu, w który angażuje swój kapitał. Natomiast programy regionalne są obciążone dużą biurokracją i długim procesem decyzyjnym w zakresie przyznawania finansowego wsparcia.

Według przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego ulgi podatkowe nie zwiększyły ani nie zmniejszyły swojego znaczenia w latach 2007–2018 i pozostały na tym samym poziomie ważności.

Wykres 3.8. Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – rynek kapitałowy – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych dla roku 2007 ($n = 227$) i 2018 ($n = 106$).

Na cząstkowy czynnik kapitału regionalnego, jakim są koszty prowadzenia przedsiębiorstwa, miały wpływ następujące czynniki:

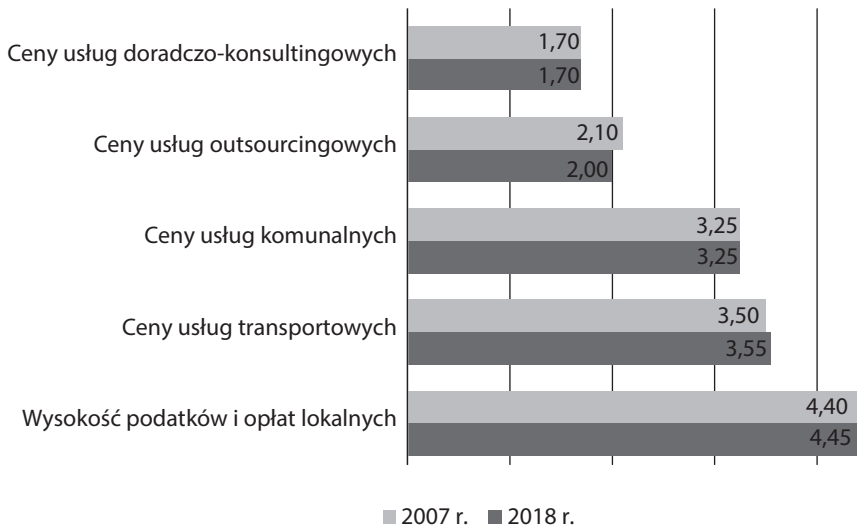
- ceny usług doradczo-konsultingowych;
- ceny usług outsourcingowych;
- ceny usług komunalnych;
- ceny usług transportowych;
- wysokość podatków i opłat lokalnych.

Dwa z tych czynników odnotowały nieznaczny wzrost znaczenia, który kształtował się następująco: wysokość podatków i opłat lokalnych – o 0,05 pkt (4,40 pkt w 2007 r., 4,45 pkt w 2018 r.), ceny usług transportowych – o 0,05 pkt (3,50 pkt w 2007 r., 3,55 pkt w 2018 r.). Jeden czynnik odnotował minimalny spadek: ceny usług outsourcingowych – o 0,10 pkt (2,10 pkt w 2007 r., 2,00 pkt w 2018 r.). Z kolei czynniki: ceny usług komunalnych oraz usług doradczo-konsultingowych utrzymał swoje znaczenie na poziomie odpowiednio 3,25 pkt oraz 1,70 pkt zarówno w 2007, jak i 2018 roku (wykres 3.9).

Analiza wyników wskazuje, że dla przedsiębiorców z regionu łódzkiego duże znaczenie dla prowadzenia działalności ma wysokość podatków i opłat lokalnych oraz ceny usług transportowych (cena usług transportowych jest istotna, ponieważ przedsiębiorcy uważają transport drogowy za bardzo ważny czynnik w rozwoju swojej działalności – patrz analiza czynnika cząstkowego infrastruktura transportowa). Z kolei niewielkie zmniejszenie znaczenia cen usług outsourcingowych i doradczo-konsultingowych może wynikać z nasycenia rynku przedsiębiorstwami z tego sektora.

Na cząstkowy czynnik kapitału regionalnego, jakim jest baza instytucji okołobiznesowych, miały wpływ następujące czynniki:

- dobrze rozwinięta sieć usług z zakresu transferu technologii;
- dobrze rozwinięta sieć usług doradczo-konsultingowych o charakterze finansowym;
- dobrze rozwinięta sieć usług doradczo-konsultingowych o charakterze technicznym;
- dobrze rozwinięta sieć usług doradczo-konsultingowych o charakterze rynkowym;
- dobrze rozwinięta sieć usług szkoleniowych;
- dobrze rozwinięta sieć usług informacyjnych o charakterze finansowym;
- dobrze rozwinięta sieć usług informacyjnych o charakterze technicznym;
- dobrze rozwinięta sieć usług informacyjnych o charakterze rynkowym;
- dobrze rozwinięta sieć instytucji okołobiznesowych.

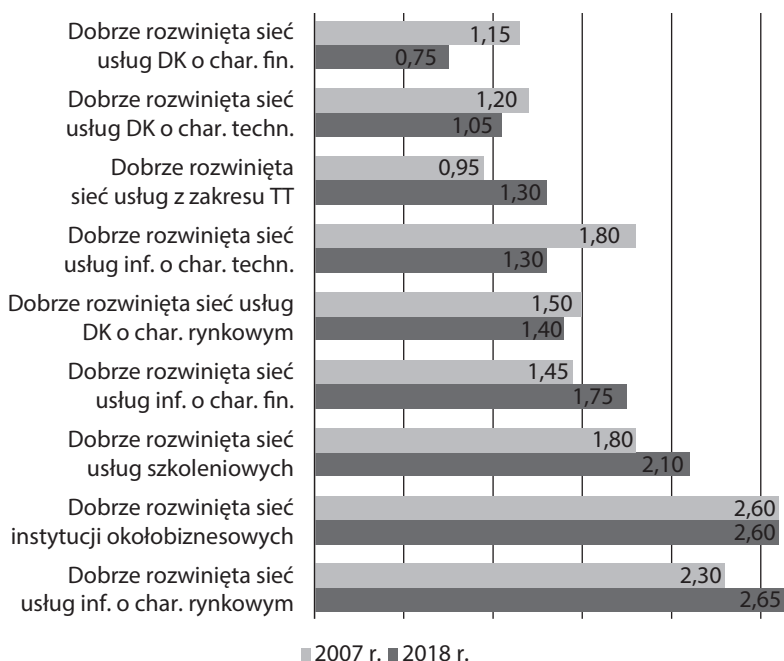
Wykres 3.9. Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – koszty prowadzenia przedsiębiorstwa – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych dla roku 2007 ($n = 227$) i 2018 ($n = 106$).

Część z tych czynników odnotowała wzrost znaczenia, który kształtował się następująco: dobrze rozwinięta sieć usług informacyjnych o charakterze rynkowym – o 0,35 pkt (2,30 pkt w 2007 r., 2,65 pkt w 2018 r.), dobrze rozwinięta sieć usług z zakresu transferu technologii – o 0,35 pkt (0,95 pkt w 2007 r., 1,30 pkt w 2018 r.), dobrze rozwinięta sieć usług informacyjnych o charakterze finansowym – o 0,30 pkt (1,45 pkt w 2007 r., 1,75 pkt w 2018 r.), dobrze rozwinięta sieć usług szkoleniowych – o 0,30 pkt (1,80 pkt w 2007 r., 2,10 pkt w 2018 r.). Na tym samym poziomie pozostał czynnik dobrze rozwinięta sieć instytucji okołobiznesowych z poziomem 2,60 pkt zarówno w 2007 r., jak i w 2018 r. Pozostałe czynniki odnotowały nieznaczny spadek, który kształtował się na następująco: dobrze rozwinięta sieć usług informacyjnych o charakterze technicznym – o 0,50 pkt (1,80 pkt w 2007 r., 1,30 pkt w 2018 r.), dobrze rozwinięta sieć usług doradczo-konsultingowych o charakterze finansowym – o 0,40 pkt (1,15 pkt w 2007 r., 0,75 pkt w 2018 r.), dobrze rozwinięta sieć usług doradczo-konsultingowych o charakterze technicznym – o 0,15 pkt (1,20 pkt w 2007 r., 1,05 pkt w 2018 r.), dobrze rozwinięta sieć usług doradczo-konsultingowych o charakterze rynkowym – o 0,10 pkt (1,50 pkt w 2007 r., 1,40 pkt w 2018 r.) (wykres 3.10).

Powyższe dane wskazują, że według przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego coraz większe znaczenie ma dobrze rozwinięta sieć usług informacyjnych

o charakterze rynkowym i finansowym, jak również dobrze rozwinięta sieć usług szkoleniowych i z zakresu transferu technologii. Nieznaczenie na znaczeniu tracą takie czynniki jak: dobrze rozwinięta sieć usług informacyjnych o charakterze technicznym, dobrze rozwinięta sieć usług doradczo-konsultingowych o charakterze finansowym czy technicznym (czynniki te ocenione zostały jako mniej istotne w 2018 r. w porównaniu z rokiem 2007). Jednak ogólna tendencja wskazuje, że na znaczeniu zyskują usługi oparte na wiedzy, jak na przykład doradztwo w zakresie transferu technologii.

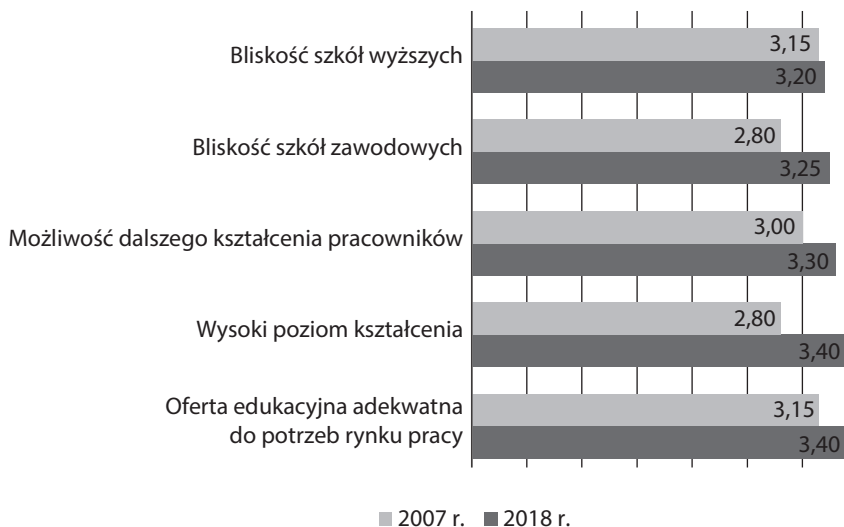
Wykres 3.10. Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – baza instytucji okołobiznesowych – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych dla roku 2007 ($n = 227$) i 2018 ($n = 106$).

Na cząstkowy czynnik kapitału regionalnego, jakim jest baza akademicka, miały wpływ następujące czynniki:

- wysoki poziom kształcenia;
- możliwość dalszego kształcenia pracowników;
- oferta edukacyjna adekwatna do potrzeb rynku pracy;
- bliskość szkół zawodowych;
- bliskość szkół wyższych.

Wszystkie czynniki w ramach bazy akademickiej odnotowały wzrost znaczenia, jak wynikało z opinii badanych przedsiębiorców. W przypadku dwóch czynników wzrost ten był relatywnie znaczący: wysoki poziom kształcenia – o 0,60 pkt (2,80 pkt w 2007 r., 3,40 pkt w 2018 r.) oraz bliskość szkół zawodowych – o 0,45 pkt (2,80 pkt w 2007 r., 3,25 pkt w 2018 r.). Pozostałe czynniki, jak zostało wskazane, odnotowały także wzrost znaczenia w analizowanym okresie. A zatem można wnioskować, iż wzrosło znacznie dopasowanie oferty edukacyjnej do potrzeb rynku pracy przy zachowaniu wysokiego poziomu kształcenia na wszystkich poziomach (wykres 3.11).

Wykres 3.11. Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – baza akademicka – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu tódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych dla roku 2007 ($n = 227$) i 2018 ($n = 106$).

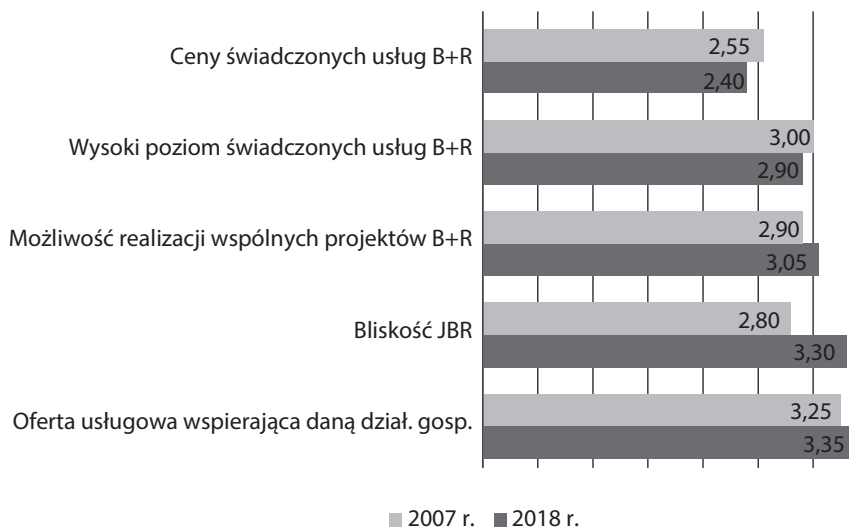
Na cząstkowy czynnik kapitału regionalnego, jakim jest baza instytucji badawczo-rozwojowych (B+R), miały wpływ następujące czynniki:

- ceny świadczonych usług B+R;
- wysoki poziom świadczonych usług B+R;
- możliwość realizacji wspólnych projektów B+R;
- oferta wspierająca daną działalność gospodarczą;
- bliskość jednostek badawczo-rozwojowych (JBR).

Trzy z podanych wyżej wskaźników odnotowały wzrost znaczenia w 2018 roku i rangi tych czynników kształtowały się następująco: bliskość JBR – wzrost

o 0,50 pkt (2,80 pkt w 2007 r., 3,30 pkt w 2018 r.), możliwość realizacji wspólnych projektów B+R – wzrost o 0,15 pkt (2,90 pkt w 2007 r., 3,05 pkt w 2018 r.), oferta usługowa wspierająca daną działalność gospodarczą – wzrost o 0,10 pkt (3,25 pkt w 2007 r., 3,35 pkt w 2018 r.). Nieznaczny spadek znaczenia odnotowały następujące czynniki: ceny świadczonych usług B+R – o 0,15 pkt (2,55 pkt w 2007 r., 2,40 pkt w 2018 r.), wysoki poziom świadczonych usług B+R – o 0,10 pkt (3,00 pkt w 2007 r., 2,90 pkt w 2018 r.) (wykres 3.12).

Na podstawie powyższych danych można wnioskować, że według łódzkich przedsiębiorców większe znaczenie miały czynniki związane z możliwością realizacji wspólnych projektów badawczo-rozwojowych oraz bliskość jednostek badawczo-rozwojowych niż cena świadczonych usług badawczo-rozwojowych. Oznacza to, że cena usług B+R nie determinuje już decyzji przedsiębiorców o korzystaniu z tego typu usług.

Wykres 3.12. Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – baza instytucji B+R – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych dla roku 2007 ($n = 227$) i 2018 ($n = 106$).

Na cząstkowy czynnik kapitału regionalnego, jakim są sieci współpracy, miały wpływ następujące czynniki:

- odpowiednio wysoki poziom współpracy przedsiębiorstw branż high-tech z innymi przedsiębiorstwami;
- odpowiednio wysoki poziom współpracy przedsiębiorstw różnych branż;

- odpowiednio wysoki poziom współpracy przedsiębiorstw tej samej branży lub pokrewnej;
- odpowiednio wysoki poziom współpracy administracji z przedsiębiorstwami;
- odpowiednio wysoki poziom współpracy JBR z innymi przedsiębiorstwami.

Trzy z podanych wyżej czynników odnotowały wzrost znaczenia w 2018 roku. Ich rangi kształtowały się następująco: odpowiednio wysoki poziom współpracy administracji z innymi przedsiębiorstwami – wzrost o 0,55 pkt (3,20 pkt w 2007 r., 3,75 pkt w 2018 r.), odpowiednio wysoki poziom współpracy przedsiębiorstw tej samej lub pokrewnej branży – wzrost o 0,15 pkt (3,25 pkt w 2007 r., 3,40 pkt w 2018 r.), odpowiednio wysoki poziom współpracy JBR z innymi przedsiębiorstwami – wzrost o 0,15 pkt (2,35 pkt w 2007 r., 2,50 pkt w 2018 r.). Nieznaczny spadek znaczenia odnotowały następujące czynniki: odpowiednio wysoki poziom współpracy przedsiębiorstw branż high-tech z innymi przedsiębiorstwami – o 0,35 pkt (2,75 pkt w 2007 r., 2,40 pkt w 2018 r.), odpowiednio wysoki poziom współpracy przedsiębiorstw różnych branż – o 0,15 pkt (3,10 pkt w 2007 r., 2,95 pkt w 2018 r.) (wykres 3.13).

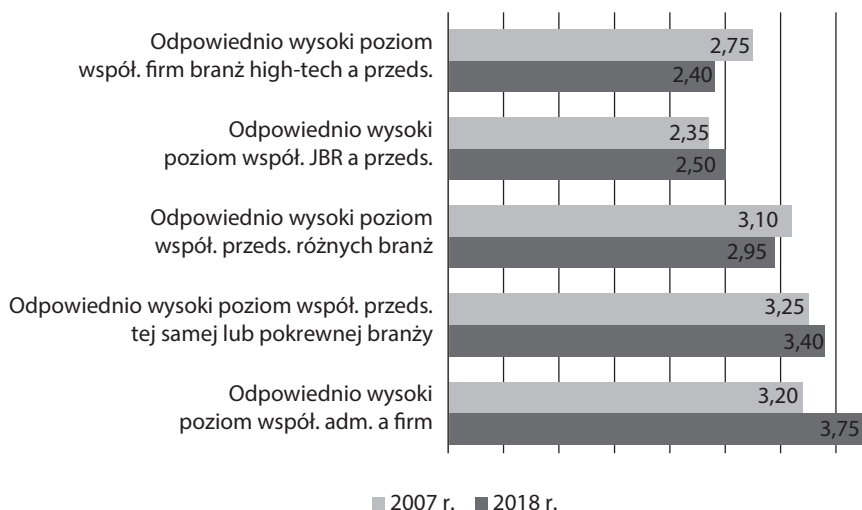
Z powyższych danych można wnioskować, że dla łódzkich przedsiębiorców większe znaczenie ma współpraca z przedsiębiorstwami o podobnym profilu działalności oraz z instytucjami administracji i jednostkami badawczo-rozwojowymi. Nieznacznie straciła na znaczeniu współpraca z przedsiębiorstwami z innych branż czy branży high-tech. Z uwagi na mały poziom istotności spadku nie można wnioskować, iż obniża to zainteresowanie łódzkich przedsiębiorców wysokimi technologiami.

Na cząstkowy czynnik kapitału regionalnego, jakim jest klimat gospodarczy, miały wpływ następujące czynniki:

- jasna wizja kierunków rozwoju regionu;
- otwartość władz lokalnych na indywidualne potrzeby przedsiębiorstw;
- działania władz lokalnych w celu promocji regionalnych przedsiębiorstw;
- pozytywne nastawienie władz lokalnych do przedsiębiorstw;
- spójność interpretacji praw i decyzji administracyjnych;
- łatwy dostęp do informacji o obowiązujących przepisach prawnych;
- szybkie wydawanie decyzji administracyjnych;
- wysoki poziom kwalifikacji urzędników;
- zrozumiałe i spójne procedury administracyjne.

Cztery z podanych wyżej czynników odnotowały wzrost znaczenia w 2018 roku. Rangę tych czynników kształtowały się następująco: jasna wizja kierunków rozwoju regionu – wzrost o 0,45 pkt (0,95 pkt w 2007 r., 1,40 pkt w 2018 r.), pozytywne nastawienie władz lokalnych do przedsiębiorstw – wzrost o 0,40 pkt (1,90 pkt w 2007 r., 2,30 pkt w 2018 r.), zrozumiałe i spójne procedury administracyjne

– wzrost o 0,15 pkt (2,20 pkt w 2007 r., 2,35 pkt w 2018 r.), działania władz lokalnych w celu promocji regionalnych przedsiębiorstw – wzrost o 0,10 pkt (1,30 pkt w 2007 r., 1,40 pkt w 2018 r.). Z kolei nieznaczny spadek znaczenia odnotowały następujące czynniki: wysoki poziom kwalifikacji urzędników – o 0,50 pkt (1,60 pkt w 2007 r., 1,10 pkt w 2018 r.), szybkie wydawanie decyzji administracyjnych – o 0,15 pkt (2,20 pkt w 2007 r., 2,05 pkt w 2018 r.), łatwy dostęp do informacji o obowiązujących przepisach prawnych – o 0,15 pkt (1,70 pkt w 2007 r., 1,55 pkt w 2018 r.), spójność interpretacji praw i decyzji administracyjnych – o 0,05 pkt (1,50 pkt w 2007 r., 1,45 pkt w 2018 r.). Natomiast na niezmiennym poziomie w badanych latach pozostał czynnik otwartość władz lokalnych na indywidualne potrzeby przedsiębiorstw – 1,30 pkt w 2007 i w 2018 roku (wykres 3.14).

Wykres 3.13. Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – sieci współpracy – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych dla roku 2007 ($n = 227$) i 2018 ($n = 106$).

Z powyższych danych wynika, że dla rozwoju łódzkich przedsiębiorstw większe znaczenie ma wizja kierunków rozwoju regionu, sprzyjanie władz lokalnych – również poprzez zrozumiałe i spójne procedury administracyjne oraz promowanie regionalnych przedsiębiorstw w ramach działań prowadzonych przez władze lokalne.

Wykres 3.14. Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – klimat gospodarczy – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych dla roku 2007 ($n = 227$) i 2018 ($n = 106$).

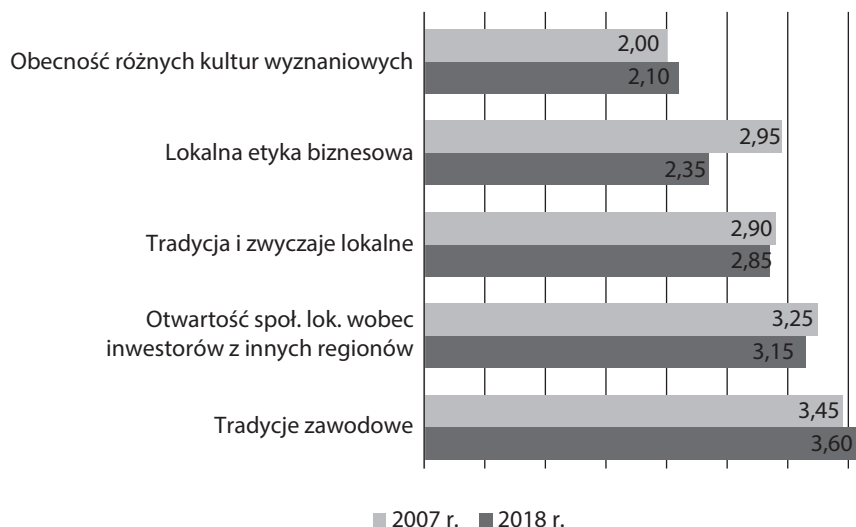
Na cząstkowy czynnik kapitału regionalnego, jakim są tradycje historyczno-kulturowe, miały wpływ następujące czynniki:

- lokalna etyka biznesowa;
- otwartość społeczności lokalnej na inwestorów z innych regionów;
- tradycje i zwyczaje lokalne;
- obecność różnych kultur wyznaniowych;
- tradycje zawodowe.

Cztery z podanych wyżej czynników odnotowały wzrost znaczenia w 2018 roku. Ich rangi kształtowały się następująco: otwartość społeczności lokalnej na inwestorów z innych regionów – wzrost o 0,25 pkt (3,25 pkt w 2007 r., 3,50 pkt w 2018 r.), tradycje zawodowe – wzrost o 0,15 pkt (3,45 pkt w 2007 r., 3,60 pkt w 2018 r.), lokalna etyka biznesowa – wzrost o 0,15 pkt (2,95 pkt w 2007 r., 3,10 pkt w 2018 r.), obecność różnych kultur wyznaniowych – wzrost o 0,10 pkt (2,00 pkt w 2007 r., 2,10 pkt w 2018 r.). Nieznaczny spadek odnotował czynniki tradycje i zwyczaje lokalne – o 0,20 pkt (2,90 pkt w 2007 r., 2,70 pkt w 2018 r.) (wykres 3.15).

Z powyższych danych wnioskować można, że dla łódzkich przedsiębiorców duże znaczenie mają obecnie otwartość społeczności lokalnej na inwestorów z innych

regionów oraz tradycje zawodowe. Istotne są też lokalna etyka biznesowa i obecność różnych kultur wyznaniowych, co może być wynikiem coraz większej mobilności i migracji ludności z całego świata.

Wykres 3.15. Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – tradycje historyczno-kulturowe – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych dla roku 2007 ($n = 227$) i 2018 ($n = 106$).

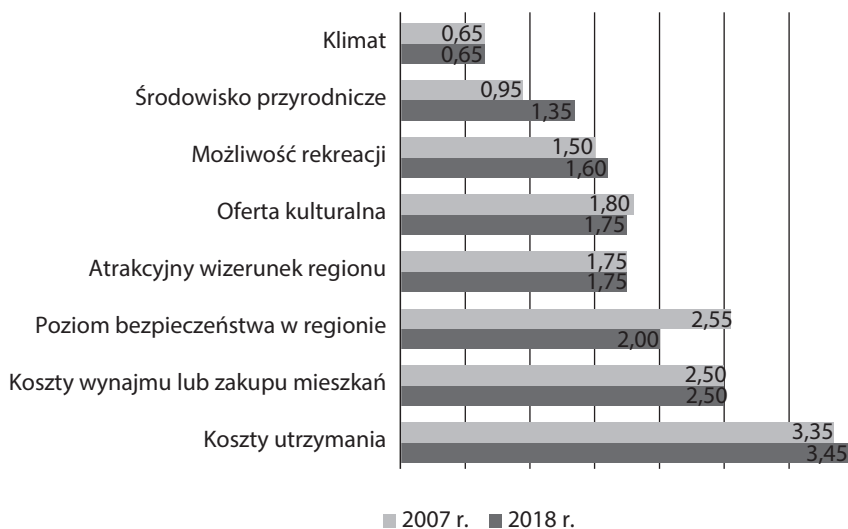
Na cząstkowy czynnik kapitału regionalnego, jakim jest jakość życia, miały wpływ następujące czynniki:

- środowisko przyrodnicze;
- klimat;
- koszty wynajmu lub zakupu mieszkań;
- koszty utrzymania;
- możliwość rekreacji;
- oferta kulturalna;
- poziom bezpieczeństwa w regionie;
- atrakcyjny wizerunek regionu.

Cztery z podanych wyżej czynników odnotowały wzrost znaczenia w 2018 roku. Ich rangi kształtowały się następująco: środowisko przyrodnicze – wzrost o 0,40 pkt (0,95 pkt w 2007 r., 1,35 pkt w 2018 r.), możliwość rekreacji – wzrost o 0,10 pkt (1,50 pkt w 2007 r., 1,60 pkt w 2018 r.), oferta kulturalna – wzrost o 0,10 pkt (1,80 pkt w 2007 r., 1,90 pkt w 2018 r.), koszty utrzymania – wzrost o 0,10 pkt (3,35 pkt w 2007 r., 3,45 pkt

w 2018 r.). Trzy czynniki nie odnotowały zmiany poziomu znaczenia: koszty wynajmu lub zakupu mieszkań – 2,50 pkt w 2007 i 2018 roku, atrakcyjny wizerunek regionu – 1,75 pkt w 2007 i 2018 roku oraz klimat – 0,65 pkt w 2007 i 2018 roku. Spadek znaczenia odnotował czynnik poziom bezpieczeństwa w regionie – o 0,55 pkt (2,55 pkt w 2007 r., 2,00 pkt w 2018 r.) (wykres 3.16).

Na podstawie powyższych wyników zauważyć można, że większość czynników zyskała na znaczeniu w ocenie łódzkich przedsiębiorców. Największy spadek znaczenia – o 0,55 pkt – odnotował czynnik poziom bezpieczeństwa w regionie. Na wynik ten może mieć wpływ ogólne poczucie bezpieczeństwa społeczeństwa, które jest uznawane za pewien aksjomat, coś stałego, co nie ulegnie zmianie.

Wykres 3.16. Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – jakość życia – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych dla roku 2007 ($n = 227$) i 2018 ($n = 106$).

Reasumując, układ czynników determinujących decyzje o lokalizacji/realizacji inwestycji nie uległ znaczącym zmianom i nadal na zachowania inwestorów wpływ mają takie czynniki jak: dostęp do rynku zbytu, rynku pracy, koszty prowadzenia przedsiębiorstwa oraz rozwinięta infrastruktura transportowa. Jest to zrozumiałe z uwagi na to, iż część przedsiębiorców nadal działa lokalnie/regionalnie (jednakże coraz częściej podejmowane są działania związane z internacjonalizacją działalności). Natomiast ważne jest, jakie czynniki cząstkowe, zwłaszcza w przypadku rynku pracy, zyskują na znaczeniu – zostaną one omówione w dalszej części wniosków. Ponadto wzrasta znaczenie takich czynników jak klimat gospodarczy i jakość

życia. Z kolei spadek znaczenia czynnika nieruchomości może wynikać z nasyce-
nia rynku odpowiednimi powierzchniami i terenami inwestycyjnymi, co wskazuje
na osiągnięcie relatywnej równowagi na rynku nieruchomości (tendencja na ryn-
ku nieruchomości jest pozytywna, ponieważ inwestycje prowadzone są zarówno
w zakresie rewitalizacji budynków, jak i budowy nowych powierzchni o różnym
przeznaczeniu, głównie w klasie A, czyli budynków o najwyższym standardzie po-
wierzchni biurowych, z naziemnymi lub podziemnymi miejscami parkingowymi).

Kolejnym etapem analizy znaczenia kapitału regionalnego dla decyzji inwesty-
cyjnych łódzkich przedsiębiorców powinna być pogłębiona diagnoza dla reaktyw-
nie niskiego znaczenia bazy instytucji okołobiznesowych, badawczo-rozwojowych
oraz akademickiej. Należałoby określić, co faktycznie wpływa na to, iż współpraca
na linii nauka – gospodarka nadal jest tylko „sloganem”, a przedsiębiorstwa, które
biorą udział w regionalnych programach operacyjnych (w województwie łódzkim
jest to między innymi poddziałanie 2.3.1 Innowacje w MŚP⁴¹), stanowią niewielki
odsetek grupy docelowej. Co więcej, przedsiębiorcy deklarują gotowość do udziału
w projektach, jednakże bariery związane z przygotowaniem dokumentacji kon-
kursowej są dla nich nadal zbyt duże, aby podjąć się tego zadania.

Przechodząc do pogłębionej analizy czynników cząstkowych kapitału regio-
nalnego, w przypadku rynków zbytu odnotowujemy umocnienie pozycji bliskość
dostawców i kooperantów, a osłabienie pozycji obecność przedsiębiorstw zaawan-
sowanych technologicznie. Na podstawie powyższych danych wnioskować moż-
na, że dla przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego bardziej liczy się
minimalizacja czasu współpracy z dostawcami i kooperantami. Można także do-
mniemywać, iż pewne zmniejszenie znaczenia bliskości przedsiębiorstw zaawan-
sowanych technologicznie może wynikać z rozwoju, jaki dokonał się i dokonuje
w gospodarce regionu łódzkiego. Duży odsetek łódzkich przedsiębiorstw, we włas-
nym zakresie lub na bazie współpracy, inwestuje zatem w rozwój technologii. Staje
się to powszechnym trendem.

W przypadku czynników cząstkowych rynków zaopatrzenia należy zwrócić
uwagę, iż przedsiębiorcy z regionu łódzkiego zaczęli bardziej doceniać w swojej
działalności kwestie związane z dostępem do alternatywnych źródeł energii i do in-
nowacji. Podejście takie może być podyktowane oczywiście kwestią kosztów – al-
ternatywne źródła energii generują koszt w momencie instalacji, ale jednocześnie

41 W ramach poddziałania dofinansowane mogą być następujące typy projektów: wdrożenie
wyników prac B+R; wdrożenie innowacyjnych produktów, procesów wytwarzania produk-
tów lub świadczenia usług, w tym ekoinnowacji – Poddziałanie 2.3.1 Innowacje w MŚP, *In-
formacje o naborze*, 2019, [https://rpo.lodzkie.pl/skorzystaj-z-programu/zobacz-ogloszenia-
-i-wyniki-naborow-wnioskow/item/3498-poddzialanie-2-3-1-innowacje-w-msp](https://rpo.lodzkie.pl/skorzystaj-z-programu/zobacz-ogloszenia-i-wyniki-naborow-wnioskow/item/3498-poddzialanie-2-3-1-innowacje-w-msp) (dostęp:
19.02.2020).

redukują koszty produkcji/świadczenia usług w przyszłych procesach produkcyjnych/usługowych. Natomiast wzrost znaczenia dostępu do innowacji podyktowany jest wzrostem świadomości przedsiębiorstw, iż o pozycji na rynku decyduje wyprzedzenie potrzeb klientów (a zatem opracowywanie i wdrażanie innowacyjnych projektów zarówno w zakresie produktów/usług, procesów, jak i organizacji).

W przypadku czynników cząstkowych dla rynku nieruchomości obserwujemy, jak już zostało wskazane, nasylenie budynkami o różnym przeznaczeniu, głównie klasie A. Dodatkowo wzrasta znaczenie kosztów dzierżawy i zakupu gruntów oraz procedur i kosztów związanych z warunkami zabudowy, co może świadczyć o zainteresowaniu przedsiębiorców nowymi inwestycjami (a zatem o rozwoju przedsiębiorstw), w tym inwestycjami na większą skalę. Ponadto potwierdza to, iż województwo łódzkie przejmując stopniowo pozycję lidera w sektorze logistycznym – nie tylko w skali kraju, ale i Europy.

Zauważyć można, że przedsiębiorcy z regionu łódzkiego zaczęli wychodzić poza rynek regionalny i lokalny. Może o tym świadczyć między innymi wzrost znaczenia dogodnego położenia zarówno w systemie dróg krajowych, jak i międzynarodowych, umożliwiając szybki transport produktów lub dogodność w przemieszczaniu. Z kolei pogłębiona analiza powinna dotyczyć stałego poziomu znaczenia dobrej dostępności do lotnisk w analizowanych latach, tj. 2007 i 2018. Taka ocena badanych przedsiębiorców może wynikać albo z akceptacji sytuacji, iż rozwój łódzkiego lotniska nie nastąpi i trzeba korzystać z lotnisk w innych województwach, albo z mniejszego znaczenia transportu lotniczego w działalności gospodarczej badanych przedsiębiorstw (działania strategiczne nieuwzględniające w badanym okresie innych kierunków niż Europa). Natomiast malejące znaczenie dostępu do miejsc parkingowych może świadczyć o odpowiednim wyposażeniu w powierzchni biurowe, produkcyjne etc. z miejscami parkingowymi oraz o wzroście liczby osób wykorzystujących transport publiczny i inne środki transportu, jak na przykład jednoślady.

Przedsiębiorcy z regionu łódzkiego dostrzegli potencjał oraz łatwość korzystania z e-usług, jakie są oferowane w ramach infrastruktury informacyjno-telekomunikacyjnej. Dla przedsiębiorców mniejsze znaczenie ma już dostęp do internetu w innej formie niż hot-spot (otwarty punkt dostępu umożliwiający połączenie z internetem, najczęściej za pomocą sieci bezprzewodowej opartej na standardzie Wi-Fi), który daje możliwość niezależności od internetu stacjonarnego lub mobilnego (oferowanego przez takie urządzenia jak modem czy router). Ponadto dla badanych przedsiębiorców kluczowe znaczenie ma przepustowość i szybkość łączy internetowych oraz oferowane głównie przez instytucje publiczne e-usługi, które redukują czas, będący dla przedsiębiorców zmienną deficytową.

Jak już zostało wskazane, zmiany czynników składowych rynku pracy są pozytywne. Dla przedsiębiorców z regionu łódzkiego coraz większe znaczenie ma dostępność zarówno kadry menedżerskiej, jak i niewykwalifikowanych pracowników, którzy powinni być właściwie wynagradzani za swoją pracę o odpowiedniej jakości. Nie jest już dla nich istotna dostępność do taniej siły roboczej, która może obniżać jakość pracy w organizacji oraz wpływać na poziom kultury organizacyjnej. Ponadto z powyższych danych wynika, że łódzcy przedsiębiorcy stawiają na odpowiednie wynagradzanie i motywowanie zatrudnianych kadr. Z kolei analiza czynników składowych rynków finansowych potwierdza nastawienie łódzkich przedsiębiorców w działaniach strategicznych na zdywersyfikowane formy dokapitalizowania inwestycji, między innymi na wzrost zainteresowania funduszami *venture capital*. Relatywnie mniejsze znaczenie dostępu do wsparcia w ramach programów regionalnych (np. regionalnych programów operacyjnych) może wynikać z nadal – zdaniem łódzkich przedsiębiorców – wysokiego poziomu biurokracji i długiego procesu decyzyjnego w zakresie przyznawania tego wsparcia.

Dla przedsiębiorców z regionu łódzkiego duże znaczenie dla prowadzenia działalności ma także wysokość podatków i opłat lokalnych oraz ceny usług transportowych (cena usług transportowych jest istotna, ponieważ przedsiębiorcy uważają transport drogowy za bardzo ważny czynnik w rozwoju swojej działalności). Z kolei nieznaczne zmniejszenie znaczenia cen usług outsourcingowych i doradczo-konsultingowych może wynikać z nasycenia rynku przedsiębiorstwami z tego sektora, a zatem ustabilizowania się cen tych usług na akceptowalnym dla przedsiębiorców poziomie.

Analiza czynników składowych bazy instytucji otoczenia biznesu, akademickiej i instytucji B+R wskazuje, że – pomimo niskiego znaczenia tych czynników w decyzjach inwestycyjnych łódzkich przedsiębiorców – wrasta znaczenie usług opartych na wiedzy (jak np. doradztwo w zakresie transferu technologii), dopasowania oferty edukacyjnej do potrzeb rynku pracy przy zachowaniu wysokiego poziomu kształcenia na wszystkich jej poziomach oraz możliwości realizacji wspólnych projektów badawczo-rozwojowych i bliskości jednostek badawczo-rozwojowych (cena usług B+R nie determinuje już decyzji przedsiębiorców o korzystaniu z tego typu usług).

W przypadku pozostałych czynników kapitału regionalnego i ich składowych warto zwrócić uwagę na wzrost znaczenia w decyzjach inwestycyjnych łódzkich przedsiębiorców:

- spójnej wizji kierunków rozwoju regionu oraz promowania regionalnych przedsiębiorstw w ramach działań prowadzonych przez władze lokalne;
- otwartości społeczności lokalnej na inwestorów z innych regionów.

Reasumując, łódzcy przedsiębiorcy w ostatniej dekadzie w analizie czynników determinujących ich decyzje inwestycyjne zaczęli uwzględniać nowe czynniki (dostrzegać ich znaczenie). Wzrosła mianowicie rola klimatu gospodarczego i jakości życia. Co więcej, pogłębiona analiza czynników składowych kapitału regionalnego wskazuje na zmiany procesu decyzyjnego badanych, poprzez uwzględnianie takich elementów jak między innymi innowacje, jakość pracy oraz usług opartych na wiedzy. W dłuższej perspektywie będzie to determinować ich rozwój i zdobywanie nowych rynków, nie tylko krajowych.

4. Monitoring czynników kapitału regionalnego na bazie benchmarkingu wyników – ujęcie NUTS 2

Opracowywana analiza empiryczna dotycząca związku między czynnikami kapitału regionalnego a efektami w kontekście weryfikacji hipotezy nr 1 wskazuje, że należy monitorować czynniki kapitału regionalnego (szczegółowo), nie wystarczy sam wskaźnik syntetyczny. Ponadto kapitał regionalny ma związek z efektem (w postaci powstawania przedsiębiorstw), a więc monitorowanie czynników kapitału regionalnego pozwala z dużym prawdopodobieństwem przewidywać te efekty. Jest zatem w procesie decyzyjnym podstawą zarządzania innowacyjnym rozwojem regionu i tworzenia odpowiednich ram dla właściwej koordynacji i stymulacji działań podejmowanych przez poszczególnych aktorów sceny regionalnej na rzecz kreacji regionu wiedzy.

Wnioski wyciągnięte z analizy miernika pozwalają na sformułowanie konkluzji dotyczących mocnych i słabych stron regionów, a następnie na korelację opracowanych wyników z wynikami komplementarnych analiz opisanych w rozdziale pierwszym (weryfikacja hipotezy numer 2).

Analiza empiryczna może wykazać powiązanie wyników z wartością miernika syntetycznego atrakcyjności oraz stanem czynników, a zatem benchmarking wyników pozwala stosunkowo skutecznie oceniać stan kapitału regionalnego, jakkolwiek nie w sposób niewymagający bezpośredniego monitorowania czynników kapitału regionalnego (weryfikacja hipotezy numer 3). Tak więc benchmarking wyników można uznać za skuteczne narzędzie wspierające bieżący monitoring czynników kapitału regionalnego, a w dalszej kolejności za narzędzie pozwalające na efektywniejsze zarządzanie innowacyjnym rozwojem regionu.

4.1. Benchmarking wyników dla dóbr materialnych

Analiza danych dotyczących benchmarkingu czynnika kapitału regionalnego, jakim są rynki zbytu, wskazuje, iż cztery województwa w kraju – mazowieckie, śląskie, wielkopolskie i dolnośląskie – utrzymywały stabilną pozycję lidera, która ulegała w perspektywie badanego okresu – 12 lat – nieznacznym przetasowaniom (dotyczącym wyłącznie wielkopolskiego i dolnośląskiego). Ponadto można zauważyć, iż w przypadku badań z 2011 roku¹ tylko dwa województwa nie odnotowały spadku wartości miernika w porównaniu do danych z roku 2007 – były to województwa świętokrzyskie oraz dolnośląskie. Pozostałe województwa odnotowały w tym okresie spadki wartości. Porównanie edycji miernika 2007 i 2019 wskazuje na wyraźną poprawę względnej pozycji tych województw na tle wszystkich pozostałych. O ile w przypadku województwa dolnośląskiego był to trend trwały, potwierdzony także pomiarem 2019, w przypadku świętokrzyskiego zaobserwowana zmiana nie wykazała się trwałością i w 2019 obserwujemy spadek poniżej poziomu z 2007. Zauważyć należy, że na okres 2008–2010 przypadł światowy kryzys gospodarczy, który miał wpływ nie tylko na gospodarkę krajową, ale również na gospodarki regionalne. Gospodarka wskazanych regionów okazała się prawdopodobnie nieco mniej wrażliwa na związane z kryzysem negatywne impulsy niż gospodarki pozostałych. Obecnie, wraz z odbudowywaniem się koniunktury, wartości mierników dla większości województw wracają w pobliże wartości sprzed kryzysu, jednak można wskazać też takie, dla których trend zapoczątkowany kryzysem jest kontynuowany (tabela 4.1).

I tak wzrost wartości miernika dla rynków zbytu odnotowujemy dla następujących województw (wykres 4.1):

- dolnośląskie – wzrost o 0,071 jednostki (0,488 w 2007 r., 0,559 w 2019 r.);
- wielkopolskie – wzrost o 0,040 jednostki (0,521 w 2007 r., 0,561 w 2019 r.);
- lubuskie – wzrost o 0,035 jednostki (0,336 w 2007 r., 0,371 w 2019 r.);
- pomorskie – wzrost o 0,023 jednostki (0,503 w 2007 r., 0,526 w 2019 r.);
- małopolskie – wzrost o 0,015 jednostki (0,442 w 2007 r., 0,457 w 2019 r.);
- lubelskie – wzrost o 0,014 jednostki (0,077 w 2007 r., 0,091 w 2019 r.);
- podkarpackie – wzrost o 0,010 jednostki (0,203 w 2007 r., 0,213 w 2019 r.).

Część województw powoli odbudowuje swoją względną pozycję po okresie kryzysu, ale nie osiągnęła jeszcze poziomu z 2007 roku. Należą do nich (wykres 4.1):

1 Miernik syntetyczny dla roku 2007 opisuje sytuację dotyczącą lat 2004–2006, dla roku 2011 lat 2008–2010, a dla roku 2019 lat 2016–2018. Dla uproszczenia w tekście będą stosowane daty opracowania, należy jednak pamiętać, iż informacje zawarte w wartości miernika odnoszą się odpowiednio do wymienionych w niniejszym przypisie okresów.

- mazowieckie – spadek o 0,039 jednostki (0,701 w 2007 r., 0,662 w 2019 r.);
- zachodniopomorskie – spadek o 0,026 jednostki (0,373 w 2007 r., 0,347 w 2019 r.);
- warmińsko-mazurskie – spadek o 0,019 jednostki (0,174 w 2007 r., 0,155 w 2019 r.);
- podlaskie – spadek o 0,003 jednostki (0,110 w 2007 r., 0,107 w 2019 r.).

Natomiast województwa, w których przypadku tempo zmian jest trochę wolniejsze², to:

- śląskie – zarówno w 2011, jak i 2019 roku wartość miernika utrzymała poziom 0,634 jednostki, który jest niższy o 0,043 jednostki w porównaniu do poziomu z 2007 roku;
- łódzkie – w 2011 roku wartość miernika dla rynków zbytu osiągnęła poziom 0,395 jednostki i oznaczało to spadek o 0,030 jednostki w porównaniu do wartości z 2007 roku, który wynosił 0,425 jednostki, obecnie – tj. w 2019 roku – poziom ten wynosi 0,365 jednostki;
- opolskie – podobnie jak województwo łódzkie po okresie kryzysu nie poprawiło swojego benchmarku dla rynków zbytu, który w 2019 roku był na poziomie 0,310;
- kujawsko-pomorskie, w którym wartość miernika dla rynków zbytu w 2019 roku wyniosła 0,300 jednostki; oznaczało to spadek o 0,049 w porównaniu do 2007 roku (0,349 jednostki) oraz spadek o 0,010 w porównaniu do 2011 roku (0,310 jednostki).

Jedyna niepokojąca sytuacja w zakresie analizy czynnika kapitału regionalnego, jakim są rynki zbytu, może dotyczyć województwa świętokrzyskiego, które jako jedyne w okresie kryzysu, czyli w 2011 roku, odnotowało wzrost wartości miernika o 0,033 jednostki w porównaniu do poziomu z 2007 roku (0,228 jednostki). Osiągnął on poziom 0,261 jednostki. Natomiast po 2011 roku odnotowało spadek nawet poniżej poziomu z 2007 roku i jego wartość w 2019 roku była na poziomie 0,203 jednostki, co w porównaniu do poziomu z 2007 roku oznacza spadek o 0,25 jednostki. O ile względna niewrażliwość na dekoniunkturę (powodująca poprawę sytuacji względnej w takich okolicznościach) może być oceniana pozytywnie, to brak reakcji na pozytywne symptomy z otoczenia gospodarczego może być czynnikiem długofalowo osłabiającym pozycję konkurencyjną tego regionu, utrudniającą realizację polityk wspierających jego rozwój, w związku z czym czynnik ten powinien być poddany pogłębionej analizie (wykres 4.1).

2 Zalicza się do nich również regiony plasujące się w grupie benchmarków, a zatem nie jest to alarmująca sytuacja, tylko wskazująca na potrzebę wypracowania efektywniejszych mechanizmów dla okresów dekoniunktury gospodarczej.

Tabela 4.1. Zestawienie benchmarkingowe dla czynnika kapitału regionalnego – rynki zbytu – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019

Rynek zbytu	Benchmarki ^a			Słabiej wyposażone województwa ^b		
	2007 r.	2011 r.	2019 r.	2007 r.	2011 r.	2019 r.
mazowieckie	mazowieckie	mazowieckie	mazowieckie	lubelskie	lubelskie	lubelskie
śląskie	śląskie	śląskie	śląskie	podlaskie	podlaskie	podlaskie
wielkopolskie	dolnośląskie	wielkopolskie	wielkopolskie	warmińsko-mazurskie	warmińsko-mazurskie	warmińsko-mazurskie

^a Pozycja w tabeli zależy od oceny wartości miernika. W benchmarkach województwa prezentowane są w układzie od najlepszych, tj. od województw, które w okresie poddanym analizie uzyskały najwyższą wartość dla miernika.

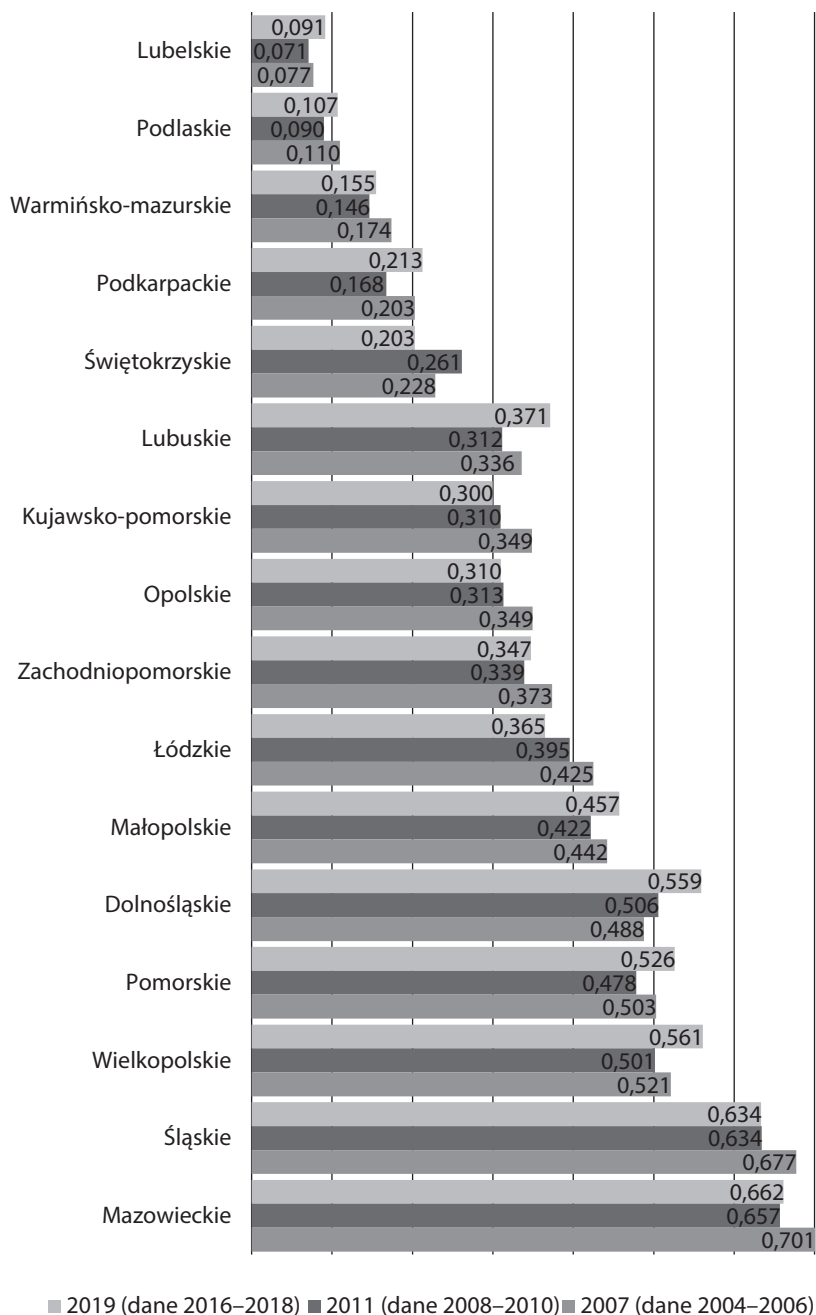
^b Pozycja w tabeli zależy od oceny wartości miernika syntetycznego. Słabiej wyposażone województwa prezentowane są w układzie od najstabszych, tj. od województw, które w okresie poddanym analizie uzyskały najniższą wartość dla miernika.

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019.

Układ regionów – liderów w zakresie rynków zaopatrzenia ulegał zmianie w poszczególnych badanych okresach (por. tabela 4.2). Jednakże wartość miernika dla byłych i obecnych liderów plasuje te regiony na pozycji pierwszych sześciu w kraju dla każdego z trzech pomiarów. Warto zwrócić uwagę na poprawiające się warunki w przypadku rynków zaopatrzenia dla regionów zaliczanych do grupy tzw. słabiej wyposażonych. Pozytywne tendencje widoczne są zwłaszcza w przypadku następujących województw (wykres 4.2):

- lubuskiego – wzrost o 0,082 jednostki (0,404 jednostki w 2007 r., 0,486 jednostki w 2019 r.);
- podlaskiego – wzrost o 0,063 jednostki (0,101 jednostki w 2007 r.; 0,164 jednostki w 2019 r.);
- świętokrzyskiego – wzrost o 0,062 jednostki (0,277 jednostki w 2007 r., 0,339 jednostki w 2019 r.);
- zachodniopomorskiego – wzrost o 0,047 jednostki (0,411 jednostki w 2007 r., 0,458 jednostki w 2019 r.);
- lubelskiego – wzrost o 0,029 jednostki (0,073 jednostki w 2007 r., 0,102 jednostki w 2019 r.);
- podkarpackiego – wzrost o 0,009 jednostki (0,233 jednostki w 2007 r., 0,242 jednostki w 2019 r.);
- pomorskiego – wzrost o 0,002 jednostki (0,580 jednostki w 2007 r., 0,582 jednostki w 2019 r.).

Na podstawie danych dotyczących benchmarkingu wyników dla czynnika kapitału regionalnego – rynki zaopatrzenia – zauważyć można, że większość z województw odnotowała wzrost wartości miernika dla 2019 roku w stosunku do roku 2007 (wykres 4.2).

Wykres 4.1. Benchmarking dla czynnika kapitału regionalnego – rynki zbytu – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019.

W przypadku regionów zaliczanych do słabiej wyposażonych pod względem rynków zaopatrzenia należy zwrócić uwagę na sytuację w województwie warmińsko-mazurskim. Poziom miernika w tym regionie był relatywnie niski, a dodatkowo odnotował spadek o 0,071 jednostki (0,187 jednostki w 2007 r., 0,116 jednostki w 2019 r.) (wykres 4.2).

Tabela 4.2. Zestawienie benchmarkingowe dla czynnika kapitału regionalnego – rynki zaopatrzenia – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019

	Benchmarki			Słabiej wyposażone województwa		
	2007 r.	2011 r.	2019 r.	2007 r.	2011 r.	2019 r.
Rynek zaopatrzenia	mazowieckie	wielkopolskie	wielkopolskie	lubelskie	lubelskie	lubelskie
	śląskie	mazowieckie	śląskie	podlaskie	podlaskie	warmińsko-mazurskie
	łódzkie	pomorskie	pomorskie	warmińsko-mazurskie	warmińsko-mazurskie	podlaskie

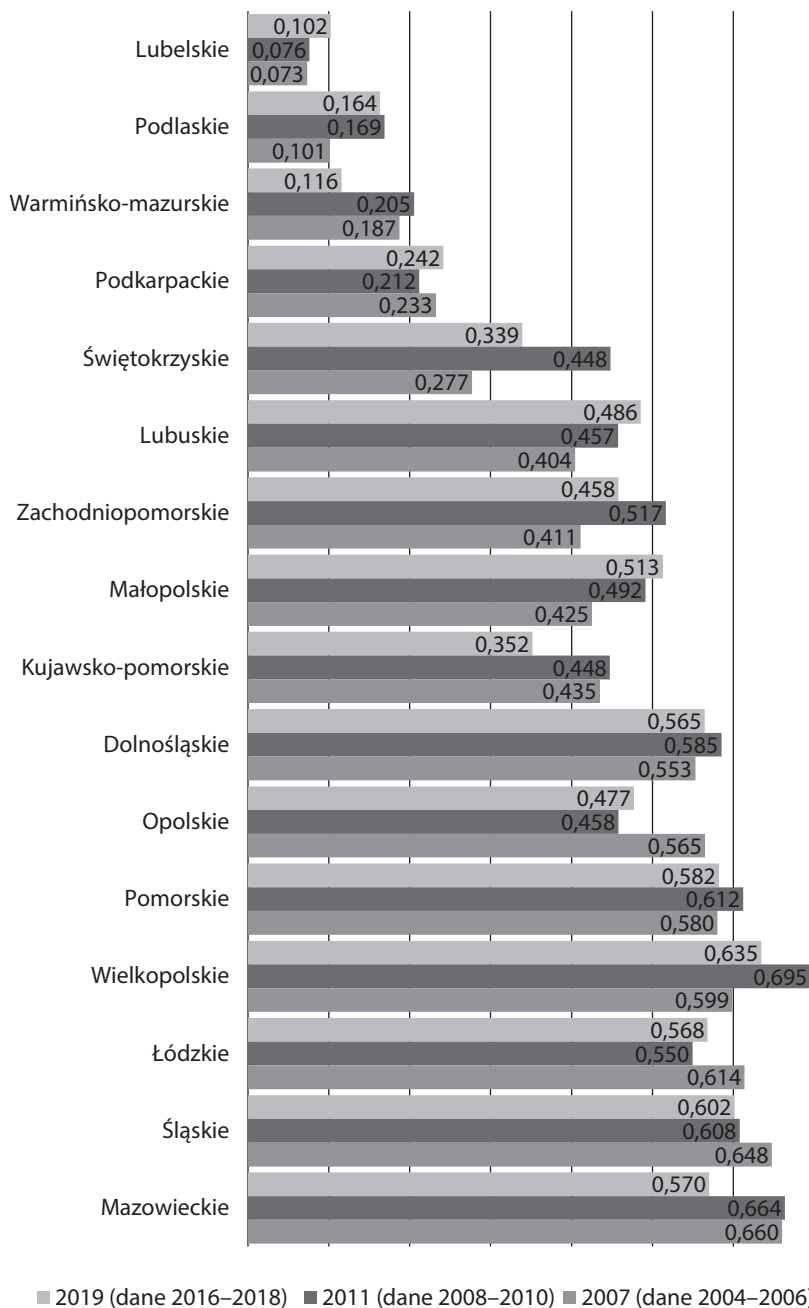
Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019.

W przypadku czynnika kapitału regionalnego – nieruchomości – w czołówce rankingu pod względem wartości miernika plasowały się regiony, w których koszty dzierżawy/najmu oraz zakupu nieruchomości były nadal relatywnie niskie. Do liderów należały w badanych okresach województwa: lubuskie, warmińsko-mazurskie, podlaskie oraz lubelskie i opolskie. Natomiast wysoka podaż nieruchomości, przy jednoczesnym wysokim poziomie cen za metr kwadratowy, cechowała województwa: mazowieckie, małopolskie, pomorskie, wielkopolskie i dolnośląskie (tabela 4.3).

Szczegółowa analiza wskazuje na to, iż w większości województw wartość miernika wzrosła w badanych latach. I tak wzrost wartości miernika dla nieruchomości odnotowano dla następujących województw (wykres 4.3):

- świętokrzyskiego – wzrost o 0,242 jednostki (0,348 jednostki w 2007 r., 0,591 jednostki w 2019 r.);
- warmińsko-mazurskiego – wzrost o 0,206 jednostki (0,672 jednostki w 2007 r., 0,878 jednostki w 2019 r.);
- kujawsko-pomorskiego – wzrost o 0,117 jednostki (0,546 jednostki w 2007 r., 0,663 jednostki w 2019 r.);
- lubuskiego – wzrost o 0,110 jednostki (0,816 jednostki w 2007 r., 0,926 jednostki w 2019 r.);
- łódzkiego – wzrost o 0,114 jednostki (0,499 jednostki w 2007 r., 0,612 jednostki w 2019 r.).

Natomiast najwyższy spadek wartości miernika odnotowany został w województwie opolskim – w 2007 roku wartości ta wyniosła 0,760 jednostki, w kolejnym badanym okresie, tj. 2011 roku, było to 0,702 jednostki, a w 2019 roku 0,598 jednostki (wykres 4.3).

Wykres 4.2. Benchmarking dla czynnika kapitału regionalnego – rynki zaopatrzenia – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019
Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019.

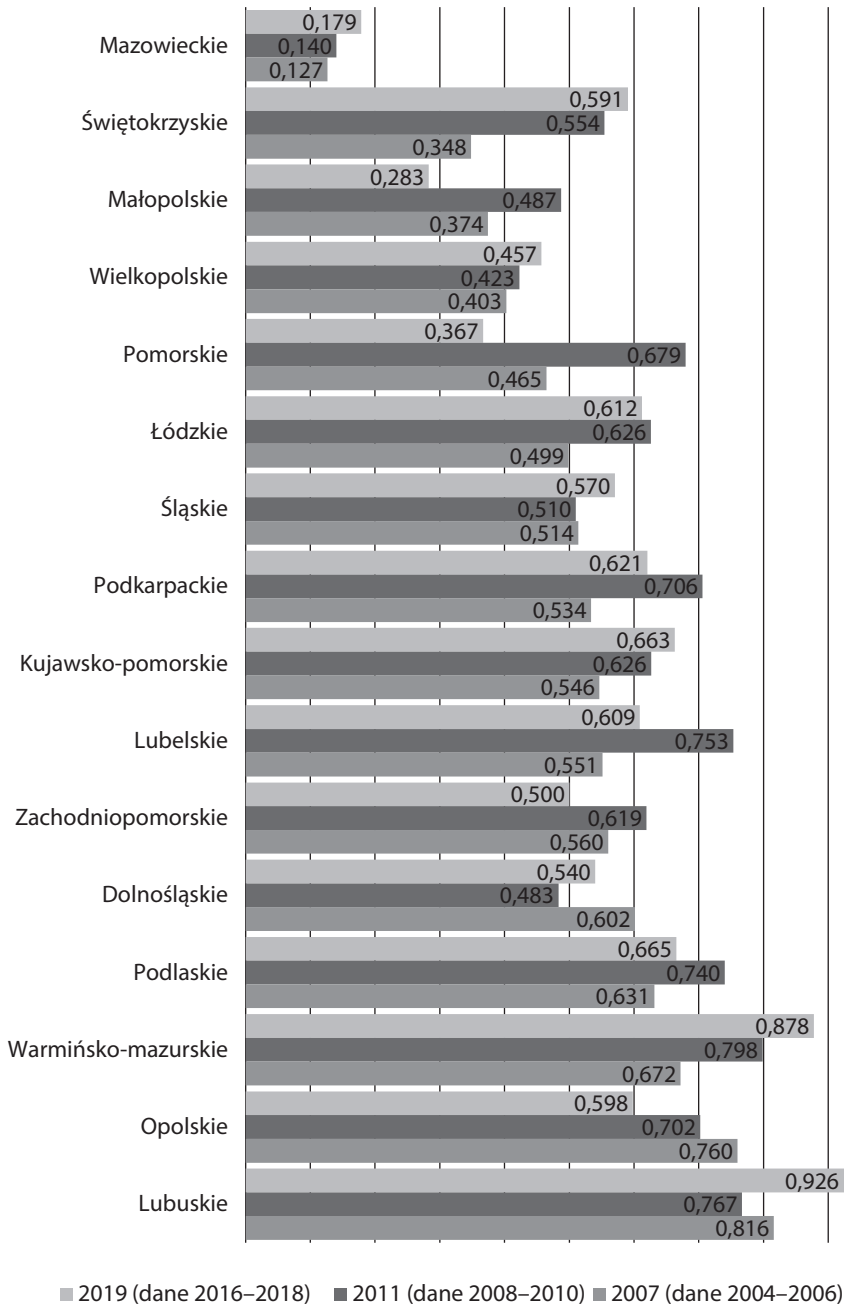
Tabela 4.3. Zestawienie benchmarkingowe dla czynnika kapitału regionalnego – nieruchomości – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019

	Benchmarki			Słabiej wyposażone województwa		
	2007 r.	2011 r.	2019 r.	2007 r.	2011 r.	2019 r.
Nieruchomości	lubuskie	warmińsko-mazurskie	lubuskie	mazowieckie	mazowieckie	mazowieckie
	opolskie	lubuskie	warmińsko-mazurskie	świętokrzyskie	wielkopolskie	małopolskie
	warmińsko-mazurskie	lubelskie	podlaskie	małopolskie	dolnośląskie	pomorskie

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019.

Analiza czynnika kapitału regionalnego – infrastruktura transportowa – wykazała, iż czołówka województw uległa nieznacznej zmianie. W roku 2019 benchmarkami były województwa: śląskie, łódzkie i małopolskie. Województwo łódzkie weszło w 2019 roku do trójki benchmarków, nie pojawiało się w niej wcześniej, natomiast wypadło z tej grupy obecne w poprzednich edycjach województwo opolskie. Choć sam skład trójki benchmarków zmieniał się w czasie tylko nieznacznie, to jeśli idzie o zmianę wartości miernika w przypadku województwa łódzkiego, dołączającego do grupy najlepiej wyposażonych, należy ją uznać za znaczącą w stosunku do wcześniejszych ujętych w badaniu okresów. Wzrost wartości miernika dla infrastruktury transportowej w województwie łódzkim wyniósł w 2019 roku 0,175 jednostki w stosunku do 2007 (porównując poziom miernika w kolejnych edycjach pomiaru, wynosił on odpowiednio 0,416 jednostki w 2007 r., 0,465 jednostki w 2011 r. i 0,591 jednostki w 2019 r.). Należy również zauważyć, iż najwyższy spadek wartości miernika nastąpił także w grupie liderów z okresów 2007 i 2011 i dotyczył województwa opolskiego (wartość miernika w roku 2019 wyniosła 0,461 jednostki i była niższa o 0,165 jednostki w stosunku do roku 2007) (tabela 4.4).

W przypadku regionów, które osiągnęły niższą wartość miernika, również wystąpiły zmiany w badanych okresach. Dotyczyły one województwa zachodniopomorskiego, które w 2019 roku znalazło się po raz pierwszy w grupie słabiej wyposażonych w ten czynnik kapitału regionalnego (poza województwami podlaskim i lubelskim). W tej grupie można zauważyć pozytywną zmianę dotyczącą województwa podkarpackiego. Województwo to poprawiło wyniki w stosunku do lat ubiegłych i wzrost wartości miernika dla 2019 roku wyniósł 0,120 jednostki w stosunku do roku 2007 (odpowiednio wartość miernika dla infrastruktury transportowej wyniosła: 0,116 jednostki w 2007 r., 0,132 jednostki w 2011 r. i 0,236 jednostki w 2019 r.). Proces ten spowodował, że w 2019 roku województwo nie zostało zaliczone do regionów o najsłabszym stanie infrastruktury transportowej (wykres 4.4).

Wykres 4.3. Benchmarking dla czynnika kapitału regionalnego – nieruchomości – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019.

Wskazane pozytywne zmiany są wynikiem znaczących inwestycji transportowych w regionach, których dotyczą. W przypadku województw, w których odnotowane zostały spadki wartości miernika w stosunku do lat ubiegłych (zwłaszcza województwa opolskiego), należy pogłębić analizę i określić determinanty spadku w celu wdrożenia mechanizmów naprawczych. Nawet jeżeli wynikają one tylko ze względnego charakteru pomiaru, tzn. nie mamy do czynienia z obiektywnym pogorszeniem sytuacji a rozwojem (obiektywną poprawą), ale wolniejszym od innych regionów, i „odstawaniem” na ich tle, taki stan również świadczy o zaprzestaniu pewnych szans i wymaga diagnozy.

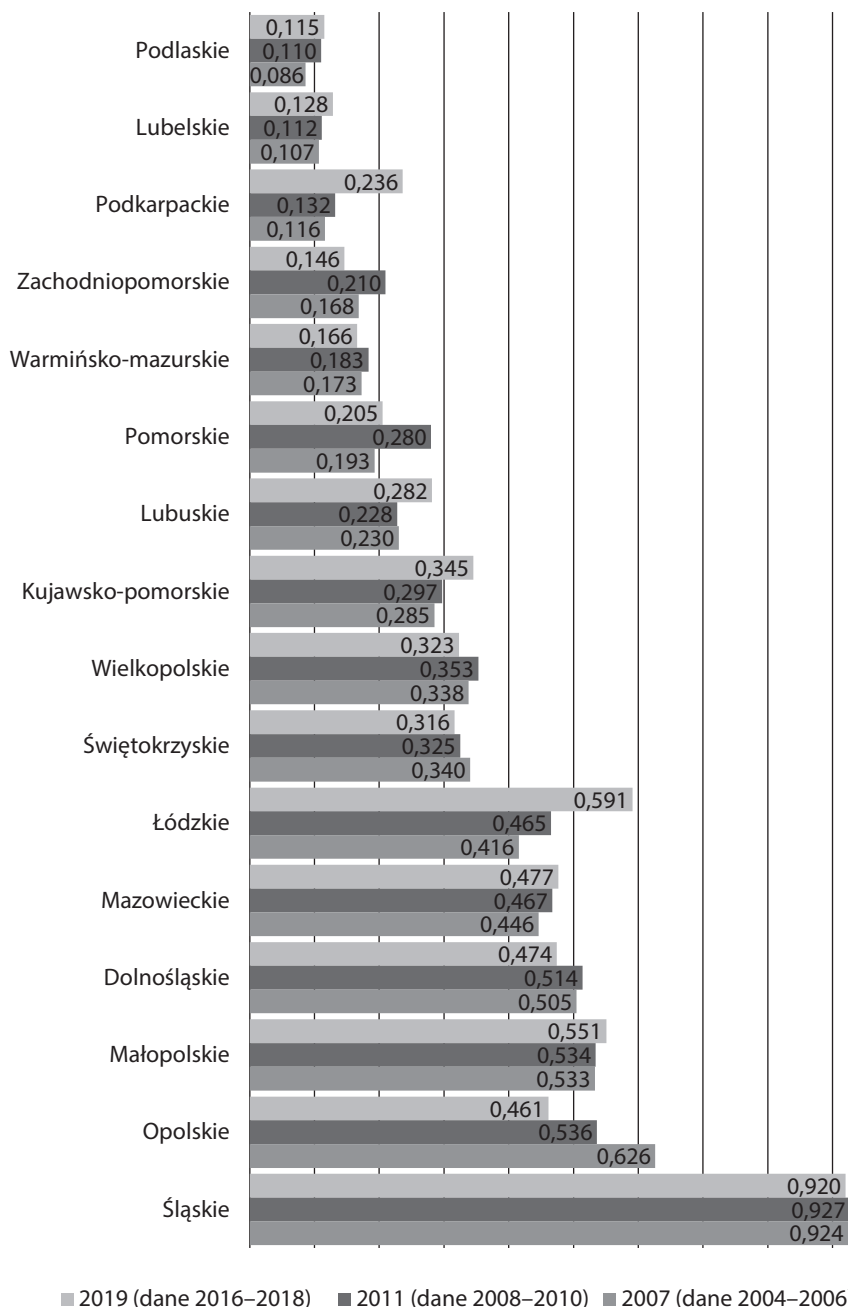
Tabela 4.4. Zestawienie benchmarkingowe dla czynnika kapitału regionalnego – infrastruktura transportowa – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019

Infrastruktura transportowa	Benchmarki			Słabiej wyposażone województwa		
	2007 r.	2011 r.	2019 r.	2007 r.	2011 r.	2019 r.
	śląskie	śląskie	śląskie	podlaskie	podlaskie	podlaskie
	opolskie	opolskie	łódzkie	lubelskie	lubelskie	lubelskie
	małopolskie	małopolskie	małopolskie	podkarpackie	podkarpackie	zachodniopomorskie

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019.

Na podstawie danych dotyczących benchmarkingu dla czynnika kapitału regionalnego, jakim jest infrastruktura informacyjno-telekomunikacyjna, można stwierdzić, że w przypadku liderów (tj. trzech województw, które odnotowały najwyższy wynik w zakresie miernika dla infrastruktury informacyjno-telekomunikacyjnej) układ w badanych latach, tj. 2007, 2011 i 2019 roku, nie ulegał znaczącym zmianom. Stabilna była dominacja mazowieckiego i dolnośląskiego (w takiej kolejności), jedyna zmiana w czasie w tej grupie to relatywnie słabsza pozycja śląskiego i mocniejsza zachodniopomorskiego w 2011 roku (tabela 4.5).

Większe zmiany odnotowano wśród województw zaliczanych do słabiej wyposażonych pod względem analizowanej infrastruktury. A mianowicie w 2019 roku swoją pozycję znacząco poprawiło województwo lubelskie. Ponadto należy zauważyć, że znaczna część województw, która znajdowała się poza klasą benchmarkingową, poprawiła swoje wyniki. I tak: lubelskie – wzrost o 0,234 jednostki (0,258 jednostki w 2007 r., 0,492 jednostki w 2019 r.); kujawsko-pomorskie – wzrost o 0,216 jednostki (0,278 jednostki w 2007 r., 0,494 jednostki w 2019 r.); opolskie – wzrost o 0,211 jednostki (0,285 jednostki w 2007 r., 0,496 jednostki w 2019 r.); podlaskie – wzrost o 0,103 jednostki (0,461 jednostki w 2007 r., 0,564 jednostki w 2019 r.).

Wykres 4.4. Benchmarking dla czynnika kapitału regionalnego – infrastruktura transportowa – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019.

Ważną obserwacją jest obniżenie wartości miernika dla benchmarków, co szczególnie dotyczy dominującego nad innymi regionami mazowieckiego, obserwowane w całym okresie pomiędzy pomiarami, a w odniesieniu do mazowieckiego w najnowszym pomiarze z 2019 roku. Obserwowane wartości spadków w stosunku do pomiaru z 2007 roku to (wykres 4.5):

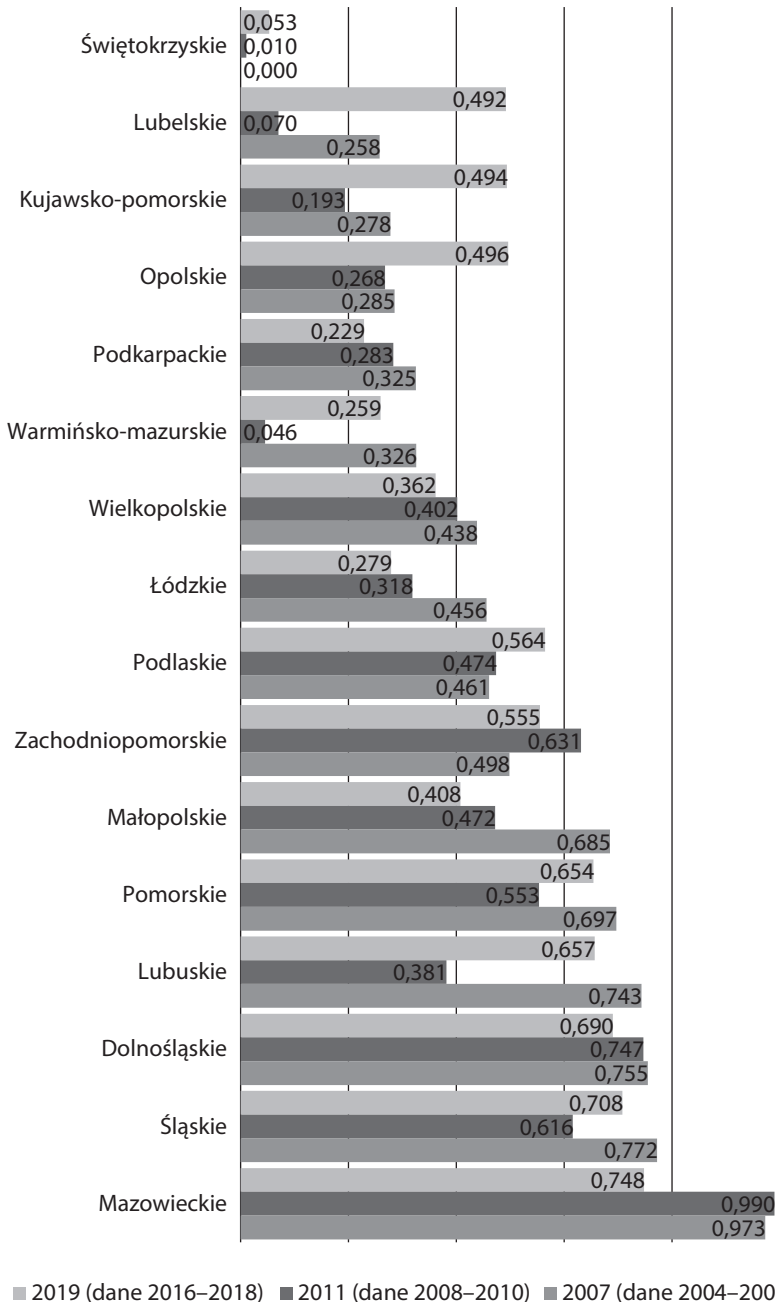
- mazowieckie – spadek o 0,225 jednostki (0,973 jednostki w 2007 r., 0,748 jednostki w 2019 r.);
- dolnośląskie – spadek o 0,065 jednostki (0,755 jednostki w 2007 r., 0,690 jednostki w 2019 r.);
- śląskie – spadek o 0,064 jednostki (0,772 jednostki w 2007 r., 0,708 jednostki w 2019 r.).

Interpretując te pomiary, należy pamiętać, że ocena poszczególnych regionów dokonywana jest w ujęciu relatywnym, tj. na tle innych regionów. Zanik tak znaczącej dominacji mazowieckiego nad innymi regionami (choć pozostaje benchmarkiem o najwyższej pozycji) oznacza znaczące zmniejszenie się dysproporcji dotyczącej stanu infrastruktury informacyjno-telekomunikacyjnej pomiędzy tym regionem a resztą kraju (a zwłaszcza pozostałymi benchmarkami). Nie musi to oznaczać pogorszenia sytuacji w regionie dominującym, prawdopodobnie jest raczej skutkiem dynamicznego nadrabiania zaległości przez pozostałe regiony i postępującej konwergencji regionalnej.

Tabela 4.5. Zestawienie benchmarkingowe dla czynnika kapitału regionalnego – infrastruktura informacyjno-telekomunikacyjna – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019

Infrastruktura informacyjno-telekomunikacyjna	Benchmarki			Słabiej wyposażone województwa		
	2007 r.	2011 r.	2019 r.	2007 r.	2011 r.	2019 r.
	mazowieckie	mazowieckie	mazowieckie	świętokrzyskie	świętokrzyskie	świętokrzyskie
	śląskie	dolnośląskie	śląskie	lubelskie	warmińsko-mazurskie	podkarpackie
	dolnośląskie	zachodniopomorskie	dolnośląskie	kujawsko-pomorskie	lubelskie	warmińsko-mazurskie

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019.

Wykres 4.5. Benchmarking dla czynnika kapitału regionalnego – infrastruktura informacyjno-telekomunikacyjna – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019.

Na podstawie danych dotyczących benchmarkingu dla czynnika kapitału regionalnego, jakim jest rynek kapitałowy, można stwierdzić, że tylko województwo mazowieckie w badanych latach utrzymało wartość tego czynnika na tym samym poziomie (tabela 4.6). Jednocześnie warto zauważyć, że jest to wartość maksymalna, czyli 1,000 (jednostka), co jest sytuacją raczej wyjątkową i świadczy o bardzo silnej i jednoznacznej dominacji nad innymi regionami. Poziom ten był taki sam zarówno w okresach lepszej koniunktury, jak i w okresie światowego kryzysu gospodarczego przypadającego na lata 2008–2010. Ponadto w 2011 roku w porównaniu do 2007 roku tylko dwa województwa odnotowały wzrost względnej miary czynnika kapitału regionalnego, jakim jest rynek kapitałowy. Były to (wykres 4.6):

- małopolskie – wzrost o 0,021 jednostki (0,224 jednostki w 2007 r., 0,245 jednostki w 2011 r.);
- lubelskie – wzrost o 0,014 jednostki (0,133 jednostki w 2007 r., 0,147 jednostki w 2011 r.).

Po roku 2010 żadne województwo nie potrafiło poprawić wartości pomiaru tego czynnika, wszystkie (poza mazowieckim) odnotowały jego spadek, co świadczy o wzroście skali dominacji województwa mazowieckiego (choć wartość wskaźnika dotycząca jego samego nie zmieniła się, gdyż od początku była wartością maksymalną) (wykres 4.6).

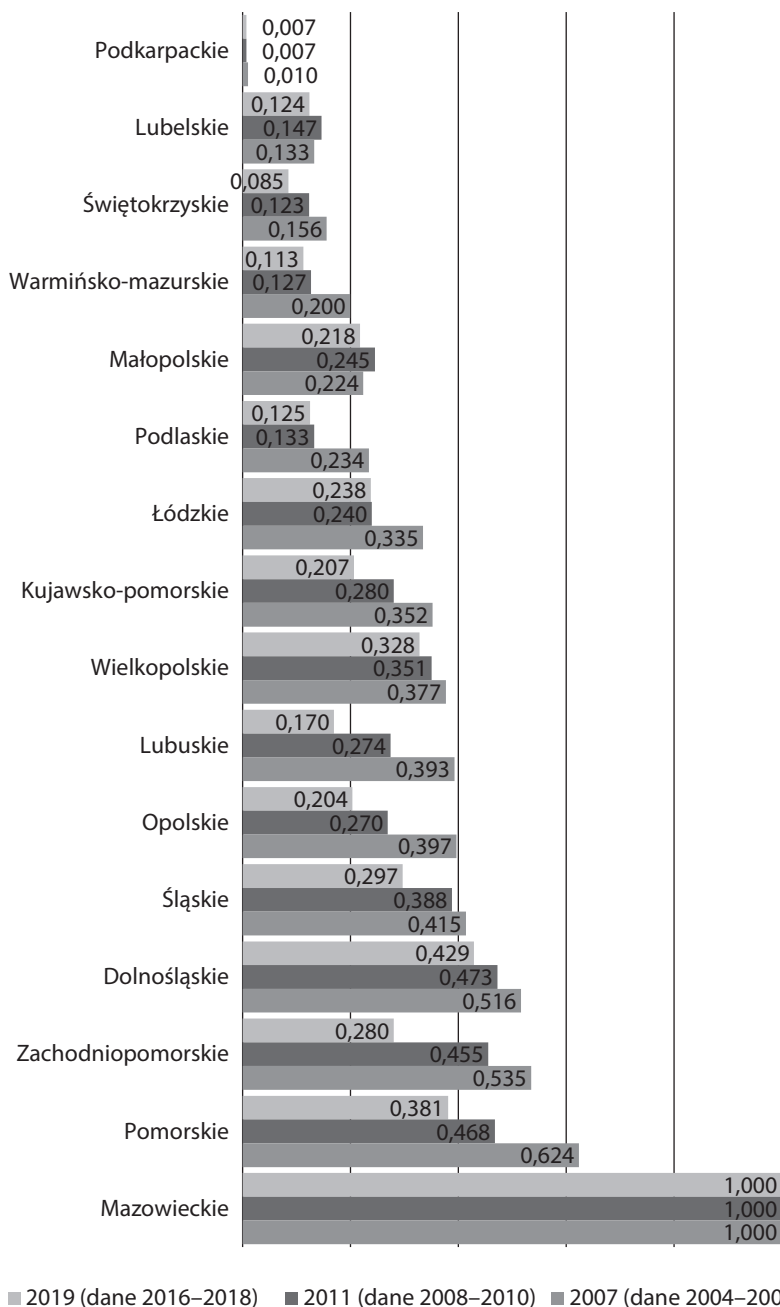
Pozostałe województwa odnotowały niestety spadek wartości wskaźnika mierzącego stan tego czynnika kapitału regionalnego na przestrzeni całego okresu objętego pomiarem, a największy spadek dotyczył następujących województw (wykres 4.6):

- zachodniopomorskiego – spadek o 0,255 jednostki (0,535 jednostki w 2007 r., 0,280 jednostki w 2019 r.);
- pomorskiego – spadek o 0,243 jednostki (0,624 jednostki w 2007 r., 0,381 jednostki w 2019 r.);
- lubuskiego – spadek o 0,223 jednostki (0,393 jednostki w 2007 r., 0,170 jednostki w 2019 r.).

Tabela 4.6. Zestawienie benchmarkingowe dla czynnika kapitału regionalnego – rynek kapitałowy – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019

	Benchmarki ^a			Stabiej wyposażone województwa ^b		
	2007 r.	2011 r.	2019 r.	2007 r.	2011 r.	2019 r.
Rynek kapitałowy	mazowieckie	mazowieckie	mazowieckie	podkarpackie	podkarpackie	podkarpackie
	pomorskie	dolnośląskie	dolnośląskie	lubelskie	świętokrzyskie	świętokrzyskie
	zachodniopomorskie	pomorskie	pomorskie	świętokrzyskie	warmińsko-mazurskie	warmińsko-mazurskie

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019.

Wykres 4.6. Benchmarking dla czynnika kapitału regionalnego – rynek kapitałowy – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019.

Analiza danych dotyczących benchmarkingu dla czynnika kapitału regionalnego, jakim są koszty prowadzenia przedsiębiorstwa, pokazuje, że wartości wskaźnika nie wykazywały dużych zmian, a w grupie benchmarków występowały niewielkie przetasowania. Zarówno w 2011, jak i 2019 roku do benchmarków pod względem kosztów prowadzenia przedsiębiorstwa należały województwa: mazowieckie i dolnośląskie, a mazowieckie znajdowało się w tej grupie (na pierwszym miejscu) we wszystkich pomiarach (tabela 4.7).

Podobna sytuacja dotyczyła województw, które wartość miernika uplasowała na końcowych pozycjach w zestawieniu regionalnym – dwa województwa należały do tej grupy zarówno w 2011, jak i 2019 roku. Były to podkarpackie i lubelskie. Jednak można stwierdzić, że większość województw poprawiła sytuację ze względu na ten czynnik w 2019 roku w porównaniu do 2007 roku. Należały do nich między innymi (wykres 4.7):

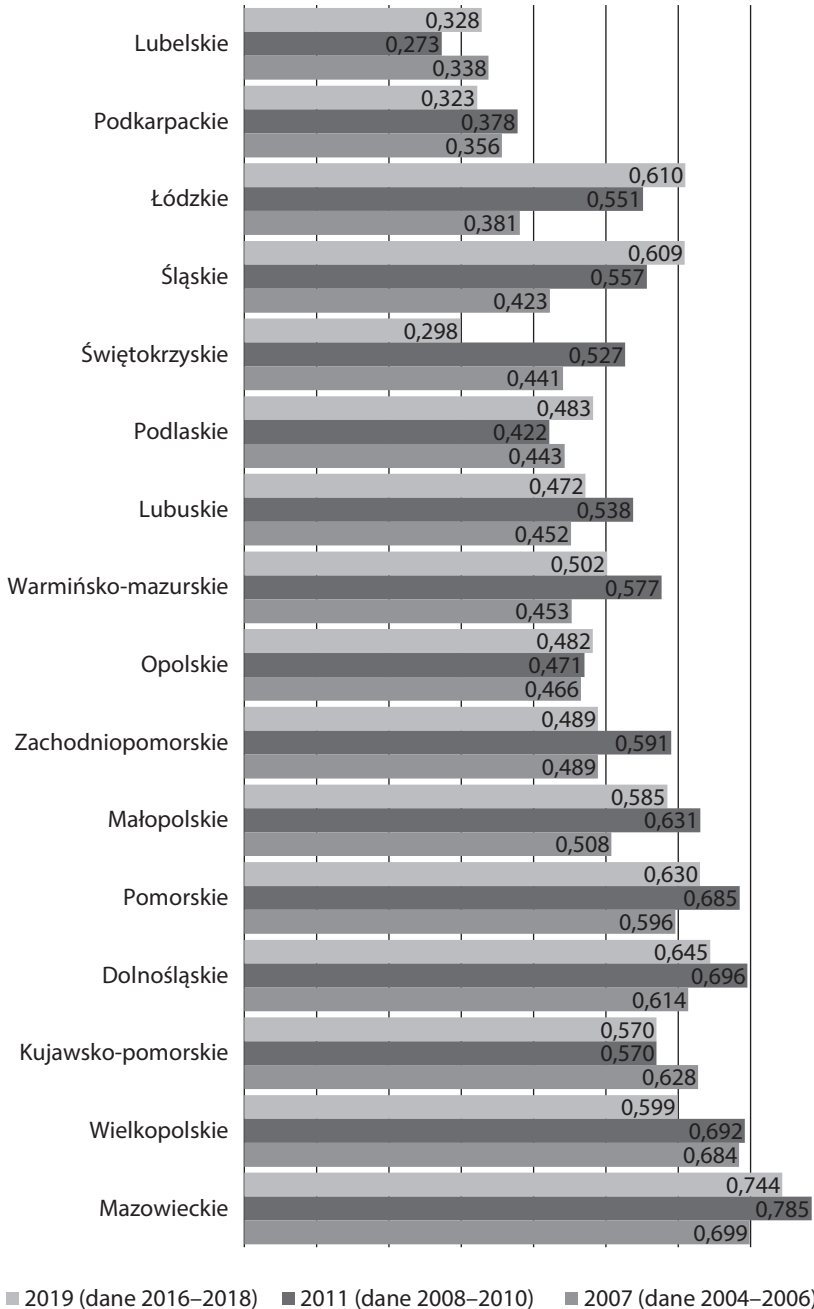
- łódzkie – wzrost o 0,229 jednostki (0,381 jednostki w 2007 r., 0,610 jednostki w 2019 r.);
- śląskie – wzrost o 0,186 jednostki (0,423 jednostki w 2007 r., 0,609 jednostki w 2019 r.);
- małopolskie – wzrost o 0,077 jednostki (0,508 jednostki w 2007 r., 0,585 jednostki w 2019 r.).

Natomiast wyraźny spadek wartości miernika dla tego czynnika w 2019 roku odnotowany został w województwie świętokrzyskim – o 0,143 jednostki (0,441 jednostki w 2007 r., 0,298 jednostki w 2019 r.) (wykres 4.7). Wskazana relatywnie stabilna w czasie sytuacja, jeśli idzie o ranking, i poprawa względnej atrakcyjności dużej części regionów z uwagi na koszty prowadzenia przedsiębiorstwa może wynikać między innymi ze stabilizacji cen usług transportowych, outsourcingowych czy doradczo-konsultingowych.

Tabela 4.7. Zestawienie benchmarkingowe dla czynnika kapitału regionalnego – koszty prowadzenia przedsiębiorstwa – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019

	Benchmarki ^a			Stabiej wyposażone województwa ^b		
	2007 r.	2011 r.	2019 r.	2007 r.	2011 r.	2019 r.
Koszty prowadzenia przedsiębiorstwa	mazowieckie	mazowieckie	mazowieckie	lubelskie	lubelskie	świętokrzyskie
	wielkopolskie	dolnośląskie	dolnośląskie	podkarpackie	podkarpackie	podkarpackie
	kujawsko-pomorskie	wielkopolskie	pomorskie	łódzkie	podlaskie	lubelskie

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019.

Wykres 4.7. Benchmarking dla czynnika kapitału regionalnego – koszty prowadzenia przedsiębiorstwa – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019.

Względna ocena jakości życia zdecydowanie poprawia się w większości województw, co świadczy o wyrównywaniu się poziomu jakości życia w różnych częściach kraju. Wśród regionów benchmarków układ województw nieznacznie się zmienia, jednakże zmiany te – biorąc pod uwagę obserwowane różnice wartości miernika w czasie – można uznać za „symboliczne”. Województwem benchmarkiem od 2007 do 2019 roku było województwo podkarpackie (tabela 4.8).

Na podstawie danych dotyczących benchmarkingu dla czynnika kapitału regionalnego, jakim jest jakość życia, można stwierdzić, że większość województw poprawiła stan tego czynnika w 2019 roku w porównaniu do jego wartości z 2007 roku. Poprawa dla większości województw oscylowała na poziomie od 0,085 jednostki w przypadku województwa opolskiego (0,584 jednostki w 2007 r., 0,669 jednostki w 2019 r.) do 0,024 jednostki w przypadku województwa małopolskiego (0,480 jednostki w 2007 r., 0,504 jednostki w 2019 r.) (wykres 4.8).

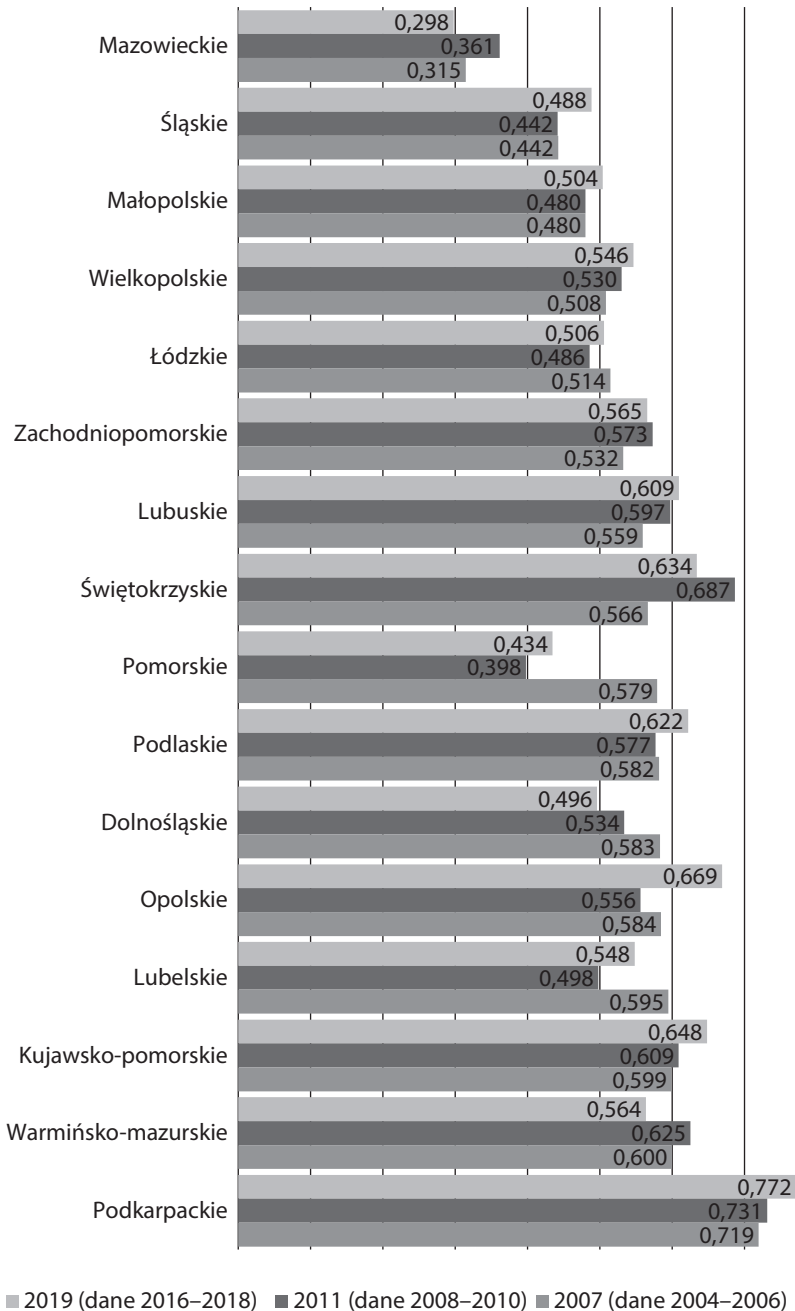
Również tam, gdzie obserwowany był spadek względnej oceny stanu czynnika kapitału regionalnego – jakość życia, były to zazwyczaj zmiany nieznaczące, nieprzekraczające poziomu 0,1. Tylko w przypadku województwa pomorskiego spadek ten wyniósł 0,145 jednostki (0,579 jednostki w 2007 r., 0,434 jednostki w 2019 r.) (wykres 4.8).

Reasumując, można stwierdzić, iż w większości województw względna (na tle innych regionów) ocena czynnika kapitału regionalnego – jakość życia – uległa poprawie, co świadczy o zmniejszaniu się różnic międzyregionalnych. A jak wskazują tendencje społeczno-gospodarcze związane z kształtowaniem się rynku pracownika, te czynniki mogą determinować decyzje inwestycyjne w coraz większym stopniu.

Tabela 4.8. Zestawienie benchmarkingowe dla czynnika kapitału regionalnego – jakość życia – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019

Jakość życia	Benchmarki ^a			Stabiej wyposażone województwa ^b		
	2007 r.	2011 r.	2019 r.	2007 r.	2011 r.	2019 r.
	podkarpackie	podkarpackie	podkarpackie	mazowieckie	mazowieckie	mazowieckie
	warmińsko-mazurskie	świętokrzyskie	opolskie	śląskie	pomorskie	pomorskie
	kujawsko-pomorskie	warmińsko-mazurskie	kujawsko-pomorskie	małopolskie	śląskie	śląskie

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019.

Wykres 4.8. Benchmarking dla czynnika kapitału regionalnego – jakość życia – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019.

4.2. Benchmarking wyników dla dóbr mieszanych i niematerialnych

Analiza benchmarków wskazuje, iż dwa województwa od 2007 roku pozostawały silnymi ośrodkami z uwagi na bazę instytucji okołobiznesowy – były to województwa mazowieckie i dolnośląskie. W przypadku województw słabiej wyposażonych pod względem tego czynnika kapitału regionalnego sytuacja była podobna, tzn. dwa województwa – podkarpackie i świętokrzyskie – od 2007 do 2019 roku odbiegały znacząco poziomem wartości miernika definiującego stan bazy instytucji okołobiznesowych od województw benchmarków (tabela 4.9).

Na podstawie danych dotyczących benchmarkingu dla czynnika kapitału regionalnego, jakim jest baza instytucji okołobiznesowych, można stwierdzić, że tylko trzy województwa poprawiły relatywny stan tego czynnika w 2019 roku w porównaniu do jego wartości z 2007 roku. Należały do nich (wykres 4.9):

- małopolskie – wzrost o 0,072 jednostki (0,287 jednostki w 2007 r., 0,359 jednostki w 2019 r.);
- lubelskie – wzrost o 0,021 jednostki (0,009 jednostki w 2007 r., 0,030 jednostki w 2019 r.);
- mazowieckie – wzrost o 0,019 jednostki (0,981 jednostki w 2007 r., 0,100 jednostki w 2019 r.).

Pozostałe województwa odnotowały spadek względnych ocen stanu tego czynnika w 2019 roku w porównaniu do 2007 roku. Największy spadek odnotowały następujące województwa (wykres 4.9):

- zachodniopomorskie – spadek o 0,474 jednostki (0,691 jednostki w 2007 r., 0,217 jednostki w 2019 r.);
- lubuskie – spadek o 0,412 jednostki (0,474 jednostki w 2007 r., 0,062 jednostki w 2019 r.);
- opolskie – spadek o 0,261 jednostki (0,348 jednostki w 2007 r., 0,087 jednostki w 2019 r.).

Należy również zwrócić uwagę na znaczne dysproporcje w wartości miernika pomiędzy benchmarkami a regionami określonymi jako słabiej wyposażone w ten czynnik kapitału regionalnego. A mianowicie wartości dla dominującego regionu benchmarku plasowały się na poziomie równym lub bliskim jedności, natomiast w przypadku regionów słabiej wyposażonych oscylowały na poziomie bliskim zeru. Mimo dość dużych zmian dotyczących pozycji niektórych regionów utrzymywał się, względnie stabilny w czasie, wyraźny podział na ścianę zachodnią i centrum (dobrze wyposażone pod względem bazy instytucji okołobiznesowych) i ścianę wschodnią (gdzie rynek nie jest właściwie nasycony tymi podmiotami mimo dokapitalizowania, między innymi ze środków Unii Europejskiej w rozwój infrastruktury wsparcia biznesu).

Tabela 4.9. Zestawienie benchmarkingowe dla czynnika kapitału regionalnego – baza instytucji okołobiznesowych – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019

Baza instytucji okołobiznesowych	Benchmarki ^a			Stabiej wyposażone województwa ^b		
	2007 r.	2011 r.	2019 r.	2007 r.	2011 r.	2019 r.
	mazowieckie	mazowieckie	mazowieckie	lubelskie	lubelskie	podkarpackie
	zachodniopomorskie	dolnośląskie	dolnośląskie	podkarpackie	podkarpackie	świętokrzyskie
	dolnośląskie	pomorskie	małopolskie	świętokrzyskie	świętokrzyskie	warmińsko-mazurskie

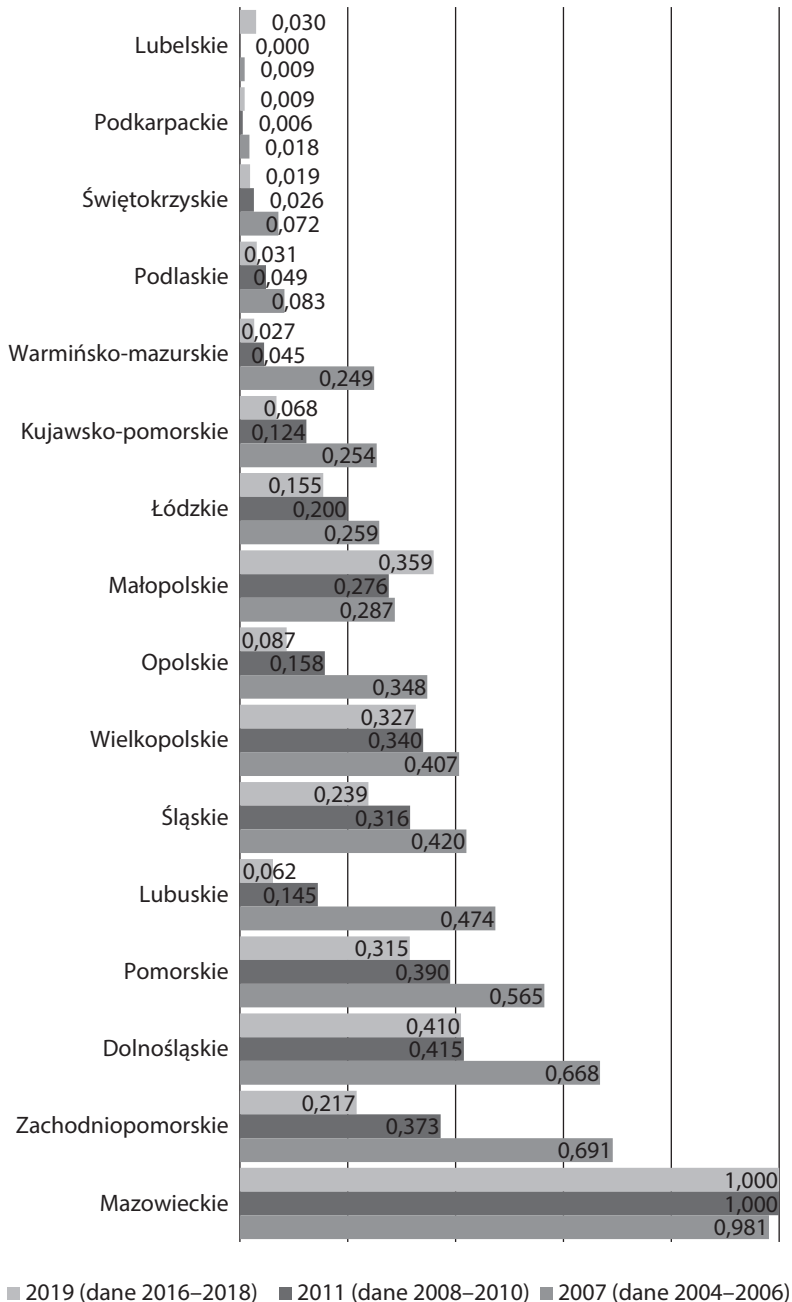
Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019.

W przypadku bazy akademickiej zauważalna była pewna rotacja zarówno w strukturze benchmarków, jak i województw słabiej wyposażonych w ten czynnik kapitału regionalnego. W grupie benchmarków nie obserwowano jednak znaczących spadków wartości miernika, nawet jeśli benchmark wypadał przy kolejnym pomiarze z grupy, poza jednym przypadkiem – województwem świętokrzyskim. Należy zatem przeprowadzić pogłębioną analizę sytuacji dotyczącej bazy akademickiej we wskazanym regionie. W przypadku regionów słabiej wyposażonych w ten czynnik kapitału regionalnego należy zwrócić uwagę na sytuację w regionie łódzkim, zwłaszcza na fakt spadku wartości miernika w 2019 roku w stosunku do 2011 roku (tabela 4.10).

Na podstawie danych dotyczących benchmarkingu dla czynnika kapitału regionalnego, jakim jest baza akademicka, można stwierdzić, że zdecydowana większość województw poprawiła relatywny stan tego czynnika w 2019 roku w porównaniu do jego wartości z 2007 roku. Należały do nich między innymi (wykres 4.10):

- podkarpackie – wzrost o 0,384 jednostki (0,089 jednostki w 2007 r., 0,473 jednostki w 2019 r.);
- lubelskie – wzrost o 0,361 jednostki (0,175 jednostki w 2007 r., 0,536 jednostki w 2019 r.);
- małopolskie – wzrost o 0,262 jednostki (0,407 jednostki w 2007 r., 0,669 jednostki w 2019 r.);
- pomorskie – wzrost o 0,226 jednostki (0,297 jednostki w 2007 r., 0,523 jednostki w 2019 r.);
- lubuskie – wzrost o 0,220 jednostki (0,189 jednostki w 2007 r., 0,409 jednostki w 2019 r.);
- warmińsko-mazurskie – wzrost o 0,217 jednostki (0,127 jednostki w 2007 r., 0,344 jednostki w 2019 r.).

Z kolei wśród województw, które odnotowały spadek oceny tego czynnika w 2019 roku w porównaniu do 2007 roku, można wskazać przede wszystkim świętokrzyskie – spadek o 0,253 jednostki (0,784 jednostki w 2007 r., 0,531 jednostki w 2019 r.) (wykres 4.10).

Wykres 4.9. Benchmarking dla czynnika kapitału regionalnego – baza instytucji okołobiznesowych – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019.

Sytuacja dotycząca spadku wartości miernika dla czynnika kapitału regionalnego, jakim jest baza akademicka, może być podyktowana niżem demograficznym i odnotowywanym przez wyższe uczelnie spadkiem liczby studentów, a także nadal powolną tendencją odbudowy szkolnictwa zawodowego. Determinuje to sytuacje, w których regiony uważane za ośrodki akademickie plasują się w klasie regionów słabiej wyposażonych w bazę akademicką.

Tabela 4.10. Zestawienie benchmarkingowe dla czynnika kapitału regionalnego – baza akademicka – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019

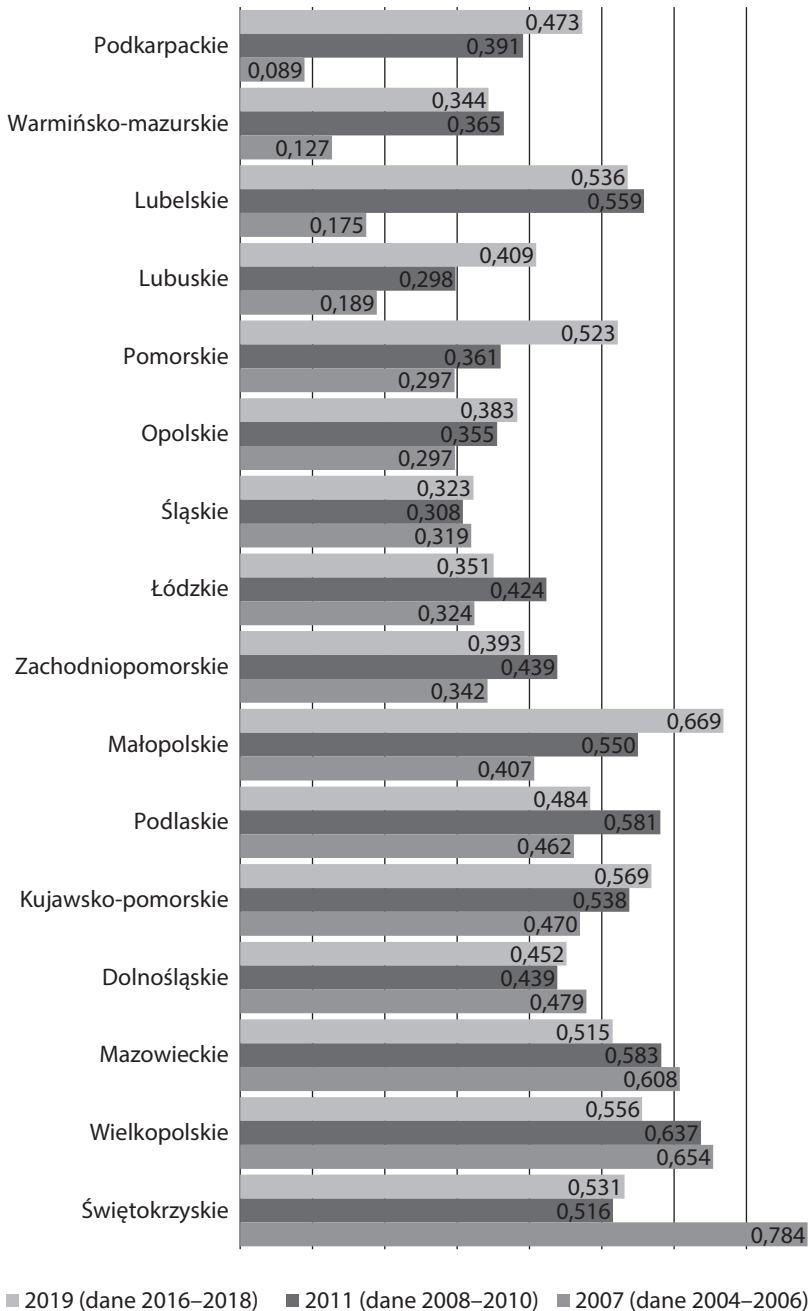
	Benchmarki ^a			Słabiej wyposażone województwa ^b		
	2007 r.	2011 r.	2019 r.	2007 r.	2011 r.	2019 r.
Baza akademicka	świętokrzyskie	wielkopolskie	małopolskie	podkarpackie	lubuskie	śląskie
	wielkopolskie	mazowieckie	kujawsko-pomorskie	warmińsko-mazurskie	śląskie	warmińsko-mazurskie
	mazowieckie	podlaskie	wielkopolskie	lubelskie	opolskie	łódzkie

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019.

Baza instytucji B+R zdecydowanie najsilniej rozwinięta była w województwie mazowieckim i sytuacja ta nie zmieniała się w analizowanym okresie. Dwa województwa – mazowieckie i małopolskie – znalazły się wśród benchmarków we wszystkich edycjach badania. Województwo wielkopolskie straciło nieznacznie na rzecz województwa pomorskiego w klasyfikacji benchmarków. W przypadku województw słabiej wyposażonych również dwa województwa w badanych latach osiągnęły niskie wartości dla miernika, tj. lubuskie i świętokrzyskie (tabela 4.11).

Wartości miernika dla czynnika kapitału regionalnego, jakim jest baza instytucji B+R, wskazują, że część województw poprawiła relatywny stan tego czynnika w 2019 roku w porównaniu do jego oceny z 2007 roku. Należało do nich między innymi województwo podkarpackie – wzrost o 0,167 jednostki (0,153 jednostki w 2007 r., 0,320 jednostki w 2019 r.) (wykres 4.11).

Województwem, które utrzymało ten sam poziom wartości tego czynnika przez cały okres, było województwo mazowieckie i był to maksymalny poziom 1,000 (jednostek) dla wszystkich pomiarów. Świadczy to o bardzo silnej i trwałej w czasie dominacji (wykres 4.11).

Wykres 4.10. Benchmarking dla czynnika kapitału regionalnego – baza akademicka – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019.

Jedynym województwem, które odnotowało spadek wartości tego czynnika w 2019 roku w porównaniu do 2007 roku, było województwo łódzkie – spadek o 0,094 jednostki (0,332 jednostki w 2007 r., 0,238 jednostki w 2019 r.). Fakt, że spadek dotyczy tylko jednego województwa, świadczy o tym, że pozostałe regiony stopniowo, choć powoli poprawiały swoją pozycję, zmniejszając dystans do głównego dominanta, tj. województwa mazowieckiego – chociaż wciąż pozostawał on ogromny (wykres 4.11).

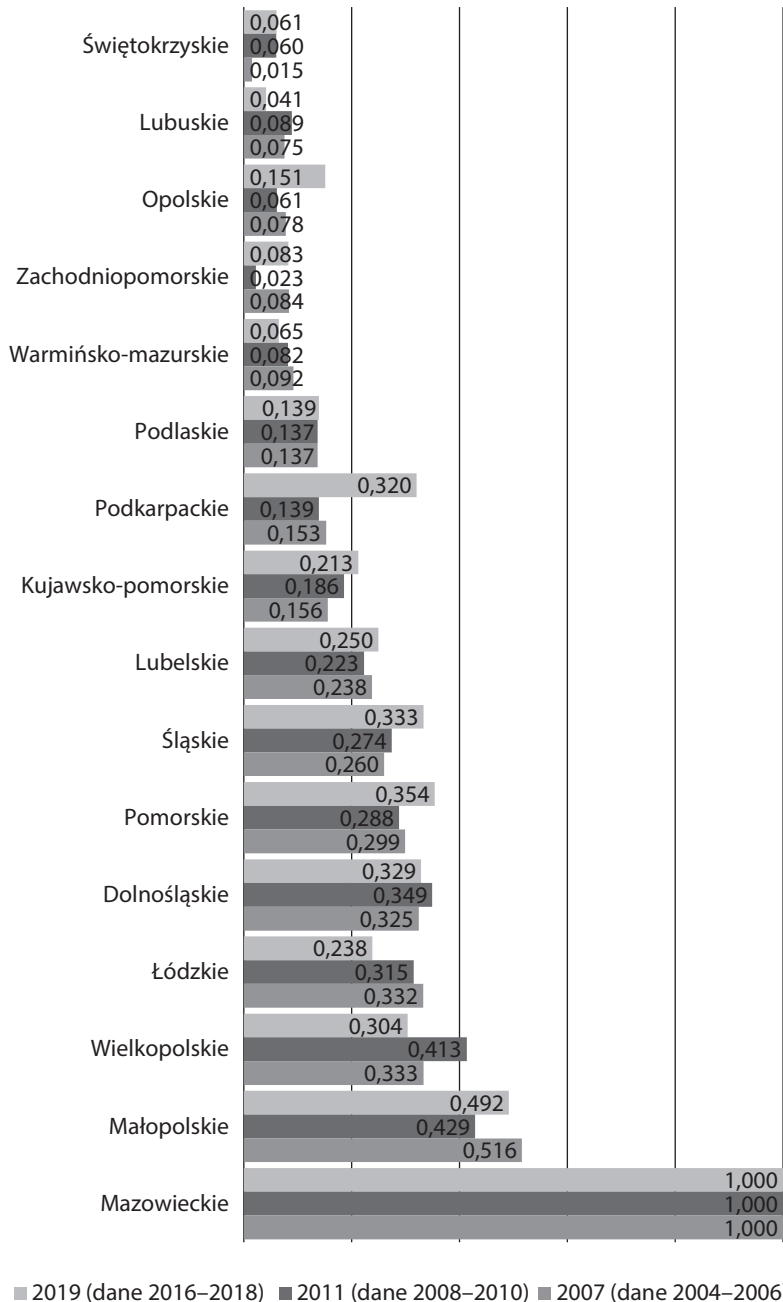
Reasumując, można wskazać na bardzo duże dysproporcje ze względu na poziom tego czynnika zarówno w grupie benchmarków, jak i w całej zbiorowości regionów, co było skutkiem przede wszystkim odstawiania pozostałych regionów w stosunku do województwa mazowieckiego. Województwo to znacząco dominoowało, z uwagi na bazę instytucji B+R, nad resztą kraju. Taka sytuacja podyktowana była przede wszystkim lokalizacją ośrodków centralnych jednostek badawczo-rozwojowych w stolicy, ale także wskazywała na wciąż niskie nakłady na działalność badawczo-rozwojową w pozostałych regionach.

Tabela 4.11. Zestawienie benchmarkingowe dla czynnika kapitału regionalnego – baza instytucji B+R – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019

	Benchmarki ^a			Słabiej wyposażone województwa ^b		
	2007 r.	2011 r.	2019 r.	2007 r.	2011 r.	2019 r.
Baza instytucji B+R	mazowieckie	mazowieckie	mazowieckie	świętokrzyskie	zachodniopomorskie	lubuskie
	małopolskie	małopolskie	małopolskie	lubuskie	świętokrzyskie	świętokrzyskie
	wielkopolskie	wielkopolskie	pomorskie	opolskie	opolskie	warmińsko-mazurskie

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019.

Analizowany czynnik kapitału regionalnego, jakim jest rynek pracy, wykazuje pewne zmiany, zwłaszcza w perspektywie długoterminowej – a mianowicie wyjście poza klasę benchmarków województw dolnośląskiego i świętokrzyskiego. Z kolei z perspektywy województw słabiej wyposażonych pod względem rynku pracy tylko jedno województwo, i to znacząco poprawiło, swoje wyniki, tj. województwo pomorskie (tabela 4.12). Co więcej, wśród regionów poza klasą benchmarkingową (i to również znajdujących się w ostatniej trójce analizowanych województw) odnotowano poprawę wartości miernika (poprawę sytuacji na rynku pracy w ujęciu statystycznym). Dotyczyło to województw (wykres 4.12):

Wykres 4.11. Benchmarking dla czynnika kapitału regionalnego – baza instytucji B+R – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019.

- pomorskiego – wzrost o 0,221 jednostki (0,191 jednostki w 2007 r., 0,412 jednostki w 2019 r.);
- kujawsko-pomorskiego – wzrost o 0,108 jednostki (0,291 jednostki w 2007 r., 0,399 jednostki w 2019 r.);
- podlaskiego – wzrost o 0,090 jednostki (0,418 jednostki w 2007 r., 0,508 jednostki w 2019 r.);
- zachodniopomorskiego – wzrost o 0,064 jednostki (0,251 jednostki w 2007 r., 0,315 jednostki w 2019 r.);
- opolskiego – wzrost o 0,055 jednostki (0,236 jednostki w 2007 r., 0,291 jednostki w 2019 r.).

Podobnie liczna jak grupa regionów z poprawą sytuacji była grupa takich województw, w których wartość miernika w roku 2019 roku spadła w stosunku do poprzednich badanych lat. Nie był to wysoki poziom spadku, jednakże uwidaczniał zachodzące na rynku pracy tendencje dotyczące deficytu pracowników i odpływu specjalistów. Spadek wartości miernika dla tego czynnika w 2019 roku w porównaniu do 2007 roku odnotowano między innymi w województwach (wykres 4.12):

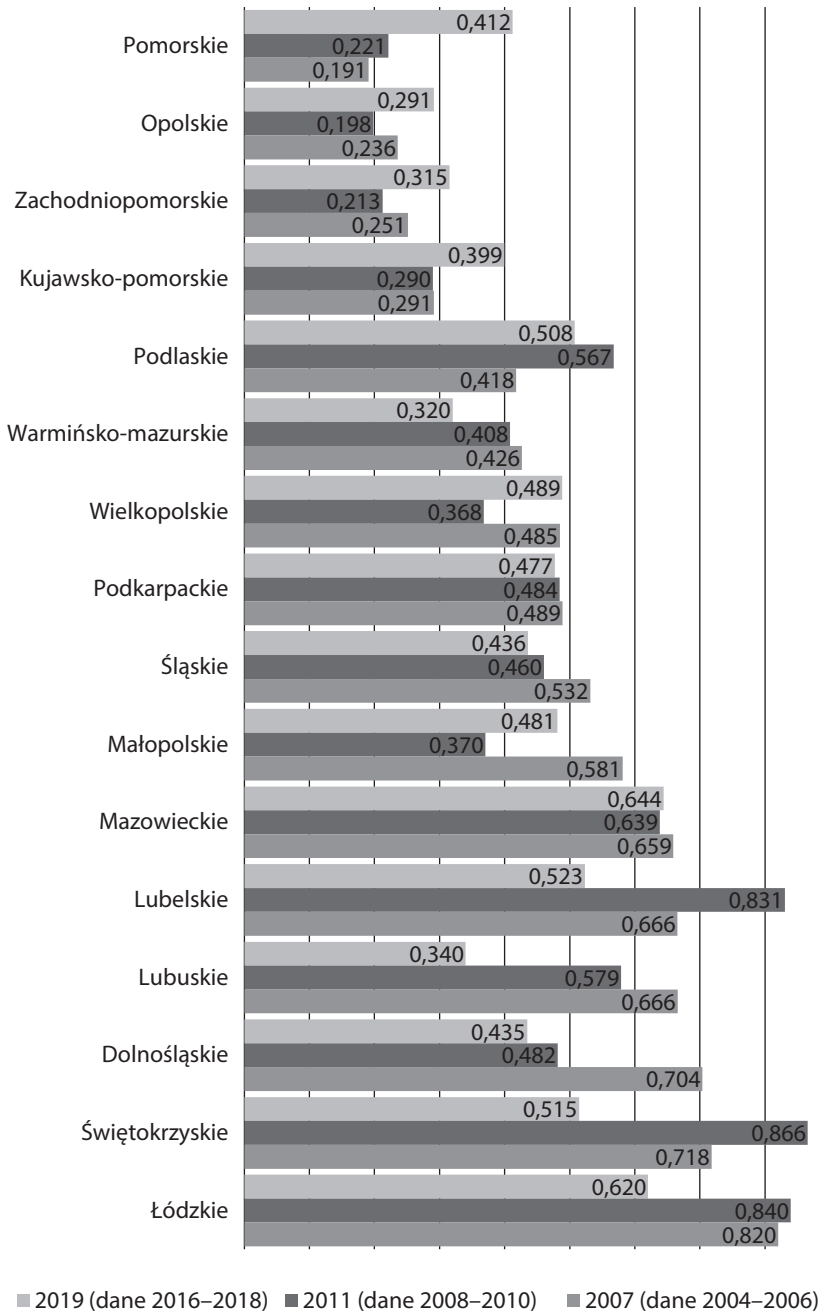
- lubuskim – spadek o 0,326 jednostki (0,666 jednostki w 2007 r., 0,340 jednostki w 2019 r.);
- dolnośląskim – spadek o 0,269 jednostki (0,704 jednostki w 2007 r., 0,435 jednostki w 2019 r.);
- świętokrzyskim – spadek o 0,203 jednostki (0,718 jednostki w 2007 r., 0,515 jednostki w 2019 r.);
- łódzkim – spadek o 0,200 jednostki (0,820 jednostki w 2007 r., 0,620 jednostki w 2019 r.).

Zróźnicowanie wartości miernika wskazuje na konieczność opracowania i wdrożenia polityk w zakresie wyrównywania deficytów kadr na rynku pracy, jakkolwiek obserwowana generalna tendencja spadku poziomu miernika wśród regionów benchmarków i poprawa wśród regionów gorzej wyposażonych świadczą o zachodzącej konwergencji i stopniowym niwelowaniu różnic regionalnych.

Tabela 4.12. Zestawienie benchmarkingowe dla czynnika kapitału regionalnego – rynek pracy – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019

	Benchmarki ^a			Stabiej wyposażone województwa ^b		
	2007 r.	2011 r.	2019 r.	2007 r.	2011 r.	2019 r.
Rynek pracy	łódzkie	świętokrzyskie	mazowieckie	pomorskie	opolskie	opolskie
	świętokrzyskie	łódzkie	łódzkie	opolskie	zachodniopomorskie	zachodniopomorskie
	dolnośląskie	lubelskie	lubelskie	zachodniopomorskie	pomorskie	warmińsko-mazurskie

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019.

Wykres 4.12. Benchmarking dla czynnika kapitału regionalnego – rynek pracy – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019.

4.3. Benchmarking wyników – ujęcie syntetyczne

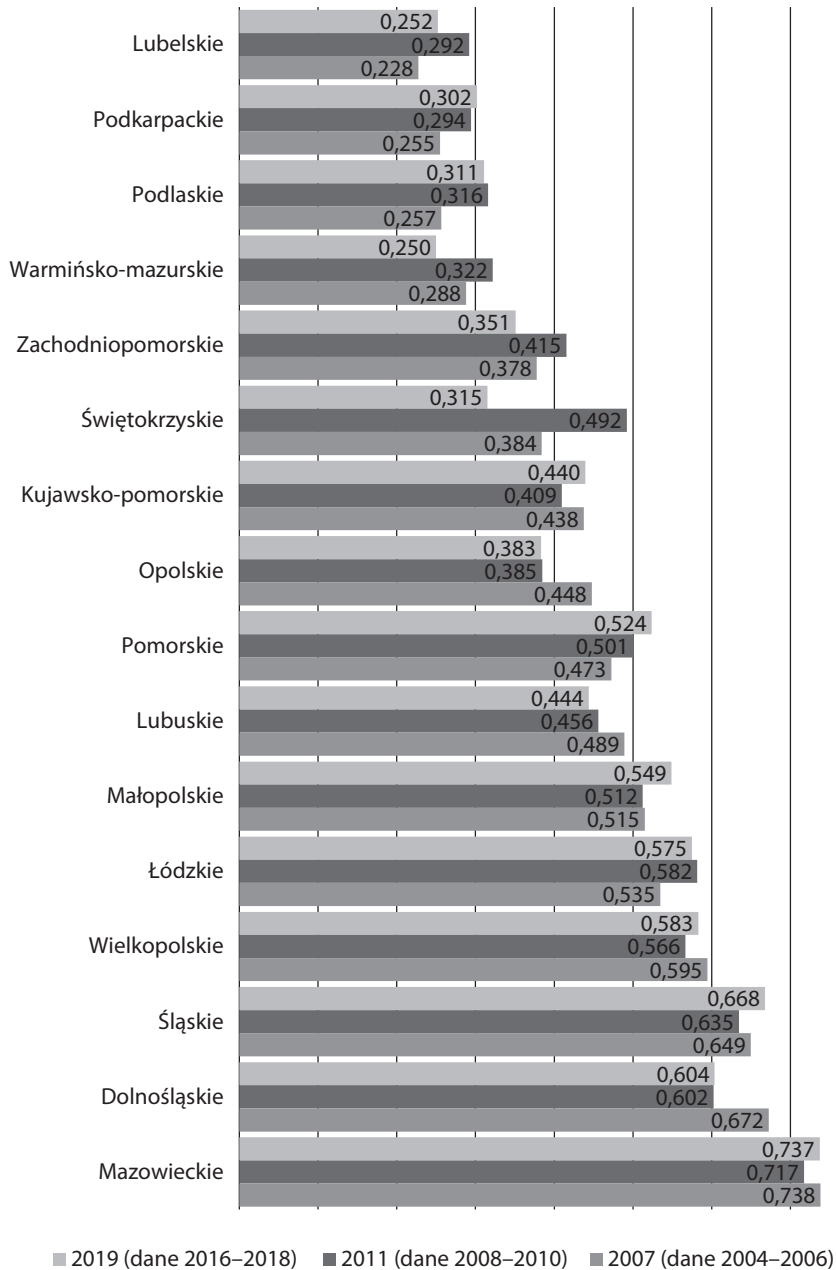
Analiza wartości miernika syntetycznego, odzwierciedlającego złożenie i wspólne oddziaływanie wszystkich analizowanych czynników kapitału regionalnego, wskazała, że Polska nadal – z małymi wyjątkami – podzielona jest na dwa bieguny. Zmiany rankingu i samej wartości miernika syntetycznego dla większości województw w czasie są raczej niewielkie i powolne, co świadczy o dużej stabilności obrazu zróżnicowania i trwałości istniejących dysproporcji regionalnych.

Warto zwrócić uwagę, że dla większości regionów Polski obserwujemy pozytywną tendencję, polegającą na sukcesywnym przyroście wartości miernika syntetycznego. Ponieważ miernik syntetyczny zdefiniowany jest jako miara względna, pokazująca sytuację danego regionu na tle innych, tendencja ta świadczy nie tyle o poprawie ogólnego klimatu inwestycyjnego w skali całego kraju (choć nie zaprzecza temu, że taka poprawa zachodzi), ile o tym, że większość regionów zmniejsza dystans pod względem atrakcyjności lokalizacyjnej do regionów benchmarków (wykres 4.13). Choć zmiany te, jak wspomniano wcześniej, zachodzą powoli, a ich efekt wciąż daleki jest od osiągnięcia konwergencji regionalnej, to stanowią one część długiego procesu stopniowego wyrównywania szans i możliwości. Jeśli idzie o kompleksowo pojmowaną atrakcyjność lokalizacyjną, do liderów – benchmarków – od 2007 roku należą województwa mazowieckie, śląskie i dolnośląskie. Natomiast wśród województw, dla których wyrównanie dystansu w zakresie tak rozumianej atrakcyjności wciąż jest największym wyzwaniem, należy wskazać lubelskie i podkarpackie, a także, ze względu na pomiar w 2011 roku – podlaskie, a ze względu na pomiar w 2019 roku – warmińsko-mazurskie (tabela 4.13).

Tabela 4.13. Zestawienie benchmarkingowe dla miernika syntetycznego dla lat: 2007, 2011 i 2019

	Benchmarki ^a			Słabiej wyposażone województwa ^b		
	2007 r.	2011 r.	2019 r.	2007 r.	2011 r.	2019 r.
Miernik syntetyczny	mazowieckie	mazowieckie	mazowieckie	lubelskie	lubelskie	warmińsko-mazurskie
	dolnośląskie	śląskie	śląskie	podkarpackie	podkarpackie	lubelskie
	śląskie	dolnośląskie	dolnośląskie	podlaskie	podlaskie	podkarpackie

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczonego miernika syntetycznego dla lat: 2007, 2011 i 2019.

Wykres 4.13. Benchmarking dla miernika syntetycznego dla lat: 2007, 2011 i 2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczonego miernika syntetycznego dla lat: 2007, 2011 i 2019.

4.4. Korelacja czynników kapitału regionalnego z wynikami dotyczącymi lokowania przedsiębiorstw

Weryfikacja hipotez numer 1, 2 i 3 zawarta została w podrozdziałach 4.1, 4.2 i 4.3. W niniejszej części opisane zostały wyniki analizy empirycznej dotyczącej badania związku między różnymi czynnikami kapitału regionalnego, tj. związku pomiędzy miarami oceny stanu (jakości) poszczególnych czynników, związku między poszczególnymi czynnikami a syntetyczną oceną jakości kapitału regionalnego, związku między stanem kapitału regionalnego a miarami statystycznymi opisującymi intensywność lokowania przedsiębiorstw w poszczególnych regionach (miarami wyniku), związku pomiędzy obrazami zróżnicowania kapitału regionalnego uzyskanymi dla różnych punktów w czasie.

Hipotezy dotyczące występowania wymienionych wyżej zależności nie pokrywają się bezpośrednio z głównymi hipotezami badawczymi pracy. Jednakże weryfikacja występowania oraz ocena siły tych zależności pozwala sformułować wnioski, które odnoszą się do głównych hipotez badawczych i stanowią narzędzi ich weryfikacji.

Uzyskane wartości miernika syntetycznego oraz mierników cząstkowych dla poszczególnych czynników kapitału regionalnego, jak również cechy statystyczne wykorzystane jako miary wyników lokalizacji przedsiębiorstw, są cechami ilościowymi wyrażonymi na skali ilorazowej. W związku z tym do oceny siły zależności między nimi wykorzystano współczynnik korelacji Pearsona, a do statystycznej weryfikacji występowania zależności test istotności dla tego współczynnika.

Współczynnik korelacji Pearsona, będący miarą siły zależności korelacyjnej między cechami X i Y, obliczany jest zgodnie z formułą:

$$r_{xy} = \frac{\sum_i (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_i (x_i - \bar{x})^2 \sum_i (y_i - \bar{y})^2}},$$

gdzie i oznacza obserwację;

x_i, y_i odpowiednio wartości cech X i Y dla obserwacji i ;

\bar{x}, \bar{y} średnie cech X i Y.

W stosowanym teście istotności dla współczynnika korelacji hipoteza zerowa zakłada brak korelacji między cechami X i Y ($H_0: \rho_{XY} = 0$, ρ – prawdziwa wartość współczynnika korelacji w populacji) i jest ona weryfikowana wobec hipotezy alternatywnej o występowaniu korelacji ($H_0: \rho_{XY} \neq 0$). Statystyka testowa postaci:

$$t = \frac{r_{xy}}{\sqrt{1-r_{xy}^2}} \sqrt{n-2},$$

gdzie n oznacza liczbę obserwacji, ma rozkład t-Studenta o $n - 1$ stopniach swobody³.

Przy prezentacji wyników analizy empirycznej przedstawione zostały wartości współczynnika korelacji oraz wyniki testu w postaci granicznych poziomów istotności (p -value). Hipoteza zerowa o braku korelacji między cechami jest odrzucana dla tych par cech, dla których p -value $< \alpha$. Za pomocą kodów istotności (gwiazdki) przedstawiono wyniki weryfikacji (oceny istotności) zależności na poziomie istotności 5% (*), 1% (**) oraz 1‰ (***) oznaczając za pomocą odpowiedniego kodu te pary cech, dla których hipoteza zerowa o braku korelacji między cechami stanowiącymi parę została odrzucona. Zależności oznaczone kodami są zależnościami istotnymi statystycznie na poziomie, odpowiednio, 5%, 1% oraz 1‰. Dokonując weryfikacji na przyjętym jako podstawowy poziomie istotności 5%, należy uznać za istotne wszystkie zależności oznaczone którymkolwiek z kodów.

4.4.1. Ocena zależności między czynnikami kapitału regionalnego

W tabeli 4.14 przedstawiono wyniki analizy korelacji między 12 czynnikami kapitału regionalnego, dla których policzone zostały mierniki cząstkowe. Zbiór obserwacji stanowiła zbiorowość 16 regionów (województw). Zawiera ona także informację na temat korelacji poszczególnych czynników z miernikiem syntetycznym, będącym wynikiem kompleksowej oceny kapitału regionalnego (ze względu na wszystkie 12 czynników).

Większość czynników jest skorelowana dodatnio z innymi czynnikami oraz z miernikiem syntetycznym. Tworzą one przeważającą grupę czynników pozytywnie skorelowanych. Jeśli rozważamy czynniki należące do tej grupy, wysoki poziom jednego czynnika zwykle współlistnieje z wysokim poziomem pozostałych czynników, a niski poziom z niskim poziomem pozostałych. Można zatem powiedzieć, że województwa o wysokim poziomie kapitału regionalnego, analizowane z punktu widzenia poszczególnych czynników, mają zwykle wysoki poziom większości czynników, natomiast jeśli w województwie występują problemy, to również zwykle dotyczą one większej liczby czynników.

3 M. Sobczyk, *Statystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.

Tabela 4.14. Ocena zależności korelacyjnej między miernikami cząstkowymi opisującymi stan (jakość) poszczególnych czynników kapitału regionalnego⁴

Czynnik	Czynnik kapitału regionalnego											
	V1	V2	V3	V4	V5	V6	V7	V8	V9	V10	V11	V15
V1	1,00	0,91	-0,60	0,65	0,55	0,16	0,74	0,81	0,78	0,03	0,63	-0,69
		(0,000)	(0,013)	(0,007)	(0,026)	(0,547)	(0,001)	(0,000)	(0,000)	(0,916)	(0,009)	(0,003)
		***	*	**	*		***	***	***		**	**
V2	0,91	1,00	-0,52	0,64	0,40	0,10	0,56	0,71	0,59	-0,02	0,40	-0,51
	(0,000)		(0,041)	(0,008)	(0,130)	(0,712)	(0,023)	(0,002)	(0,016)	(0,942)	(0,126)	(0,041)
	***		*	**			*	**	*			*
V3	-0,60	-0,52	1,00	-0,28	-0,25	-0,48	-0,68	-0,50	-0,78	-0,52	-0,80	0,62
	(0,013)	(0,041)		(0,298)	(0,348)	(0,059)	(0,004)	(0,048)	(0,000)	(0,039)	(0,000)	(0,010)
	*	*					**	*	***	*	***	**
V4	0,65	0,64	-0,28	1,00	0,22	0,22	0,31	0,50	0,35	-0,22	0,37	-0,34
	(0,007)	(0,008)	(0,298)		(0,413)	(0,414)	(0,249)	(0,051)	(0,187)	(0,422)	(0,161)	(0,193)
	**	**										
V5	0,55	0,40	-0,25	0,22	1,00	-0,11	0,60	0,60	0,52	-0,11	0,40	-0,54
	(0,026)	(0,130)	(0,348)	(0,413)		(0,678)	(0,014)	(0,014)	(0,039)	(0,699)	(0,126)	(0,032)
	*						*	*	*			*
V6	0,16	0,10	-0,48	0,22	-0,11	1,00	0,39	0,18	0,44	0,34	0,60	-0,42
	(0,547)	(0,712)	(0,059)	(0,414)	(0,678)		(0,137)	(0,494)	(0,089)	(0,201)	(0,013)	(0,103)
											*	
V7	0,74	0,56	-0,68	0,31	0,60	0,39	1,00	0,77	0,97	0,10	0,83	-0,84
	(0,001)	(0,023)	(0,004)	(0,249)	(0,014)	(0,137)		(0,000)	(0,000)	(0,725)	(0,000)	(0,000)
	***	*	**		*			***	***		***	***

4 Liczby w nawiasie () poniżej wartości współczynnika korelacji reprezentują graniczny poziom istotności (p -value). Pogrubiono wartości współczynników korelacji istotne na poziomie 5%. Współczynniki reprezentujące zależności ujemne oznaczono kursywą. Kody istotności: * zależność istotna na poziomie 10%; ** zależność istotna na poziomie 1%; *** zależność istotna na poziomie 5%.

Tabela 4.14 (cd.)

Czynnik	Czynnik kapitału regionalnego											
	V1	V2	V3	V4	V5	V6	V7	V8	V9	V10	V11	V15
V8	0,81	0,71	-0,50	0,50	0,60	0,18	0,77	1,00	0,76	-0,01	0,61	-0,77
	(0,000)	(0,002)	(0,048)	(0,051)	(0,014)	(0,494)	(0,000)		(0,001)	(0,967)	(0,012)	(0,001)
	***	**	*		*		***		***		*	***
V9	0,78	0,59	-0,78	0,35	0,52	0,44	0,97	0,76	1,00	0,22	0,90	-0,84
	(0,000)	(0,016)	(0,000)	(0,187)	(0,039)	(0,089)	(0,000)	(0,001)		(0,405)	(0,000)	(0,000)
	***	*	***		*		***	***			***	***
V10	0,03	-0,02	-0,52	-0,22	-0,11	0,34	0,10	-0,01	0,22	1,00	0,36	-0,08
	(0,916)	(0,942)	(0,039)	(0,422)	(0,699)	(0,201)	(0,725)	(0,967)	(0,405)		(0,170)	(0,779)
			*									
V11	0,63	0,40	-0,80	0,37	0,40	0,60	0,83	0,61	0,90	0,36	1,00	-0,70
	(0,009)	(0,126)	(0,000)	(0,161)	(0,126)	(0,013)	(0,000)	(0,012)	(0,000)	(0,170)		(0,002)
	**		***			*	***	*	***			**
V15	-0,69	-0,51	0,62	-0,34	-0,54	-0,42	-0,84	-0,77	-0,84	-0,08	-0,70	1,00
	(0,003)	(0,041)	(0,010)	(0,193)	(0,032)	(0,103)	(0,000)	(0,001)	(0,000)	(0,779)	(0,002)	
	**	*	**		*		***	***	***		**	
Miernik syntetyczny	0,94	0,87	-0,59	0,73	0,52	0,39	0,76	0,86	0,79	0,06	0,70	-0,73
	(0,000)	(0,000)	(0,015)	(0,001)	(0,039)	(0,135)	(0,001)	(0,000)	(0,000)	(0,837)	(0,003)	(0,001)
	***	***	*	**	*		***	***	***		**	**

Źródło: opracowanie własne.

Dwa czynniki nie należą do tej grupy, wyróżniają się ujemną korelacją z pozostałymi czynnikami (oraz dodatnią między sobą). Są to: V3 – rynek nieruchomości oraz V15 – jakość życia. Główną grupę czynników stanowią czynniki związane z wysokim poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego, wysoką aktywnością gospodarczą i naukową, rozwojem rynków zbytu i zaopatrzenia. Wysoka aktywność gospodarcza może powodować wyczerpywanie się zasobów niezbędnych do tej działalności, w tym zasobów dostępnych nieruchomości, zwłaszcza że istotny element jakości czynnika opisującego rynek nieruchomości stanowią ceny tychże (ich wzrost pogarsza atrakcyjność). Fakt, że ten czynnik okazał się ujemnie skorelowany z większością pozostałych, może wskazywać na mniejszą elastyczność rynku nieruchomości w stosunku na przykład do rynków zaopatrzenia czy rynku pracy, najszybsze wyczerpywanie się jego zasobów i pojawianie barier. Wysoka aktywność gospodarcza, urbanizacja, uprzemysłowienie czy zjawiska związane z wysoką konkurencją mogą także, pod pewnymi względami, obniżać ogólną jakość życia, co może tłumaczyć negatywną korelację również tego czynnika z większością pozostałych czynników.

Czynniki okazują się również bardzo zróżnicowane pod względem siły skorelowania z pozostałymi czynnikami oraz z miernikiem syntetycznym. Najsilniej skorelowany z większością pozostałych czynników wydaje się czynnik V1 dotyczący rynków zbytu. Najsilniejsza zaobserwowana zależność występuje pomiędzy rynkami zbytu (V1) a rynkami zaopatrzenia (V2), opisujący ją współczynnik korelacji ma wartość 0,91. Z kolei najslabiej powiązane z innymi czynnikami wydają się czynniki V6 – rynek pracy oraz V10 – baza akademicka i szkolnictwo zawodowe. Dla każdego z nich stwierdzono tylko jedną istotną statystycznie zależność z innym czynnikiem, pozostałe są nieistotne. Są to też jedyne dwa czynniki, dla których nie stwierdzono statystycznie istotnej korelacji z miernikiem syntetycznym.

Czynnikiem najsilniej skorelowanym z miernikiem syntetycznym, a więc mającym największy wpływ na kompleksową ocenę atrakcyjności lokalizacyjnej i pozwalającym najlepiej ją szacować (bez oceny innych czynników), jest czynnik V1 – rynki zbytu. Ma to związek z bardzo wysoką wagą (znaczeniem) tego czynnika w mierniku syntetycznym, wynikającą z wyrażonych w ankietach ocen przedsiębiorców. Brak istotnej korelacji czynnika V10 z miernikiem syntetycznym może mieć związek z nadaną mu niską wagą, natomiast w przypadku V6 sytuacja taka występuje mimo stosunków dużej wagi.

Podsumowując analizę dotyczącą korelacji między czynnikami, można stwierdzić, że większość z nich jest ze sobą istotnie i dodatnio skorelowana, ale nie stanowi to jednoznacznej reguły – nie dotyczy wszystkich czynników. Siła tych korelacji jest zróżnicowana, bywają też przypadki korelacji ujemnej. Istnienie czynników słabo skorelowanych z pozostałymi i z miernikiem syntetycznym

oraz czynników skorelowanych ujemnie prowadzi do wniosku, że nie jest możliwe poznanie pełnego obrazu stanu kapitału regionalnego na podstawie badania pojedynczego (nawet najważniejszego) czynnika lub też na podstawie jakiegokolwiek jednowymiarowego miernika. Wskazuje to na istotny pożytek ze stosowania wielowymiarowego monitoringu jakości czynników kapitału regionalnego, przez co wspiera hipotezę badawczą H1.

4.4.2. Ocena zależności między stanem kapitału regionalnego a wynikami dotyczącymi lokowania przedsiębiorstw

Do oceny użyteczności proponowanych metod analizy kapitału regionalnego, interpretacji uzyskiwanych przy ich użyciu wyników oraz powiązań analiz kapitału regionalnego z benchmarkingiem wyników kluczowe są hipotezy dotyczące związku między otrzymanymi rezultatami diagnozy stanu czynników kapitału regionalnego a rzeczywistymi wynikami lokowania i powstawania nowych przedsiębiorstw w ujęciu regionalnym. Analiza tych zależności z jednej strony pozwala ocenić, czy i w jakim stopniu kapitał regionalny warunkuje i determinuje powstawanie nowych podmiotów, różnicując terytorialnie jego tempo i skalę, w jakim stopniu pozwala przewidywać i prognozować wyniki lokowania nowych inwestycji, z drugiej zaś strony, w jakim stopniu porównanie i benchmarking wyników pozwala na ocenę stanu (jakości) elementów kapitału regionalnego, które stanowią czynniki kształtujące wynik.

W przeprowadzonej analizie empirycznej jako miary wyników, dla których dokonano oceny związku z miarami opisującymi stan czynników kapitału regionalnego, przyjęto:

- liczbę nowo powstających przedsiębiorstw w ciągu roku na 1000 mieszkańców – miara ta mówi o tym, jak intensywnie przebiegają procesy związane z powstawaniem (tworzeniem się) nowych podmiotów, z pominięciem oceny ich trwałości oraz zjawiska kończenia działalności przez istniejące podmioty; pomiar w przeliczeniu na 1000 mieszkańców zastosowano, aby uczynić porównywalnymi oceny dotyczące regionów o różnej wielkości; miara pozwala ocenić, w jakim stopniu warunki w danym regionie sprzyjają powstawaniu nowych podmiotów, niezależnie od tego, czy sprzyjają ich przetrwaniu;
- przyrost liczby przedsiębiorstw w ciągu roku na 1000 mieszkańców – w odróżnieniu od poprzedniej miara ta wyraża saldo między liczbą przedsiębiorstw nowo powstających a liczbą przedsiębiorstw kończących działalność; stanowi wobec tego miarę wyniku, opisującą w sposób bardziej kompleksowy, w jakim stopniu warunki sprzyjają funkcjonowaniu przedsiębiorstw, nie tylko ich powstawaniu, ale również trwaniu;

- liczbę nowo powstających w ciągu roku przedsiębiorstw prywatnych na 1000 mieszkańców;
- przyrost liczby przedsiębiorstw prywatnych w ciągu roku na 1000 mieszkańców.

Ostatnie dwie miary pozwalają ocenić wyniki wyłącznie z punktu widzenia sektora prywatnego. Efekty dotyczące sektora prywatnego wydają się najważniejsze z perspektywy przedmiotu analiz, stąd uwzględnienie miar opisujących wyłącznie ten sektor. Ze względu na duży udział mikroprzedsiębiorstw w tym sektorze dotyczące go dane statystyki publicznej mogą być mniej dokładne, dlatego posłużono się również danymi dotyczącymi całej gospodarki.

Dane reprezentują informacje na temat przedsiębiorstw zarejestrowanych, dostarczane przez statystykę publiczną (Bank Danych Regionalnych – <http://bdl.stat.gov.pl>). W przypadku wszystkich wskaźników uśrednione zostały dane dotyczące lat 2016–2018. Z jednej strony zapewnia to zgodność czasową z miernikiem syntetycznym kapitału regionalnego i czynników kapitału (edycja 2019 opiera się na danych dotyczących lat zawartych w tym przedziale, zależnie od różnej dostępności w przypadku różnych zmiennych). Z drugiej zastosowanie średniej z kilku lat zapewnia uzyskanym danym większą stabilność i wiarygodność, uniezależniając je od krótkookresowych wahań.

Statystyki dotyczące oceny zależności między miarami opisującymi wyniki lokowania przedsiębiorstw a miernikiem syntetycznym atrakcyjności lokalizacyjnej i miarami stanu poszczególnych czynników kapitału regionalnego przedstawiono w tabeli 4.15.

Tabela 4.15. Ocena zależności korelacyjnej między stanem kapitału regionalnego a wybranymi miarami statystycznymi wyników lokowania przedsiębiorstw

Miary wyników lokowania przedsiębiorstw	Czynniki kapitału regionalnego						Miernik syntetyczny
	V1	V2	V3	V4	V5	V6	
Nowo powstające przedsiębiorstwa (na 1000 mieszkańców)	0,71	0,60	-0,65	0,02	0,50	0,19	0,62
	(0,002)	(0,013)	(0,007)	(0,948)	(0,049)	(0,475)	(0,010)
	**	*	**		*		*
Przyrost liczby przedsiębiorstw (na 1000 mieszkańców)	0,51	0,32	-0,76	0,05	0,23	0,53	0,52
	(0,043)	(0,233)	(0,001)	(0,864)	(0,390)	(0,035)	(0,038)
	*		***			*	*
Nowo powstające przedsiębiorstwa prywatne (na 1000 mieszkańców)	0,61	0,59	-0,53	-0,06	0,42	0,10	0,52
	(0,012)	(0,017)	(0,034)	(0,825)	(0,107)	(0,712)	(0,038)
	*	*	*				*

Tabela 4.15 (cd.)

Miary wyników lokowania przedsiębiorstw	Czynniki kapitału regionalnego						Miernik syntetyczny
	V7	V8	V9	V10	V11	V15	
Przyrost liczby przedsiębiorstw prywatnych (na 1000 mieszkańców)	0,42	0,24	-0,71	0,00	0,11	0,49	0,43
	(0,105)	(0,365)	(0,002)	(0,999)	(0,673)	(0,054)	(0,096)
			**				
	V7	V8	V9	V10	V11	V15	
Nowo powstające przedsiębiorstwa (na 1000 mieszkańców)	0,78	0,66	0,82	0,30	0,60	-0,76	
	(0,000)	(0,005)	(0,000)	(0,256)	(0,013)	(0,001)	
	***	**	***		*	***	
Przyrost liczby przedsiębiorstw (na 1000 mieszkańców)	0,63	0,48	0,77	0,63	0,82	-0,61	
	(0,008)	(0,058)	(0,000)	(0,009)	(0,000)	(0,012)	
	**		***	**	***	*	
Nowo powstające przedsiębiorstwa prywatne (na 1000 mieszkańców)	0,62	0,59	0,65	0,25	0,41	-0,68	
	(0,010)	(0,015)	(0,006)	(0,342)	(0,118)	(0,004)	
	*	*	**			**	
Przyrost liczby przedsiębiorstw prywatnych (na 1000 mieszkańców)	0,48	0,40	0,65	0,68	0,72	-0,51	
	(0,060)	(0,123)	(0,006)	(0,003)	(0,002)	(0,042)	
			**	**	**	*	

Źródło: opracowanie własne.

Miary wyników dotyczące lokowania nowych przedsiębiorstw okazały się pozytywnie i dość silnie skorelowane z ogólną oceną atrakcyjności lokalizacyjnej regionu, wyrażaną przez miernik syntetyczny. Dla wszystkich miar wyniku poza jedną (przyrost liczby przedsiębiorstw prywatnych) zależność korelacyjna została zweryfikowana jako istotna statystycznie. Także w jedynym przypadku, gdzie zależność nie została oceniona jako istotna statystycznie na poziomie 5%, wartość współczynnika korelacji wskazuje na zależność dodatnią o umiarkowanej sile, a wartość p -value wyniosła 0,096, co oznacza, że testując hipotezę na poziomie istotności 10%, stwierdzilibyśmy istotną zależność.

Większość mierników cząstkowych reprezentujących poszczególne czynniki kapitału regionalnego jest dodatnio skorelowana z wynikiem, choć z różną siłą. Czynniki skorelowane ujemnie to V3 i V15. Istotę ich ujemnego powiązania z pozostałymi elementami kapitału regionalnego omówiono w poprzedniej części analizy. Ich ujemną korelację z miarami wyników trudno interpretować w kategoriach związku przyczynowo-skutkowego, raczej jako efekt ujemnego powiązania z pozostałymi czynnikami kapitału oraz faktu, że rola tych (tzn. pozostałych) czynników w kształtowaniu wyniku okazała się decydująca.

Korelacja niektórych czynników dodatnio skorelowanych z wynikiem jest silniejsza niż w przypadku miernika syntetycznego. Jest to przede wszystkim czynnik V9 (baza instytucji wsparcia biznesu), ale także V7 (rynek kapitałowy) oraz – dla

niektórych miar wyniku – V11 (baza instytucji badawczo-rozwojowych). Czynniki te okazały się nieco lepszymi predyktorami wyniku niż wyrażający kompleksową atrakcyjność lokalizacyjną miernik syntetyczny, chociaż – z wyjątkiem V11 – ich przewaga nie jest duża i nie zawsze jednoznaczna.

Podsumowując tę część analizy, można stwierdzić, że wysoka ocena atrakcyjności lokalizacyjnej (i stanu czynników kapitału regionalnego) pozytywnie wpływa na wyniki dotyczące powstawania nowych przedsiębiorstw. Wniosek ten wspiera hipotezę H1, gdyż potwierdza przydatność monitorowania stanu kapitału regionalnego przy zarządzaniu rozwojem innowacyjnym, ale także hipotezę H3, gdyż istnienie związku między kapitałem a wynikiem potwierdza skuteczność benchmarkingu wyników w monitorowaniu kapitału.

Fakt, że obraz zależności z miarami wyników różni się dla poszczególnych czynników i nie jest tożsamy z obrazem zależności dotyczącej miernika syntetycznego (mimo ogólnie zbieżnego kierunku zależności, z nielicznymi wyjątkami), uzasadnia stwierdzenie, że analiza poszczególnych czynników kapitału istotnie poszerza wiedzę na temat atrakcyjności inwestycyjnej regionu w stosunku do miar jednowymiarowych, dotyczących zarówno kapitału regionalnego i atrakcyjności lokalizacyjnej (miernik syntetyczny), jak i wyników. Świadczy to o użyteczności i istotnej wartości dodanej wynikającej ze szczegółowej analizy czynników kapitału regionalnego, wspierając hipotezę H1 – podobnie jak sformułowany wcześniej wniosek, że ocena jakości niektórych czynników cząstkowych może być lepszym predyktorem wyniku dotyczącego lokowania przedsiębiorstw niż jednowymiarowy miernik syntetyczny atrakcyjności lokalizacyjnej.

4.4.3. Ocena trwałości w czasie zróżnicowania przestrzennego kapitału regionalnego

Aby ocenić trwałość (lub zmienność) w czasie obrazu przestrzennego zróżnicowania kapitału regionalnego według województw Polski, porównano obrazy zróżnicowania uzyskane w trzech edycjach badania: 2007, 2011 i 2019. Wysoka korelacja dodatnia między wartościami miernika uzyskanymi dla zbiorowości województw w dwóch porównywanych edycjach badania świadczy o podobieństwach zróżnicowania przestrzennego analizowanego elementu kapitału regionalnego w porównywanych latach. Niska korelacja, jej brak, a tym bardziej korelacja ujemna świadczyłaby o zmienności przestrzennego zróżnicowania kapitału regionalnego w czasie.

Przeprowadzona ocena korelacji w czasie dotyczy mierników cząstkowych, reprezentujących poszczególne czynniki kapitału, oraz miernika syntetycznego, reprezentującego kompleksowy pomiar atrakcyjności lokalizacyjnej. Porównania przeprowadzono dla wszystkich trzech możliwych kombinacji punktów

pomiaru w czasie (2007 vs 2011 i 2011 vs 2019, reprezentujące kolejne edycje, oraz 2007 vs 2019, tj. porównanie edycji najbardziej oddalonych w czasie). Wyniki oceny przedstawiono w tabeli 4.16.

Uzyskane wyniki analizy wskazują na bardzo dużą inercję, stabilność kapitału regionalnego w czasie i bardzo powolne tempo zmian dotyczących kształtujących ów kapitał czynników. Korelacje pomiędzy ocenami dla różnych okresów są bardzo wysokie i – poza jednym wyjątkiem – wszystkie istotne statystycznie. Jeśli idzie o miernik syntetyczny wyrażający kompleksową atrakcyjność lokalizacyjną, współczynnik korelacji między różnymi edycjami okazał się nie niższy niż 0,94.

Choć prawie dla wszystkich czynników cząstkowych zależność jest bardzo silna, występuje między nimi pewne zróżnicowanie, jeśli idzie o siłę zależności. Tam, gdzie skłonność do zachodzenia pewnych powolnych, ewolucyjnych zmian występuje, jest ona obserwowana przede wszystkim przy porównaniu dotyczącym edycji najbardziej oddalonych w czasie, tj. 2007 vs 2019. Można powiedzieć, że czynniki nieco bardziej podatne niż inne na zachodzenie powolnych zmian w czasie to V6 (rynek pracy) i V8 (koszty prowadzenie działalności), w mniejszym stopniu V3, V5, V9 i V15. Natomiast jedynym czynnikiem, który podlega rzeczywiście znaczącym zmianom w czasie, istotnie zmieniającym regionalne zróżnicowanie jego stanu w horyzoncie czasowym odpowiadającym okresowi realizacji trzech edycji badania, okazał się czynnik V10 – baza akademicka i szkolnictwo zawodowe. Można domniemywać, że stan tego czynnika w największym stopniu poddaje się działaniom narzędzi świadomej polityki regionalnej i zarządzania innowacyjnym rozwojem.

Tabela 4.16. Ocena zależności korelacyjnej między wynikami oceny stanu kapitału regionalnego w różnych punktach w czasie (edycjach badania)

Czynnik kapitału regionalnego	Porównanie lat (edycji badania)		
	2007 vs 2011	2011 vs 2019	2007 vs 2019
V1	0,99	0,98	0,98
	(0,000)	(0,000)	(0,000)
	***	***	***
V2	0,94	0,96	0,95
	(0,000)	(0,000)	(0,000)
	***	***	***
V3	0,82	0,77	0,81
	(0,000)	(0,000)	(0,000)
	***	***	***
V4	0,99	0,96	0,95
	(0,000)	(0,000)	(0,000)
	***	***	***

Czynnik kapitału regionalnego	Porównanie lat (edycji badania)		
	2007 vs 2011	2011 vs 2019	2007 vs 2019
V5	0,88	0,76	0,80
	(0,000)	(0,001)	(0,000)
	***	***	***
V6	0,86	0,70	0,65
	(0,000)	(0,002)	(0,007)
	***	**	**
V7	0,97	0,98	0,93
	(0,000)	(0,000)	(0,000)
	***	***	***
V8	0,84	0,82	0,72
	(0,000)	(0,000)	(0,002)
	***	***	**
V9	0,91	0,98	0,82
	(0,000)	(0,000)	(0,000)
	***	***	***
V10	0,64	0,72	0,44
	(0,008)	(0,002)	(0,090)
	**	**	
V11	0,99	0,96	0,97
	(0,000)	(0,000)	(0,000)
	***	***	***
V15	0,75	0,90	0,82
	(0,001)	(0,000)	(0,000)
	***	***	***
Miernik syntetyczny	0,96	0,94	0,96
	(0,000)	(0,000)	(0,000)
	***	***	***

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki analizy przede wszystkim wspierają pierwszą część hipotezy H4, dotyczącą dużej inercji zjawisk kształtujących czynniki kapitału regionalnego i powolności procesów wpływających na zmiany ich stanu. Zidentyfikowanie pewnych czynników o nieco większej podatności na zmiany, a przede wszystkim obserwacja zmian dotyczących czynnika V10, pozwalają znaleźć wsparcie również dla drugiej części hipotezy. Większa zmienność niektórych czynników potwierdza zasadność monitoringu stanu czynników kapitału, wspierając dodatkowo również hipotezę H1. Obserwowane niewielkie tempo zmian wskazuje jednak, że częstotliwość obserwacji odpowiadająca interwałom między dotychczas stosowanymi edycjami badania jest wystarczająca.

4.5. Koncepcja kapitału regionalnego w aspekcie instrumentarium zarządzania innowacyjnym rozwojem regionu – benchmarkingu

Obowiązkiem Komisji Europejskiej jest informowanie o postępach w zakresie zwiększenia spójności między unijnymi regionami. W raportach *Regional Innovation Scoreboard*⁵ ważnym aspektem jest analiza czynników leżących u podstaw różnic w rozwoju regionów, determinujących ich innowacyjność i konkurencyjność, które następnie są bezpośrednio wykorzystywane przy formułowaniu przyszłych polityk spójności. Pomimo wysokiego stopnia heterogeniczności typologia regionalna pozostaje cennym narzędziem do grupowania regionów oraz identyfikacji i zrozumienia wspólnych czynników napędowych w zakresie innowacyjności i konkurencyjności dla każdego typu regionalnego⁶. Identyfikacja tych tematycznych bodźców innowacyjności i konkurencyjności oraz ich związków z każdym typem regionu ma istotne implikacje dla tworzenia przyszłych polityk i strategii rozwoju dla poziomu regionalnego. Procesy rozwoju gospodarczego w regionach heterogenicznych nie mogą być skutecznie i efektywnie realizowane poprzez homogeniczne strategie (nie ma strategii pasującej do wszystkich typów regionów). Typologia regionalna nie powinna być postrzegana jako statyczna reprezentacja regionalnej innowacyjności i konkurencyjności. Regiony mogą jednocześnie mieć cechy związane z więcej niż jednym typem regionalnym. Ponadto regiony mogą migrować od jednego do innego rodzaju regionu w różnych przedziałach czasu. Konkurencyjność jest procesem dynamicznym, a nie statycznym. Do pewnego stopnia decydenci mają możliwość dalszego zwiększenia/rozwijania cech, które będą implikować innowacyjność regionu i podtrzymywać jego pozycję konkurencyjną poprzez inwestycje w odpowiednie obszary interwencji. Dlatego tak ważne jest bieżące monitorowanie mocnych i słabych stron czynników kapitału regionalnego oraz poszukiwanie przyczyn i rozwiązań wśród regionów – liderów, benchmarków⁷.

W dobie globalnej gospodarki opartej na wiedzy regiony, które starają się zwiększyć swoją przewagę konkurencyjną, stając się miejscem docelowym dla talentów

5 H. Hollanders, N. Es-Sadki, I. Merkelbac, *Regional Innovation Scoreboard 2019*, European Union 2019, <https://ec.europa.eu/growth/sites/growth/files/ris2019.pdf> (dostęp: 12.12.2019).

6 A. Kamińska, *Uwarunkowania regionalne innowacyjności przedsiębiorstw w Polsce*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2017.

7 R.L. Martin, *A study on the factors of regional competitiveness. A draft final report for the European Commission Directorate-General Regional Policy*, University of Cambridge, Cambridge 2007.

i inwestycji oraz zapewniając dobrobyt i wysoką jakość życia ich mieszkańców, mają niewielkie szanse na osiągnięcie tych celów bez tworzenia skutecznych, opartych na szczegółowych analizach strategii rozwoju⁸. Yigitcanlar i Lönnqvist⁹ wskazują na skuteczność działań benchmarkingowych na przykładzie tworzenia strategii rozwoju miast. Ich badania dotyczą porównania wdrażanych, opartych na wiedzy strategii rozwoju Helsinek z ośmioma międzynarodowymi konkurentami – Bostonem, San Francisco, Birmingham, Manchesterem, Melbourne, Sydney, Toronto i Vancouver. Wyniki przeprowadzonych badań nie tylko wskazały na lepsze zrozumienie zweryfikowanej za pomocą benchmarkingu efektywności wdrażanej strategii rozwoju Helsinek i ich przewagi konkurencyjnej, biorąc pod uwagę kontekst polityki regionalnej oraz kierunek strategiczny umacniania swojej pozycji międzynarodowej i konkurencyjności, ale również dostarczyły użytecznych informacji dla innych miast, aspirujących do takiego rozwoju. Co więcej, regularne stosowanie benchmarkingu wspiera nie tylko proces decyzyjny, ale i umożliwia monitorowanie efektów tych decyzji w perspektywie długofalowej¹⁰.

W rozwoju regionów uczących się wdrożenie benchmarkingu jest kluczowym elementem. Nie tylko pozwala regionom/społecznościom ocenić ich mocne i słabe strony, ale również nawiązać dialog wewnątrz i między regionami/społecznościami w celu wzmocnienia warunków uczenia się. Benchmarking można zatem uznać za potencjalne narzędzie motywacyjne, wpływające na dalsze postępy w zakresie rozwoju regionów/społeczności oraz rozwoju ich inter- i intrarelacji¹¹.

Potrzeba rozwoju gospodarki opartej na wiedzy na poziomie regionalnym jest paradygmatem. Co więcej, w literaturze przedmiotu pojawia się pojęcie miast/regionów wiedzy¹², a zatem już nie miast/regionów uczących się, a miast/

- 8 T. Luque-Martinez, F. Munoz-Leiva, *City benchmarking: A methodological proposal referring specifically to Granada*, „Cities” 2005, vol. 22(6), s. 411–423; F.J. Carrillo, T. Yigitcanlar, B. García, A. Lönnqvist, *Knowledge and the City Concepts, Applications and Trends of Knowledge-Based Urban Development*, Routledge, New York – London 2014; T. M. Gabe, J.R. Abel, *Shared Knowledge and the Coagglomeration of Occupations*, „Regional Studies” 2016, vol. 50(8), s. 1360–1373.
- 9 T. Yigitcanlar, A. Lönnqvist, *Benchmarking knowledge-based urban development performance: Results from the international comparison of Helsinki*, „Cities” 2013, vol. 31, s. 357–369.
- 10 D. Milosevic, M. Djuric, J. Filipovic, S. Ristic, *Benchmarking as a Quality Management Tool in Public Administration*, „Engineering Economics” 2013, vol. 24(4), s. 364–372 2013; D. Arribas-Bel, K. Kourtiti, P. Nijkamp, *Benchmarking of world cities through Self-Organizing Maps*, „Cities” 2013, vol. 31, s. 248–257.
- 11 P. Cappon, J. Laughlin, *Canada’s Composite Learning Index: A path towards learning communities*, „International Review of Education” 2013, vol. 59, no. 4, s. 505–519.
- 12 S. Laakso, E. Kostianen, *Design in the Local Economy: Location Factors and Externalities of Design*, „Knowledge and Policy” 2009, vol. 22(4), s. 227–239; T. Yigitcanlar, *Empirical approaches in knowledge city research*, „Expert Systems with Applications: An International Journal” 2014, vol. 41(12), s. 5547–5548; S. Habib Mortazavi, M. Bahrami, *Integrated Approach*

regionów twórczych, ośrodków składających się z kreatywnych klastrów i przestrzeni dla osobistych kontaktów stymulujących wymianę informacji niejawnych. W takich ośrodkach możemy zaobserwować polaryzację pracy na rzecz dobrze wykwalifikowanych pracowników, w ramach której funkcjonują zaawansowane technologicznie przedsiębiorstwa przemysłowe i usługowe – kreatorzy wiedzy, mający dostęp do wysokospecjalistycznych usług szkoleniowych, doradczych i finansowych, dystrybuowanych przez kreatywną infrastrukturę wsparcia przedsiębiorstw¹³. Projektowanie i wdrażanie regionalnych polityk innowacyjnych powinno zatem uwzględnić specyfikę każdego regionu, a te specyfiki mogą być określone tylko na bazie szczegółowych analiz i badań empirycznych. I tylko takie podejście pozwala na identyfikację poszczególnych wymiarów regionalnych, następnie zaprojektowanie przestrzennie uwarunkowanych instrumentów politycznych, między innymi w zakresie inwestycji badawczo-rozwojowych czy zachęt innowacyjnych, aby w konsekwencji ocenić je pod względem ich faktycznego wpływu na rozwój regionalny w różnych jego kontekstach¹⁴.

Efektywność zastosowania benchmarkingu podkreślają dodatkowo dwie różne interpretacje definicji regionu uczącego się. Pierwsza określa regiony uczące się jako przestrzennie zróżnicowane terytoria, zdolne do współpracy i generowania nowej wiedzy istotnej dla rozwoju gospodarczego. Druga określa regiony uczące się jako alternatywną receptę na politykę przezwyciężenia trwałych wad regionów słabiej rozwiniętych. Punktem wspólnym wskazanych interpretacji jest uznanie znaczenia sieci współpracy za bodziec rozwoju relacji i zaufania oraz nabywania na tej bazie wiedzy ukrytej. Mniej uprzywilejowane regiony wymagają zatem aktywizacji popytu i wzrostu proporcji na rzecz innowacyjnych przedsiębiorstw, w celu przyspieszenia ich rozwoju gospodarczego na podstawie strategii regionu uczącego się¹⁵.

Kolejne rozważania teoretyczne podkreślające konieczność zastosowania benchmarkingu w zarządzaniu innowacyjnym rozwojem regionu odnoszą się

to Entrepreneurship – Knowledge based Economy: A Conceptual Model, „Procedia – Social and Behavioral Sciences” 2012, no. 41, s. 281–287.

- 13 W.G. Stock, *Informational Cities: Analysis and Construction of Cities in the Knowledge Society*, „Journal of the American Society for Information Science and Technology” 2011, vol. 62(5), s. 963–986; A.A. Alraouf (red.), *Knowledge-Based Urban Development in the Middle East*, IGI Global, Hershey 2018.
- 14 R. Capello, *Knowledge, Innovation, and Regional Performance: Toward Smart Innovation Policies Introductory Remarks to the Special Issue*, „Growth and Change” 2013, vol. 44, no. 2, s. 185–194; R. Rutten, F. Boekema, *From Learning Region to Learning in a Socio-spatial Context*, „Regional Studies” 2012, vol. 46, no. 8, s. 981–992.
- 15 J. Simmie, *Learning City Regions: Theory and Practice in Private and Public Sector Spatial Planning*, „Planning Practice and Research” 2012, vol. 27(4), s. 1–17; E. Marrocu, R. Paci, *Education or Creativity: What Matters Most for Economic Performance?*, „Economic Geography” 2012, vol. 88(4), s. 369–401.

do koncepcji miejskiej odporności gospodarczej. Na przykładzie badań prowadzonych w miastach wskazane zostało, że niektóre miasta przezwyciężają kryzysy gospodarcze lepiej niż inne. Wyjaśnienie tego zjawiska było związane z infrastrukturą, strukturami społecznymi i ekonomicznymi, które mogą wchłonąć zakłócenia i pozwalają szybciej odzyskać optymalną równowagę w rozwoju. Miejska odporność gospodarcza jest zdolnością miasta do radzenia sobie z ekonomicznymi wstrząsami pochodzenia globalnego lub lokalnego¹⁶. A wytworzenie tej zdolności związane jest z użyciem odpowiedniego instrumentarium w procesie decyzyjnym, na przykład benchmarkingu, który wspiera zastosowanie innych narzędzi, między innymi foresightu czy mapowania¹⁷.

W aspekcie analizy instrumentarium wspierającego zarządzanie innowacyjnym rozwojem regionu wzrasta znaczenie działań benchmarkingowych w sferze polityki regionalnej, co z kolei implikuje również krytyczne uwagi dotyczące tego narzędzia. Analiza negatywnych opinii dotyczących zastosowania benchmarkingu w praktyce regionalnej wskazuje na nieuwzględnienie zdywersyfikowanych metodyki w procesie benchmarkingowym, a ewentualne ograniczenia, skutkujące relatywnie mniejszym spektrum dostarczonych przez benchmarking informacji, mogą wynikać z ograniczeń finansowych lub być zdeterminowane przez czynniki polityczne¹⁸.

Głównym obszarem badań dotyczących teorii lokalizacji jest określenie czynników lokalizacji i optymalnej lokalizacji przy założeniu racjonalnego zachowania podmiotów gospodarczych, a więc stwierdzenie, jakie miejsce jest odpowiednie dla lokalizacji podmiotu gospodarczego, w celu maksymalizacji zysków w stosunku do jego orientacji przestrzennej. Właściwy dobór czynników lokalizacji może rzeczywiście przyczynić się do zwiększenia konkurencyjności ulokowanego i inwestującego podmiotu gospodarczego, a w dalszej kolejności regionu, w którym wskazany podmiot inwestował. Identyfikacja kluczowych czynników, które mają stymulujący wpływ na rozwój poszczególnych regionów, może wesprzeć proces przyciągania nowych przedsiębiorców i inwestowania przez już zlokalizowanych,

16 L. Trembaczowski, *Learning regions as driving forces for urban economic resilience – two sub-regional examples of post-industrial city transition*, „Journal of Economics & Management” 2012, no. 10, s. 137–150; S. Zygiaris, *Lending Dynamism to Innovative Capacity in the Periphery of Europe*, „Innovation Journal: The Public Sector Innovation Journal” 2012, vol. 17(3), <https://pdfs.semanticscholar.org/a419/69b6ea2549a8d703adf0edccfd78109604d3.pdf> (dostęp: 19.02.2020).

17 R. Capello, U. Fratesi, *Modelling Regional Growth: An Advanced MASST Model*, „Spatial Economic Analysis” 2012, vol. 7(3), s. 293–318.

18 R. Huggins, *Regional Competitive Intelligence: Benchmarking and Policy-making*, „Regional Studies” 2010, vol. 44, issue 5, s. 639–658.

a w konsekwencji zdeterminować wzrost poziomu konkurencyjności regionów¹⁹. Dodatkowo zmiana w kierunku orientacji przedsiębiorstw na informację i wiedzę, które częściowo „detronizują” kapitał i energię jako główne aktywa generowania zysku, wskazuje na konieczność zastosowania narzędzi, które pozwolą na weryfikację poziomu czynników miękkich kapitału regionalnego. Technologia, wiedza, a także innowacje są obecnie kluczowymi czynnikami produkcji w gospodarce opartej na wiedzy. Koszty pracy relatywnie zmniejszają swoje znaczenie, a niedobór zasobów nie jest już barierą. Kluczowi dla przedsiębiorstw są pracownicy i ich produktywność intelektualna, a zwiększanie poziomu tej produktywności zależy między innymi od zarządzania w regionie kapitałem społecznym, tj. interakcjami, relacjami. Kapitał społeczny wspiera regionalną naukę zarówno w regionie, jak i poza nim, gdyż wzmacnia otwartość na pomysły innych. To, jak efektywnie w regionie zarządza się kapitałem społecznym, determinuje poziom zaufania i współpracy intra- i interregionalnej, a w konsekwencji wpływa na miejsce w rankingach regionalnych (dotyczących np. poziomu innowacyjności czy konkurencyjności)²⁰.

Twórcy polityki i planiści na różnych szczeblach administracyjnych podejmują decyzje dotyczące podziału działań społecznych i gospodarczych. Wiele decyzji na poziomie regionalnym determinuje decyzje na innych szczeblach, na przykład sektorowych (przedsiębiorstw), co z kolei może skutkować podjęciem decyzji o inwestycji lub uruchomieniu/rozszerzeniu działalności w danym regionie lub innym miejscu. Każde terytorium ma specyficzną kombinację czynników zapewniających jego atrakcyjność i powinno skupić się w rozwoju na swoich mocnych (społecznych, ekonomicznych, kulturowych, przyrodniczych) przewagach konkurencyjnych w stosunku do innych terytoriów²¹. Aby przeprowadzić analizę atrakcyjności i zidentyfikować najważniejsze czynniki atrakcyjności regionów, należy posłużyć się odpowiednim instrumentarium. Co więcej, mobilizacja tych mocnych stron – aktywów terytorialnych – stanowi istotny aspekt polityki regionalnej, tworzący

19 J. Eliška, *Regions Competitiveness Increase by Improving Conditions for Industry and Services*, „Journal of Competitiveness” 2013, vol. 5, issue 1, s. 68–81; D. Czarnitzki, H. Hottenrott, *Are local milieus the key to innovation performance?*, „Journal of Regional Science” 2009, vol. 49(1), s. 81–112.

20 A.F. Hendarmana, J.H. Tjakraatmadja, *Relationship among Soft Skills, Hard Skills, and Innovativeness of Knowledge Workers in the Knowledge Economy Era*, „Procedia – Social and Behavioral Sciences” 2012, no. 52, s. 35–44; E.J. Malecki, *Regional Social Capital: Why it Matters*, „Regional Studies” 2011, vol. 46(8), s. 1–17; S. M. Kimelberg, E. Williams, *Evaluating the Importance of Business Location Factors: The Influence of Facility Type*, „Growth and Change” 2013, vol. 44, no. 1, s. 92–117.

21 S. Ezmale, *Strategies for enhancing attractiveness of the cities in Latgale region*, „Economics of European Union” 2012, no. 6, s. 121–127; R. Vecchiato, C. Roved, *Foresight for public procurement and regional innovation policy: The case of Lombardy*, „Research Policy” 2014, vol. 43(2), s. 438–450.

zmiany w przyciąganiu (lub odpychaniu) inwestycji i ich rozwoju w perspektywie długoterminowej, wpływając tym samym na strategię zrównoważonego rozwoju²². W tym świetle „atrakcyjność terytorialna”, zarówno pod względem koncepcyjnym, jak i operacyjnym, stanowi kluczowy element europejskiej polityki przestrzennej, w ramach której regionalne strategie rozwoju powinny być systematycznie monitorowane i modyfikowane. Powinny być także zintegrowane z europejskimi celami spójności terytorialnej²³. Wskazane instrumentarium powinno zatem umożliwiać nie tyle weryfikację mocnych i słabych stron kapitału regionalnego, ile kontynuację tych działań w długofalowej perspektywie. A takie możliwości, jak wskazują wykonane badania, dają zastosowanie benchmarkingu wyników.

Należy również wskazać na aspekt związany z konwergencją rozwoju regionalnego, zróżnicowanym zrozumieniem wiedzy, nauki i innowacji oraz zidentyfikowaniem „pomostowych mechanizmów” w celu zmniejszenia dystansu poznawczego i zwiększenia połączenia w regionalnych systemach innowacji²⁴. Co więcej:

[...] równoważenie rozwoju nie może ograniczać się do aspektów środowiskowych, ale musi obejmować także sferę społeczną i gospodarczą. W najszerszym znaczeniu rozwój zrównoważony jest procesem kształtowania zintegrowanego ładu wiążącego współzależne systemy instytucjonalno-polityczne, społeczne, gospodarcze i przestrzenno-środowiskowe, które pozostają w dynamicznej i permanentnej grze sprzeczności i konfliktów interesów²⁵.

22 J. Kot, *Bioekonomia w aspekcie zrównoważonego rozwoju i zrównoważonego kapitału*, „Studia i Materiały. Miscellanea Oeconomicae” 2016, R. 20, nr 2, s. 273–282.

23 L. Servillo, R. Atkinson, A.P. Russo, *Territorial attractiveness in EU urban and spatial policy: A critical review and future research agenda*, „European Urban and Regional Studies” 2012, vol. 19, issue 4, s. 349–365; L.-Y. Shen, J.J. Ochoa, M.N. Shah, X. Zhang, *The application of urban sustainability indicators: A comparison between various practices*, „Habitat International” 2011, vol. 35, issue 1, s. 17–29.

24 B. Asheim, *The changing role of learning regions in the globalizing knowledge economy: a theoretical re-examination*, „Regional Studies” 2012, vol. 46, no. 8, s. 993–1004; R. Has-sink, C. Klaerding, *The End of the Learning Region as We Knew It; Towards Learning in Space*, „Regional Studies” 2012, vol. 46, no. 8, s. 1055–1066; M. Holden, *Urban indicators and the integrative ideals of cities*, „Cities” 2006, vol. 23, no. 3, s. 170–183.

25 T. Marszał, *Rozwój zrównoważony a planowanie miast w świetle doświadczeń ostatniego ćwierćwiecza*, [w:] J. Danielewicz, D. Sikora-Fernandez (red.), *Zarządzanie rozwojem współczesnych miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019, s. 50.

Zakończenie

Przeprowadzony benchmarking wyników pozwolił usystematyzować oraz ustalić stan czynników kapitału regionalnego wpływających na innowacyjny rozwój regionu, a w konsekwencji na decyzje przedsiębiorców o podejmowanych działaniach inwestycyjnych.

Opracowana analiza empiryczna dotycząca związku między czynnikami kapitału regionalnego a efektami w kontekście weryfikacji hipotezy 1 wskazała, że należy monitorować czynniki kapitału regionalnego (szczegółowo), nie wystarczy sam wskaźnik syntetyczny. Ponadto kapitał regionalny ma związek z efektem (w postaci powstawania przedsiębiorstw), a więc monitorowanie czynników kapitału regionalnego pozwala z dużym prawdopodobieństwem przewidywać te efekty. Jest zatem podstawą w procesie decyzyjnym zarządzania innowacyjnym rozwojem regionu i tworzenia odpowiednich ram dla właściwej koordynacji i stymulacji działań podejmowanych przez poszczególnych aktorów sceny regionalnej na rzecz kreacji regionu wiedzy.

Z kolei wnioski wyciągnięte z analizy miernika pozwoliły na sformułowanie konkluzji dotyczących mocnych i słabych stron regionów, a następnie na korelację opracowanych wyników z wynikami komplementarnych analiz opisanych w rozdziale pierwszym (weryfikacja hipotezy 2).

Analiza empiryczna wykazała powiązanie wyników z wartością miernika syntetycznego atrakcyjności oraz stanem czynników – benchmarking wyników pozwolił zatem stosunkowo skutecznie oceniać stan kapitału regionalnego, jakkolwiek nie w sposób niewymagający bezpośredniego monitorowania czynników kapitału regionalnego (weryfikacja hipotezy 3). Tak więc benchmarking wyników można uznać za skuteczne narzędzie wspierające bieżący monitoring czynników kapitału regionalnego, a w dalszej kolejności za narzędzie pozwalające na efektywniejsze zarządzania innowacyjnym rozwojem regionu.

Co więcej, wyniki analizy empirycznej pozwoliły na pozytywną weryfikację hipotezy 4, dotyczącej dużej inercji zjawisk kształtujących czynniki kapitału regionalnego i powolności procesów wpływających na zmiany ich stanu. Konieczne jest zatem zidentyfikowanie czynników o nieco większej podatności na zmiany, a przede wszystkim obserwacja zmian. Ponadto zweryfikowane niewielkie tempo

zmian wskazuje jednak, że częstotliwość obserwacji odpowiadająca interwałom między dotychczas stosowanymi edycjami badania jest wystarczająca.

Jak zostało wskazane, tylko nieliczne regiony wykorzystują benchmarking w praktyce zarządzania innowacyjnym rozwojem regionalnym. W przypadku polskich regionów zastosowanie benchmarkingu miało charakter jednorazowy i przebiegało w ramach realizowanych projektów Regionalnych Strategii Innowacji. Należy jednak podkreślić, że nie wszystkie regiony zdecydowały się na zastosowanie tego narzędzia.

Większość polskich regionów należy do regionów typu R3, a tylko nieliczne plasują się wśród regionów typu R2. Co więcej, regiony, które zaliczają się do regionów typu R2, znajdują się na początku drogi do kompleksowego podejścia do zarządzania innowacjami. Zarówno w regionach typu R3, jak i R2 konieczne jest wdrożenie instrumentarium umożliwiającego monitorowanie i podnoszenie jakości poszczególnych składników kapitału regionalnego w celu zapewnienia warunków do generowania i dyfuzji innowacji.

Wyniki przeprowadzonych badań potwierdziły, że narzędziem pozwalającym na monitorowanie i formułowanie wytycznych dla udoskonalania komponentów kapitału regionalnego jest benchmarking regionalny.

Na przykładzie regionu łódzkiego pokazane zostały możliwości zastosowania benchmarkingu regionalnego w praktyce zarządzania rozwojem regionalnym w zakresie:

- ukierunkowania warunków ramowych dla budowanego klimatu inwestycyjnego przyjaznego inwestorom;
- doprecyzowania warunków ramowych dla tworzonej strategii marketingu regionalnego, w tym pozycjonowania marki regionu na tle innych konkurujących o inwestycje lokalizacji;
- doprecyzowania warunków ramowych dla wyznaczanych ścieżek rozwoju regionu;
- wyrównywania i zwiększania zdolności innowacyjnych wybranego komponentu kapitału regionalnego;
- podjęcia współpracy pomiędzy interesariuszami regionalnymi.

Z uwagi na relatywną uniwersalność zastosowanej na potrzeby regionu łódzkiego metodyki działań benchmarkingowych, wykorzystującej metodykę benchmarkingu Bessanta i Rusha, można zaadaptować ją na potrzeby innych polskich regionów, bez względu na ich typ.

Jednak samo przeprowadzenie benchmarkingu wyników i wdrożenie zaplanowanych działań nie jest wystarczające. Co prawda wpłynie to znacząco na podniesienie poziomu atrakcyjności poszczególnych czynników kapitału regionalnego i regionu jako całości, jednakże – aby w pełni wykorzystać potencjał regionu

– niezbędne jest wdrożenie koncepcji zarządzania jego innowacyjnym rozwojem, które składa się z kilku etapów i w ramach którego niezbędne jest zastosowanie benchmarkingu wyników dla czynników kapitału regionalnego.

Pierwszy etap, który inicjowałby to wdrożenie, wymagałby przeprowadzenia odpowiedniej kampanii informacyjno-promocyjnej. Celem prowadzonych działań powinno być pozyskanie do współpracy przedstawicieli poszczególnych sektorów działających w regionie, a także uświadomienie mieszkańcom regionu potrzeby realizacji powyższej koncepcji i przekonanie ich do aktywnego udziału w tym procesie. Osiągnięcie tych założeń będzie stosunkowo trudne ze względu na brak jednoznacznych i natychmiastowych korzyści dla konkretnych grup interesu oraz pojawienie się dodatkowego obowiązku w postaci zaangażowania się w pracę na rzecz rozwoju regionu. W związku z tym prowadzone działania informacyjno-promocyjne powinny zawierać przykłady tzw. dobrych praktyk pochodzących z innych regionów, które z jednej strony wskażą te korzyści, a z drugiej będą zawierały wytyczne do efektywnej organizacji całego procesu.

Następnym krokiem powinno być opracowanie wstępnej koncepcji współpracy poszczególnych grup interesów w regionie. W tym celu można posłużyć się regionalnym forum, które jest pierwszym etapem integracji przedstawicieli podmiotów publicznych i prywatnych, a jednocześnie miejscem wymiany wiedzy i informacji. Ważnym elementem tej fazy jest określenie przez uczestników forum zasad współpracy oraz osób, które będą tę współpracę koordynowały.

Trzeci etap powinien rozpocząć się od przeprowadzenia analizy bardziej i mniej atrakcyjnych czynników kapitału regionalnego, a także od dokonania oceny dystansu dzielącego dany region od innych regionów w kraju i na arenie międzynarodowej. Przeprowadzona analiza powinna służyć do sformułowania celów i zadań w ramach wstępnej koncepcji strategii zarządzania innowacyjnym rozwojem regionu (regionalnej strategii innowacji), których realizacją zajmą się utworzone w tym celu grupy tematyczne. Powyższe działania powinny zostać zrealizowane poprzez zastosowanie benchmarkingu wyników według metodyki szczegółowo opisanej w rozdziałach trzecim oraz czwartym.

Przedostatni etap związany jest z określeniem i doprecyzowaniem koncepcji strategii, w tym szczegółów (tj. składników kapitału regionalnego) związanych z realizacją priorytetowych dla regionu projektów.

Ostatni etap powinien dotyczyć wdrożenia zatwierdzonych projektów, a następnie ich koordynacji. Ponadto etap kończący cały proces jest jednocześnie etapem wyznaczającym kierunki ponownego rozpoczęcia prac, w celu wyeliminowania ewentualnych błędów oraz ciągłego doskonalenia wdrożonej koncepcji i dostosowywania jej do zmieniających się warunków. I tutaj również konieczne jest ponowne zastosowanie benchmarkingu wyników. Rekomendowany plan działania

dla wdrożenia koncepcji zarządzania innowacyjnym rozwojem regionu poprzez wykorzystanie benchmarkingu wyników zamieszczony został w załączniku 2.

W celu wdrożenia w regionie koncepcji zarządzania jego innowacyjnym rozwojem niezbędne jest zaangażowanie w prace przedstawicieli różnych podmiotów i wypracowanie przez nich wspólnych rozwiązań, a następnie ich wdrożenie. Jednakże aby wskazane założenie zostało zrealizowane, podejmowane przez regionalne podmioty działania powinny być zgodne z ideą współzarządzania, czyli:

- udział poszczególnych podmiotów w tym procesie musi być dobrowolny (brak odgórnego przymusu);
- podmioty te powinny reprezentować różne sektory (przedstawiciele przedsiębiorców, naukowców i administracji publicznej), w tym poglądy oraz interesy;
- decyzje dotyczące podejmowanych w regionie działań powinny być konsultowane odpowiednio z podmiotami, na które mają bezpośredni i w uzasadnionych przypadkach pośredni wpływ (wykluczenie praktyk polegających na narzucaniu woli pojedynczych grup interesów);
- decyzje dotyczące podejmowanych w regionie działań muszą uwzględniać zmiany gospodarcze, społeczne i polityczne zachodzące w otoczeniu;
- podmioty uczestniczące w tym procesie muszą być świadome, że efekty wynikające z podejmowanych działań nie są natychmiastowe i nie muszą odnosić się bezpośrednio do jednostek, które je realizują.

Do pozytywnych i jednocześnie najbardziej wyraźnych efektów związanych ze wdrożeniem koncepcji zarządzania innowacyjnym rozwojem regionu można zaliczyć przede wszystkim poprawę współpracy między interesariuszami regionalnymi, w tym funkcjonowania regionalnych sieci współpracy, co z kolei przekłada się na polepszenie wewnętrznej koordynacji podejmowanych działań, a także łatwiejsze i szybsze osiągnięcie konsensusu w kwestiach związanych zarówno ze sferą społeczną, jak i gospodarczą regionu. Ponadto zarządzanie innowacyjnym rozwojem regionu przyczynia się do optymalnego gospodarowania kapitałem regionalnym oraz do jego rozbudowy, co z jednej strony pozwala na zachowanie naturalnego środowiska, a z drugiej umożliwia ciągle udoskonalanie posiadanego zaplecza. Co więcej, wewnętrzna integracja przedstawicieli różnych sektorów działających w regionie skutkuje wieloma nowymi projektami, w tym projektami o wysokim potencjale innowacyjnym zarówno w skali regionu, kraju, jak i w skali międzynarodowej.

Należy jednak zauważyć, iż w procesie rozwoju dochodzi do zderzenia się ograniczonego kapitału regionalnego z nieograniczonymi potrzebami gospodarki i społeczeństwa regionu.

W związku z tym wyznaczane cele i określone projekty powinny być adekwatne do posiadanego kapitału regionalnego i w dłuższej perspektywie odpowiadać możliwościom jego rozwoju. W związku z tym w ramach procesu tworzenia

i wdrażania koncepcji zarządzania innowacyjnym rozwojem regionu istotny jest racjonalny wybór celów i środków ich realizacji. Tak więc, aby skutecznie zarządzać innowacyjnym rozwojem regionu, w tym równomiernie i długofalowo wpływać na poszczególne czynniki kapitału regionalnego, niezbędne jest zarządzanie wykorzystujące odpowiednie narzędzia, w tym wdrożenie do regionalnej praktyki działań benchmarkingowych.

Jak już zostało wskazane, zaproponowaną metodykę benchmarkingu cechuje relatywna uniwersalność w stosunku do typologii regionów Koschatzky'ego (zwłaszcza R3 i R2). W związku z tym przedstawione rozwiązania mogą posłużyć różnym typom regionów do opracowania własnej metodyki benchmarkingu wyników i wdrożenia jej do praktyki zarządzania innowacyjnym rozwojem. Co więcej, istnieje możliwość dalszego rozwoju zaproponowanych narzędzi.

I tak z uwagi na zmienną sytuację społeczno-gospodarczą niezbędne jest regularne (rokroczne) przeprowadzanie zarówno benchmarkingu w zakresie oceny poziomu atrakcyjności dla inwestorów poszczególnych czynników kapitału regionalnego, jak i benchmarkingu w zakresie oceny funkcjonowania podmiotów wchodzących w skład wybranego czynnika kapitału regionalnego. Realizacja wskazanych działań pozwoliłaby na aktualizację warunków ramowych dla budowanego klimatu inwestycyjnego, strategii marketingowej oraz wyznaczanych ścieżek rozwoju regionu.

Najprostszym rozwiązaniem wdrożenia i rozwoju zaproponowanych narzędzi do praktyki zarządzania innowacyjnym rozwojem regionu jest ich opracowanie w wersji on-line i umieszczenie w ramach regionalnego forum wymiany informacji.

W przypadku benchmarkingu wyników oznacza to zastosowanie zaproponowanej metodyki na odrębnej podstronie w ramach forum. Wiązałoby się to z umieszczeniem kwestionariusza ankiety i realizacją badań on-line wśród przedstawicieli wybranych sektorów, których działalność w sposób istotny reprezentowana jest na terenie danego regionu i które można uznać za przyszłościowe dla jego rozwoju. Następnie niezbędne jest skonstruowanie mechanizmu automatycznej aktualizacji danych lokalnych GUS. Zaproponowane rozwiązanie, poprzez rokroczną realizację badań ankietowych, pozwalałoby na aktualizację wag, co w połączeniu z aktualizacją danych statystycznych uaktualniałoby wartości miernika syntetycznego i umożliwiałoby odbiorcom wyników śledzenie zmian poziomu atrakcyjności wybranych czynników kapitału regionalnego i dystansu dzielącego dany region od benchmarków. Format podstrony dla benchmarkingu wyników zamieszczony został w załączniku 3.

Przeprowadzone badania wskazały zatem nie tylko na możliwości wdrożenia benchmarkingu do praktyki zarządzania innowacyjnym rozwojem regionu, ale także na możliwości jego dalszego rozwoju.

Bibliografia

- Acs Z.J., Varga A., *Geography, Endogenous Growth, and Innovation*, „International Regional Science Review” 2002, vol. 25, no. 1, s. 132–148.
- Ahner D., *Przyszłość polityki spójności – główne wyzwania*, [w:] P. Jakubowska, A. Kukliński, P. Żuber (red.), *Problematyka przyszłości regionów. W poszukiwaniu nowego paradygmatu*, t. I, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Forum Rozwoju Regionalnego i Polityki Regionalnej Regio Forum, Warszawa 2008, s. 26–32.
- Almeida R.K., *Openness and Technological Innovation in East Asia: Have They Increased the Demand for Skills?*, „Asia-Pacific Development Journal”, June 2010, vol. 17, no. 1, s. 63–95, <https://www.unescap.org/sites/default/files/apdj-17-1-fulltext.pdf> (dostęp: 6.06.2019).
- Alraouf A.A. (red.), *Knowledge-Based Urban Development in the Middle East*, IGI Global, Hershey 2018.
- Annoni P., Dijkstra L., *The EU Regional Competitiveness Index 2019*, European Union, Luxembourg 2019, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/work/2019_03_rci2019.pdf (dostęp: 24.09.2020).
- Annoni P., Dijkstra L., Gargano N., *The EU Regional Competitiveness Index 2016*, Working Papers 02/2017, European Commission, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/work/201701_regional_competitiveness2016.pdf (dostęp: 5.03.2019).
- Arribas-Bel D., Kourtit K., Nijkamp P., *Benchmarking of world cities through Self-Organizing Maps*, „Cities” 2013, vol. 31, s. 248–257.
- Artelaris P., Arvanitidis P., Petrakos G., *Workpackage No. 1: Comprehensive theoretical and methodological framework: Theoretical and Methodological Study on Dynamic Growth Regions and Factors Explaining their Growth Performance*, DYNREG Dynamic Regions in a Knowledge-Driven Global Economy Lessons and Policy Implications for the EU, 2006, no. 2, https://www.researchgate.net/publication/5019625_Theoretical_and_Methodological_Study_on_Dynamic_Growth_Regions_and_Factors_Explaining_their_Growth_Performance (dostęp: 6.06.2019).
- Asheim B., *The changing role of learning regions in the globalizing knowledge economy: a theoretical re-examination*, „Regional Studies” 2012, vol. 46, no. 8, s. 993–1004.
- Asheim B.T., Coenen L., *Knowledge bases and regional innovation systems: Comparing Nordic clusters*, „Research Policy” 2005, no. 34, s. 1173–1190.
- Asheim B.T., Isaksen A., Nauwelaers C., Tödtling F., *Regional Innovation Policy for Small-Medium Enterprises*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2003.
- Athey G., Nathan M., Webber Ch., *What role do cities play in innovation, and to what extent do we need city-based innovation policies and approaches?*, Nesta Working Paper, 01/June 07.
- Bachtler J., Yuill D., *Policies and Strategies for Regional Development: A Shift in Paradigm?*, „Regional and Industrial Policy Research Paper” 2001, no. 46, s. 1–42.
- Bank Danych Lokalnych GUS, <http://bdl.stat.gov.pl> (dostęp: 7.09.2019).
- Baranowska A., Srok Ł., *Klastry zaawansowanych technologii jako instrument wsparcia rozwoju i konkurencyjności regionów – analiza i wnioski dla polityki regionalnej oraz polityki spójności*, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2009, <https://www.ewaluacja.gov.pl/media/23744/Klastry%20zaawansowanych%20technologii%20jako%20instrument%20wsparcia>

- cia%20rozwoju%20i%20konkurencyjno%C5%9Bci%20region%C3%B3w%20-analiza%20i%20wnioski%20dla%20polityki%20regionalnej%20oraz%20polityki%20sp%C3%B3jno%C5%9Bci.pdf (dostęp: 7.09.2019).
- Bartnik K.M., *Znaczenie kapitału ludzkiego i społecznego w rozwoju regionalnym na przykładzie Finlandii*, „Studia Oeconomica Posnaniensia” 2016, vol. 4, nr 6, s. 7–26.
- Bathelt H., Malmberg A., Maskell P., *Clusters and knowledge: local buzz, global pipelines and the process of knowledge creation*, „Progress in Human Geography” 2004, vol. 28, no. 1, s. 1–30.
- Bąkowski A., Siemaszko A., Snarska-Świdarska M., *Jak zostać regionem wiedzy i innowacji*, Wydawnictwo Twigger, Warszawa 2007.
- Behrens K., Thisse J.F., *Regional economics: A new economic geography perspective*, „Regional Science and Urban Economics” 2007, no. 37, s. 457–465.
- Boekema F., Morgan K., Bakkers S., Rutten R., *Knowledge, Innovation and Economic Growth The Theory and Practice of Learning Region*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham 2000.
- Boguski J., *Zarządzanie regionem na przykładzie Polski*, Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe im. Adama Chętnika, Ostrołęka 2003.
- Budner W., *Lokalizacja przedsiębiorstw. Aspekty ekonomiczno-przestrzenne i środowiskowe*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2004.
- Burzyński W., *Przyszłość europejskich regionów. Globalne porównania regionów i korporacji*, [w:] P. Jakubowska, A. Kukliński, P. Żuber (red.), *Problematyka przyszłości regionów. W poszukiwaniu nowego paradygmatu*, t. I, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. Forum Rozwoju Regionalnego i Polityki Regionalnej Regio Forum, Warszawa 2008, s. 119–129.
- Camagni R., *Regional Competitiveness: Towards a Concept of Territorial Capital*, [w:] R. Capello, R. Camagni, B. Chizzolini, U. Fratesi (red.), *Modelling Regional Scenarios for the Enlarged Europe European Competiveness and Global Strategies*, Springer, Berlin – Heidelberg 2008, s. 33–47.
- Camagni R., *Spatial Diffusion of Pervasive Process Innovation*, [w:] R. Capello (red.), *Seminal Studies in Regional and Urban Economics Contributions from an Impressive Mind*, Springer, Berlin 2017, s. 49–65.
- Camagni R., *Territorial capital and regional development*, [w:] R. Capello, P. Nijkamp (red.), *Handbook of Regional Growth and Development Theories*, Edward Elgar Publishing Inc., Cheltenham – Northampton 2009, s. 118–132.
- Capello R., *Knowledge, Innovation, and Regional Performance: Toward Smart Innovation Policies Introductory Remarks to the Special Issue*, „Growth and Change” 2013, vol. 44, no. 2, s. 185–194.
- Capello R., Fratesi U., *Modelling Regional Growth: An Advanced MASST Model*, „Spatial Economic Analysis” 2012, vol. 7(3), s. 293–318.
- Capello R., Caragliu A., Nijkamp P., *Territorial Capital and Regional Growth Increasing Returns in Cognitive Knowledge Use*, TI 2009–059/3 Tinbergen Institute Discussion Paper.
- Capello R., Camagni R., Chizzolini B., Fratesi U., *Modelling Regional Scenarios for the Enlarged Europe European Competiveness and Global Strategies*, Springer, Berlin 2008.
- Cappon P., Laughlin J., *Canada’s Composite Learning Index: A path towards learning communities*, „International Review of Education” 2013, vol. 59, no. 4, s. 505–519.
- Carrillo F.J., Yigitcanlar T., García B., Lönnqvist A., *Knowledge and the City Concepts, Applications and Trends of Knowledge-Based Urban Development*, Routledge, New York – London 2014.
- Chądzyński J., Nowakowska A., Przygodzki Z., *Region i jego rozwój w warunkach globalizacji*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2007.
- Christensen J., Drejer I., *The Strategic Importance of Location: Location Decisions and the Effects of Firm Location on Innovation and Knowledge Acquisition*, „European Planning Studies”, September 2005, vol. 13, no. 6, s. 807–814.

- Clar G., Acheson H., Buczek M., *Przewodnik Regstrat. Strategiczne narzędzia polityki (narzędzia SPI). Kreowanie lepszej polityki regionalnej w Europie*, Wrocław University of Technology, Wrocław 2008.
- Clar G., Hafner-Zimmermann S., Sautter B., Buczek M., Allan J., *Enabling better RTDI policy-making in Europe's Regions. Strategic policy intelligence tools – a guide*, Steinbeis-Edition, Stuttgart – Dublin 2008.
- Cook P., Kirkpatrick C., *Globalization, Regionalization and Third World Development*, „Regional Studies” 1997, vol. 31.1, s. 55–66.
- Cooke P., *From Technopoles to Regional Innovation Systems: The Evolution of Localised Technology Development Policy*, „Canadian Journal of Regional Science” 2001, vol. XXIV, no. 1, s. 21–40, <http://www.cjrs-rcsr.org/archives/24-1/COOKE.pdf> (dostęp: 6.06.2019).
- Cooke P., Schartz D., *Creative Regions Technology, Culture and Knowledge Entrepreneurship*, Routledge, London 2007.
- Cooke P., Heidenreich M., Braczyk H.-J., *Regional Innovation Systems. The role of governance in a globalized world Second Edition*, Routledge, London 2004.
- Czaputowicz J., *Implikacje integracji z Unią Europejską dla polskiej służby cywilnej*, [w:] B. Kudrycka (red.), *Rozwój kadr administracji publicznej*, Wyższa Szkoła Administracji Publicznej w Białymstoku, Białystok 2001, s. 48–74.
- Czarnitzki D., Hottenrott H., *Are local milieus the key to innovation performance?*, „Journal of Regional Science” 2009, vol. 49(1), s. 81–112.
- Dandi R., Sammarra A., Muzzi C., Biggiero L., *The role of innovation catalysts in the Triple Helix: empirical evidence from three high-tech sectors in central Italy*, Paper presented at the „5th Triple Helix Conference. The Capitalization of Knowledge: cognitive, economic, social & cultural aspects”, 18–21 May, Turin 2005.
- De la Porte C., Pochet P., Room G., *Social Benchmarking, Policy Making and New Governance in the EU*, „Journal of European Social Policy” 2001, vol. 11(4), s. 291–307.
- Domański R., *Gospodarka przestrzenna. Podstawy teoretyczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Drozdowski R., *Ekspertyza Potencjał regionów w zakresie rozwoju przedsiębiorczości akademickiej*, Instytut Technologii Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy, Radom 2007.
- Ecorys, *Badanie dotyczące stworzenia systemu wskaźników dla oceny realizacji zasady good governance w Polsce*, Warszawa 2008, https://www.academia.edu/4400926/Badanie_dotycz%C4%85ce_stworzenia systemu wska%C5%BAnik%C3%B3w_dla_oceny_realizacji_zasady_good_governance_w_Polsce (dostęp: 23.02.2020).
- Eliška J., *Regions Competitiveness Increase by Improving Conditions for Industry and Services*, „Journal of Competitiveness” 2013, vol. 5, issue 1, s. 68–81.
- Etzkowitz H., *The Triple Helix of University – Industry – Government Implications for Policy and Evaluation*, The Swedish Institute for Studies in Education and Research – SISTER, Stockholm 2002.
- Etzkowitz H., Klofsten M., *The innovating region: toward a theory of knowledge-based regional development*, „R&D Management” 2005, vol. 35, no. 3, s. 243–255.
- European Commission Enterprise Directorate-General, *2002 European Innovation Scoreboard: Technical Paper No 3 Regional innovation performances*, Brussels 2002.
- European Commission Enterprise Directorate-General, *2003 European Innovation Scoreboard: Technical Paper No 3 Regional innovation performances*, Brussels 2003.
- European Commission, *European Innovation Scoreboard 2007. Comparative Analysis of Innovation Performance*, PRO INNO Europe paper No. 6, 2008.
- European Commission, *Territorial state and perspectives of the European Union, Scoping document and summary of political messages*, Luxemburg 2005.

- Ezmales S., *Strategies for enhancing attractiveness of the cities in Latgale region*, „Economics of European Union” 2012, no. 6, s. 121–127.
- Fabińska M., *Usługi świadczone przez instytucje otoczenia biznesu a rzeczywiste potrzeby przedsiębiorstw (na przykładzie regionu łódzkiego)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” 2007, nr 480, s. 325–343.
- Fabińska M., Piasecki T., *Raport z benchmarkingu regionalnego*, Wydawnictwo Społecznej Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania, Łódź 2008.
- Feltynowski M., Nowakowska A., *Metoda oceny potencjału innowacyjnego regionów*, [w:] A. Nowakowska (red.), *Zdolności innowacyjne polskich regionów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2009, s. 11–23.
- Ferrera M., Matsaganis M., Sacchi S., *Open co-ordination against poverty: the new EU “social inclusion process”*, „Journal of European Social Policy” 2002, vol. 12(3), s. 227–239.
- Fierla I., Kuciński K., *Strategy for Economic, Empirical Analysis of the Relative Importance of Location Factors*, Portland 2002.
- Fierla I., Kuciński K., *Współczesna ewolucja czynników lokalizacji przemysłu w Polsce*, [w:] I. Fierla, K. Kuciński (red.), *Lokalizacja przedsiębiorstw a konkurencyjność*, Oficyna Wydawnicza SGH – Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2001, s. 7–74.
- Filek J., *W poszukiwaniu dobrej administracji*, „Zarządzanie Publiczne” 2007, nr 2(2), s. 27–39.
- Filipiak B., Kogut M., Szewczuk A., Zioło M., *Rozwój lokalny i regionalny. Uwarunkowania, finanse, procedury*, Fundacja na rzecz Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2005.
- Fischer M.M., Nijkamp P., *Entrepreneurship and regional development*, [w:] R. Capello, P. Nijkamp (red.), *Handbook of Regional Growth and Development Theories*, Edward Elgar Publishing, Inc., Cheltenham – Northampton 2009, s. 182–198.
- Florida R., *Toward the Learning Region*, „Futures” 1995, vol. 27, no. 5, s. 527–536.
- Fuchs G., Shapira P. (red.), *Rethinking Regional Innovation and Change: Path Dependency or Regional Breakthrough*, Springer Verlag, New York 2005.
- Fujita M., Krugman P., *The new economic geography: Past, present and the future*, „Regional Science” 2004, no. 83, s. 139–164.
- Fujita M., Mori T., *Frontiers of the New Economic Geography*, Blackwell Publishing, RSAI, London 2005.
- Fujita M., Krugman P., Mori T., *On the evolution of hierarchical urban systems*, „European Economic Review” 1999, no. 43, s. 209–251.
- Gabe T.M., Abel J.R., *Shared Knowledge and the Coagglomeration of Occupations*, „Regional Studies” 2016, vol. 50(8), s. 1360–1373.
- Gancarczyk J., Gancarczyk M., *Konkurencyjność skupisk przemysłu (clusters). Od korzyści zewnętrznych do korzyści sieci*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2002, nr 2–3, s. 75–89.
- Gawlikowska-Hueckel K., Umiński S., *Ocena konkurencyjności województw*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2000.
- Gawlikowska-Hueckel K. (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw Polski*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2000.
- Geißendörfer M., Rahn T., Stoiber M., *Handbuch Erfolgreiches Regionalmanagement*, Bayerisches Staatsministerium für Landesentwicklung und Umweltfragen, München 2003.
- Globerman S., *The Location of Higher Value-Added Activities*, Industry Canada Research Publications Program, Canada 2001.
- Główny Urząd Statystyczny, *Urząd Statystyczny w Szczecinie, Nauka i technika w 2016 roku*, Warszawa – Szczecin 2018.
- Godlewska H., *Lokalizacja działalności. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlu i Finansów Międzynarodowych, Warszawa 2001.
- Gorzela G., *Fakty i mity rozwoju regionalnego*, „Zarządzanie Publiczne” 2008, nr 4(6), s. 73–89.

- Grabowska A., *Konkurencyjność regionu a kapitał społeczny*, [w:] D. Bochańczyk-Kupka, S. Swadźba (red.), *Systemy gospodarcze i ich ewolucja: aspekty mikro- i mezoekonomiczne*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2013, nr 156, s. 189–198.
- Grosse T.G., *Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2002, nr 1(8), s. 25–48.
- Grosse T.G., *Wybrane koncepcje teoretyczne i doświadczenia praktyczne dotyczące rozwoju regionów peryferyjnych*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2007, nr 1(27), s. 27–49.
- Gwiazda A., *Globalizacja i regionalizacja gospodarki światowej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2000.
- Habib Mortazavi S., Bahrami M., *Integrated Approach to Entrepreneurship – Knowledge based Economy: A Conceptual Model*, „Procedia – Social and Behavioral Sciences” 2012, no. 41, s. 281–287.
- Hassink R., Klaerding C., *The End of the Learning Region as We Knew It; Towards Learning in Space*, „Regional Studies” 2012, vol. 46, no. 8, s. 1055–1066.
- Hausner J., *Zarządzanie publiczne*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008.
- Heijs J., *Innovation, Technology Policy and Regional Development*, https://www.researchgate.net/profile/Joost_Heijs/publication/265357030_9_Innovation_Technology_Policy_and_Regional_Development/links/54d66cb60cf25013d03331e0.pdf http://iloirror.library.cornell.edu/public/english/region/eurpro/budapest/download/regdev_ch9.pdf (dostęp: 6.06.2019).
- Hendarmana A.F., Tjakraatmadja J.H., *Relationship among Soft Skills, Hard Skills, and Innovativeness of Knowledge Workers in the Knowledge Economy Era*, „Procedia – Social and Behavioral Sciences” 2012, no. 52, s. 35–44.
- Holden M., *Urban indicators and the integrative ideals of cities*, „Cities” 2006, vol. 23, no. 3, s. 170–183.
- Hollanders H., *2006 European Regional Innovation Scoreboard (2006 RIS)*, European Trend Chart on Innovation, Brussels 2006.
- Hollanders H., Es-Sadki N., *Regional Innovation Scoreboard 2017*, European Union 2017.
- Hollanders H., Es-Sadki N., Kaner M., *Regional Innovation Scoreboard 2016*, European Union 2016.
- Hollanders H., Es-Sadki N., Merkelba I., *Regional Innovation Scoreboard 2019*, European Union 2019, <https://ec.europa.eu/growth/sites/growth/files/ris2019.pdf> (dostęp: 12.12.2019).
- Hollanders H., Rivera León L., Roman L., *Regional Innovation Scoreboard 2012*, European Union 2012.
- Hollanders H., Tarantola S., Loschky A., *Regional Innovation Scoreboard (RIS) 2009*, Pro Inno Europe Inno Metrics, Brussels 2009.
- Hollanders H., Es-Sadki N., Buligescu B., Rivera Leon L., Griniece E., Roman L., *Regional Innovation Scoreboard 2014*, European Union 2014.
- Howells J., *Innovation and regional economic development: A matter of perspective?*, „Research Policy” 2005, no. 34, s. 1220–1234.
- Huggins R., *Competitiveness and the Global Region The Role of Networking*, [w:] J. Simmie (red.), *Innovation, Networks and Learning Regions?*, Regional Policy and Development Series 18, Jessica Kingsley Publishers, London 1997, s. 97–119.
- Huggins R., *Regional Competitive Intelligence: Benchmarking and Policy-making*, „Regional Studies” 2010, vol. 44, issue 5, s. 639–658.
- Instytut Technologii Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy, *Ekspertyza Analiza porównawcza innowacyjności regionów w Polsce w oparciu o metodologie European Innovation Scoreboard*, Radom 2008, <http://www.mg.gov.pl/NR/rdonlyres/3B2E3AC5-CBDE-47D4-AF6A-3ED270D74965/52556/Ekspertyza.pdf> (dostęp: 10.05.2019).

- Izdebski H., *Od administracji publicznej do public governance*, „Zarządzanie Publiczne” 2007, nr 1, s. 7–20.
- Jessop B., *Promowanie „dobrego rządzenia” i ukrywanie jego słabości: refleksja nad politycznymi paradygmatami i politycznymi narracjami w sferze rządzenia*, „Zarządzanie Publiczne” 2007, nr 2, s. 5–25.
- Jewtuchowicz A., *Terytorium i współczesne dylematy jego rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2005.
- Jung-Hoon K., *The Role of Two Agglomeration Economies in the Production of Innovation: A Comparison between Localization Economies and Urbanization Economies*, „Enterprise and Innovation Management Studies” 2001, vol. 2, no. 2, s. 103–117.
- Kalinowski T., Sobczak D., *Czynniki lokalizacyjne przedsiębiorstw w województwie śląskim i gdańskim. Wyniki badań ankietowych*, Wydawnictwo Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 1997.
- Kalinowski T. (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2005*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2005.
- Kalinowski T. (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2006*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2006.
- Kalinowski T. (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2007*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2007.
- Kalinowski T. (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2008*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2008.
- Kamińska A., *Uwarunkowania regionalne innowacyjności przedsiębiorstw w Polsce*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2017.
- Kimelberg S. M., Williams E., *Evaluating the Importance of Business Location Factors: The Influence of Facility Type*, „Growth and Change” 2013, vol. 44, no. 1, s. 92–117.
- Klasik A., *Przedsiębiorczość i konkurencyjność a rozwój regionalny. Kluczowe pojęcia i metodologia*, [w:] A. Klasik (red.), *Przedsiębiorczy i konkurencyjny region w teorii i polityce rozwoju regionalnego*, „Biuletyn Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju” 2005, z. 218, s. 7–22.
- Klasik A., *Strategie regionalne. Formułowanie i wprowadzanie w życie*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2002.
- Klasik A., Kuźnik F. (red.), *Zarządzanie strategiczne rozwojem lokalnym i regionalnym*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2001.
- Klepka M., *Raport. Efekty regionalnych strategii innowacji w Polsce. Rekomendacje do analizy szczegółowej*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2005.
- Klepka M., *Raport z inwentaryzacji Regionalnych Strategii Innowacji (RIS) w Polsce*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2005.
- Klepka M., Opieczyński M., *Przywództwo, współpraca i doskonalenie, czyli co świadczy o sukcesie wdrażania Regionalnych Strategii Innowacji*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2009.
- Komisja Europejska, *EUROPA 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, KOM (2010) 2020, Bruksela, 3.3.2010, http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf (dostęp: 12.12.2019).
- Komisja Europejska, *Mój region, moja Europa, nasza przyszłość. Siódmy raport na temat spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej*, UE 2017, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion7/7cr_pl.pdf (dostęp: 5.03.2019).
- Koschatzky K., *The regionalization of innovation policy: New options for regional change?*, [w:] G. Fuchs, P. Shapira (red.), *Rethinking Regional Innovation and Change: Path Dependency or Regional Breakthrough*, Springer Verlag, New York 2005, s. 291–312.

- Kosiedowski W., *Zarządzanie rozwojem regionalnym i lokalnym*, [w:] Z. Strzelecki (red.), *Gospodarka regionalna i lokalna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 221–242.
- Kosiedowski W. (red.), *Zarządzanie rozwojem regionalnym i lokalnym. Problemy teorii i praktyki*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, Toruń 2001.
- Kot J., *Bioekonomia w aspekcie zrównoważonego rozwoju i zrównoważonego kapitału*, „Studia i Materiały. Miscellanea Oeconomicae” 2016, R. 20, nr 2, s. 273–282.
- Kot J., Kraska E., *Ocena konkurencyjności polskich regionów oparta na metodzie M.E. Portera*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu: Polityka Ekonomiczna” 2018, vol. 14, issue 527, s. 148–159.
- Kot J., Kraska E., *Środowisko innowacyjne polskich regionów i jego wpływ na procesy rozwoju gospodarczego*, „Studia Ekonomiczne – Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2018, nr 362, s. 127–140.
- Kot J., Kraska E., *The role of the voivodeship capital cities of Eastern Poland in the aspect of stimulating regional development*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2019, vol. 63, nr 5, s. 136–151.
- Kożuch B., *Zarządzanie publiczne. W teorii i praktyce polskich organizacji*, Wydawnictwo Placet, Warszawa 2004.
- Kożuch B., *Zarządzanie publiczne w zarysie*, Fundacja Współczesne Zarządzanie, Białystok 2003.
- Krugman P., *Increasing Returns and Economic Geography*, „Journal of Political Economy” 1991, vol. 99, no. 3, s. 483–499.
- Kuciński K., *Przestrzenne aspekty konkurencyjności firm*, [w:] I. Fierla, K. Kuciński (red.), *Lokalizacja przedsiębiorstw a konkurencyjność*, Oficyna Wydawnicza SGH – Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2001, s. 38–51.
- Kutvonen A., *Ranking Regional Innovation Policies: Dea-based Benchmarking in a European Setting*, Lappeenranta University of Technology, Lappeenranta 2007.
- Kuźnik F., *Stare i nowe koncepcje zarządzania publicznego w strukturach samorządu terytorialnego*, [w:] B. Kożuch, T. Markowski (red.), *Z teorii i praktyki zarządzania publicznego*, Fundacja Współczesne Zarządzanie, Białystok 2005, s. 68–73.
- Laakso S., Kostiaainen E., *Design in the Local Economy: Location Factors and Externalities of Design*, „Knowledge and Policy” 2009, vol. 22(4), s. 227–239.
- Luque-Martinez T., Munoz-Leiva F., *City benchmarking: A methodological proposal referring specifically to Granada*, „Cities” 2005, vol. 22(6), s. 411–423.
- Malecki E.J., *Regional Social Capital: Why it Matters*, „Regional Studies” 2011, vol. 46(8), s. 1–17.
- Markowski T., *Funkcjonowanie gospodarki przestrzennej – założenia budowy modelu zintegrowanego planowania i zarządzania rozwojem*, „Studia KPZK. Polska Akademia Nauk” 2011, nr 134, s. 26–44.
- Markowski T., *Kapitał terytorialny jako cel zintegrowanego planowania rozwoju*, „Mazowsze, Studia Regionalne” 2016, nr 18, s. 111–119.
- Markowski T., *Zarządzanie rozwojem miast*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999.
- Markowski T., Turata M., *Planowanie jako instrument zintegrowanego zarządzania w jednostkach samorządu terytorialnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015.
- Marrouc E., Paci R., *Education or Creativity: What Matters Most for Economic Performance?*, „Economic Geography” 2012, vol. 88(4), s. 369–401.
- Marszał T., *Funkcja przemysłowa małych miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2009.
- Marszał T., *Rozwój zrównoważony a planowanie miast w świetle doświadczeń ostatniego ćwierćwiecza*, [w:] J. Danielewicz, D. Sikora-Fernandez (red.), *Zarządzanie rozwojem współczesnych miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019, s. 47–65.

- Marszał T., *Struktura funkcjonalna małych miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011.
- Martin P., *Can Regional Policies Affect Growth and Geography in Europe?*, „The World Economy” 1998, vol. 21(6), s. 757–774.
- Martin R.L., *A study on the factors of regional competitiveness. A draft final report for the European Commission Directorate-General Regional Policy*, University of Cambridge, Cambridge 2007.
- Masood A., *Dimensions of Industrial Location Factors: Review and Exploration*, „Journal of Business and Public Affairs” 2007, vol. 1, issue 2, s. 1–26.
- McCann P., Shefer D., *Location, agglomeration and infrastructure*, „Papers Regional Science” 2004, no. 83, s. 177–196.
- Mendis P., *Glocalization: The Human Side of Globalization as if the Washington Consensus Mattered*, Lulu Press, Morrisville 2007.
- Miernyk W.H., *A Note on Recent Regional Growth Theories*, „Journal of Regional Science” 1979, vol. 19, no. 3, s. 303–308.
- Milosevic D., Djuric M., Filipovic J., Ristic S., *Benchmarking as a Quality Management Tool in Public Administration*, „Engineering Economics” 2013, vol. 24(4), s. 364–372.
- Morgan K., *The Learning Region: Institutions, Innovation and Regional Renewal*, „Regional Studies” 1997, vol. 31, no. 5, s. 491–500.
- Moritz L., Jacques R., *Scenarios on the territorial future of Europe*, ESPON Project 3.2, https://www.researchgate.net/publication/286611012_Scenarios_on_the_territorial_future_of_Europe (dostęp: 5.03.2019).
- Moulaert F., Sekia F., *Territorial Innovation Models: A Critical Survey*, „Regional Studies” 2003, vol. 37, no. 3, s. 289–302.
- Mutual Learning Platform, *Regional Foresight Report Regional Foresight – Boosting Regional Potential*, http://www.institut-destree.eu/Archives/Gunter-Clar_Philippe-Destatte_boosting-regional-potential_MLP-Foresight-2006.pdf (dostęp: 7.03.2010).
- Niedzielski P., *Innowacyjność*, [w:] K.B. Matusiak (red.), *Innowacje i transfer technologii. Słownik pojęć*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2005, s. 119–120.
- Nowakowska A., *Regionalne Strategie Innowacji w Polsce – pierwsze doświadczenia i oceny*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” 2007, nr 453, seria „Ekonomiczne Problemy Usług”, nr 8, s. 203–210.
- Nowakowska A., *Regionalny kontekst procesów innowacji*, [w:] A. Nowakowska (red.), *Budowanie zdolności innowacyjnych regionów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2009, s. 19–37.
- Nowakowska A., Przygodzki Z., Sokołowicz M.E., *Region w gospodarce opartej na wiedzy. Kapitał ludzki, innowacje, korporacje transnarodowe*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2011.
- Nowicki M. (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2009*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2009.
- Nowicki M. (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2010*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2010.
- Nowicki M. (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2011*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2011.
- Nowicki M. (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2012*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2012.
- Nowicki M. (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2013*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2013.
- Nowicki M. (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2014*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2014.
- Obrót nieruchomościami w 2009 r. Informacje i opracowania statystyczne*, GUS, Warszawa 2010.

- Obrót nieruchomości w 2017 r. Analizy statystyczne*, GUS, Warszawa 2018.
- Ock Park S., *Regional innovation strategies in the knowledge-based economy*, „GeoJournal” 2001, no. 53, s. 29–38.
- OECD, *Cities and Regions in the New Learning Economy*, Paris 2001.
- OECD, *Reviews of Regional Innovation: Competitive Regional Clusters*, National Policy Approaches, OECD Publications, Paris 2007.
- OECD, *Territorial Outlook*, OECD Publications Service, Paris 2001.
- Olejniczak K., *Apetyt na grona? Koncepcja gron oraz koncepcje bliskoznaczne w teorii i praktyce rozwoju regionalnego*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2003, nr 2(12), s. 55–77.
- Oleński J., *Wpływ globalizacji na rozwój społeczny i ekonomiczny regionów – problemy metodologiczne*, [w:] A.F. Bocian (red.), *Rozwój regionalny a procesy globalizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2004, s. 19–42.
- Olesiński Z., *Zarządzanie w regionie. Polska – Europa – świat*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2005.
- Parr J.B., *Growth-pole Strategies in Regional Economic Planning: A Retrospective View. Part 1. Origins and Advocacy*, „Urban Studies”, vol. 36, no. 7, s. 1195–1215.
- Pellegrin J., *Regional Innovation Strategies in the EU or A Regionalized EU Innovation Strategy? Conceptual and empirical underpinnings of the EU approach*, „Innovation” 2007, vol. 20, no. 3, s. 203–221.
- Pellenbarg P.H., *Sustainable business sites in the Netherlands: a survey of policies and experiences*, 40th European Congress, European Regional Science Association, Barcelona 2000.
- Perez C., *Technological change and opportunities for development as a moving target*, „Cepal Review” 2001, no. 75, s. 109–130, http://www.eclac.org/publicaciones/xml/5/20135/lcg2150i_Perez.pdf (dostęp: 6.06.2019).
- Piasecki R., *Rozwój gospodarczy a globalizacja. Ekonomia rozwoju w zderzeniu z rzeczywistością*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003.
- Plümpert T., Graff M., *Export specialization and economic growth*, „Review of International Political Economy”, Winter 2001, vol. 8: 4, s. 661–688.
- Poddziałanie 2.3.1 Innowacje w MŚP, *Informacje o naborze*, 2019, <https://rpo.lodzkie.pl/skorzys-taj-z-programu/zobacz-ogloszenia-i-wyniki-naborow-wnioskow/item/3498-poddzialanie-2-3-1-innowacje-w-msp> (dostęp: 19.02.2020).
- Popper R., *How are foresight methods selected?*, „Foresight” 1998, vol. 10, no. 6, s. 62–89.
- Porter M.E., *Location, Competition, and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy*, „Economic Development Quarterly” 2000, no. 14(1), s. 15–34.
- Porter M.E., *The Competitive Advantage of Nations*, „Harvard Business Review” 1990, http://www.economie.ens.fr/IMG/pdf/porter_1990_-_the_competitive_advantage_of_nations.pdf (dostęp: 19.02.2020).
- Przygodzki Z., *Kapitał terytorialny w rozwoju regionów*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Oeconomica” 2016, t. 2, nr 319, s. 83–97.
- Richert-Kaźmierska A., *Zarządzanie rozwojem regionalnym – wpływ zmian demograficznych*, „Studia i Materiały. Miscellanea Oeconomicae” 2013, R. 17, nr 1, s. 123–133.
- Rio C.R. del, *Learning to Innovate*, [w:] C.R. del Rio (red.), *Learning to Innovate: Learning Regions*, OECD, Spain 2001, s. 25–47.
- Robertson R., *Glocalization: Time-space and homogeneity-heterogeneity*, [w:] M. Featherstone, S. Lash, R. Robertson (red.), *Global Modernities*, Sage Publications, London 1995, s. 25–44.
- Rocznik Statystyczny Województw 2006*, GUS, Warszawa 2006.
- Rocznik Statystyczny Województw 2010*, GUS, Warszawa 2010.
- Rogut A., *Governance – współczesne trendy zarządzania regionem*, Wydawnictwo Społecznej Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania, Łódź 2008.

- Rogut A., Piasecki B., *LORIS Wizja. Regionalny foresight technologiczny. Gdzie jesteśmy i dokąd zmierzamy, czyli jak określić kierunki rozwoju technologicznego województwa łódzkiego. Przewodnik metodologiczny*, Kolegium Wydawnicze Społecznej Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania w Łodzi, Łódź 2007.
- Rogut A., Piasecki B., *Regionalna Strategia Innowacji Województwa Łódzkiego RSI LORIS PLUS – Prezentacja*, Rada Miejska Łodzi, Łódź 2008.
- Rogut A., Piasecki B., Klepka M., Czyż P., *Dobre praktyki wdrażania Regionalnych Strategii Innowacji w Polsce*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2009.
- Romer P. M., *Increasing Returns and Long-Run Growth*, „Journal of Political Economy” 1986, vol. 94, no. 5, s. 1002–1037.
- Rutten R., Boekema F., *From Learning Region to Learning in a Socio-spatial Context*, „Regional Studies” 2012, vol. 46, no. 8, s. 981–992.
- Rutten R., Boekema F., *The Learning Region Foundations, State of the Art, Future*, Elgar Edward Publishing Ltd., Cheltenham 2007.
- Rutten R., Boekema F., Kuijpers E., *Economic Geography of Higher Education*, Routledge, London 2003.
- Rybiński K., *Globalizacja w trzech odstępach: offshoring – globalne nierównowagi – polityka pieniężna*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2007.
- Sadowski M., Knop Sz., Karaplios S., Sionko P., Nowak J., *Analiza atrakcyjności wybranych sektorów gospodarki w Polsce*, PMR Ltd., Kraków 2006.
- Salvesen D., Renski H., *The Importance of Quality of Life in the Location Decisions of New Economy Firms*, Center for Urban and Regional Studies, Chapel Hill 2002.
- Scapolo F., *New horizons and challenges for future-oriented technology analysis*, „Technological Forecasting & Social Change” 2005, no. 72, s. 1059–1063.
- Schäffer V., *Regionalmanagement in Sachsen-Anhalt Theoretische Grundlagen und praktischen Ausgestaltung im Vergleich dreier Regionen*, Freie Universität Berlin, Institut für Geographische Wissenschaften, Berlin 2003.
- Schätz L., Revilla Diez J., *Technological change and regional development in Europe*, Physica Verlag, Heidelberg 2002.
- Schienstock G., *Mechanizmy zależności od ścieżki a proces tworzenia nowej ścieżki rozwoju – na przykładzie Finlandii*, [w:] P. Jakubowska, A. Kukliński, P. Żuber (red.), *Problematyka przyszłości regionów. W poszukiwaniu nowego paradygmatu*, t. I, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Forum Rozwoju Regionalnego i Polityki Regionalnej Regio Forum, Warszawa 2008.
- Schmutzler A., *The New Economic Geography*, „Journal of Economic Survey” 1999, vol. 13, no. 4, s. 355–379.
- Schoales J., *Alpha Clusters: Creative Innovation in Local Economies*, „Economic Development Quarterly” 2006, vol. 20, no. 2, s. 162–177.
- Servillo L., Atkinson R., Russo A.P., *Territorial attractiveness in EU urban and spatial policy: A critical review and future research agenda*, „European Urban and Regional Studies” 2012, vol. 19, issue 4, s. 349–365.
- Shen L.-Y., Ochoa J.J., Shah M.N., Zhang X., *The application of urban sustainability indicators: A comparison between various practices*, „Habitat International” 2011, vol. 35, issue 1, s. 17–29.
- Simmie J., *Learning City Regions: Theory and Practice in Private and Public Sector Spatial Planning*, „Planning Practice and Research” 2012, vol. 27(4), s. 1–17.
- Simmie J. (red.), *Innovation, Networks and Learning Regions?*, „Regional Policy and Development”, series 18, Jessica Kingsley Publishers, London 1997.

- Sloagett G., Woods M.D., *Critical Factors in Attracting New Business and Industry in Oklahoma*, Oklahoma Cooperative Extension Service, Oklahoma 2003.
- Smits R., Zweck A., Rader M., Barre R., Salo A., *Strategic Policy Intelligence: Current Trends, the State of Play and Perspectives*, European Commission, Seville 2001.
- Sobczyk M., *Statystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.
- Solvell O., Lindqvist G., Ketels Ch., *The Cluster Initiative Greenbook*, Ivory Tower AB, Stockholm 2003.
- Stawasz D., *The Principles of the "Smart City" Concept as a Determinant of Urban Policy*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2019, nr 2(63), s. 101–107.
- Stawasz D., *Współczesne dylematy zarządzania rozwojem miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.
- Stawasz D., Sikora-Fernandez D., *Koncepcja smart city na tle procesów i uwarunkowań rozwoju współczesnych miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.
- Stawasz D. (red.), *Ekonomiczno-organizacyjne uwarunkowania rozwoju regionu – teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004.
- Stiglitz J.E., *Globalizacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
- Stimson R.J., Strough R.R., Roberts B.H., *Regional Economic Development Analysis and Planning Strategy*, Springer, Berlin – Heidelberg – New York 2006.
- Stock W.G., *Informational Cities: Analysis and Construction of Cities in the Knowledge Society*, „Journal of the American Society for Information Science and Technology” 2011, vol. 62(5), s. 963–986.
- Storper M., Kemeny T., Makarem N.P., Osman T., *The Rise and Fall of Urban Economies: Lessons from San Francisco and Los Angeles*, Stanford University Press, Stanford 2015.
- Sucháček J., *On the Emergence of Glocalisation*, Ostrava 2008, <http://mpr.ub.uni-muenchen.de/10025/> (dostęp: 12.12.2019).
- Swyngedouw E., *Globalisation or 'Glocalisation'? Networks, Territories and Rescaling*, „Cambridge Review of International Affairs”, April 2004, vol. 17(1), s. 25–48.
- Szultka S. (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2016*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2016.
- Szymańska A.I., Płaziak M., *Klasyczne czynniki w procesie lokalizacji przedsiębiorstwa na wybranych przykładach*, „Przedsiębiorczość – Edukacja” 2014, nr 10, s. 71–84.
- Tarkowski M. (red.), *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2015*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2015.
- Tondl G., *Convergence After Divergence? Regional Growth in Europe*, Springer Verlag, Wien 2001.
- Torres O., *Lokalna globalizacja czy globalna lokalizacja. Rozważania na temat glocalizacji*, [w:] A. Jewtuchowicz (red.), *Wiedza, innowacyjność, przedsiębiorczość a rozwój regionów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004, s. 23–41.
- Torres O., *Rola administracji terytorialnej w procesie internacjonalizacji małych firm. Przypadek inkubatora biznesu w Montpellier*, [w:] B. Piasecki, K. Kubiak (red.), *Partnerstwo dla innowacji*, Wydawnictwo Społecznej Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania, Łódź 2009, s. 173–186.
- Transakcje kupna/sprzedży nieruchomości w 2005 r.*, GUS, Warszawa 2006.
- Trembaczowski L., *Learning regions as driving forces for urban economic resilience – two subregional examples of post-industrial city transition*, „Journal of Economics & Management” 2012, no. 10, s. 137–150.
- Vecchiato R., Roved C., *Foresight for public procurement and regional innovation policy: The case of Lombardy*, „Research Policy” 2014, vol. 43(2), s. 438–450.

- Wallas T. (red.), *Europa Środkowo-Wschodnia w procesie globalizacji i integracji*, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Słubice 2003.
- Wieloński A., *Lokalizacja działalności gospodarczej. Teoretyczne podstawy*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa 2004.
- Wisconsin Economic Development Institute, *A Guide to Preparing the Economic Development Element of a Comprehensive Plan*, WEDI, Madison 2003.
- Yigitcanlar T., *Empirical approaches in knowledge city research*, „Expert Systems with Applications: An International Journal” 2014, vol. 41(12), s. 5547–5548.
- Yigitcanlar T., Lönnqvist A., *Benchmarking knowledge-based urban development performance: Results from the international comparison of Helsinki*, „Cities” 2013, vol. 31, s. 357–369.
- Zhang X., Zhang K.H., *How Does Globalisation Affect Regional Inequality Within a Developing Country? Evidence from China*, „The Journal of Development Studies” 2003, vol. 39, no. 4, s. 47–67.
- Ziółkowski M., *Zarządzanie strategiczne w polskim samorządzie terytorialnym*, [w:] A. Zalewski (red.), *Nowe zarządzanie publiczne w polskim samorządzie terytorialnym*, Oficyna Wydawnicza SGH – Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2007, s. 75–88.
- Zygiaris S., *Lending Dynamism to Innovative Capacity in the Periphery of Europe*, „Innovation Journal: The Public Sector Innovation Journal” 2012, vol. 17(3), <https://pdfs.semanticscholar.org/a419/69b6ea2549a8d703adf0edccfd78109604d3.pdf> (dostęp: 19.02.2020).

Załącznik 1

Kwestionariusz ankiety *Badanie oceny stanu czynników kapitału regionalnego*

I. Czynniki kapitału regionalnego

1. Proszę wskazać, jaki wpływ na działalność przedsiębiorstwa i inwestycje mają podane poniżej grupy czynników?

Proszę wybrać 5 czynników i uszeregować je według ważności – od 1 do 5, gdzie 1 oznacza czynnik najistotniejszy, 5 – czynnik najmniej istotny.

	1-5
1 Rynki zbytu (popyt na produkty i usługi)	
2 Rynki zaopatrzenia (baza surowców, źródeł energii oraz innowacji)	
3 Nieruchomości (dostęp do komercyjnych gruntów, budynków, lokali oraz wysokość kosztów ich zakupu lub wynajmu/dzierżawy)	
4 Infrastruktura transportowa (dostęp do krajowych i międzynarodowych autostrad, sieci kolei oraz portów lotniczych)	
5 Infrastruktura informacyjno-telekomunikacyjna (dostęp do sieci telefonii stacjonarnej, mobilnej, internetowej oraz publicznych usług elektronicznych)	
6 Rynek pracy (podaż i kwalifikacje pracowników oraz koszty pracy)	
7 Rynek kapitałowy (dobrze rozwinięty system bankowy, funduszy inwestycyjnych oraz instytucji ubezpieczeniowych)	
8 Koszty prowadzenia działalności gospodarczej (wysokość lokalnych obciążeń podatkowych, cen usług komunalnych oraz usług outsourcingowych)	
9 Baza instytucji wsparcia biznesu innych niż finansowe (zaplecze usługowe wspierające daną działalność biznesową)	
10 Baza akademicka i szkolnictwo zawodowe (bliskość szkół wyższych i zawodowych oraz oferta edukacyjna adekwatna do potrzeb rynku pracy)	
11 Baza instytucji badawczo-rozwojowych (bliskość jednostek badawczo-rozwojowych oraz oferta usługowa wspierająca daną działalność gospodarczą)	
12 Sieci współpracy (wysoki poziom współpracy pomiędzy sferą nauki, administracji a przedsiębiorstwami)	
13 Klimat gospodarczy (wysoki poziom obsługi administracyjnej, pozytywne nastawienie władz do przedsiębiorców oraz lokalne prawo sprzyjające rozwojowi przedsiębiorstw)	
14 Tradycje historyczno-kulturowe (lokalne tradycje zawodowe, mentalność społeczności)	
15 Jakość życia (atrakcyjność warunków życia w regionie oraz wysokość kosztów z nim związanych)	
16 Pozostałe czynniki, proszę podać jakie:	

Kolejne pytania będą dotyczyć bardziej szczegółowych kwestii związanych z poszczególnymi grupami czynników wpływających na działalność Państwa przedsiębiorstwa i inwestycje.

Każde z poniższych pytań odnosi się do czynników, które mogą mieć wpływ na działalność Państwa przedsiębiorstwa i inwestycje.

W każdym z pytań prosimy o wskazanie 5 czynników i uszeregowanie ich według ważności – od 1 do 5, gdzie 1 oznacza czynnik najistotniejszy, 5 – czynnik najmniej istotny.

2. Proszę uszeregować według ważności czynniki związane z rynkami zbytu.

		1-5
1	Bliskość rynków zbytu	
2	Bliskość dostawców i kooperantów	
3	Obecność przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego	
4	Obecność przedsiębiorstw – liderów danego sektora	
5	Obecność przedsiębiorstw z sektora zaawansowanych technologii	

3. Dostępność których czynników związanych z rynkami zaopatrzenia ma wpływ na działalność Państwa przedsiębiorstwa i inwestycje? Proszę wskazać 5 czynników i uszeregować je według ważności.

		1-5
1	Surowców	
2	Półproduktów	
3	Konwencjonalnych źródeł energii	
4	Alternatywnych źródeł energii (elektrownie wiatrowe itp.)	
5	Innowacji produktowych	
6	Innowacji usługowych	
7	Innowacji procesowych (innowacyjnych metod produkcji)	
8	Innowacji organizacyjnych (innowacyjnych technik zarządzania itp.)	

4. Proszę wskazać 5 czynników związanych z nieruchomościami i uszeregować je według ważności.

		1-5
1	Dostępność odpowiednich gruntów	
2	Dostępność odpowiednich budynków biurowych	
3	Dostępność odpowiednich budynków produkcyjnych	
4	Dostępność odpowiednich budynków magazynowych	
5	Dostępność odpowiednich gruntów/budynków, dających możliwość przestrzennego rozszerzenia działalności przedsiębiorstwa	
6	Koszty dzierżawy lub zakupu gruntów	

		1-5
7	Koszty najmu lub zakupu budynków	
8	Czas oraz koszty związane z uzyskaniem decyzji o zmianie przeznaczenia terenu w planach zagospodarowania przestrzennego	
9	Czas oraz koszty związane z uzyskaniem decyzji o warunkach zabudowy	
10	Czas oraz koszty związane z uzyskaniem decyzji o warunkach przyłączenia mediów (wody, gazu, energii elektrycznej)	
11	Czas oraz koszty związane z uzyskaniem pozwolenia na budowę	
12	Czas oraz koszty związane z procedurami dotyczącymi przystosowania budynku na potrzeby prowadzonej działalności gospodarczej	

5. Proszę wskazać 5 czynników związanych z infrastrukturą transportową i uszeregować je według ważności.

		1-5
1	Dogodne położenie w systemie dróg krajowych	
2	Dogodne położenie w systemie dróg międzynarodowych	
3	Stan techniczny nawierzchni oraz przepustowość dróg	
4	Dogodne położenie w systemie transportu kolejowego	
5	Dobra dostępność do portów lotniczych	
6	Dogodny system powiązań dróg regionalnych i lokalnych	
7	Dogodny system regionalnej komunikacji publicznej (pod względem dostępności i częstotliwości połączeń autobusowych oraz kolejowych)	
8	Dogodny system lokalnej komunikacji publicznej (pod względem dostępności i częstotliwości połączeń tramwajowych, autobusowych oraz kolejowych)	
9	Dostępność miejsc parkingowych	

6. Proszę wskazać 5 czynników związanych z infrastrukturą informacyjno-telekomunikacyjną i uszeregować je według ważności.

		1-5
1	Dostępność sieci telefonii stacjonarnej	
2	Dostępność sieci telefonii mobilnej (komórkowej)	
3	Dostępność internetu szerokopasmowego	
4	Dostęp do punktów bezprzewodowego internetu (hot spot)	
5	Dostęp do ośrodków call center (ośrodków obsługi klienta, wsparcia serwisowego)	
6	Dostęp do elektronicznych usług medycznych (<i>e-health</i>)	
7	Dostęp do elektronicznych usług administracyjnych (<i>e-government</i>)	
8	Dostęp do elektronicznej edukacji (<i>e-learning</i>)	

7. Proszę wskazać 5 czynników związanych z rynkiem pracy i uszeregować je według ważności.

		1-5
1	Dostępność niewykwalifikowanej siły roboczej	
2	Dostępność siły roboczej mającej odpowiednie kwalifikacje oraz doświadczenie wymagane w danej działalności gospodarczej	

		1-5
3	Dostępność kadry menedżerskiej	
4	Jakość pracy (wydajność, postawa względem pracy, gotowość do podnoszenia kwalifikacji itp.)	
5	Kultura organizacyjna przedsiębiorstwa (charakter relacji między ludźmi w przedsiębiorstwie)	
6	Dyspozycyjność siły roboczej	
7	Dostęp do taniej siły roboczej	
8	Wysokość płac specjalistów	

8. Proszę wskazać 5 czynników związanych z rynkiem kapitałowym i uszeregować je według ważności.

		1-5
1	Dostępność instytucji finansowych	
2	Dostęp do kapitału obcego (pożyczki, kredyty itp.)	
3	Dostęp do funduszy załączkowych (<i>seed capital</i>)	
4	Dostęp do kapitału podwyższonego ryzyka (<i>venture capital</i>)	
5	Dostęp do finansowego wsparcia ze strony programów regionalnych (poręczenia, granty, dotacje itd.)	
6	Stosowane ulgi podatkowe („wakacje podatkowe”), przyspieszona amortyzacja wydatków inwestycyjnych itp.	

9. Proszę uszeregować według ważności czynniki związane z kosztami prowadzenia działalności gospodarczej.

		1-5
1	Wysokość podatków i opłat lokalnych	
2	Ceny usług transportowych	
3	Ceny usług komunalnych (energii, wody, gazu)	
4	Ceny usług outsourcingowych	
5	Ceny usług doradczo-konsultingowych	

10. Proszę wskazać 5 czynników związanych z bazą instytucji wsparcia biznesu (innych niż finansowe) i uszeregować je według ważności.

		1-5
1	Dobrze rozwinięta sieć instytucji wsparcia biznesu (innych niż finansowe)	
2	Dobrze rozwinięta sieć usług informacyjnych o charakterze rynkowym	
3	Dobrze rozwinięta sieć usług informacyjnych o charakterze technologicznym	
4	Dobrze rozwinięta sieć usług informacyjnych o charakterze finansowym	
5	Dobrze rozwinięta sieć usług szkoleniowych	
6	Dobrze rozwinięta sieć usług doradczo-konsultingowych o charakterze rynkowym (wsparcie przy szukaniu nowych rynków zbytu itp.)	
7	Dobrze rozwinięta sieć usług doradczo-konsultingowych o charakterze technologicznym (wsparcie przy uzyskiwaniu certyfikatów itp.)	

		1-5
8	Dobrze rozwinięta sieć usług doradczo-konsultingowych o charakterze finansowym (wsparcie przy wnioskowaniu o środki finansowe itp.)	
9	Dobrze rozwinięta sieć usług z zakresu transferu technologii	

11. Proszę uszeregować według ważności czynniki związane z bazą akademicką i szkolnictwem zawodowym.

		1-5
1	Bliskość szkół wyższych	
2	Bliskość szkół zawodowych	
3	Oferta edukacyjna adekwatna do potrzeb rynku pracy	
4	Możliwość dalszego kształcenia pracowników	
5	Wysoki poziom kształcenia	

12. Proszę uszeregować według ważności czynniki związane z bazą instytucji badawczo-rozwojowych.

		1-5
1	Bliskość jednostek badawczo-rozwojowych	
2	Oferta usługowa wspierająca daną działalność gospodarczą	
3	Możliwość realizacji wspólnych projektów badawczo-rozwojowych	
4	Wysoki poziom świadczonych usług badawczo-rozwojowych	
5	Ceny świadczonych usług badawczo-rozwojowych	

13. Proszę uszeregować według ważności czynniki związane z sieciami współpracy.

		1-5
1	Odpowiednio wysoki poziom współpracy pomiędzy jednostkami naukowo-badawczymi a przedsiębiorstwami	
2	Odpowiednio wysoki poziom współpracy pomiędzy administracją a przedsiębiorstwami	
3	Odpowiednio wysoki poziom współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami tego samego lub pokrewnego sektora	
4	Odpowiednio wysoki poziom współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami z różnych sektorów	
5	Odpowiednio wysoki poziom współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami sektorów zaawansowanych technologii a pozostałymi przedsiębiorstwami	

14. Proszę wskazać 5 czynników związanych z klimatem gospodarczym i uszeregować je według ważności.

		1-5
1	Zrozumiałe i spójne procedury administracyjne	
2	Wysoki poziom kwalifikacji urzędników	
3	Szybkie wydawanie decyzji administracyjnych	
4	Łatwy dostęp do informacji o obowiązujących przepisach prawnych (podatkowych itp.)	
5	Spójność interpretacji prawnych i decyzji administracyjnych	
6	Pozytywne nastawienie władz lokalnych do przedsiębiorców	
7	Działania władz lokalnych mające na celu promocję regionalnych przedsiębiorstw	
8	Otwartość władz lokalnych na indywidualne potrzeby przedsiębiorców	
9	Jasna wizja kierunków rozwoju regionu	

15. Proszę uszeregować według ważności czynniki związane z tradycjami historyczno-kulturowymi.

		1-5
1	Tradycje zawodowe	
2	Obecność różnych kultur/tradycji wyznaniowych	
3	Tradycje i zwyczaje lokalne	
4	Otwartość społeczności lokalnej na inwestorów z innych regionów	
5	Lokalna etyka biznesowa (wartości i norm funkcjonujące w lokalnej gospodarce)	

16. Proszę wskazać 5 czynników związanych z jakością życia i uszeregować je według ważności.

		1-5
1	Atrakcyjny wizerunek regionu	
2	Poziom bezpieczeństwa w regionie	
3	Oferta kulturalna (kina, teatry, galerie itp.)	
4	Możliwość rekreacji (klub sportowe, ścieżki rowerowe itp.)	
5	Koszty utrzymania	
6	Koszty wynajmu lub zakupu mieszkań	
7	Klimat	
8	Środowisko przyrodnicze (las, jeziora itp.)	

II. Bariery

1. Proszę wskazać 5 barier lokalizacyjnych regionu łódzkiego (w wybranych polach proszę wstawić znak X).

		X
1	Konkurencja	
2	Nieatrakcyjna lokalizacja lub brak gruntów/budynków pod inwestycje	
3	Niedostatecznie rozwinięta infrastruktura transportowa	
4	Niedostatecznie rozwinięta infrastruktura informacyjno-telekomunikacyjna	
5	Brak odpowiednio wykwalifikowanych i doświadczonych pracowników	
6	Niedostatecznie rozwinięty rynek kapitałowy	
7	Wysokie koszty prowadzenia działalności	
8	Oferta usługowa niedostosowana do potrzeb przedsiębiorstw (szkoleniowa, informacyjna, doradczo-konsultingowa oraz badawczo-rozwojowa)	
9	Brak współpracy w regionie	
10	Brak planów zagospodarowania przestrzennego	
11	Występowanie praktyk korupcyjnych	

III. Informacje o przedsiębiorstwie

1. Proszę wskazać, w których z wymienionych obszarów działa Państwa przedsiębiorstwo¹ (w wybranych polach proszę wstawić znak X).

		X
1	Produkcja i przetwórstwo rolno-spożywcze	
2	Włókiennictwo	
3	Produkcja odzieży i wyrobów futrzarskich	
4	Produkcja skór wyprawionych i wyrobów ze skór wyprawionych	
5	Produkcja wyrobów z surowców niemetalicznych (ceramika, materiały budowlane)	
6	Budownictwo	
7	Górnictwo i kopalnictwo	
8	Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, wodę	
9	Produkcja maszyn i aparatury elektrycznej	
10	Transport	
11	Gospodarka magazynowa	
12	Telekomunikacja	
13	Handel	
14	Pośrednictwo finansowe	
15	Obsługa nieruchomości	
16	Nauka	
17	Usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej	
18	Ochrona zdrowia i opieka społeczna	

1 W badaniu w latach 2018–2019 zmieniony został układ pytania o sektory. Przedsiębiorcy mieli do wyboru następujące sektory: 1) medyczny, 2) farmaceutyczny, 3) kosmetyczny, 4) energetyczny, 5) włókienniczy i mody, 6) zaawansowanych materiałów budowlanych, 7) innowacyjnego rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego, 8) informatyczny i telekomunikacji oraz 9) innowacyjnych usług.

		X
19	Produkcja wyrobów farmaceutycznych	
20	Produkcja instrumentów medycznych, precyzyjnych i optycznych	
21	Produkcja sprzętu gospodarstwa domowego	
22	Produkcja sprzętu oświetleniowego i lamp elektrycznych	
23	Produkcja nadwozi pojazdów mechanicznych, przyczep i naczep	
24	Produkcja wyrobów gumowych i z tworzyw sztucznych	
25	Produkcja motocykli i rowerów	
26	Produkcja zegarków i zegarów	
27	Produkcja mebli	
28	Odlewnictwo metali	
29	Produkcja pozostałych maszyn specjalnego przeznaczenia	
30	Produkcja wyrobów kosmetycznych i toaletowych	
31	Zagospodarowanie odpadów	
32	Alternatywne źródła energii	
33	Działalność związana z turystyką	
34	Informatyka	

2. W poniższej tabeli proszę zaznaczyć, czy Państwa przedsiębiorstwo zaliczane jest do (w wybranym polu proszę wstawić znak X).

		X
1	Mikroprzedsiębiorstw (od 0 do 9 pracowników)	
2	Małych przedsiębiorstw (od 10 do 49 pracowników)	
3	Średnich przedsiębiorstw (od 50 do 249 pracowników)	
4	Dużych przedsiębiorstw (od 250 pracowników)	

Dziękujemy za udzielenie odpowiedzi. Oświadczamy, że żadne z uzyskanych od Państwa informacji nie zostaną wykorzystane do celów innych niż naukowe i pozostaną anonimowe.

Załącznik 2

Rekomendowany plan działania dla wdrożenia koncepcji zarządzania innowacyjnym rozwojem regionu poprzez wykorzystanie benchmarkingu wyników

Działanie	Rezultaty	Instytucja koordynująca	Finansowanie
1. Kampania informacyjno-promocyjna realizowana za pomocą dobrych praktyk regionów benchmarków.	1. Przedstawienie interesariuszom regionalnym, na podstawie zbioru dobrych praktyk, korzyści oraz wskazówek do efektywnej organizacji całego procesu. 2. Pozyskanie do współpracy przedstawicieli poszczególnych sektorów działających w regionie. 3. Uświadomienie interesariuszom regionalnym potrzeby realizacji tego procesu i przekonanie ich do aktywnego w nim udziału.	Powołanie zespołu ds. opracowania i wdrożenia koncepcji zarządzania innowacyjnym rozwojem regionu, w skład którego powinni wejść przedstawiciele regionalnych instytucji rządowych, samorządowych i innych instytucji publicznych, przedstawiciele regionalnych instytucji wsparcia biznesu, przedsta-	Środki publiczne.
2. Stworzenie wstępnej koncepcji współpracy poszczególnych grup interesów w regionie poprzez opracowanie i uruchomienie regionalnego forum wymiany informacji.	1. Wzrost świadomości potrzeb i korzyści wynikających z wymiany wiedzy i doświadczeń poszczególnych grup interesów w regionie. 2. Wstępna integracja przedstawicieli podmiotów publicznych i prywatnych. 3. Określenie przez użytkowników na forum zasad współpracy oraz wyznaczenie osób, które będą tę współpracę koordynowały. 4. Monitoring pomysłów związanych z zarządzaniem innowacyjnym rozwojem regionu.	wici regionalnych instytucji rządowych, samorządowych i innych instytucji publicznych, przedstawiciele regionalnych instytucji wsparcia biznesu, przedsta-	Środki publiczne. Możliwe częściowe dofinansowanie ze środków prywatnych – składka za udział w forum dla podmiotów prywatnych.

Załącznik 2 (cd.)

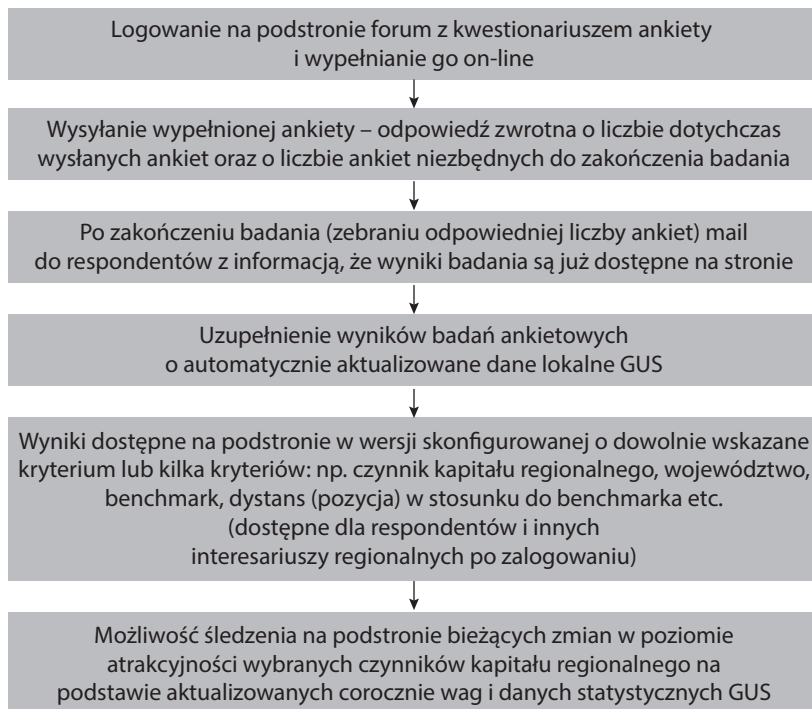
Działanie	Rezultaty	Instytucja koordynująca	Finansowanie
<p>3a. Analiza atrakcyjnych i mniej atrakcyjnych czynników kapitału regionalnego.</p> <p>3b. Analiza strategicznych kierunków rozwoju regionu.</p> <p>3c. Ocena dystansu dzielącego dany region od innych regionów w kraju i na arenie międzynarodowej.</p> <p>Dla ww. działań powinien zostać zastosowany benchmarking wyników.</p>	<p>1. Dostęp do aktualnych danych dotyczących atrakcyjnych i mniej atrakcyjnych czynników kapitału regionalnego, strategicznych kierunków rozwoju regionu oraz dystansu dzielącego dany region od regionów benchmarków.</p> <p>2. Sformułowanie celów i zadań w ramach wstępnej koncepcji strategii zarządzania innowacyjnym rozwojem regionu.</p>	<p>wiciele przedsiębiorstw.</p> <p>Zadaniem zespołu byłoby koordynowanie wszystkich wskazanych działań.</p> <p>Oprócz zespołu koordynującego pracę powinny zostać również</p>	<p>Środki publiczne.</p> <p>Wsparcie finansowe interesariuszy regionalnych – beneficjentów działań benchmarkingowych.</p>
<p>4. Dookreślenie i doprecyzowanie koncepcji strategii, w tym szczegółów (tj. składników kapitału regionalnego) związanych z realizacją projektów priorytetowych dla regionu.</p>	<p>1. Sformułowanie końcowych celów i zadań w ramach koncepcji strategii zarządzania innowacyjnym rozwojem regionu.</p>	<p>powołane grupy tematyczne, które zajmą się opracowaniem celów</p>	<p>Środki publiczne.</p> <p>Wsparcie finansowe interesariuszy regionalnych – beneficjentów realizowanych projektów.</p>
<p>5a. Wdrożenie, a następnie koordynowanie zatwierdzonych projektów.</p> <p>5b. Wyznaczenie kierunków postępowania w celu wyeliminowania ewentualnych błędów oraz ciągłego doskonalenia wdrożonej koncepcji i dostosowywania jej do zmieniających się warunków.</p> <p>Dla działania 5b powinien zostać zastosowany benchmarking wyników.</p>	<p>1. Wdrożona koncepcja zarządzania innowacyjnym rozwojem regionu.</p> <p>2. Innowacyjny rozwój regionu.</p> <p>3. Zacieśniona współpraca podmiotów sektora publicznego i prywatnego w regionie.</p>	<p>i zadań formułowanych w ramach wstępnej koncepcji strategii zarządzania innowacyjnym rozwojem regionu.</p>	<p>Środki publiczne.</p> <p>Wsparcie finansowe interesariuszy regionalnych – beneficjentów działań benchmarkingowych.</p>

Źródło: opracowanie własne.

Załącznik 3

Format podstrony dla benchmarkingu wyników

Kwestionariusz dla przedstawicieli wybranych sektorów przyszłościowych dla rozwoju regionu

Źródło: opracowanie własne.

Spis rysunków

Rysunek 1.1. Matryca rozwoju regionalnego	16
Rysunek 1.2. Relacje konkurencja – współpraca	36
Rysunek 1.3. Ramy innowacyjności regionu wyznaczone przez ośrodki miejskie	45
Rysunek 1.4. Taksonomia składników kapitału regionalnego	46
Rysunek 2.1. Etapy wdrożenia koncepcji zarządzania innowacyjnym rozwojem regionu	60
Rysunek 2.2. Narzędzia SPI w procesie decyzyjnym	71
Rysunek 2.3. Wymiar formalny i nieformalny kapitału społecznego	81
Rysunek 2.4. Wpływ elementów kognitywnych na rozwój regionów	84

Spis tabel

Tabela 2.1.	Zmiany założeń w poszczególnych koncepcjach zarządzania publicznego	54
Tabela 2.2.	Klasyczne i nowe podejście do planowania rozwoju społeczno-ekonomicznego regionu	62
Tabela 3.1.	Tablice wyników innowacyjności regionów – podsumowanie ostatnich pięciu edycji (<i>Regional Innovation Scoreboard 2012; 2014; 2016; 2017; 2019</i>)	91
Tabela 3.2.	Zmiana atrakcyjności inwestycyjnej województw w latach 2010–2016 – zestawienie najwyższej i najniższej uplasowanych w rankingu województw	97
Tabela 3.3.	Mocne i słabe strony polskich województw w latach 2007–2016 – na podstawie rankingu atrakcyjności inwestycyjnej województw	99
Tabela 3.4.	Lista zmiennych statystycznych przyporządkowanych do poszczególnych elementów składowych czynników kapitału regionalnego	119
Tabela 3.5.	Liczba przedsiębiorstw poddanych badaniu w ramach projektów „LORIS Wizja” w 2007 roku, „Sprawne zarządzanie w ochronie zdrowia” oraz „Strategiczna analiza przedsiębiorstw” w latach 2018–2019	136
Tabela 4.1.	Zestawienie benchmarkingowe dla czynnika kapitału regionalnego – rynki zbytu – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019	166
Tabela 4.2.	Zestawienie benchmarkingowe dla czynnika kapitału regionalnego – rynki zaopatrzenia – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019	168
Tabela 4.3.	Zestawienie benchmarkingowe dla czynnika kapitału regionalnego – nieruchomości – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019	170
Tabela 4.4.	Zestawienie benchmarkingowe dla czynnika kapitału regionalnego – infrastruktura transportowa – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019	172
Tabela 4.5.	Zestawienie benchmarkingowe dla czynnika kapitału regionalnego – infrastruktura informacyjno-telekomunikacyjna – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019	174
Tabela 4.6.	Zestawienie benchmarkingowe dla czynnika kapitału regionalnego – rynek kapitałowy – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019	176
Tabela 4.7.	Zestawienie benchmarkingowe dla czynnika kapitału regionalnego – koszty prowadzenia przedsiębiorstwa – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019	178
Tabela 4.8.	Zestawienie benchmarkingowe dla czynnika kapitału regionalnego – jakość życia – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019	180
Tabela 4.9.	Zestawienie benchmarkingowe dla czynnika kapitału regionalnego – baza instytucji okotobiznesowych – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019	183

Tabela 4.10. Zestawienie benchmarkingowe dla czynnika kapitału regionalnego – baza akademicka – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019	185
Tabela 4.11. Zestawienie benchmarkingowe dla czynnika kapitału regionalnego – baza instytucji B+R – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019	187
Tabela 4.12. Zestawienie benchmarkingowe dla czynnika kapitału regionalnego – rynek pracy – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019	189
Tabela 4.13. Zestawienie benchmarkingowe dla miernika syntetycznego dla lat: 2007, 2011 i 2019	191
Tabela 4.14. Ocena zależności korelacyjnej między miernikami cząstkowymi opisującymi stan (jakość) poszczególnych czynników kapitału regionalnego	195
Tabela 4.15. Ocena zależności korelacyjnej między stanem kapitału regionalnego a wybranymi miarami statystycznymi wyników lokowania przedsiębiorstw	199
Tabela 4.16. Ocena zależności korelacyjnej między wynikami oceny stanu kapitału regionalnego w różnych punktach w czasie (edycjach badania)	202

Spis wykresów

Wykres 3.1.	Znaczenie czynników kapitału regionalnego w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)	138
Wykres 3.2.	Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – rynki zbytu – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)	139
Wykres 3.3.	Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – rynki zaopatrzenia – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)	140
Wykres 3.4.	Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – nieruchomości – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)	142
Wykres 3.5.	Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – infrastruktura transportowa – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)	144
Wykres 3.6.	Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – infrastruktura informacyjno-telekomunikacyjna – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)	146
Wykres 3.7.	Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – rynek pracy – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)	147
Wykres 3.8.	Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – rynek kapitałowy – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)	148
Wykres 3.9.	Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – koszty prowadzenia przedsiębiorstwa – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)	150
Wykres 3.10.	Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – baza instytucji okołobiznesowych – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)	151
Wykres 3.11.	Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – baza akademicka – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)	152
Wykres 3.12.	Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – baza instytucji B+R – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)	153
Wykres 3.13.	Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – sieci współpracy – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)	155

Wykres 3.14. Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – klimat gospodarczy – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)	156
Wykres 3.15. Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – tradycje historyczno-kulturowe – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)	157
Wykres 3.16. Znaczenie cząstkowego czynnika kapitału regionalnego – jakość życia – w ocenie przedstawicieli przedsiębiorstw z regionu łódzkiego w 2007 i 2018 roku (ocena w punktach)	158
Wykres 4.1. Benchmarking dla czynnika kapitału regionalnego – rynki zbytu – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019	167
Wykres 4.2. Benchmarking dla czynnika kapitału regionalnego – rynki zaopatrzenia – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019	169
Wykres 4.3. Benchmarking dla czynnika kapitału regionalnego – nieruchomości – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019	171
Wykres 4.4. Benchmarking dla czynnika kapitału regionalnego – infrastruktura transportowa – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019	173
Wykres 4.5. Benchmarking dla czynnika kapitału regionalnego – infrastruktura informacyjno-telekomunikacyjna – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019	175
Wykres 4.6. Benchmarking dla czynnika kapitału regionalnego – rynek kapitałowy – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019	177
Wykres 4.7. Benchmarking dla czynnika kapitału regionalnego – koszty prowadzenia przedsiębiorstwa – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019	179
Wykres 4.8. Benchmarking dla czynnika kapitału regionalnego – jakość życia – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019	181
Wykres 4.9. Benchmarking dla czynnika kapitału regionalnego – baza instytucji okołobiznesowych – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019	184
Wykres 4.10. Benchmarking dla czynnika kapitału regionalnego – baza akademicka – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019	186
Wykres 4.11. Benchmarking dla czynnika kapitału regionalnego – baza instytucji B+R – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019	188
Wykres 4.12. Benchmarking dla czynnika kapitału regionalnego – rynek pracy – na podstawie obliczonego miernika dla lat: 2007, 2011 i 2019	190
Wykres 4.13. Benchmarking dla miernika syntetycznego dla lat: 2007, 2011 i 2019	192